საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების

მინისტრის ბრძანება №537

2006 წლის 5 ივლისი

ქ. თბილისი

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმის დამტკიცების თაობაზე

„დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ" საქართველოს კანონის (პარლამენტის უწყებანი, №003, 27.03.96, გვ.27) მე-15 მუხლის მე-4 პუნქტის საფუძველზე, ამავე პუნქტით დადგენილი სამართლებტივი ნორმების შესრულების მიზნით, **ვბრძანებ:**

1. დამტკიცდეს თანდართული „თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმა".
2. თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმით საქართველოს მხარის მიერ გასაწევი ხარჯების დაფინანსება განხორციელდეს „საქართველოს საბიუჯეტო სისტემის შესახებ" საქართველოს კანონის მითხოვნათა შესაბამისად საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროსათვის განსაზღვრული მოცულობის ფარგლებში.
3. ეს ბრძანება ამოქმედდეს გამოქვეყნებისთანავე.

გ. პაპუაშვილი

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმა

I. პრეამბულა

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმა წარმოადგენს მთავარ სახელმძღვანელო დოკუმენტს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციისთვის. გეგმა გათვალისწინებულია მართვის ექვსწლიანი პერიოდისთვის (2003 – 2008 წწ). დოკუმენტი შემუშავებულია საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის დახმარებით, რომელიც ხორციელდება გარემოს დაცვის გლობალური ფონდისა (CEF) და მსოფლიო ბანკის ფინანსური მხარდაჭერით.

წინამდებარე გეგმა მოიცავს თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მართვის საკითხებს. ამასთან, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის განხილვა შეუძლებელია დაცული ლანდშაფტისგან იზოლირებულად როგორც ტურიზმის განვითარების, ისე ჰაბიტატების და სახეობების დაცვის კუთხით, ამიტომ მაქსიმალური ეფექტის მისაღწევად აუცილებელია თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში და თუშეთის დაცულ ლანშაფტში ქმედებების შეთანხმებულად წარმართვა. ამ მხრივ საყურადღებოა, რომ თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნული პარკს მართავს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია (შემდგომში – დაცული ტერიტორიების დირექცია), ხოლო დაცული ლანდშაფტი ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების მმართველობაშია. მიუხედავად ამისა, აღნიშნული დაცული ტერიტორიების (სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის) დირექცია შეძლებისდაგვარად, კანონმდებლობის ფარგლებში, აქტიურად უნდა ჩაებას დაცულ ლანდშაფტში მიმდინარე პროცესებში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, წინამდებარე მენეჯმენტის გეგმა თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის გარდა, ასევე გარკვეულწილად აღწერს თუშეთის დაცულ ლანდშაფტს, ითვალისწინებს გარკვეული ქმედებების განხორციელებას და იძლევა რეკომენდაციებს თუშეთის დაცული ლანდშაფტის მართვისათვის, რითაც გარკვეულ საფუძველს ქმნის ამ დაცული ტერიტორიის მენეჯმენტის გეგმის ჩამოყალიბებისთვის. ამასთან, აღსანიშნავია ისიც, რომ თუშეთის დაცული ლანდშაფტის მენეჯმენეტის გეგმაში, რომელიც შემუშავდება „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ" საქართველოს კანონის მიხედვით, დეტალურად იქნება გაწერილი მოცემულ დაცულ ტერიტორიაზე განსახორციელებელი ყველა ქმედება, მათ შორის, მნიშვნელოვანად პრიორიტეტილო იქნება საქართველოს კულტურული მემკვიდრეობის ობიექტების კონსერვაციასა და მათი ავთენტიკურობის შენარჩუნებასთან დაკავშირებული საკითხების მოწესრიგება, რაც უნდა განხორციელდეს საქართველოს კულტურის, ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროსთან ურთიერთთანამშრომლობის საფუძველზე. ეს საქმიანობები ჩამოყალიბდება ადგილობრივი მმართველობის, გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროსა და სხვა შესაბამისი უწყებების თანამშრომლობის საფუძველზე. დამატებით, მენეჯმენტის გეგმა ითვალისწინებს ქმედებებს ე.წ. „დამხმარე ზონისთვის", რომელიც ამ გეგმის მიზნებიდან გამომდინარე, განისაზღვრა ახმეტის რაიონის თუშური სოფლებითა და თუშეთთან ეკონომიკურად დაკავშირებული სხვა ტერიტორიებით[1] .

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმა მიზნად ისახავს რეგიონში ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნებასა და მენეჯმენტის გაუმჯობესებას,

ბიომრავალფეროვნების დაცვას, ადამიანისა და გარემოს ჰარმონიული თანაარსებობის ხელშეწყობას. მენეჯმენტის გეგმა უზრუნველყოფს ტერიტორიის მართვის უწყვეტობას, ხელს შეუწყობს ფინანსური და მატერიალური საშუალებების რაციონალურ გამოყენებას, საზოგადოებისა და დაინტერესებულ ჯგუფებთან ურთიერთობის გაუმჯობესებას.

მენეჯმენტის გეგმით განსაზღვრული სამოქმედო გეგმის ეტაპობრივი დანერგვა ხელს შეუწყობს თუშეთის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებას.

II. სტრატეგიული ხედვა

თუშეთი, ველური ბუნებისა და ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის მხრივ, ერთ-ერთი ყველაზე ღირსშესანიშნავი და გამორჩეული ადგილია საქართველოში. ულამაზესი ბუნებრივი და კულტურული ლანდშაფტებით, მდიდარი ფლორითა და ფაუნით და, რაც მთავარია, საუკეთესოდ შენარჩუნებული ბუნებრივი ეკოსისტემებით იგი დაუვიწყარ შთაბეჭდილებას ახდენს დამთვალიერებელზე.

ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება თუშეთის დაცული ტერიტორიების მთავარი ფუნქციაა. მრავალფეროვან ბუნებრივ გარემოში ჩამოყალიბებული უნიკალური ეკოსისტემები, მდიდარი ფლორა და ფაუნა, მსხვილ ძუძუმწოვართა კარგად შენარჩუნებული პოპულაციები, მტაცებელი/მსხვერპლის სისტემები, ხელუხლებელი ტყეები და გარემოს რაციონალურ გამოყენებაზე ორიენტირებული ტრადიციული მეურნეობის დარგები დაცულ ტერიტორიას საერთაშორისო მნიშვნელობას ანიჭებს.

თუშეთის ტერიტორიაზე ბუნებრივი რესურსების მოხმარება განხორციელდება მდგრადი გამოყენების პრინციპებზე დაყრდნობით, რაც მიიღწევა მიწათსარგებლობის ტრადიციული მეთოდების, თანამედროვე სამეცნიერო მიღწევებისა და ტექნოლოგიების შეჯერებით. ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავალი დამოკიდებული იქნება როგორც ტრადიციულ სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაზე, ისე კარგად ორგანიზებულსა და რეგულირებულ ტურიზმზე, რომლის მართვაც დაცული ტერიტორიების დირექციასთან მჭიდრო თანამშრომლობით განხორციელდება.

დაცულ ტერიტორიებზე ყოველგვარი საქმიანობა (ინფრასტრუქტურის განვითარება, რესურსების გამოყენება, ტურიზმი) განხორციელდება ისე, რომ უზრუნველყოფილი იყოს ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის ხელშეუხებლობა. პარალელურად, დამთვალიერებლებს შესაძლებლობა მიეცემათ, ეზიარონ უნიკალურ ველურ ბუნებას და კულტურულ მემკვიდრეობას.

ბუნებრივი რესურსების გამოყენება და მოპოვება საერთოდ აღიკვეთება სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე. ეროვნულ პარკში კი ბუნებრივი რესურსების გამოყენება წარიმართება მდგრადი გამოყენებისა და სტაბილური ბუნებრივი ეკოსისტემების შენარჩუნების პრინციპებთან სრულ შესაბამისობაში. დაცული ლანდშაფტის მართვას ახორციელებს ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები იმდაგვარად, რომ მაქსიმალურად მოხდეს სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ინტერესების დაცვა და მისი ამოცანების დანერგვის ხელშეწყობა.

თუშეთის ეკოსისტემებისადმი, განსაკუთრებით საძოვრებისადმი, წარსულში მიყენებული ეკოლოგიური ზიანის შესუსტება/აღმოფხვრა ხორციელდება ყველა დაინტერესებული მხარის აქტიური თანამშრომლობისა და შესაბამისი უწყებების გაძლიერების გზით.

ეძლევათ რა უნიკალურ ველურ ბუნებასთან მიახლოების შესაძლებლობა, თუშეთის ეროვნული პარკის ვიზიტორები უფრთხილდებიან ბუნებრივ და კულტურულ მემკვიდრეობას და ემორჩილებიან დაცულ ტერიტორიაზე ქცევის წესებს. რეკრეაცია და ტურიზმი გულისხმობს შეზღუდული მომსახურების კემპინგსა და გარემოზე უმნიშვნელო ზეგავლენის მქონე აქტივობას. ვიზიტორთა მომსახურებას ახორციელებენ როგორც დირექციის თანამშრომლები, ისე ადგილობრივი ტურისტული ინფრასტრუქტურის წარმომადგენლები. ზოგადად, ტურიზმის მართვა სრულად შეესაბამება მდგრადი ტურიზმის პრინციპებს.

თუშეთის დაცული ტერიტორიების მართვა ხორციელდება შესაბამისი სახელმწიფო უწყებების, ადგილობრივი მოსახლეობისა და არასამთავრობო სექტორის აქტიური თანამონაწილეობით. სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო წარმოადგენს თანამშრომლობის ეფექტურ საშუალებას და ემსახურება დაცული ტერიტორიების ინტერესების დაცვას და მათი სრულფასოვანი ფუნქციონირებისთვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას.

მასშტაბური საინფორმაციო თუ საგანმანათლებლო პროგრამები და სრულფასოვნად აღჭურვილი და გამართული ვიზიტორთა ცენტრები უზრუნველყოფენ საზოგადოების ეკოლოგიური ცნობიერების ამაღლებას და მოსახლეობაში ნდობისა და მხარდაჭერის მოპოვებას.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მართვა ეფუძნება ე. წ. ადაპტური მენეჯმენტის პრინციპებს და ითვალისწინებს ბიომრავალფეროვნების ინვენტარიზაციის, მონიტორინგისა და სამეცნიერო კვლევების შედეგებს. დროულად ხდება დაცულ ტერიტორიებზე უარყოფითად მოქმედი ფაქტორების გამოვლენა და შესაბამისი რეაგირება.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტი ხორციელდება დაცული ლანდშაფტის მართვის სისტემასთან კოორდინაციაში. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა დაცული ლანდშაფტის ისეთ ტერიტორიებს, რომლებსაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ეროვნულ პარკში მობინადრე სახეობების სიცოცხლისუნარიანი პოპულაციების შესანარჩუნებლად.

III. მოკლე შინაარსი

მნიშვნელობა

თუშეთის არსებული სახელმწიფო ნაკრძალის გარდა, 2003 წელს დაარსდა თუშეთის ეროვნული პარკი და

თუშეთის დაცული ლანდშაფტი. დაცული ტერიტორიების საერთო ფართობია 118 319 ჰა. თუშეთის ეროვნული პარკი, რომლის საერთო ფართობი 76 004 ჰა-ს შეადგენს, ევროპის ერთ-ერთი უდიდესი ეროვნული პარკია.

უნიკალური ფიჭვნარებით, ალპური და სუბალპური მდელოებით, ხელუხლებელი დეკიანებით, საჯიხვეებით, მყინვარებით, მდიდარი ფლორითა და ფაუნით თუშეთი, ლანდშაფტური და ბიოლოგიური მრავალფე როვნების კუთხით, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მხარეა არა მარტო ქვეყნის, არამედ მთელი კავკასიის მასშტაბით. უნიკალური ბუნებრივი და კულტურული მემკვიდრეობის ერთობლიობის წყალობით კი იგი საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე მიმზიდველი კუთხეა ტურისტული თვალსაზრისით.

აქ გავრცელებულ ცხოველთა და მცენარეთა მრავალი სახეობა იშვიათია ეროვნული და/ან გლობალური მასშტაბით და, შესაბამისად, შესულია საქართველოსა და საერთაშორისო წითელ ნუსხებში. გასაოცრად მაღალია მცენარეთა ენდემიზმის დონე. თუშეთის ფლორის 11 სახეობა საქართველოს, ხოლო 230 კავკასიის ენდემია (რაც კავკასიის ენდემების საერთო რაოდენობის 20%-ზე მეტია). ენდემურ ცხოველთა სახეობებიდან აღსანიშნავია კავკასიური როჭო, კავკასიური შურთხი და აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი. დაცულ ტერიტორიებზე ბინადრობს, აგრეთვე, ნიამორი, ირემი, შველი, არჩვი, დათვი, მგელი, ფოცხვერი და, სავარაუდოდ, ასევე შემორჩენილია ჯიქი ანუ ლეოპარდი.

ადამიანებსა და გარემოს შორის ურთიერთობა

თუშეთის ოთხი თემის 50-მდე სოფელში სეზონურად ცხოვრობს ხუთი ათასამდე ადამიანი (სოფლები განლაგებულია დაცული ლანდშაფტის ფარგლებში). თუშების უმეტესობა ადგილმონაცვლეობს; ზამთრის სეზონის განმავლობაში ისინი ახმეტის რაიონის თუშურ სოფლებში ცხოვრობენ, ხოლო ზაფხულში თუშეთში ბრუნდებიან. თუშეთის რამდენიმე სოფელში მუდმივად მხოლოდ 100-მდე ადამიანი რჩება. მეცხვარეობა სოფლისმეურნეობის (საერთოდ ეკონომიკის) უმთავრესი დარგია. საბჭოთა პერიოდში ტრადიციული ცხოვრების წესის ძალდატანებით შეცვლასთან დაკავშირებით, მთლიანად შეწყდა მიწათმოქმედება და ცხვრის რაოდენობის მაქსიმიზაციას შედეგად მოჰყვა თუშეთის ზაფხულის საძოვრების სერიოზული დეგრადაცია – ძლიერი მეწყრული და ეროზიული პროცესები. დღესდღეობით თითქმის გამქრალია ტრადიციულ ნადირობასთან დაკავშირებული შეხედულებები და წესები, რომლებიც ცხოველთა სამყაროს თანაბარზომიერ გამოყენებას უზრუნველყოფდნენ. გადამეტებული სპორტული ნადირობის გამო, თუშეთის მსხვილ ძუძუმწოვართა პოპულაციების უმეტესობა საფრთხის წინაშე აღმოჩნდა. თუშეთი საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ტურისტული რეგიონია. ბოლო წლებში შეინიშნება როგორც ადგილობრივი, ისე უცხოელი ტურისტების რაოდენობის ზრდა.

მენეჯმენტის გეგმის მთავარი მიზნები

წინამდებარე მენეჯმენტის გეგმა აანალიზებს და აფასებს დაცული ტერიტორიების ამჟამინდელ მდგომარეობას, აყალიბებს ერთიან ხედვასა და სახელმძღვანელო სტრატეგიულ მიზნებს, რომელთა საშუალებითაც შესაძლებელი იქნება იდეალური მდგომარების მიღწევა (იხ. სტრატეგიული ხედვა). მენეჯმენტის გეგმა განსაზღვრავს შემდეგ სტრატეგიულ მიზნებს: ტერიტორიის დაცვა, საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლება, ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნება და რეაბილიტაცია, ცოდნის გაუმჯობესება, დაცული ტერიტორიების შემოსავლების გაზრდა, მდგრადი გამოყენება, მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდა, წარმატების რეპლიკაცია, ალიანსების ჩამოყალიბება დაცული ტერიტორიის მხარდასაჭერად, დამთვალიერებლებისთვის საუკეთესო პირობების შექმნა, რათა მათ მაქსიმალურად ისიამოვნონ თუშეთის დაცული ტერიტორიების ბუნებრივი თუ კულტურული ღირსშესანიშნაობებით.

მიზნების მიღწევის გზები

სამენეჯმენტო გეგმის მთავარი სტრატეგიაა ისეთი ადმინისტრაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბება, რომელიც შეძლებს დაცული ტერიტორიების ეფექტურ დაცვას, მართვასა და საზოგადოებისთვის შესაბამისი მომსახურების შეთავაზებას. გეგმა განსაზღვრავს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის საქმიანობის სფეროებს და სამენეჯმენტო პროგრამას, რომლის ძირითადი საკითხებია: კანონმდებლობით დადგენილი ნორმების აღსრულება აღნიშნულ ტერიტორიაზე, ინფრასტრუქტურის განვითარება, ეკოტურიზმის განვითარება, საძოვრების სწორი მართვა და რეაბილიტაცია, ცხოველთა პოპულაციების შენარჩუნება და მათი სიცოცხლისუნარიანობის ამაღლება, ადგილობრივი მოსახლეობის დახმარება, საზოგადოებრივი ურთიერთობები, შემოსავლების გამომუშავება და სხვ.

განხორციელებისთვის საჭირო საპროგნოზო თანხები

მენეჯმენტის გეგმის საერთო ბიუჯეტია 2.73 მლნ. აშშ დოლარი. დაფინანსების წყაროებია გარემოს გლობალური ფონდის მიერ დაფინანსებული საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი (2.39 მლნ. აშშ დოლარი), სახელმწიფო ბიუჯეტი (0.14 მლნ. აშშ დოლარი) და დაცული ტერიტორიების მოსალოდნელი საკუთარი შემოსავლები (0.2 მლნ. აშშ დოლარი).

თავი 1. მიმოხილვა

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი, ეროვნული პარკი და დაცული ლანდშაფტი წარმოადგენს საქართველოს დაცული ტერიტორიების ქსელის ნაწილს და ოფიციალურად ჩამოყალიბდა 2003 წლის 22 აპრილს მიღებული საქართველოს კანონით „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“. ამ კანონის თანახმად, თუშეთის დაცული ტერიტორია შედგება სამი სხვადასხვა დაცვითი კატეგორიის მქონე ნაწილისგან: საერთო ფართობის, დაახლოებით, 9% უკავია სახელმწიფო ნაკრძალს (ეს კატეგორია შეესაბამება IUCN-ის I კატეგორიას, რომელიც გულისხმობს მკაცრ დაცვას), დაახლოებით, 64% არის ეროვნული პარკი (IUCN-ის II კატეგორია, „ეროვნული პარკი“) და, დაახლოებით, 27% უკავია დაცულ

ლანდშაფტს (IUCN-ის V კატეგორია, „დაცული ლანდშაფტი“).

თუშეთის დაცული ტერიტორიების (შემდგომში „დაცული ტერიტორიები“) ჩამოყალიბება, მისი ადმინისტრირება და მენეჯმენტი განსაზღვრულია „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ“ და „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონებით, ეს უკანასკნელი გარემოს გლობალური ფონდის (GEF) მიერ დაფინანსებული დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ერთ-ერთ შედეგს წარმოადგენს.

საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი შემუშავდა და ხორციელდება ბიომრავალფეროვნების დაცვისა და ეკოლოგიურად და სოციალურად მდგრადი დაცული ტერიტორიების შექმნის მხარდასაჭერად. ამ ინიციატივის ზოგადი მიზანია ქვეყნის შესაძლებლობების გაძლიერება ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნების დაცვის სფეროში. პროექტის ფარგლებში ხორციელდება (ა) დაცული ტერიტორიების დაგეგმვა აღმოსავლეთ საქართველოსა და ცენტრალურ კავკასიონზე (რაჭა-ლეჩხუმი, სვანეთი); (ბ) პროექტის სამიზნე დაცული ტერიტორიების [2] მენეჯმენტის ჩამოყალიბება და საზოგადოების ცნობიერების გაზრდა ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის სფეროში; (გ) დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის რეორგანიზაციისა და გაძლიერების ხელშეწყობა ბიომრავალფეროვნების დაცვისა და მართვის გაუმჯობესების მიზნით.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მენეჯმენტის გეგმა მომზადებულია საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის დახმარებით (კომპონენტი №2) და შემუშავებულია 1999 წ. არასამთავრობო ორგანიზაცია „საქართველოს დაცული ტერიტორიების პროგრამის“ მიერ მომზადებული წინასწარი ,,სამენეჯმენტო სახელმძღვანელოს" ბაზაზე.

წინამდებარე გეგმა თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას საშუალებას მისცემს, სრულად განახორციელოს დაცული ტერიტორიების კანონმდებლობით განსაზღვრული მანდატი. ამ გეგმის დანერგვა, ასევე, ხელს შეუწყობს საქართველოს მიერ ნაკისრი საერთაშორისო ვალდებულებების შესრულებას (კონვენცია ბიოლოგიური მრავალფეროვნების დაცვის შესახებ, ბონის კონვენცია და სხვ.).

თავი 2 აღწერა

2.1. ზოგადი ინფორმაცია

2.1.1. ადგილმდებარეობა და საზღვრები

თუშეთის ეროვნული პარკი მოიცავს დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის გვერდითი ჩრდილოეთი (პირიქითა) ქედის სამხრეთ კალთებს (კავკასიონის ამ ნაწილში პირიქითა ქედი სიმაღლით აღემატება მთავარ ქედს და აღწევს 4500 მ.ზღ.დ.), დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებს, მათ შორის მდებარე თუშეთის ქვაბულს და სპეროზას ქედს. ჩრდილოეთისა და აღმოსავლეთის საზღვრები ემთხვევა საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს რუსეთის ფედერაციასთან. კერძოდ, პარკი ჩრდილოეთით ესაზღვრება ჩეჩნეთსა და ინგუშეთს, ხოლო აღმოსავლეთით დაღესტანს. პარკს სამხრეთიდან ესაზღვრება კახეთი, ხოლო დასავლეთიდან ხევსურეთი, სადაც საზღვარი გადის აწუნთას ქედსა და თებულოს მთაზე. თუშეთის ეროვნული პარკის საერთო ფართობი შეადგენს 76004 ჰა-ს.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი მოიცავს მდინარეების: პირიქითის, გომეწრის ალაზნების და ჭანჭახოვანის ხეობებს. კერძოდ, გომეწრის ალაზნის სათავეებს და მისი ხეობის მარჯვენა ფერდს – დეკიანი კომპლექსებისა და სუბალპური არყნარების გავრცელების არეალებს; პირიქითა ალაზნის ქვედა დინებას, მაკრატელას ქედის უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილს და მის მიმდებარე ფიჭვნარ ტყეებს დიკლოს მთამდე. პირიქითა ალაზნის ხეობის მარჯვენა ჩრდილო ფერდზე არსებულ ფიჭვნარ და არყნარ ტყეებს; ჭანჭახოვანის ხეობას, მარჯვენა და მარცხენა ფერდობებს მდინარე გომეწრის ალაზანთან შესართავამდე. სახელმწიფო ნაკრძალი ასევე მოიცავს სოფლების: ომალოს, დიკლოს, შენაქოს, ქუმელაურთის და ხისოს მიმდებარე ტყის მასივებს; გომეწრის და პირიქითა ალაზნების შეერთების ადგილიდან დაღესტნის საზღვრამდე მდინარის მარჯვენა და მარცხენა ფერდობებზე არსებულ ტყის მასივებს. სახელმწიფო ნაკრძალის საერთო ფართობია 10881 ჰა.

თუშეთის დაცული ლანდშაფტი მოიცავს თუშეთის ტერიტორიაზე არსებულ სოფლებს, ასევე სხვა ისტორიულ-კულტურულ ძეგლებს. კერძოდ, პირიქითის ალაზნის და მისი სათავეების – ქვახიდის წყლისა და ლაროვანის წყლის, გომეწრის ალაზნის სათავის (ალაზნისთავის), წოვათის წყლის (წოვათა), ორწყალისა და მისი შენაკადების ხეობებში არსებულ მწყემსების საზაფხულო ბინებს და მათ მიმდებარე ტერიტორიებს, ასევე კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილო ფერდობებზე და დიკლოს მთის მახლობლად განლაგებულ საზაფხულო ბინებსა და მათ მიმდებარე ტერიტორიებს. დაცული ლანდშაფტის საერთო ფართობია 31434 ჰა.

თუშეთის დაცული ტერიტორიების ზოგადი რუკა და სასაზღვრო წერტილების კოორდინატები მოცემულია 1-ლ და მე-2 დანართებში.

2.1.2. იურიდიული სტატუსი და უფლებები

თუშეთის დაცული ტერიტორიები შეიქმნა 2003 წ. საქართველოსკანონის „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ“ საფუძველზე. ეს კანონი წარმოადგენს საკანონმდებლო აქტს, რომელიც განსაზღვრავს მასში მოცემული დაცული ტერიტორიების კატეგორიებს, სტატუსს, ადმინისტრირებას და დაცულ ტერიტორიებზე ნებადართულ საქმიანობას. იგი, თავის მხრივ, გამომდინარეობს 1996 წლის „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ“ საქართველოს კანონიდან, რომლის მიხედვითაც, საქართველოში არსებობს ექვსი კატეგორიის დაცული ტერიტორია. დაცული ტერიტორიების სხვადასხვა კატეგორია ერთმანეთისგან, ძირითადად, დაცვითი რეჟიმის დონითა და

რესურსების გამოყენების დასაშვები ფორმებითა და ხარისხით განსხვავდება. დაცულ ტერიტორიებზე მიმდინარე კონკრეტული საქმიანობები რეგულირდება შესაბამისი კანონმდებლობითა [3] და თითოეული ტერიტორიისათვის შემუშავებული მენეჯმენტის გეგმის [4] მიხედვით.

საქართველოს კანონი „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ" დაცულ ტერიტორიებს ანიჭებს იურიდიულ სტატუსს და მაღალი კატეგორიების (სახელმწიფო ნაკრძალი, ეროვნული პარკი, ბუნების ძეგლი, აღკვეთილი) ყველა დაცულ ტერიტორიაზე აცხადებს სახელმწიფოს ექსკლუზიურ მფლობელობას, რომელიც, ვრცელდება იქ არსებულ ყველანაირ ბუნებრივ რესურსზეც (მიწა, ტყე, წყლის რესურსები, ფლორა, ფაუნა და ა.შ.),

ამავე დროს, „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ" კანონიდან გამომდინარე, დაცულ ტერიტორიაზე (დაცული ლანდშაფტისა და მრავალმხრივი გამოყენების ზონის კატეგორიების გარდა) მდებარე ,,ბუნებრივ-კულტურული და ისტორიულ-კულტურული ობიექტები" უშუალოდ სახელმწიფოს ექსკლუზიურ მფლობელობაშია. ასევე განსაზღვრულია თუშეთის დაცული ტერიტორიების ჩამოყალიბებასა და მართვასთან დაკავშირებული საქმიანობა.

ამავე კანონის მიხედვით, თუშეთის დაცული ტერიტორიები შედგება სამი ტერიტორიული ერთეულისგან: თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი, თუშეთის ეროვნული პარკი და თუშეთის დაცული ლანდშაფტი.

მენეჯმენტის გეგმა განსაზღვრავს დაცვით რეჟიმებსა და მართვის წესებს თითოეული ტერიტორიული ერთეულისთვის. ზოგადად კი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების ფუნქციონირება რეგულირდება შესაბამისი ეროვნული (საქართველოს კანონი „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ", 1996 წ.) და საერთაშორისო კანონმდებლობის მიხედვით (შესაბამისი ეროვნული და საერთაშორისო სამართლებლივი აქტების სია მოცემულია მე-6 დანართში).

2.1.3. ინსტიტუციური მოწყობა

ზოგადად, საქართველოს დაცული ტერიტორიების ადმინისტრირებაზე პასუხისმგებელია საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო და მის დაქვემდებარებაში სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების სტატუსით შემავალი დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი (ყოფილი ,,დაცული ტერიტორიების, ნაკრძალებისა და სამონადირეო მეურნეობის სახელმწიფო დეპარტამენტი"). დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის როლი და ვალდებულებები განსაზღვრულია გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების მინისტრის 2006 წლის 11 იანვრის №9 ბრძანებით დამტკიცებული საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების – დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის (შემდგომში – დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი) დებულებით, რომელიც მოიცავს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის უფლებამოსილებასთან, საქმიანობის სპექტრსა და მიზნებთან დაკავშირებულ ძირეულ საკითხებს.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ადგილზე მართვას ახორციელებს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, ხოლო დაცული ტერიტორიის იმ მონაკვეთებზე, რომლებიც მდებარეობს სასაზღვრო ზონისა და ზოლის ფარგლებში, დირექცია ღონისძიებებს ახორციელებს სასაზღვრო უწყებასთან წინასწარი შეთანხმებით. თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას, როგორც საჯარო სამართლის იურიდიულ პირს, აქვს საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულებით დამტკიცებული დებულება, რომელიც განსაზღვრავს დაცული ტერიტორიების დირექციის მიზნებს, ფუნქციებსა და საქმიანობის სფეროს. თუშეთის დაცული: ლანდშაფტის ადგილზე მართვას ახორციელებენ ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები.

„დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ" საქართველოს კანონის თანახმად, დაცული ტერიტორიების დაფინანსება ხორციელდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, თუმცა დირექციას უფლება აქვს, საქართველოს კანონმდებლობის დადგენილი წესის შესაბამისად, სხვა წყაროებიდანაც მიიღოს დამატებითი დაფინანსება.

2.1.4. ადმინისტრაციული სტრუქტურა

2003 წლის ,,თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ" საქართველოს კანონის მიხედვით, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას მიენიჭა საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსი და ასევე საქართველოს პრეზიდენტის 2005 წლის 7 ნოემბრის №926 ბრძანებულებით დამტკიცდა „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის - თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის დებულება", რომელიც განსაზღვრავს დირექციის მიზნებს, ფუნქციებსა და დირექციის საქმიანობის საგანს. ამასთან, მოცემული სამართლებრივი აქტის მიხედვით, დირექციასთან არსებობს აგრეთვე სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო, რომლის ფუნქციები აღნიშნულ სამართლებრივ აქტთან ერთად განისაზღვრება ,,თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ" და ,,დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ" საქართველოს კანონების შესაბამისად.

2006 წელს დირექციაში გათვალისწინებულია შემდეგი საშტატო ერთეულები: დირექტორი, დირექტორის მოადგილე, დაცვის (რეინჯერთა) სამსახურის უფროსი, 4 უფროსი მცველი (რეინჯერი), 21 მცველი, ბუღალტერი, მდივანი, რესურსების მართვის 2 სპეციალისტი, საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტი, ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის სპეციალისტი, ადმინისტრატორი. 2006 წლიდან პერსონალის საერთო რაოდენობა იქნება 41, მათ შორის, 35 შტატიანი და 6 შტატგარეშე თანამშრომელი.

დაცული ტერიტორიების დირექციის დაფინანსება ხდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან გამოყოფილი მიზნობრივი სახსრებით. შემოსავლების მიღება შესაძლებელია დაფინანსების სხვა წყაროებიდანაც: სახელმწიფო შეკვეთის შესრულება, ხელშეკრულების საფუძველზე სამუშაოს შესრულება, დაცულ ტერიტორიებზე ნებადართული საქმიანობიდან მიღებული შემოსავლები, ადგილობრივი ბიუჯეტიდან გამოყოფილი სახსრები, საერთაშორისო ან ეროვნული არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და საქველმოქმედო ფონდების, აგრეთვე ფიზიკური და იურიდიული პირების შემოწირულობები ან დახმარება და კანონით ნებადართული სხვა შემოსავალი.

2003 წლის „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ" საქართველოს კანონის მიხედვით, საკუთარი შემოსავლების 80%, დირექტორის განკარგულებით, გამოიყენება მენეჯმენტის გეგმისა და სამოქმედო გეგმებით განსაზღვრული საქმიანობების განსახორციელებლად; 20% კი – საქართველოს დაცული ტერიტორიების სისტემის დასაფინანსებლად.

2.1.5. ძირითადი საშუალებები და აღჭურვილობა

სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის საზაფხულო ადმინისტრაცია ამჟამად განთავსებულია ომალოსთან მდებარე ორსართულიან, სამოთახიან შენობაში. დირექცია ფლობს უძრავ და მოძრავ ქონებას, რომელიც გადაცემულია მფლობელობაში უსასყიდლო უზუფრუქტის წესით. დირექციას აქვს, აგრეთვე, ფართი (84.7 კვ.მ) სოფელ ზემო ალვანის საკრებულოს ადმინისტრაციულ შენობაში, რომელიც მიღებული აქვს ათწლიანი უსასყიდლო უზურფუქტის წესით.

აღჭურვილობა და სატრანსპორტო საშუალებები, რომელთა უმრავლესობის შესყიდვა მოხდა დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში, ამჟამად მოიცავს: საოფისე ავეჯს, ციფრულ ფოტოაპარატს, ერთ ავტომობილს, ერთ ცხენს, მობილურ ტელეფონს, აღკაზმულობას 8 ცხენისთვის, უნიფორმების 12 კომპლექტს და სხვ.

2.2 ფიზიკურ-გეოგრაფიული დახასიათება

2.2.1 კლიმატი

რეგიონისთვის, ზოგადად, დამახასიათებელია ზომიერად ტენიანი კლიმატი შედარებით მშრალი და ცივი ზამთრით და მოკლე ზაფხულით. კონტინენტური კლიმატი განსაკუთრებით დამახასიათებელია თუშეთის აღმოსავლეთი ნაწილისათვის, თუმცა ლოკალური კლიმატური პირობები (განსაკუთრებით ატმოსფერული ნალექების რაოდენობა) მნიშვნელოვნად ცვალებადობს რელიეფისა და სიმაღლის მიხედვით. მაგალითად, საყორნეს უღელტეხილზე (2970 მ. ზღ. დ.) საშუალო წლიური ნალექების რაოდენობაა 1631 მმ; მდ. ორწყალის ხეობაში იგი 1064 მმ-მდეა. სხვა ადგილებში წლიური ნალექების რაოდენობა მერყეობს 700-900 მმ-ის ფარგლებში. ნალექების სიუხვით განსაკუთრებით გამოირჩევა კავკასიონის მთავარი ქედი და, საერთოდ, გომეწრის ალაზნის აუზი, სადაც ატმოსფერული ნალექების საშუალო წლიური რაოდენობა, დაახლოებით, 10%-ით უფრო მაღალია ვიდრე პირიქითა ალაზნის ხეობაში. ეს სათანადოდ აისახება ამ ორი მდინარის წყლის რეჟიმებზეც. ნალექების რაოდენობის განსხვავება გამოწვეულია იმით, რომ თუშეთის აღნიშნული ნაწილი უმთავრესად ტენიანდება სამხრეთიდან შემოჭრილი ტენიანი ჰაერის მასებით.

თუშეთის ქვაბული, რომელიც ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან მაღალი მთებითაა დაცული, ხასიათდება უმეტესად უქარო და მშრალი ლოკალური კლიმატით. მაგალითად, ომალოს პლატო თუშეთის ერთ-ერთი ყველაზე მშრალი და თბილი ადგილია, სადაც საშუალო წლიური ტემპერატურა 3.5 ^{0}C-ია. აგვისტოს საშუალო ტემპერატურა 14.2 ^{0}C-ია, ხოლო იანვრისა – მინუს 9.1 ^{0}C (თუმცა ტემპერატურა ნულს ქვემოთ შესაძლოა აგვისტოშიც კი დაეცეს). აბსოლუტური მაქსიმუმი 31 ^{0}C-ია, ხოლო აბსოლუტური მინიმუმი – მინუს 36 ^{0}C. საშუალო წლიური ნალექების რაოდენობა 748 მმ-ია, რომლის უმეტესი ნაწილი მოდის წელიწადის უთბილეს პერიოდში – აპრილიდან სექტემბერის ჩათვლით.

თოვლის საფარის სისქე და განაწილების კანონზომიერებანი ნაირგვარია და დამოკიდებულია არა მხოლოდ ნალექების რაოდენობაზე, არამედ ქარის მიმართულებაზე, მის სიძლიერესა და მეზორელიეფის თავისებურებაზე.

რელიეფის სირთულის, ექსპოზიციათა ნაირგვარობისა და სხვა გარემოებათა გამო, მეზო- და მიკროკლიმატი თუშეთში საკმაოდ მრავალფეროვანია. თუმცა, უმთავრესად, სიმაღლეთა სხვაობის მიხედვით, გამოიყოფა კლიმატის შემდეგი ძირითადი ტიპები:

1) ნოტიო კლიმატი ცივი ზამთრითა და მოკლე ზაფხულით (1600-2000 მ ზღ. დ.);
2) გარდამავალი მთის კლიმატი ცივი ზამთრით და მოკლე ზაფხულით (2000-2400 მ ზღ. დ.);
3) ნამდვილ ზაფხულს მოკლებული მაღალმთის ზომიერად ნოტიო კლიმატი (2400-3400 მ ზღ. დ.);
4) მაღალმთის ნოტიო კლიმატი, მუდმივი თოვლითა და მყინვარებით, სადაც წლის ყველა თვის საშუალო ტემპერატურა 0^0C-ზე დაბალია (ზღ. დ.-დან 3400 მ-ზე ზევით).

2.2.2. ჰიდროლოგია

თუშეთის ტერიტორია, არსებითად, საკმაოდ ვრცელ, გასწვრივ ქვაბულს წარმოადგენს. იგი ორი პარალელური ხეობისგან შედგება. ერთ ხეობაში გაედინება პირიქითის ალაზანი, ხოლო მეორეში – გომეწრის ალაზანი. მათ შორისაა ნაყაიჩო-მაკრატელას წყალგამყოფი გასწვრივი ქედი, რომელიც აწუნთის ქედს გამოეყოფა ამუგოს მწვერვალის მასივთან. მას აღმოსავლეთის მიმართულება აქვს და

მთავრდება ომალოს პლატოთი. ამ პლატოს ძირზეა ზემოხსენებული ორი ალაზნის შესართავი, რომელიც ზღ. დ.-დან დაახლოებით 1600 მ-ზე მდებარეობს. გომეწრის ალაზნის აუზში ჩამონადენის მოდული ყოველ კვ. კმ-ზე 3 მეტრით მეტია, ვიდრე პირიქითი ალაზნის აუზში.

პირიქითი ალაზნის შედარებით დიდი შენაკადია ლაროვანისწყალი, ხოლო გომეწრის ალაზნისა – ხისოსწყალი (ჭანჭახოვანის ხეობა), ორწყალი და ქიბდუხის ხევი. ეს შენაკადები მარჯვნიდან ერთვიან თუშეთის ალაზნებს. გომეწრის ალაზნის შედარებით დიდი მარცხენა შენაკადებია წოვათისწყალი და სამაროვნისწყალი, ხოლო თუშეთის შეერთებული ალაზნებისა – დიკლოსხაისწყალი. პირიქითის ალაზნის მარცხენა შედარებით მოზრდილი შენაკადებია ჩიღოსხაისწყალი, დიდხევი, ჭეროსხაისწყალი და ფარსმისხევი. ეს შენაკადები პირიქითის ქედის სამხრეთი კალთებიდან ჩამოედინება. ასევე უხვადაა წვრილ-წვრილი შენაკადები და წყაროები. თუშეთის რელიეფი ჰიდროგრაფიული ქსელით ძლიერაა დანაწევრებული. ზამთარში მდინარეების უმეტესობა ნაწილობრივ ან მთლიანად იყინება.

თუშეთში მრავლადაა სხვადასხვა წარმოშობის მცირე ზომის ტბები. მდ. ორწყალის სათავეებში წარმოდგენილია მცირე ზომის (20 მ-ზე ნაკლები დიამეტრის) მყინვარული წარმოშობის ტბები. პატარა ტბები გვხვდება შავკილდისა და ვებუს სათავეებთანაც. მუდმივად გაყინული ტბა მდებარეობს კალოანის სათავეებში. შედარებით დიდი ტბა (200 მ სიგრძეში) მდებარეობს მიტოვებული სოფლის ჰეღოს მიდამოებში.

მაღალი მთის ჭაობები გვხვდება შენაქოს, ომალოს, თურსიეხისა და ხახაბოს მიდამოებში. მათი უმეტესობა ჩამოყალიბებულია ტბების ადგილას და ამჟამად მიწისქვეშა წყლებით იკვებება.

თუშეთი მდიდარია მინერალური წყლებით. სოფელ ჩიღოს წყარო ძლიერ მარილიანია. მჟავე წყაროებია ვეძის გორას ძირში, ხოლო ტუტე წყლები გამოდის სოფლებში: ომალო, შენაქო, ფარსმა, ჭონთიო და სხვ. რკინის მაღალი შემცველობის მქონე წყლები გვხვდება დოჭუსა და ხახაბოსთან.

2.2.3. გეოლოგია და გეომორფოლოგია

თუშეთის ორივე გასწვრივი ხეობა (პრიქითი და გომეწრის ალაზნის ხეობები) და ნაყაიჩო-მაკრატელას ქედი იურული ფიქლებით არის აგებული. პირიქითის ალაზნის ხეობაში, სოფ. დართლოს მიდამოებში, რამდენიმე ადგილას კირქვიანი ტრავერტინების მძლავრი გროვებია წარმოდგენილი. ამგვარ სუბსტრატზე განვითარებული ფლორა საკმაოდ თავისებურია და გამოირჩევა დანარჩენი ტერიტორიის ფლორისაგან.

თუშეთის რელიეფი საკმაოდ რთულია. რელიეფის მორფოლოგიური იერსახე მდინარეული ეროზიის ზემოქმედებით არის ჩამოყალიბებული. თუშეთის ორივე ალაზნის ზემო ნაწილები მეოთხეული პერიოდის მყინვარებითაა დამუშავებული. ამაზე მეტყველებს ტროგული ხეობების არსებობა და ხეობების ძირებზე მორენული ნაშალებით შემდგარი დანალექები. მაქსიმალური გამყინვარების ფაზაში მყინვარები აღწევდა ომალო-შენაქოს ვაკეებამდე და თუშეთის ტერიტორიის 60%-მდე მყინვარებით იყო დაფარული. მეოთხეული გამყინვარების ნიშნები კარგადაა გამოხატული როგორც პირიქითის და მაკრატელას ქედებზე, ასევე კავკასიონის მთავარ ქედზეც. ამ ადგილებში, ზღვის დონიდან 2700 მ-ზე მაღლა გვხვდება მყინვარული რელიეფის სხვადასხვა ფორმა, ე. წ. ცირკებისა და კარების სახით.

თუშეთის აღმოსავლეთ ნაწილში სიმაღლეთა სხვაობა 2500 მ-ზე მეტია; ყველაზე დაბალი წერტილი ზღვის დონიდან 1600 მ-ზე მდებარეობს, ხოლო ყველაზე მაღალი – 4275 მ-ზე. ორივე ალაზნის შესაყართან, სოფ. შენაქოს, ქვემო ომალოსა და დიკლოს მიდამოებში, შემორჩენილია რელიქტური ეროზიული ვაკეები.

2.2.4. ნიადაგები

თუშეთში წარმოდგენილია სხვადასხვა ტიპის ნიადაგები. მთის ზედა სარტყელში უმთავრესად კარგად განვითარებული ტყის ღია ყომრალი ნიადაგები გვხვდება. გავრცელებულია ამავე ტიპის ნიადაგის სუსტად განვითარებული ღორღიანი ნაირსახეობაც. საკმაოდ ფართოდაა გავრცელებული პრიმიტიულკორდიან-ღორღიანი ნიადაგები როგორც ტყის, ისე – სუბალპურ და ალპურ სარტყლებში. ხეობების ძირებზე, შედარებით ახალგაზრდა ტერასებზე, განვითარებულია მეორადი მდელოებით ან მურყნარით დაფარული პროლუვიურ-დელუვიური ჭალის ნიადაგები. სუბალპურ მდელოებზე და გამეჩხერებულ ფიჭვნარებსა და არყნარებში გვხვდება მთა-მდელოს სანახევროდ გაკორდებული ნიადაგები. დეკიანებისთვის დამახასიათებელია ტორფიან-ღორღიანი ნიადაგები, რომლებიც განვითარებულია ჩრდილოეთის ფერდობებზე როგორც სუბალპურ, ისე ალპურ სარტყლებში. სუბალპურ ზონაში სამხრეთისა და აღმოსავლეთის ექსპოზიციის ციცაბო ფერდობებზე წარმოდგენილია პრიმიტიული კლდიან-ღორღიანი ნიადაგები. ამგვარ სუბსტრატზე განვითარებულია ქსეროფილური ბუჩქნარ-ბალახეული მცენარეულობა, ზოგან – მეტად მეჩხერი ფიჭვნარები.

2.3. ბიოლოგიური ინფორმაცია

2.3.1 ლანდშაფტები და ჰაბიტატები

თუშეთის დაცული ტერიტორიები გასაოცარი ლანდშაფტური მრავალფეროვნებით ხასიათდება. აქ ვხვდებით ფიჭვნარებისგან, სუბალპური ბუჩქნარებისა და ტყეებისგან, სუბალპური და ალპური მდელოებისა და მყინვარებისგან შექმნილ ეკოლოგიურ „მოზაიკას“. სხვადასხვა ტიპის ლანდშაფტების ფორმირებისა და გავრცელების კანონზომიერება გარემოს მახასიათებლების (

გეოლოგიური, გეოგრაფიული, კლიმატური, ბიოგეოგრაფიული და სხვ. ფაქტორები) და საუკუნეების განმავლობაში ადამიანის საქმიანობის ერთობლივი მოქმედების შედეგია. წარსულში მეცხვარეობასთან ერთად მნიშვნელოვანი ანთროპოგენული ფაქტორი იყო მიწათმოქმედება. საკმაოდ დიდი ფართობები იხვნებოდა და მოთხოვნილება მარცვლეულზე მთლიანად ადგილობრივი მოსავლით კმაყოფილდებოდა. მოგვიანებით ხვნა-თესვა პრაქტიკულად შეწყდა (მარცვლეული უკვე ბარიდან შედიოდა) და მეცხვარეობა წამყვან საქმიანობად გადაიქცა. მიტოვებული სახნავ-სათესი მიწები გასაძოვრდა. ამ დროიდან მოყოლებული ძოვება ძირითადი განმსაზღვრელი ფაქტორი გახდა ლანდშაფტის ჩამოყალიბებაში. ყოფილ სახნავ-სათეს ტერიტორიებზე კი მცენარეულობის აღდგენა მუდმივი ძოვების პირობებში მიმდინარეობდა. შედეგად საკმაოდ ვრცელ ტერიტორიებზე, რომლებიც თავდაპირველად სახნავად გამოიყენებოდა, კერძოდ, ტყის ზონის ზედა ქვესარტყელში (1800-1900 მ. ზღ. დ.) და სუბალპური ზონის სამხრეთი ექსპოზიციის კალთებზე, ნაკლებ-პროდუქტიული მეორადი მდელოები ჩამოყალიბდა. შესაბამისად, ფიჭვნარებისა და მდელოების თანამედროვე გავრცელება მნიშვნელოვანწილად ადამიანის საქმიანობითაა განპირობებული.

მცენარეულობის ტიპი და სტრუქტურა, რელიეფის ფორმასთან ერთად დაცული ტერიტორიების ლანდშაფტების მეტ-ნაკლებად პირობითი კლასიფიკაციის საშუალებას გვაძლევს.

ტყის ჰაბიტატი

თუშეთის ტყის ჰაბიტატი უმეტესად ფიჭვნარებითაა წარმოდგენილი. შედარებით ნაკლები ფართობი უკავია არყნარებს. ტყის ზონა წარმოდგენილია ტყის ზედა ქვესარტყლით, რომელიც ზღვის დონიდან 1650 მ-დან 1800-1900 მეტრამდე ვრცელდება. სუბალპური ტყეები კი გვხდება 1800-1900 მეტრიდან 2500-2600 მეტრამდე ზღვის დონიდან. თუშეთის ფიჭვნარებს Pinus kochiana ქმნის. ეს ტყეები გავრცელებულია ზღვის დონიდან 1700-2000 მ-ის ფარგლებში და მათი საერთო ფართობი დაახლოებით 15000 ჰექტარია. ტყეები, განსაკუთრებით კი ფიჭვნარები, უფრო ფართოდაა წარმოდგენილი თუშეთის აღმოსავლეთ ნაწილში, კერძოდ, თუშეთის გასწვრივი ქვაბულის ყველაზე დაბალ სიმაღლეებზე (შენაქო-დიკლოს მონაკვეთი, ვეზუ, იღონესა და ორეთის მასივები). წიწვოვანი ტყეები უფრო იშვიათია ჭანჭახოვანის ქედზე, გომეწრისა და პირიქითა ალაზნის ხეობებში. არყნარები (ტანბრეცილი არყნარების ჩათვლით) გავრცელებულია ზღვის დონიდან 1700-2400 მ-ის სიმაღლეებზე (თუმცა ტყის ზედა საზღვარი 2500 მ-ზეა; ზოგან იგი 2600 მ-საც კი აღწევს). სიმაღლის მატებასთან ერთად ფიჭვს არყი ენაცვლება. ყველაზე ფართოდ გავრცელებულია Betula pendula-სგან შემდგარი არყნარები. არყნარის ეს ტიპი ძირითადად ჩრდილოეთის ექსპოზიციაზე გვხდება. ასევე მნიშვნელოვანი ფართობები უკავია ლიტვინოვის არყის (Betula litwinowii) არყნარებს. მეტად შეზღუდულია ფართოფოთლოვანი ტყეების გავრცელება. მათი საერთო ფართობი 1400 ჰა-ს არ აღემატება. სუბალპურ ტყეებს კი საერთო ჯამში (როგორც ფიჭვის, ისე არყის სუბალპური ტყეები), დაახლოებით, 6200 ჰა უკავია. ტანბრეცილი ტყეები უმთავრესად ლიტვინოვის არყისგან არის შექმნილი, თუმცა მას ზოგან რადეს არყიც (Betula raddeana) ერევა.

სუბალპური ბუჩქნარი

ამ ტიპის ჰაბიტატი წარმოდგენილია დეკიანებით (Rhododendor caucasicum), რომელთა საერთო ფართობი, დაახლოებით, 13000 ჰექტარია. დეკიანები გავრცელებულია ზღვის დონიდან 2400-2800 მ-ის ფარგლებში. მათი შედარებით დიდი ფრაგმენტები სუბალპურ ტყეს ზოლად მიუყვება პირიქითი ალაზნის ხეობაში ზღვის დონიდან 2600-2800 მ-ზე. ხშირად დეკიანებს შორის აღინიშნება ნაშლები და კლდოვანი ფორმაციები. დეკიანების გავრცელება უმთავრესად დაკავშირებულია თუშეთის ქვაბულში ჰაერის ტენიანი მასების გავრცელების კანონზომიერებასთან.

ალპური და სუბალპური მდელოები

მდელო თუშეთის ლანდშაფტის მთავარი კომპონენტია. მდელოების საერთო ფართობი რეგიონის მასშტაბით 70000 ჰა-ს აღწევს. ფიტოლანდშაფტის ეს ტიპი განსაკუთრებით ფართოდაა წარმოდგენილი პირიქითა ალაზნის სათავეებში. თუშეთში მრავალი სხვადასხვა ტიპის მდელოს ვხვდებით. მაგალითად, მეზოფილური ალპური მდელოები უმეტესად წარმოდგენილია კავკასიონის მთავარ ქედზე და მაკრატელას ქედის ჩრდილო ფერდობზე. ძირეული ალპური ხალები განსაკუთრებით ფართოდაა გავრცელებული კავკასიონის მთავარი ქედის და მაკრატელას ქედის ჩრდილო ფერდობებზე, წოვათის ზედაალპურ სარტყელსა და აწუნთის ქედზე. ალპური ხალები ვითარდებიან იქ, სადაც ხდება თოვლის აკუმულირება და სავეგეტაციო პერიოდის განმავლობაში ნიადაგის ტენით უზრუნველყოფა მდნარი თოვლის წყლებით. ამგვარ ადგილებში, ალპურ ხალებთან კომპლექსში, შედარებით მცირე ფართობებზე, განვითარებულია ალპური ნემსიწვერიანები. მეტად იშვიათია სუბალპური მაღალბალახეულობა. ისინი ღრმა და ტენიანი ხეობების ძირებზეა ფრაგმენტულად განვითარებული – იქ, სადაც ხდება თოვლის დაგროვება. მაღალბალახეულობის ყველა კომპონენტი, უმთავრესად, გავრცელებულია კავკასიონის მთავარი ქედის და მაკრატელას ქედის ჩრდილო კალთებზე, ორწყლის, საალმისხევისა და ზოგიერთი სხვა ხეობის ძირებზეც.

სუბნივალური ჰაბიტატი და ნივალური ზონა

სუბნივალური ჰაბიტატი, დამახასითებელი ფლორის კომპლექსით, ყველაზე მძლავრად განვითარებულია აწუნთისა და პირიქითის ქედებზე, განსაკუთრებით თებულოს, ამუგოს და დიკლოს მთის მასივებზე. ეს გამოწვეულია ამ მასივების არა მხოლოდ მაღალი ჰიფსომეტრული

სიმაღლით (3200-3400 მზღ . დ .), არამედ აზევების სიძველითაც . სუბნივალური მცენარეულობა სუსტადაა გამოხატული კავკასიონის მთავარ ქედზე . ნივალური ზონა მუდმივი თოვლითა და მყინვარებით თუშეთში 3400 მ - დან იწყება .

2.3.2. ფლორა და მცენარეულობა

მიუხედავად იმისა , რომ თუშეთის ბოტანიკური კვლევა მე -19 საუკუნიდან იწყება , ფლორის ინვენტარიზაცია ჯერ კიდევ არ არის დასრულებული . ამჟამად თუშეთში აღწერილია 1000- ზე მეტი ჭურჭლოვანი მცენარე , რომელთაგან , სულ მცირე , 11 სახეობა საქართველოს , ხოლო 230 კავკასიის ენდემს წარმოადგენს .

თუშეთში მცენარეულობის შემდეგი ძირითადი ტიპები შეიძლება გამოვყოთ :

1) ფიჭვნარები

ფიჭვნარი მოცვისა და ხავსის საფარით გავრცელებულია ჩრდილოეთისა და დასავლეთის ექსპოზიციებზე ზღ. დონიდან 1700-1900 მ-ის ფარგლებში. ხავსი ნიადაგის ზედაპირს მთლიანად ფარავს. ამ საფარის სისქე 30-35 სმ-ია. მოცვებიდან მთავარი მნიშვნელობა შავ მოცვს (*Vaccinium myrtillus*) აქვს. უმნიშვნელო სიმრავლით ფიჭვნარში შერეულია სხვა ხემცენარეებიც:

Populus tremula, Salix caprea, Betula pendula, Sorbus caucasigena.

ფიჭვნარი იელის ქვეტყითა და მარცვლოვან-ნაირბალახოვანი საფარით უმეტესად გავრცელებულია ჩრდილო-აღმოსავლეთისა და სამხრეთ-დასავლეთის ექსპოზიციებზე. ცენოზის წინა ტიპთან შედარებით, მას ფრაგმენტული განაწილება ახასიათებს. მრავლადაა ისეთი ბალახოვანი სახეობები, როგორიცაა: *Calamagrostis arundinacea, Solidago virgaurea, Chamerion angustifolium, Campanula latifolia, Veronica peduncularis, Trifolium campestre, Fragaria vesca* და სხვ.

ფიჭვნარი კავკასიური დეკის ქვეტყით უმეტესად ტყის ზედა საზღვარსა და სუბალპურ სარტყელშია განვითარებული (1900-2000 მ ზღ. დ.) და მიეკუთვნება იშვიათი ვარიანტის ფიჭვნარ ცენოზებს. გავრცელებულია ფრაგმენტულად ქუეს, ღელეს და ორეთის მასივებზე. დეკის გარდა ცენოზის შექმნაში მონაწილეობენ: *Vaccinium myrtillus, Salvia glutinosa, Geranium robertianum, Polygonatum verticillatum* და სხვ.

ფიჭვნარი მარცვლოვან-ნაირბალახოვანი საფარით გავრცელებულია სამხრეთისა და აღმოსავლეთის ფერდობებზე პირიქითის, გომეწრისა და ჭანჭახოვანის ხეობებში (1700-1800 მ ზღ. დ.). შედარებით მშრალი ტიპის ცენოზია. საკმაოდ კარგად არის განვითარებული ბალახოვანი საფარი: *Poa nemoralis, Calamagrostis caucasica, Silene compacta, Trifolium alpestre, Campanula rapunculoides, Gypsophyla elegans, Luzula multiflora, Stachys atherocalyx, Teucrium orientale, Achillea setacea* და სხვ.

2) სუბალპური ტყეები

არყნარი შავი მოცვის ქვეტყითა და შერეული ბალახოვანი საფარით გავრცელებულია ტყის ზედა და სუბალპურ სარტყლებში (1700-2200 მ ზღ. დ). ამ ცენოზს ფართო გავრცელება აქვს პირიქითის ხეობის ზედა მიმდინარეობის ჩრდილო ფერდობებზე, წოვათასა და ვებუ-ორეთის მასივზე. მოცვის (*Vaccinium myrtillus*) გარდა, უხვად მონაწილეობენ: *Millium effusum, Deschampsia flexuosa, Valeriana alliariifolia, Geranium sylvaticum, Galium odoratum, Pirola minor, Solidago virgaurea, Vicia balansae Asplenium trichomane, Linnaea borealis* სხვ.

ცირცელიან-არყნარი მთის ღანძილის საფარით გავრცელებულია პირიქითის ალაზნის სათავეში საბინწყაროს მიდამოებში ხეობის მარჯვენა მხარეს ჩრდილოეთ ექსპოზიციაზე 2200 მ. ზღ. დ. ტყის შემქმნელი ძირითადი სახეობებია: *Betula litwinowii, Betula raddeana, Sorbus caucasigena.* ბალახოვან საფარს მთლიანად ქმნის მთის ღანძილი (*Allium victorialis*), მასთან ერთად უმნიშვნელო რაოდენობითაა: *Milium effusum, Geranium sylvaticum, Rubus saxatilis, Vicia balancae.*

არყნარი კავკასიური დეკისა და შავი მოცვის ქვეტყით გვხვდება ჩრდილოეთისა და დასავლეთის ფერდობების ზედა ვერტიკალურ საფეხურზე 2000-2400 მ ზღ. დ. პირიქითის და გომეწრის ალაზნის ხეობებში, ვებუ-ორეთის მასივებზე. ტყის საბურველს უმთავრესად ქმნიან *Betula litwinowii* და *Betula raddeana* . . ამგვარი ტყის შექმნაში კონსტანტური კომპონენტის სახით მონაწილეობს *Salix caprea* , თუმცა ეს სახეობა ყოველთვის მცირე რაოდენობით აღინიშნება. უმნიშვნელო რაოდენობით გვხვდება ბალახოვანი სახეობებიც: *Calamagrostis arundinacea, Solidago virgaurea, Chamerion angustifolium.*

არყნარი მაღალბალახეულობის ქვეიარუსით გვხვდება მთის ტყეების ზედა სარტყელში 1800-1900 მ ზღ. დ. ჩრდილოეთ ექსპოზიციებზე არყნარებში ფრაგმენტული გავრცელება აქვს მაღალბალახეულობის სინუზიას, ძირითადად, ორეთის მასივზე ხეობის გაყოლებით დაღესტნის საზღვრამდე. ტყის უმთავრესი შემქმნელი სახეობაა ეტულა პენდულა. მაღალბალახეულობას ქმნიან: *Betula pendula.* maRalbalaxeulobas qmnian: *Campanula latifolia, Symphytum asperum, Galega orientalis, Heracleum asperum, Milium schmidtianum, Chaerophyllumaureum, Aconitum orientale, Tephnoseria subfloccosa, astrantia maxima, Inula grandiflora.*

არყნარ-ფიჭვნარი მოცვისა და ნაირბალახების საფარით (*Betula pendula* და *Pinus kochiana*, ხოლო ქვეტყეს – *Vaccinium myrtillus*). ბალახოვანთაგან ჩვეულებრივია: *Geranium sylvaticum, Chaerophyllum maculatum, Calamagrostis arundinacea, Veronica chamaedris, Pirola minor, Neottia nidus avis.*

3) ბუჩქნარის ცენოზი

ბუჩქნარის ცენოზი, ძირითადად, წარმოდგენილია ღვიიანებითა და დეკიანის სხვადასხვა ვარიანტებით, როგორიცაა წმინდა დეკიანი (Rhododendretum purum), დეკიანი ლიტვინოვის არყით (Rhododendretum betulosum), დეკიანი ხავსით (Rhododendretum hylocomiosum), დეკიანი მარცვლოვნებითა და ნაირბალახებით (

Rhododendretum graminoso-mixtoherbosum), დეკიანი მაღალბალახეულობის ელემენტებით (Rhododendretum altherbosum).

ღვიიანები განვითარებულია სამხრეთის ფერდობებზე 1700-2000 მ ზღ. დ. ეს ცენოზი წარმოდგენილია პირიქითისა და გომეწრის ალაზნის აუზებში. მის შექმნაში ღვიებთან (*Juniperus oblonga, Juniperus sabina*) ერთად სხვა ქსეროფილური ბუჩქებიც მონაწილეობენ, აქა-იქ გაფანტულია ფიჭვის (*Pinus kochiana*) ცალკეული ინდივიდებიც. ღვიიანი ცენოზები, ძირითადად, ფიჭვის ტყის ნატყევარზეა განვითარებული. ცენოზის შექმნაში მონაწილეობენ, აგრეთვე: *Spiraea hypericifolia, Berberis orientalis, Rhamnus pallasii, Rosa canina, Rosa pulverulenta.* ბალახოვანთაგან: *Calamagrostis caucasica, Poa nemoralis, Koeleria cristata, Verbascum thapsum, Thalictrum foetidum, Scabiosa owerinii, Scabiosa bippinata, Festuca ovina, Campanula hohenackeri, Euphorbia squamosa, Scutellaria orientalis, Gnaphalium supinum, Potentilla crantzii, Pyrethrum leptophyllum* და სხვ.

4) მდელოს ცენოზი

მდელოს ცენოზის სხვადასხვა ვარიანტები გვხვდება ზღვის დონიდან 1,900 მეტრიდან 3,200 მ-მდე. სტრუქტურითა და სახეობრივი შემადგენლობით განსხვავებულ რამდენიმე ვარიანტს შორის ძირითადებია:

წივანიანი მდელო

მას თუშეთის ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე ფართო სივრცობრივი გავრცელება აქვს როგორც ტყის სარტყელში, ასევე დეკიანის ზემოთაც. ამ მდელოების უმეტესობა დეგრადირებული და სახეცვლილია. ამ ცენოზის შემქმნელია *Festuca izoides* და წარმოდგენილია ზედა ალპურ ქვესარტყელში (2600-3200 მ ზღ. დ.). ქვედა ვერტიკალურ საფეხურზე იშვიათად გვხვდება.

წვრილნაირბალახოვან-წივანიანი

ნაირბალახებს, ძირითადად, ალპური ხალის კომპონენტები ქმნიან: Sibbaldia semiglabra, Alchemilla caucasica, Carum caucasicum, Potentilla gelida, Ranunculus oreophilus, Campanula biebersteiniana, Primula algida, Veronica gentianoides. მარცვლოვნებიდან მონაწილეობენ: Poa alpina, Briza marcoviczii, Colpodium variegatum, Luzula spicata, Carex huetiana.

ნაირმარცვლოვან-ჭრელწივანიანი

განვითარებულია თითქმის ყველა ექსპოზიციის და დახრილობის ფერდობზე, ზღვის დონიდან 1900-2600 მ-ის ფარგლებში. ცენოზის იერ- სახეს განსაზღვრავს მკვრივკორდიანი მარცვლოვანი მცენარე *Festuca varia* .. ჭრელწივანიანებში ყველაზე დამახასიათებელი ვარიანტია ნაირმარცვლოვან- ჭრელწივანიანი (Festucetum variae-variograminosum). კონსტანტური სახეობებია: *Calamagrostis arundinacea, Poa iberica, Bromopsis variegata, Helictotrichon asiaticum, Agrostis planifolia, Anthoxanthum odoratum, Festuca ovina.*

წვრილნაირბალახოვან-ძიგვიანი

ედიფიკატორია მკვრივკორდიანი მარცვლოვანი სახეობა *Nardus stricta* . ძიგვიან მდელოს ცენოზთაგან ეს ვარიანტი, განსაკუთრებით, ფართოდაა გავრცელებული ზღვის დონიდან 2400-3100 მ-ის ფარგლებში. დომინანტის გარდა მონაწილეობენ: *Sibbaldia semiglabra, Carum caucasicum, Campanula biebersteiniana, Primula algida, Taraxacum stevenii, Gentiana dschimilensis, Gentiana angulosa* და სხვ.

5) ჭაობის ცენოზი

ჭარბტენიანი მდელო თუშეთის მთიანეთში სუბალპურ და ქვედაალპურ სარტყლებში გვხვდება. ძირითადად გავრცელებულია ევტროფული ჭაობები, სადაც წამყვანი პოზიცია ისლიანებს აქვთ: *Carceta dacicae, Cariceta kotschianae* და ასევე *Blismeta compressi.* ამ ტიპის ჭაობებში ხშირად კარგადაა განვითარებული მწვანე ხავსების სინუზია, რომლის სახეობებია: *Calliergonela cuspidata, Cratoneurum commutatum, Drepanocladus aduncus, Calliergon giganteum, Aulocomium palustre* და სხვ. ბალახოვანთაგან კონსტანტურია: *Carex dacica, Juncus articulatus, Cardamine uliginosum, Parnassia palustris, Epilobium palustre, Primula auriculata.* საინტერესოა, რომ ამგვარ ჭაობებში ხშირად მონაწილეობს თუშეთიდან აღწერილი ორიგინალური სახეობა, კავკასიის ენდემი *Primula luteola.*

6) სუბნივალური ცენოზი (სუბნივალური მიკროდაჯგუფებები და თოვლისპირა მცენარეულობა)

ეს ცენოზები, უმთავრესად, წარმოდგენილია ალპური ხალებით და კლდე-ნაშალთა მცენარეულობით. სახეობათაგან აღსანიშნავია: *Pseudobetckea caucasica* (ენდემური გვარი), *Pseudovesicaria digitata, Vavilovia formosa, Symphyoloma graveolens* და სხვ. თუშეთის მაღალმთის სუბნივალური სარტყელი მცენარეთა სახეობრივი მრავალფეროვნებისა და რეკრეაციული თვალსაზრისით ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია მთელ კავკასიაში.

2.3.3 ფაუნა

თუშეთის ფაუნა ნაკლებადაა შესწავლილი . განსაკუთრებით მწირია ცნობები უხერხემლოთა შესახებ . დაუზუსტებელი მონაცემებით თუშეთში გავრცელებულია ძუძუმწოვართა 60, ფრინველთა 120- მდე , რეპტილიების 3, ამფიბიების და თევზების თითო - თითო სახეობა .

ძუძუმწოვრები

თუშეთის დაცული ტერიტორიების ძუძუმწოვართა მრავალფეროვანი ფაუნა შეიცავს ჩლიქოსანთა რამდენიმე სახეობას . მათ შორის , უპირველეს ყოვლისა , აღსანიშნავია ნიამორი (*Capra aegagrus* - სავარაუდო რაოდენობა : 100 ინდივიდი) და კავკასიის ენდემი აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი (*Capra cylindricornis*; სავარაუდო რაოდენობა : 700). ასევე გავრცელებულია არჩვი (*Rupicapra rupicapra*), კეთილშობილი ირემი (*Cervus elaphus*), შველი (*Capreolus capreolus*) და გარეული ღორი (*Sus scrofa*).

თუშეთი გამოირჩევა მსხვილ მტაცებელთა ფაუნის მხრივაც . აქ გვხვდებაა მურა დათვი (*Ursus*

arctos), მგელი (*Canis lupus*), ფოცხვერი (*Lynx lynx*) და ჯიქი (*Panthera pardus*).

ფრინველები

თუშეთის ორნითოფაუნიდან განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია კავკასიის ენდემური სახეობები : კავკასიური როჭო , (*Tetrao mlokosiewiczi*) და კავკასიური შურთხი (*Tetraogallus caicasicus*). მდიდარია მტაცებელი ფრინველებითაც , მათ შორისაა : ბატკანძერი (*Gypaetus barbatus*), სვავი (*Aegipius monachus*), ორბი (*Gyps fulvus*), კირკიტა (*Falco tinnunculus*), ქორი (*Accipiter gentilis*), მიმინო (*Accipiter nisus*), მთის არწივი (*Aquila chrysaetos*) და სხვ .

ქვეწარმავლები, ამფიბიები, თევზები

არსებული მონაცემების მიხედვით თუშეთში გვხვდება ქვეწარმავლების სამი სახეობა : *Coronella austriaca, Vipera ursini* და *Lacerta sp.,* ასევე გავრცელებულია მინიმუმ ერთი სახეობის ამფიბია – მწვანე გომბეშო (*Bufo viridis*). მდინარეებში გვხვდება კალმახი (*Salmo trutta*).

2.3.4 შინაურ ცხოველთა ჯიშები და კულტურული მცენარეები

ველური ბიომრავალფეროვნების გარდა , თუშეთი მდიდარია შინაურ ცხოველთა და კულტურულ მცენარეთა ჯიშებითაც . რეგიონი სამი ენდემური ჯიშის წარმოშობის კერაა . ესენია : თუშური ცხენი , ქართული ნაგაზი და თუშური ცხვარი .

თუშური ცხენი

თუშური ცხენი ტიპური ჯოგის ცხენია . მას მიაკუთნებენ საჯდომ - სასაპალნე ცხენების ტიპს . ჯიში მომთაბარეობის პირობებში ჩამოყალიბდა და მისი ნიშან - თვისებების სრულად გამოვლენა მხოლოდ მაღალ ალპურ იალაღებზე მოვების პირობებში ხდება . მისთვის დამახასიათებელია მომცრო ზომა , მხედრისა და ტვირთის ტარების კარგი უნარი ვიწრო და რთულ გზებზე , სიმარდე , მოქნილობა , გამძლეობა და ზოგადი ამტანობა , საკვებისადმი ნაკლები მომთხოვნელობა , კარგი ნაყოფიერება , კარგი სმენა და ბგერითი გამღიზიანებლების გარჩევის საუკეთესო უნარი და სხვ .

თუშური ცხენი როგორც რეგიონის , ისე მთელი ქვეყნის კულტურისა და ბიომრავალფეროვნების უმნიშვნელოვანესი ნაწილია . ამ უნიკალური ჯიშის შენარჩუნება მნიშვნელოვანია ტურიზმის განვითარების თვალსაზრისითაც .

თუშური ცხვარი

ჯიში მომთაბარე მეცხვარეობის პირობებში ჩამოყალიბდა . კარგად განვითარებული ცხიმკუდის (დუმეული) წყალობით , თუშური ცხვარი კარგად იტანს 500-600- კილომეტრიან გადარეკვას ზამთრის საძოვრებიდან ზაფხულის საძოვრებამდე და პირიქით .

თუშური ცხვრისთვის დამახასიათებელია მკვრივი აღნაგობა და საშუალო ზომა (საშუალოდ 60-70 კგ - ს იწონის). ხორცი , განსაკუთრებით მოზარდის , გამოირჩევა მაღალი საგემოვნო ხარისხით . რძისგან კი ცნობილი გუდის (თუშური) ყველი მზადდება . მატყლის ხარისხის მიხედვით , თუშური ცხვარი ერთ - ერთ საუკეთესო მთის ჯიშს მიეკუთვნება . წლიური ნაპარსის მასა 4-5 კგ - ია . მატყლი თეთრია , ახასიათებს კარგი ბზინვარება , სიმტკიცე და მოქნილობა . ამის გამო , თუშური მატყლი საუკეთესოა ხალიჩების წარმოებაში . გარდა ხალიჩებისა , მატყლი ფართოდ გამოიყენება წინდების , ჩანთებისა და სხვა ტრადიციული რეწვის ნიმუშების დასამზადებლად . წარსულში კი თუშის სამოსიც ძირითადად მატყლისაგან მზადდებოდა .

ქართული ნაგაზი

ქართული ნაგაზი კავკასიური ნაგაზის „ ქვეჯიშად “ ითვლება . ფიქრობენ , რომ იგი 6 ათასი წლის წინ ჩამოყალიბდა . იგი მეცხვარე , დარაჯი და მცველი ძაღლების კატეგორიას მიეკუთვნება . ჯიში საუკეთესოდაა შეგუებული მომთაბარე ცხოვრების წირს და ალპური საძოვრების მკაცრ პირობებს . ხასიათდება ხშირი ბეწვით , უხეში აღნაგობით , მასიური ძვლებით და ძლიერი , მოცულობითი კუნთოვანი სისტემით (წონა : 45-65 კგ). ამავე დროს , მას აქვს გაწონასწორებული ბუნება და გადაწყვეტილების სწრაფად მიღების უნარი . ქართული ნაგაზი ნაკლებად მომთხოვნია და ველური მტაცებლებისგან დაცვის საუკეთესო საშუალებას წარმოდგენს .

კულტურული ფლორა

გასული საუკუნის 50- ანი წლებიდან თუშეთში ხვნა - თესვა პრაქტიკულად შეწყვეტილია . მანამდე კი კულტურულ მცენარეთა რამდენიმე ადგილობრივი ჯიში ითესებოდა . განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქერის ენდემური ჯიში – ქერშველი , რომელიც უნიკალური მორფოლოგიური და სხვა ნიშან - თვისებებით ხასიათდება და საქართველოს აგრობიომრავალფეროვნების მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს . საბედნიეროდ , ეს ჯიში შემორჩენილია საქართველოს თესლების ბანკებში (მაგ .: იგი დაცულია „ ელკანას “ თესლების ბანკში).

2.4. სოციოკულტურული ინფორმაცია

2.4.1. დასახლებები და მოსახლეობა

ეროვნული პარკისა და სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე დასახლებები არ არის . სოფლები განლაგებულია დაცული ლანდშაფტის ფარგლებში .

თუშეთის მუდმივი მოსახლეობის რაოდენობა მე -18 საუკუნიდან შემცირებას იწყებს ბარისკენ , მიგრაციული პროცესების გაძლიერებასთან ერთად . მიუხედავად იმისა , რომ თუშების მნიშვნელოვანი ნაწილი მომთაბარე ცხოვრებას მისდევდა , მეცხვარეთა ოჯახები და მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი მაინც მუდმივად ცხოვრობდა თუშეთში . გასული საუკუნის 50- იან წლებში

საბჭოთა ხელისუფლებამ თუშეთში მიზანდასახულად მოშალა მკვიდრი ცხოვრების წესი, რათა თავისი ძალაუფლება განემტკიცებინა თუშეთის გეოგრაფიულად იზოლირებულ რეგიონში და დაიწყო თუშების იძულებითი ჩასახლება ბარში. მას შემდეგ მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი, მეცხვარეების მსგავსად, მომთაბარე ცხოვრების წესზე გადავიდა. შემოდგომობით ისინი ჩადიან ბარში, ხოლო ადრე გაზაფხულზე ბრუნდებიან თუშეთში.

თუში მოსახლეობა ბარში განსახლებულია სოფლებში – ზემო ალვანი, ქვემო ალვანი და ლალისყური, ხოლო თუშეთში – ჩაღმის, გომეწრის, პირიქითის და წოვათის 48 სათემო სოფელში. ამ სოფლების მოსახლეობის საერთო რაოდენობა, დაახლოებით, 100000 ადამიანს შეადგენს. თუშეთის სეზონური მოსახლეობა 4500-5000-ს აღწევს. მუდმივად კი, თუშეთში 100 ადამიანი ცხოვრობს. თუმცა მათი რაოდენობა ყოველწლიურად იცვლება.

2.4.2. ადგილობრივი კულტურა და ტრადიციები

თუშეთი საქართველოს უკიდურეს ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში მდებარეობს. გეოგრაფიულმა იზოლაციამ და ცხოვრების დამახასიათებელმა წესმა, რაც, ძირითადად, მეცხვარეობასთან იყო დაკავშირებული, ხელი შეუწყო თვითმყოფადი ლოკალური კულტურისა და ტრადიციების წარმოშობასა და შენარჩუნებას. თუშეთის მდიდარი ტრადიციებიდან ზოგიერთი დღეს უკვე წარსულს ჩაბარდა, ზოგიერთი გაფერმკრთალებულია და დავიწყებას ეძლევა. თუმცა დიდი ნაწილი კვლავაც ცოცხალია.

თუშეთის ეთნოკულტურა და ტრადიციები არა მარტო არაჩვეულებრივად მიმზიდველსა და საინტერესოს ხდის ამ მხარეს, არამედ ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენების საუკეთესო მაგალითებს იძლევა. შესაბამისად, მათ დიდი მნიშვნელობა აქვთ ეროვნული პარკისა და დაცული ლანდშაფტის მართვის თვალსაზრისით.

დასახლებების ტიპები და ტრადიციული ცხოვრების წესი

თუშეთში ისტორიულად ჩამოყალიბებული იყო დასახლებათა ორი სხვადასხვა ტიპი: სოფლები და ე.წ. „ბოსლები“ (სამეურნეო სოფლები). სოფელი, როგორც წესი, შეჯგუფულ და კომპაქტურ დასახლებას წარმოადგენს, არქიტექტურულად უფრო დახვეწილია. მასში უხვად არის ფორტიფიკაციული ნაგებობები, რადგან სოფელს ორმაგი, საცხოვრებელი და თავდაცვითი, დანიშნულება ჰქონდა. სასოფლო ადგილის შერჩევის დროს რამდენიმე გარემოებას ითვალისწინებდნენ: სასოფლო ადგილი უნდა ყოფილიყო: ,,პირმზე" – სამხრეთის ფერდობი, სამხედრო-თავდაცვითი თვალსაზრისით ვარგისი, სასმელ წყალთან ახლოს, ზვავსაშიშროებისაგან დაცული, სახნავ-სათიბი სავარგულებიდან განცალკავებული. ამ ტიპის დასახლებების მაგალითებია: ინდურთა, წარო, ჭონთიო, ჰეღო, ძველი დიკლო და სხვ. ამ ფორტიფიკაციულ კომპლექსებში არის საერთო სასოფლო და საგვარეულო ციხე-კოშკებიც, სადაც მოსახლეობა მტრის შემოტევისას იხიზნებოდა. თუშეთის სოფლები და ხეობები ერთმანეთთან დაკავშირებული იყო ერთიანი სასიგნალო სისტემით (ცეცხლის მეშვეობით სწრაფად გადაიცემოდა მტრის გამოჩენისა და საბრძოლო მზადყოფნის ნიშანი). იმ დასახლებებში, რომლებშიც ცხოვრება არ შემწყდარა, ადგილობრივმა არქიტექტურამ განვითარება განიცადა (ომალო, შენაქო, დოჭო, დართლო). მათი საცხოვრებელი გარემო მეტი კომფორტულობით ხასიათდება. ამ სოფლებმა კლდოვანი ადგილებიდან თანდათან შედარებით ვაკე ადგილებისკენ გადაინაცვლეს. აქ ძველ ფორტიფიკაციულ არქიტექტურასთან ერთად გვხვდება აივნიანი სახლებიც.

მთაში მცხოვრები თუშების სამეურნეო – ყოფითი სინამდვილისათვის დამახასიათებელი იყო ,,სოფელ-ბოსლობა" – სეზონური ადგილმონაცვლეობა. გვიან შემოდგომაზე, როგორც კი მოსავალს და თივას დააბინავებდნენ, მთები დაითოვებოდა და მტრის გადმოსვლის საშიშროებაც მოიხსნებოდა, სოფლის მოსახლეობა თავისი საქონლითურთ გამოსაზამთრებლად გადადიოდა ,,ბოსლებში" – სახნავ-სათიბ მიწებთან მდებარე სამეურნეო-საცხოვრებელ სადგომებში. გაზაფხულზე, ხვნა-თესვის დამთავრებისა და მთებზე თოვლის შეშრობისთანავე, სავარგულების საქონლისაგან დაცვისა და უსაფრთხოების მიზნით, საბოსლეებიდან კვლავ სოფლებს მიაშურებდნენ. ამიტომაც მთის ყოველ სოფელს აქვს თავისი ,,ბოსლები", რომელსაც ნაკლებად აქვს ფორტიფიკაციული ხასიათი და დანიშნულება და უფრო მეტად ზამთრის მშვიდი ცხოვრებისთვის არის განკუთვნილი.

ტრადიციული ნადირობა

ნადირობა თუშეთში საკვების მოპოვების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი წყარო იყო. თუმცა მას დიდი სოციოკულტურული მნიშვნელობაც ჰქონდა. ნადირობა ,,მეკდეურობასთან" (კლდეზე ცოცვის ხელოვნება) იყო დაკავშირებული, მამაკაცის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური მომზადების საშუალებად ითვლებოდა.

თუშური მითოსის თანახმად, ,,წმინდა ნადირის" – ჯიხვის, ნიამორის, ირმის – ჯოგებს, ,,ნადირთ მოცაური ანგელოზები" – ქალღმერთი დალი და ღმერთკაცი ოჩოპინტრე მორიგეობით მწყემსავდნენ. დალი ლუწ წლებში მწყემსავდა, ოჩოპინტრე – კენტ წლებში. თუშ მონადირეთა წარმოდგენით, ლუწ წლებში, ანუ როცა დალი იყო ნადირთა მწყემსი, ნადირობა ძლიერ ჭირდა.

ნადირობის წინ მონადირე გარკვეულ რიტუალსა და აკრძალვებს მისდევდა „ავი თვალის“ ასაცილებლად. ნადირობაში ხელის მოსამართად და წყალობის მისაღებად კი ჯვარ-ხატს წმინდა ნადირის რქებს შეუთქვამდნენ ხოლმე.

ტრადიციული ნადირობა მკაცრად რეგულირდებოდა გარკვეული შეზღუდვებითა და აკრძალვებით . მაგალითად , მონადირეს ერთი ნადირობისას სამზე მეტი ცხოველი არ უნდა მოეკლა , რადგან ეს მძიმე ცოდვად ითვლებოდა . არ ესროდნენ მძინარე ნადირსაც (ჯერ უნდა დაეფრთხო და მხოლოდ მერე ჰქონდა სროლის უფლება). ასევე , დიდ სირცხვილად ითვლებოდა ციკნებიანი შუნის მოკვლა . ფრინველზე ნადირობაც კაცისთვის შეუფერებელ საქმედ ითვლებოდა . მონადირეებს სჯეროდათ , რომ ნადირის ხოცვის გამო იარაღი დროთა ვითარებაში ცოდვებისაგან მძიმდებოდა და როდესაც ნანადირევის რიცხვი ასს მიაღწევდა , მონადირე მას მიწაში მარხავდა .

ტრადიციული რეწვა

თუშეთი ცნობილია დამახასიათებელი ფერადოვანი ორნამენტით შემკული ტრადიციული რეწვის ნიმუშებით , რომლებიც საკმაოდ პოპულარულია როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებიდან , ისე - უცხო ქვეყნებიდან ჩამოსულ ტურისტებს შორის . თუშები შალისა და ბუნებრივი საღებავების გამოყენებით ამზადებენ ფარდაგებს , ქუდებს , წინდებს , ტანსაცმელს .

2.4.3. ტრადიციული მიწათსარგებლობა და ძოვების სისტემა

თუშების მეურნეობა მომთაბარე მესაქონლეობას ემყარება და განთავსებულია ე . წ . თუშეთი - ალვანი - შირაქის სამეურნეო - კულტურულ არეალში . შესაბამისად , პირუტყვის მიმოქცევის არეალი გამოირჩევა ბუნებრივი და ეკონომიკური პირობების მრავალფეროვნებით . სწორედ ამ მრავალფეროვნების შედეგია ტოპონიმის ,, მთათუშეთი ” გაჩენაც , რაც უცნობია ძველი წერილობითი ძეგლებისათვის . თუშეთ - შირაქის სამეურნეო კავშირების ისტორია XVII საუკუნიდან იღებს სათავეს . სამეფო კარის წინაშე თუშების დამსახურების გამო , კახეთის მეფე არჩილმა (1664-1675 წწ .) თუშებს მეცხვარეობის განვითარებისათვის საზამთრო საძოვრებად გადასცა შიდა კახეთის გარკვეული ტერიტორიები და შირაქ - ელდარი , რომელიც მემატიანის თქმით ,, უსადევო მამული და უყვედური ყოფილა თავისი შესავლით და გასავლით .” თუშების შირაქ - ელდარში დამკვიდრების ინტერესი კი გამოწვეული იყო ამ პერიოდისთვის მეცხვარეობის აღმავლობით , რასაც ზამთრის საძოვრები ესაჭიროებოდა . თუშური მეცხვარეობის საკვებ ბაზას ბუნებრივი საძოვრები წარმოადგენს , რომელსაც , ბუნებრივი პირობების შესაბამისად , მომთაბარე მეცხვარეობა სეზონურად იყენებს . ზემოთქმულმა მნიშვნელოვნად შეუწყო ხელი მომთაბარე მეცხვარეობის შემდგომ განვითარებასა და სპეციალიზაციას , თუმცა 1950- იან წლებამდე თუშები ჯერ კიდევ ინარჩუნებდნენ ტრადიციული ცხოვრების წესს – მომთაბარე მეცხვარეობასთან ერთად ისინი კვლავ მისდევდნენ მეძროხეობასა და მიწათმოქმედებას და , შესაბამისად , თუშეთში იყო მუდმივი მოსახლეობაც .

ტრადიციულად , თუშეთში მკაცრად იცავდნენ მიწის სავარგულების ვერტიკალური ზონალობის წესებს . სასოფლო - სამეურნეო თვალსაზრისით , მთელი ფართობები ზონებად იყოფოდა და ყოველ ზონას თავისი სამეურნეო დანიშნულება ჰქონდა . ასევე ადგილი ჰქონდა ნაკვეთმორიგეობას . ყოველივე ეს უზრუნველყოფდა ნიადაგსაფარის შენარჩუნებასა და , ზოგადად , საძოვრებისა და სახნავ - სათესი მიწების მდგრად გამოყენებას .

მთიელი მესაქონლეები , უპირველეს ყოვლისა , გამოყოფდნენ საძოვრების ორ ძირითად ზონას : მსხვილფეხა საქონლისა და ცხვრის ზონებს . პირველი , თავის მხრივ , კიდევ იყოფოდა ორ ნაწილად – საძროხედ და „ სახაროვნედ “, ხოლო მეორეში მეწველი ცხვრისათვის განკუთვნილ ფართობებს გამოეყოფოდა სამშრალე და საბატკნეები . საძოვრების კლასიფიკაციის ეს ზოგადი სისტემა შეესატყვისება ცენტრალური კავკასიონის მთის მეურნეობის პრინციპებს , რომლებიც , თავის მხრივ , ახლო ანალოგიას პოულობს დასავლეთ ევროპის მთიანეთის ალპური მეურნეობის სისტემასთან . ამავე დროს , თუშეთის თითოეულ ხეობაში შემავალი სოფლებიც კი გამოირჩევიან ლოკალური თავისებურებებით (რელიეფი , კლიმატური პირობები , კომუნიკაციები და სხვა), რაც მეურნეობის წარმოებისა და შრომის ორგანიზაციის კონკრეტულ ფორმებში აისახებოდა .

სუბალპურ ზოლში სოფლების მიმდებარე მიწის გაკულტურებული ნაკვეთები გამოიყენებოდა სახნავად და სათიბად . ამ ზონის ქვედა ნაწილებში ითესებოდა ქერი , ხოლო ზედა ნაწილებში (ალპური სარტყლის მისადგომებამდე) – სვილი (ჭვავი). საქერე ნაკვეთებს წელგამოშვებით ასვენებდნენ და სათიბად იყენებდნენ . ასვენებდნენ სასვილე ნაკვეთებსაც , მაგრამ რადგან „ ნასვილარში “ სათიბი ბალახი აღარ ამოდის , მას ძროხის საძოვრად იყენებდნენ . სახნავ - სათეს ფართობებს შორის უნაყოფო ადგილებს და მათ ზევით მოუხნავ ფერდობებს მეწველი მსხვილფეხა პირუტყვის საძოვრად იყენებდნენ . ზედა ვერტიკალური ზონები და სოფლებიდან მოშორებული ადგილები ცხვრის ფარებისთვის იყო განკუთვნილი .

XX საუკუნის 40- იანი წლებიდან , ცხვრის სულადობის ზრდაზე ორიენტირებული საბჭოთა სასოფლო - სამეურნეო პოლიტიკის პირობებში , მეურნეობის ტრადიციული წესი დავიწყებას მიეცა . ჭარბი და უსისტემო ძოვების გამო სავალალო მდგომარეობაში აღმოჩნდა როგორც ზამთრის , ისე – ზაფხულის საძოვრები . დღეისათვის თუშეთის სამეურნეო ფართობის უმეტესი ნაწილი ძლიერ ეროზირებული და დამეწყრილია . განსაკუთრებით მძიმე სურათია წარსულში სახნავ - სათეს , ხოლო ამჟამად საძოვრად გამოყენებულ ფართობებზე . ტრადიციული მეურნეობის მოსპობამ ტრადიციული ცხოვრების წესის ცვლილება გამოიწვია . თუშებმა ხელი აიღეს ხვნა - თესვაზე და მთლიანად მომთაბარე ცხოვრების ნირზე გადავიდნენ .

2.4.4. ეკონომიკური საქმიანობა

სოფლის მეურნეობა ძირითადი ეკონომიკური საქმიანობაა თუშეთში. გასული საუკუნის შუა წლებიდან პრაქტიკულად შეწყდა მიწათმოქმედება და თუშები მთლიანად მომთაბარე მესაქონლეობაზე გადავიდნენ. თუშეთის ალპური და სუბალპური საძოვრები აქტიურად გამოიყენება ცხვრის ძოვებისთვის ადრე გაზაფხულიდან ადრე შემოდგომამდე. ზამთრისთვის კი ცხვარი საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთში მდებარე შირაქისა და ელდარის ზამთრის საძოვრებზე გადაჰყავთ. მიახლოებითი შეფასებით ამჟამად თუშებს 100000-მდე სული ცხვარი ჰყავთ.

თუშების უმეტესი ნაწილი, პირდაპირ თუ არაპირდაპირ, დამოკიდებულია მომთაბარე მეცხვარეობაზე. მათი დიდი ნაწილი უშუალოდ ფლობს ცხვარს. მამაკაცები, ძირითადად, დაკავებულნი არიან ცხვრის მწყემსვითა და მოვლა-პატრონობით, ქალები კი მატყლისგან ტრადიცულ პროდუქციას ამზადებენ. მეცხვარეობასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი მთავარი საქმიანობაა ცნობილი გუდის ყველის წარმოება. ამჟამად ცხვრის ხორცი და გუდის ყველი შემოსავლის მომტანი ძირითადი პროდუქტებია. მნიშვნელოვნად დაბალია მოთხოვნილება მატყლზე.

თუშები შალისა და ბუნებრივი საღებავებისგან ფერადოვან ტრადიციულ ნაწარმს: ფარდაგებს, წინდებსა და სხვა ნაკეთობებს ამზადებენ, რომლებიც დიდი პოპულარობით სარგებლობენ როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოელ ტურისტებში.

საბჭოთა პერიოდში თუშეთს ყოველწლიურად მრავალი ტურისტი სტუმრობდა როგორც საბჭოთა კავშირიდან, ისე საზღვარგარეთიდან. საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ წლებში ტურისტების რაოდენობა მკვეთრად შემცირდა. თუმცა, მოგვიანებით, ისევ შეინიშნება მატება. გასულ წელს თუშეთი 400-მდე უცხოელმა და 150-მდე ადგილობრივმა ტურისტმა მოინახულა. უცხოელ ტურისტებს შორის ჭარბობენ ისრაელის მოქალაქეები. ისინი, ძირითადად, აგვისტო-სექტემბერში ჩამოდიან. ადგილობრივი ოჯახური სასტუმროების მეპატრონეების თქმით, აშკარაა ვიზიტორთა რაოდენობის მატება წინა წლებთან შედარებით. ტურისტული სეზონი ივლის-სექტემბერს ემთხვევა.

თუშეთში რამდენიმე ოჯახური სასტუმრო მუშაობს. მათგან 4 – ომალოში, მინიმუმ 2 შენაქოში და ერთიც – ჭეშოში (პირიქითა ხეობა). ომალოში 12-მდე ადამიანია დაკავებული ტურისტების უშუალო მომსახურებით. ასევე ფუნქციონირებს ადგილობრივი ტურისტული სააგენტო შპს „კესელო“, რომელსაც აქვს პატარა სასტუმროც და თანამშრომლობს საქართველოს მსხვილ ტურისტულ სააგენტოებთან („ჯორჯიან ტრეველ“, „კაუკაზუს ტრეველ“). შენაქოში 1998-1999 წლებში WWF-ის მხარდაჭერით განხორციელდა ოჯახური ტურიზმის განვითარების პროექტი, რომლის ფარგლებშიც 6 ოჯახს გაურემონტდა სტუმრების მისაღები ფართი. მათგან მინიმუმ ორი ოჯახი აწარმოებს ამჟამად ტურისტების მიღებას.

ტურისტების უმეტესობა ირჩევს საფეხმავლო და საცხენოსნო მარშრუტებს. ტურისტები ცხენებს ადგილზე ქირაობენ და მათი გამყოლებიც ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლები არიან. ადგილობრივი ტურისტული ტურები, ძირითადად, სამდღიანია.

2.5. დაცული ტერიტორიების ისტორიული მიმოხილვა

2.5.1. არქეოლოგიური და ისტორიულ-კულტურული ძეგლები

თუშეთი ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის მხრივ ერთ-ერთი უმდიდრესი მხარეა საქართველოში. მაღალი ესთეტიკური ღირებულების მთიანი ლანდშაფტებისა და მათთან ჰარმონიულად შერწყმული მთის არქიტექტურის წყალობით იგი საქართველოს ერთ-ერთი ყველაზე მიმზიდველი რეგიონია ტურისტული თვალსაზრისით.

ადგილობრივი არქიტექტურა და კულტურული მემკვიდრეობა შემდეგ ძირითად კატეგორიებში ერთიანდება:

1. სოფლები: (ა) მიტოვებული დასახლებები: მთის ტრადიციული არქიტექტურის უნიკალური კომპლექსები – ციხე-სოფლები: ჭონთიო, ჰეღო, დაქიურთა, ნაკუდურთა, ძველი დიკლო, წარო, მოზართა, ინდურთა, ეთელთა და (ბ) სოფლები ძველი და შედარებით ახალი არქტექტურით: დართლო, დოჭუ, შენაქო, და ა.შ.

2. საკულტო-რელიგიური:

– ჯვარ-ხატი (რამდენიმეა თუშეთის ყოველ სოფელში);

– მემორიალური საყდრები (ადგილობრივი ქრისტიანული არქიტექტურის ნიმუშები – საყდარ-აკლდამები: დართლოში, გუდაანთაში, წაროში);

– ეკლესიები (XIX საუკუნის არქიტექტურის ნიმუშები: ჯვარბოსელში, ბოჭორნაში, ილიურთაში, ომალოში, შენაქოში, ნაციხარში, დართლოში, ფარსმაში)

3. საბრძოლო-თავდაცვითი ციხე-კოშკები:

– ცალფერდა და ორფერდა სახურავიანი ციხეები. გვხვდება ოთხივე თემში: წოვათაში, გომეწარში, ჩაღმაში, პირიქითში;

– შეწვერილი ციხეები (პირამიდულსახურავიანი კოშკები). გვხვდება პირიქითის თემის სოფლებში: დართლოში, კვავლოში, გირევში, ჰეღოში, ჭონთიოში.

4. არქეოლოგიური ძეგლები:

– უძველესი ნამოსახლარები (მაგ., ნიშტაყოს გორა ს. შენაქო)

– სამარხები: სამაროვნები (მაგ., ბრინჯაო-რკინის ხანის სამაროვანი სოფ. ომალოში და სხვ.),

აკლდამები (მიწისზედა და მიწისქვეშა სამარხები : ჰეღოში , ჩიღოში , ალისგორში , წაროში).

2.5.2. თუშეთის დაცული ტერიტორიების მოკლე ისტორია (დაარსება, მართვა, სამეცნიერო კვლევა და მონიტორინგი)

თუშეთის შესაბამისი ტერიტორიები უძველესი დროიდან გამოიყენებოდა მეცხოველეობისა და მიწათმოქმედებისთვის . მოთხოვნილება მარცვლეულზე , პრაქტიკულად , მთლიანად ადგილობრივი მეურნეობით კმაყოფილდებოდა . შესაბამისად , ტყეები გაიჩეხა დიდ ფართობებზე ტყის ზედა ქვესარტყელსა და სუბალპურ ზონაში . ეს ის ზონები იყო , სადაც ადგილობრივი კლიმატური და ედაფური პირობები საუკეთესო იყო ხვნა - თესვისათვის . მოგვიანებით ხვნა - თესვა პრაქტიკულად შეწყდა . მანამდე მიწათმოქმედებისთვის გამოყენებული ფართობები გასაძოვრდა და მცენარეულობის განვითარება ძოვების ძლიერი წნეხის პირობებში მიმდინარეობდა . შედეგად , ზღვის დონიდან 1800-1900 მეტრის ფარგლებში და სუბალპური ზონის სამხრეთი ექსპოზიციის კალთებზე , დიდ ფართობებზე განვითარებულია შეზღუდული პროდუქტიულობის მეორადი მდელოები . შედარებით გვიანდელ პერიოდში მომთაბარე მეცხვარეობა მეურნეობის მთავარი დარგი გახდა და თუშეთის ტერიტორიების დიდი ნაწილი ზაფხულის საძოვრებად გამოიყენება .

თუშეთის დაცული ტერიტორიები (სახელმწიფო ნაკრძალი, ეროვნული პარკი და დაცული ლანდშაფტი) ოფიციალურად დაფუძნდა 2003 წლის „თუშეთის, ბაწარა - ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად. მანამდე თუშეთში არსებობდა სახელმწიფო ნაკრძალი , რომელიც როგორც ახმეტის სახელმწიფო ნაკრძალის შემადგენელი ერთ - ერთი ტერიტორიული ერთეული , დაარსებული იყო 1980 წელს . თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის დაარსების მთავარი მიზანი იყო უნიკალური და ხელუხლებელი ფიჭვნარებისა და არყნარების შენარჩუნება და დაცვა . სახელმწიფო ნაკრძალის ფარგლებში მოექცა თუშეთის ფიჭვნარებისა და არყნარების ორი მესამედი . მაშინდელი კანონმდებლობის თანახმად , ადამიანის საქმიანობა სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე შემოიფარგლებოდა სამეცნიერო კვლევითა და საგანმანათლებლო საქმიანობით . სახელმწიფო ნაკრძალი არ მოიცავდა ალპურ და სუბალპურ ზონებს და , შესაბამისად , მას შეზღუდული მნიშვნელობა ჰქონდა მსხვილი ძუძუმწოვრებისა და სხვა ცხოველების კონსერვაციისთვის . საბჭოთა პერიოდში ტერიტორიას მართავდა ნაკრძალების მთავარი სამმართველო , რომელიც სატყეო სამინისტროს დაქვემდებარებაში იყო . 1990 წ . ნაკრძალების სამმართველო უშუალოდ დაექვემდებარა ქვეყნის პრეზიდენტს , ხოლო 1993 წ . იგი დაცული ტერიტორიების , ნაკრძალების და სანადირო მეურნეობების სახელმწიფო დეპარტამენტად გადაკეთდა . 2004 წლის 13 თებერვალს საქართველოს პარლამენტის მიერ მიღებული „საქართველოს მთავრობის სტრუქტურის , უფლებამოსილებისა და საქმიანობის წესის შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, ეს დეპარტამენტი გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს დაექვემდებარა სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების სახით .

2003 წლის „თუშეთის, ბაწარა - ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მიხედვით, თუშეთის დაცული ტერიტორიების საერთო ფართობი გაიზარდა 118 319 ჰა - მდე , საიდანაც 10 881 ჰა სახელმწიფო ნაკრძალია , 76 004 ჰა ეროვნული პარკი , ხოლო 31434 ჰა დაცული ლანდშაფტია [5] . ეროვნული პარკისა და სახელმწიფო ნაკრძალის მართვას ახორციელებს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია . დაცული ლანდშაფტის მართვა კი ადგილობრივი მმართველობის ორგანოების კომპეტენციაა .

კვლევა და მონიტორინგი

თუშეთის ბოტანიკური შესწავლა XIX საუკუნის შუა წლებიდან იწყება . 1860 წ საქართველოს ამ მხარეში ფ . რუპრეხტმა იმოგზაურა , ხოლო 1876 წ .-ს – გ .-ს რადემ . XIX საუკუნის ბოლოს და XX საუკუნის დასაწყისში თუშეთსა და მის მიმდებარე ტერიტორიებზე განხორციელდა ფლორის პირველი ინვენტარიზაცია – აღიწერა ახალი სახეობები და ზოგადი წარმოდგენა შეიქმნა თუშეთის მცენარეული საფარის თავისებურებებზე . 1934-1935 წწ . ჩატარდა გეობოტანიკური გამოკვლევა . შემდგომ კი გაჩნდა მცენარეულობის პირველი რუკებიც . 1986-1990 წწ . თუშეთის მცენარეულობასა და ფლორას საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ბოტანიკის ინსტიტუტისა და სახელმწიფო მუზეუმის ბოტანიკის განყოფილების ერთობლივი ექსპედიცია იკვლევდა . შედეგად , დაგროვდა დიდძალი ფაქტობრივი მასალა . თუშეთის სუბალპური მდელოების ეპიზოდური გამოკვლევები შემდგომშიც გაგრძელდა . ზოოლოგიური კვლევები , მეორე მხრივ , მხოლოდ სპორადული ხასიათის იყო . მაშინაც კი , როცა სახელმწიფო ნაკრძალი იქმნებოდა , ადგილობრივი ფაუნის და ცალკეული პოპულაციების რიცხოვნობის შესახებ ცნობები მეტად მწირი იყო ან საერთოდ არ არსებობდა . მცირემასშტაბიანი ზოოლოგიური კვლევა ჩატარდა 1999-2001 წლებში (პროექტი „ მგლის მონიტორინგი აღმოსავლეთ საქართველოს დაცულ ტერიტორიებში “, NACRES, WWF - ის ფინანსური მხარდაჭერით). 2003-2004 წლებში კი „ დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის “ ფარგლებში განხორციელდა საბაზისო კვლევა , რომელიც ძუძუმწოვართა და ფრინველთა ინვენტარიზაციის , პრაქტიკულად , პირველი მცდელობა იყო .

საბჭოთა პერიოდში , კერძოდ , გასული საუკუნის შუა წლებში , თუშეთში ინტესიურად მიდიოდა გეოლოგიური კვლევები (პ . ავალიშვილი , თ . კოპაძე , ლ . წერეთელი და სხვები).

თავი 3. შეფასება

3.1. ეკოლოგიური მნიშვნელობა

3.1.1. ზომა, ფორმა და ეკოლოგიური მდებარეობა

თუშეთის დაცული ტერიტორიების საერთო ფართობია 118 319 ჰა, საიდანაც 10 881 ჰა სახელმწიფო ნაკრძალია, 76 004 ჰა – ეროვნული პარკი, ხოლო 31 434 ჰა - დაცული ლანდშაფტი.

თუშეთი მდებარეობს დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის გვერდითი ჩრდილოეთი (პირიქითა) ქედის სამხრეთ კალთებზე, დიდი კავკასიონის მთავარი ქედის ჩრდილოეთ ფერდობებზე და მათ შორის მდებარე თუშეთის ქვაბულში. თუშეთის დაცული ტერიტორიები, ასევე, მოიცავს სპეროზას ქედს. სამი მხრიდან – სამხრეთით, ჩრდილოეთით და დასავლეთით, დაცული ტერიტორიების საზღვრები გეოგრაფიულად გამოკვეთილია ისეთი ფიზიკური ბარიერებით, როგორებიცაა კავკასიონის მთავარი წყალგამოყოფი ქედი, გვერდითი (პირიქითა) ქედი (რომელიც კავკასიონის ამ ნაწილში სიმაღლით აღემატება მთავარ ქედს და აღწევს 4500 მ ზღ. დ.), აწუნთას ქედი და მთა თებულო. აღმოსავლეთით კავკასიონის მთავარი და გვერდითი ქედები ერთმანეთს უახლოვდებიან და ერთადერთი გასასვლელი დაღესტნის მიმართულებით, თუშეთის ალაზნის (ანდიის ყოისუ) გასწვრივ იქმნება.

დიდი ფართობის წყალობით თუშეთის დაცული ტერიტორიები მოიცავს სხვადასხვა ვერტიკალურ ზონას – ტყის ზედა ქვესარტყლიდან ნივალურ ზონამდე. ეს ჰაბიტატებისა და ლანდშაფტების საოცარ მრავალფეროვნებას განაპირობებს. თუშეთის დაცული ტერიტორიების საერთო ფართობის 13% (15,000 ჰა) უნიკალურ ფიჭვნარებს უკავია. საერთო ტერიტორიის ნახევარზე მეტი (70,000) სხვადასხვა ტიპის მდელოებითაა დაფარული. მცირე ფართობებზე ასევე გავრცელებულია სუბალპური არყნარები და ფიჭვნარები (6,200 ჰა) და შერეული ტყე (1,400 ჰა). დიდი ფართობის გამო, თუშეთის დაცული ტერიტორიებზე არსებობა შეუძლიათ მსხვილ ძუძუმწოვართა სიცოცხლისუნარიან პოპულაციებს, მრავალფეროვან თანასაზოგადოებებს მტაცებელი-მსხვერპლის სისტემების ჩათვლით.

თუშეთის დაცული ტერიტორიები კავკასიონის ქედის დიდი ბიოლოგიური კორიდორის მნიშვნელოვანი ნაწილია. იგი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ისეთი ენდემური სახეობებისთვის, როგორებიცაა ჯიხვი, კავკასიური როჭო და შურთხი.

ერთი მხრივ, დანარჩენი საქართველოსგან გეოგრაფიული იზოლაცია და, მეორე მხრივ, დაღესტანთან კავშირი მნიშვნელოვანი ფაქტორი იყო თუშეთის ფლორისა და მცენარეულობის ისტორიულ ფორმირებაში. ცენოზების გავრცელების კანონზომიერებები თუშეთში საქართველოს სხვა კუთხეებისგან განსხვავებულია და ე.წ. დაღესტნურ ტიპს განეკუთვნება.

თუშეთის რეგიონი ერთ-ერთი უმდიდრესია ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის თვალსაზრისით. ტერიტორიის დიდი ნაწილი კი ზაფხულის საძოვრებს უკავია. ორივე მათგანი თუშეთის კულტურის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს წარმოადგენს.

3.1.2. სახეობრივი მრავალფეროვნება

ფლორისა და მცენარეულობის თვალსაზრისით თუშეთი ერთ - ერთი ყველაზე მდიდარი მხარეა საქართველოში. აქ გავრცელებული 92 ოჯახის 1000- ზე მეტი ჭურჭლოვანი სახეობიდან 231 კავკასიის ენდემია. შესაბამისად, საქართველოს ფლორის მეოთხედი და კავკასიის მცენარეთა სახეობების ერთი მეექვსედი გვხვდება თუშეთში. თუშეთის მცენარეულობა მოიცავს ტყეებს, სუბალპურ ტყეებსა და ბუჩქნარებს, სუბალპურ და ალპურ მდელოებს, სუბნივალურ და ნაშლების ფლორისტულ კომპლექსებს. ამ ძირითადი ცენოზებიდან თითოეული, თავის მხრივ, კიდევ წარმოდგენილია მრავალი კერძო ვარიანტით, რომლებიც ერთმანეთისგან სტრუქტურითა და სახეობრივი შემადგენლობით განსხვავდებიან.

რეგიონი ასევე ხასიათდება ძუძუმწოვართა და ფრინველთა მრავალფეროვნებით. დაუზუსტებელი მონაცემებით აქ გავცელებულია ძუძუმწოვართა 60- მდე და ფრინველთა 120- მდე სახეობა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჩლიქოსანთა თანასაზოგადოება, რომელიც შეიცავს ისეთ სახეობებს, როგორებიცაა: ნიამორი (*Capra aegagrus*), აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი (*Capra cylindricornis*), არჩვი (*Rupicapra rupicapra*), კეთილშობილი ირემი (*Cervus elaphus*), შველი (*Capreolus capreolus*) და გარეული ღორი (*Sus scrofa*). მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, მსხვილ მტაცებელთა თანასაზოგადოება: მურა დათვი (*Ursus arctos*), მგელი (*Canis lupus*), ფოცხვერი (*Lynx lynx*) და ჯიქი (*Panthera pardus*). ორნითოფაუნა მოიცავს როგორც ენდემურ სახეობებს (კავკასიური ყარანა, როჭო და შურთხი), ისე ლეშიჭამიებსა და მტაცებელ ფრინველებს: ბატკანძერი, მთის არწივი, სვავი, ორბი და სხვ.

3.1.3. ბუნებრიობა

ეკოსისტემის ბუნებრიობის ხარისხი ცვალებადობს რეგიონის მასშტაბით კონკრეტული ადგილის და ჰაბიტატის მიხედვით. თუშეთში შემორჩენილია ხელუხლებელი უნიკალური ტყეები, მდელოები, ბუჩქნარები თუ ნაშლები დამახასიათებელი ფლორისტული კომპლექსებით. თუმცა ტყეების თანამედროვე გავრცელება მეტწილად განპირობებულია საუკუნეების განმავლობაში ადამიანის სასოფლო - სამეურნეო საქმიანობით (მნიშვნელოვანია საქონლის ძოვება; უმთავრესად კი ტყეები სახნავ - სათესი მიწების გამოთავისუფლების მიზნით გაიჩეხა). დღესდღეობით ფიჭვნარებს ტერიტორიის 13% (ზოგიერთი ცნობით 15%- მდე) უკავია [6]. თუმცა მიჩნეულია, რომ ფიჭვნარებს (სუბალპური ფიჭვნარების ჩათვლით) ისტორიულ წარსულში გაცილებით ფართო გავრცელება ჰქონდა. ტყეები განსაკუთრებით ინტენსიურად გაიჩეხა ტყის ზედა სარტყელსა და სუბალპურ ზონაში,

სადაც რელიეფი, ტემპერატურული რეჟიმი და ედაფური (ნიადაგური) პირობები საუკეთესო იყო მიწათმოქმედებისთვის. გასულ საუკუნეში ხვნა-თესვა შეწყდა, მაგრამ ტყეების აღდგენა შეუძლებელი იყო საქონლის ინტენსიური ძოვების გამო. ამ ადგილებში დღეს მეორადი მდელოებია ჩამოყალიბებული, რომლებიც დაბალი პროდუქტიულობის საძოვრებს წარმოადგენენ.

სუბალპური და ალპური მდელოების დიდი ნაწილი დღეს უკვე მნიშვნელოვნად სახეცვლილია ჭარბი ძოვების გამო. მრავალ ადგილას გამოხატულია ძლიერი ეროზია და მეწყერი, დარღვეულია ცენოზის სტრუქტურა და სახეობრივი შემადგენლობა. ზოგან კი ეს პროცესები კატასტროფულ შედეგებამდეა მისული და ნიადაგის ფენა საერთოდ მოხსნილია.

ძლიერი ანთროპოგენული ზემოქმედების გამო, ძუძუმწოვართა მრავალი სახეობის, განსაკუთრებით კი მსხვილ ძუძუმწოვრების რიცხოვნობა მნიშვნელოვნად დაბალია ბუნებრივთან (იგულისხმება ჰაბიტატის ტევადობა) შედარებით. ამ სახეობების სივრცული განაწილებაც საკმაოდ შორს არის ბუნებრივისგან. მაგალითად, საქართველოს სხვა ადგილებში ჯიხვი ჩვეულებრივ 2000 მეტრიდან ზემოთ ვერტიკალურ ზონას იკავებს, მაშინ, როცა თუშეთში ზაფხულის განმავლობაში (როცა შეწუხება ძლიერია) ჯიხვები 3000 მეტრზე დაბლა თითქმის არ ჩამოდიან. როგორც ჩანს, წლის ამ პერიოდში, ჯიხვები იძულებულნი არიან შედარებით მაღალ, ძნელად მისასვლელ ადგილებს შეაფარონ თავი. ანთროპოგენულ ზემოქმედებასთან უნდა იყოს დაკავშირებული ისიც, რომ თუშეთში პრაქტიკულად აღარ გვხდება ირემი (ეს ცხოველი იშვიათად ვებუს მხარეს ჩნდება ხოლმე).

3.1.4. იშვიათობა

ვრცელ ტერიტორიაზე კარგად შენარჩუნებული ბუნებრივი საბინადრო გარემოს არსებობის გამო, თუშეთში ვხვდებით მრავალ იშვიათ სახეობას. მათი დიდი ნაწილი განეკუთვნება საფრთხეში მყოფ სახეობათა რიცხვს როგორც ეროვნულ, ისე – საერთაშორისო დონეზე. განსაკუთრებით საყურადღებოა მსხვილ ძუძუმწოვართა სახეობები: ნიამორი, კეთილშობილი ირემი, შველი, არჩვი, გარეული ღორი, ფოცხვერი, მგელი, დათვი, ჯიქი და კავკასიის ენდემი ჯიხვი. ამ სახეობებიდან ფოცხვერი, ჯიხვი, ჯიქი და არჩვის კავკასიური ქვესახეობა შეტანილია ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის (IUCN) წითელ ნუსხაში, როგორც გლობალურ დონეზე საფრთხეში მყოფი სახეობები. ჯიქი, ფოცხვერი, ნიამორი და ირემი კი, მეორე მხრივ, იშვიათ სახეობებს განეკუთვნება ქვეყნის მასშტაბით და შესულნი არიან საქართველოს წითელ ნუსხაში.

თუშეთის ფლორა მრავალ იშვიათ სახეობას შეიცავს. საქართველოს ახალ წითელ ნუსხაში შესულია 4 სახეობა: შავი ანუ რადეს არყი (*Betula raddeana*), მარკოვიჩის ქოთანა (*Silene marcowiczii*), ქონდარა ქოთანა (*Silene pigmaea*), თელადუმა (*Ulmus glabra*). თუშეთში ასევე გვხვდება რეგიონული მასშტაბით იშვიათი სახეობები, რომლებიც კავკასიაში თავიანთი მსოფლიო არეალისგან იზოლირებულად იზრდებიან.

ენდემიზმის დონე

ენდემიზმის დონე (ენდემურ სახეობათა პროპორციული რაოდენობა), უპირველეს ყოვლისა, აღსანიშნავია მცენარეთა სახეობებს შორის. თუშეთის ფლორა შეიცავს საქართველოს 11 და კავკასიის 231 ენდემურ სახეობას, რაც ნიშნავს, რომ თუშეთში გავრცელებულ მცენარეთა სახეობების 22.5% საქართველოს ან კავკასიის ენდემია. გარდა ამისა, მინიმუმ 8 მათგანი მეტად იშვიათი სახეობების კატეგორიას განეკუთვნება.

ფრინველთა შორისაა კავკასიის სამი ენდემი (კავკასიური ყარანა, როჭო და შურთხი). მსხვილ ძუძუმწოვართა შორისაა აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი და არჩვის კავკასიური ენდემური ქვესახეობა.

თუშეთში გავრცელებულ მცენარეთა და ცხოველთა სახეობების სიები და მათი კონსერვაციული სტატუსი მოცემულია დანართში (დანართი №7).

თუშეთში გავრცელებულია შინაურ ცხოველთა ენდემური ჯიშები: თუშური ცხვარი, თუშური ცხენი და ქართული ნაგაზი. გარდა ამისა, თუშეთი წარმოადგენს კულტურულ მცენარეთა რამდენიმე ენდემური ჯიშის წარმოშობის კერას.

3.1.5. ეკოსისტემისა და მისი ცალკეული კომპონენტების მოწყვლადობა

თუშეთი ლანდშაფტების, ჰაბიტატების, ფლორისა და ფაუნის საოცარი მრავალფეროვნებით ხასიათდება. ეკოსისტემის თითოეული კომპონენტი ანთროპოგენული ჩარევის მიმართ სხვადასხვა დონის მოწყვლადობით ხასიათდება.

<u>ტყეები:</u> ნებისმიერ ჩარევას შესაძლებელია შედეგად მოჰყვეს სერიოზული ცვლილებები უნიკალური ფიჭვნარებისა და არყნარების გავრცელების კუთხით. გაჩეხვის შემთხვევაში მათი თვითაღდგენა ძნელი წარმოსადგენია მკაცრი დაცვითი ღონისძიებების, უპირველეს ყოვლისა, ძოვებისგან დაცვის გარეშე. ფიჭვნარები განსაკუთრებით მოწყვლადია როგორც ბუნებრივი, ისე ხელოვნურად გამოწვეული ხანძრების მიმართ (მკვდარი წიწვოვანი საფარი ადვილად აალებადია და ცეცხლი, ჩვეულებრივ, სწრაფად ვრცელდება). არსებობს მოსაზრება, რომ თუშეთის ფიჭვნარები შეგუებულია პერიოდულ ბუნებრივ ხანძრებთან და ასაკოვან მაღალ ფიჭვებს, ჩვეულებრივ, შეუძლიათ სწრაფ და მოკლეხნიან ხანძრებს გადაურჩნენ.

მსხვილი ძუძუმწოვრები: მსხვილ ძუძუმწოვართა ფაუნა ეკოსისტემის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო მოწყვლადი კომპონენტია. ეს ცხოველები საჭიროებენ საბინადროდ ვარგის ვრცელ ტერიტორიებს და გამრავლების ბუნებრივად დაბალი ტემპით ხასიათდებიან. ამის გამო, ისინი მეტად მოწყვლადები არიან გადამეტებული ნადირობისა და ჰაბიტატის განადგურების მიმართ. ბოლო 15-20 წლის განმავლობაში მსხვილი ძუძუმწოვრების რიცხოვნობა საგრძნობლად შემცირდა მთელ საქართველოში. ეს ეხება თუშეთის დათვის, ირმის, შვლის და ჯიხვის პოპულაციებსაც. განსაკუთრებით საგანგაშოა ნიამორის რიცხოვნობის შემცირება. ნიამორი თუშეთის ფაუნის ყველაზე მოწყვლადი სახეობაა. განსაკუთრებით გასათვალისწინებელია ის ფაქტი, რომ თუშეთი ხევსურეთის მიმდებარე ტერიტორიებთან ერთად, საქართველოში ერთადერთი ადგილია, სადაც ნიამორი შემორჩა.

სუბალპური და ალპური მდელოები: ლანდშაფტის ეს კომპონენტები მეტად მგრძნობიარეა ძოვების მიმართ. ჭარბმა ძოვებამ შეიძლება სერიოზული ცვლილებები გამოიწვიოს ბუნებრივ სტრუქტურასა და სახეობრივ შემადგენლობაში. თუმცა, ჭარბი ძოვების ზეგავლენა კიდევ უფრო სერიოზული შეიძლება იყოს ტერიტორიის ფიზიკური დეგრადაციის, ანუ ეროზიის თვალსაზრისით. ნიადაგები აბიოტური გარემოს ყველაზე მოწყვლადი კომპონენტია თუშეთში. მანამდე სახნავად გამოყენებულ ტერიტორიებზე, რომლებიც ამჟამად საძოვრებად გამოიყენება, უმძიმესი ეროზიული და მეწყრული პროცესები აღინიშნება. ნიადაგის საფარი ზოგან არამარტო დეგრადირებული, არამედ საერთოდ გამქრალია.

3.1.6. უნიკალურობა

თუშეთის რეგიონის უნიკალურობას, უპირველეს ყოვლისა, ბუნებრივი და კულტურული ლანდშაფტების, მდიდარი ბიომრავალფეროვნების და უნიკალური ადგილობრივი ტრადიციებისა და კულტურის კომბინაცია ქმნის.

თუშეთის ფიჭვნარების და არყნარების უნიკალურობა გახდა თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის დაარსების მთავარი მიზეზი გასულ საუკუნეში. ბიომრავაფეროვნების უნიკალურობა ასევე გამოიხატება ენდემებით მდიდარ ფლორასა და მცენარეულობაში. ფაუნის თვალსაზრისით, განსაკუთრებით აღსანიშნავია ჯიქი, ანუ ლეოპარდი, რომლის არსებობის კვალიც ბოლო წლებში დადასტურებულად შეიძლება ჩაითვალოს. ყველაზე მთავარი კი ამ კუთხით ის არის, რომ თუშეთი და მიმდებარე ხევსურეთი ნიამორის გავრცელების ერთადერთი ადგილია ქვეყანაში.

თუშეთი მდიდარია ბუნებრივ გარემოსთან ჰარმონიზებული უნიკალური ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობით. ციხეები, კოშკები, ციხე-სოფლები და სხვა სამეურნეო თუ რელიგიური მნიშვნელობის ნაგებობები მთის არქიტექტურის უნიკალურ ნიმუშებს წარმოადგენენ.

3.2. სხვა ფასეულობები

3.2.1. გამოყენებითი ფასეულობები

თუშეთის ალპური და სუბალპური მდელოები აქტიურად გამოიყენება ზაფხულის საძოვრებად. მეცხვარეობა თუშეთში სოფლის მეურნეობის, საერთოდ, ეკონომიკის მთავარი დარგია და თუშების უმრავლესობა მთლიანად ან ნაწილობრივ მასზეა დამოკიდებული. თუშეთში წარმოებული ცნობილი გუდის ყველი, ცხვრის ხორცი და მატყლი იყიდება არა მარტო საქართველოს სხვა კუთხეებში, არამედ მეზობელ ქვეყნებშიც. მატყლისგან მზადდება ტრადიციული რეწვის პროდუქცია (ფარდაგები, წინდები და სხვ.), რომელიც მოსახლეობისთვის დამატებითი შემოსავლის მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს. თუშეთში ამრავლებენ ენდემურ ჯიშებს (თუშური ცხენი და ცხვარი, ქართული ნაგაზი). ხშირად მათ ქვეყნის გარეთაც ყიდიან.

წარსულში (მაშინ, როდესაც თუშეთში მუდმივი მოსახლეობა იყო) ჯიხვზე, ნიამორსა და ირემზე ნადირობა ადგილობრივი მოსახლეობისთვის საკვების დამატებითი წყარო იყო შემოდგომისა და ზამთრის პერიოდში. გასული საუკუნის 40-იანი წლებიდან თუშეთის მოსახლეობა მთლიანად მომთაბარე ცხოვრებაზე გადავიდა. შესაბამისად, ზამთრის პერიოდში თუშეთი პრაქტიკულად დაცლილია და უშუალოდ საკვების მოპოვების მიზნით აღარავინ ნადირობს. თუმცა სამოყვარულო ნადირობა, განსაკუთრებით ჯიხვზე, საკმაოდ გავრცელებულია (იხ. ქვეთავი 2.4.2).

თუშეთის ფლორა მდიდარია სამკურნალო მცენარეებით და ისეთი სახეობებით, რომლებიდანაც „ჩაი“ მზადდება. მოსახლეობა აგროვებს მცენარეებს, რომლებიც ბუნებრივი საღებავების მისაღებად გამოიყენება. ბუნებრივ საღებავებს თუშები ტრადიციული ნაწარმის დამზადებისას ხმარობენ.

ტყეები მოსახლეობის მიერ გამოიყენება შეშის და სამშენებლო მასალის მოსაპოვებლად.

თუშეთის გამოყენებითი ფასეულობებიდან ყველაზე ყურადსაღებია მისი ტურისტული პოტენციალი. ულამაზესი მთის ლანდშაფტების, მდიდარი ბიომრავალფეროვნებისა და ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის წყალობით თუშეთი ერთ-ერთი ყველაზე პოპულარული ტურისტული ადგილია ქვეყანაში. საბჭოთა პერიოდში თუშეთს მრავალი ტურისტი სტუმრობდა რუსეთიდან და სხვა რესპუბლიკებიდან, ასევე საზღვარგარეთიდან. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ვიზიტორთა რაოდენობა მკვეთრად შემცირდა, თუმცა, ახლა მათი რიცხვი წლიდან წლამდე იზრდება (გასულ წელს უცხოელ ტუსრისტთა რაოდენობამ 400-ს მიაღწია; ასევე იზრდება ადგილობრივი ტურისტების რიცხვი). ტურისტული სეზონის პიკი ივლის-აგვისტოშია. უცხოელი ტურისტების უმეტესობა ისრაელიდანაა. ისინი თუშეთში აგვისტო-სექტემბრის პერიოდში ჩამოდიან. უცხოელი ტურისტების

დიდი ნაწილი საქართველოში საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და ბიზნესის სექტორში მომუშავე უცხოელები არიან.

რეგიონის მდგრადი განვითარების კუთხით მნიშვნელოვანია ამჟამად მიტოვებული ტრადიციული მიწათსარგებლობის სისტემების შესახებ ჯერ კიდევ შემორჩენილი ცოდნა, რაც ბუნებრივი რესურსების რაციონალური მართვის აღდგენის საშუალებას იძლევა.

3.2.2. არაგამოყენებითი ფასეულობები

არაგამოყენებითი ფასეულობების მხრივ, უწინარესად აღსანიშნავია სამეცნიერო და საგანმანათლებლო მნიშვნელობა. მთის უნიკალური ლანდშაფტების, მდიდარი კულტურული მემკვიდრეობის და ველური ბუნების, მცენარეთა საოცარი მრავალფეროვნებისა და მაღალი ენდემიზმის გამო, თუშეთის დაცული ტერიტორიები სამეცნიერო კვლევისა და მოსწავლე-ახალგაზრდობის საველე განათლებისთვის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ადგილია საქართველოში. თუშეთი წლების მანძილზე იზიდავდა ქართველ, რუს და სხვა უცხოელ ბოტანიკოსებს, რადგანაც თუშეთის ფლორის შესწავლას უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება დიდი კავკასიონის ფლორის ისტორიული ფორმირების საკითხების გარკვევისათვის.

თუშეთი უნიკალურ შესაძლებლობებს იძლევა (კანონმდებლობით დადგენილი წესების ფარგლებში) მცენარეთა ეკოლოგიური კვლევებისთვის, სასკოლო და სტუდენტური საველე პრაქტიკისა და ლექცია-სემინარების ჩატარებისთვისაც.

ბუნებრივი ლანდშაფტები, ღრმა ხეობები, ულამაზესი ალპური და სუბალპური მდელოები, მდინარეები და ნაკადულები, ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობა და მთის არქიტექტურის არაჩვეულებრივი ნიმუშები თუშეთს შეუფასებელ ესთეტიკურ ღირებულებას ანიჭებს.

3.3 საფრთხეები და შემაფერხებელი ფაქტორები

3.3.1 ბუნებრივი ფაქტორები

რეგიონი წარმოადგენს ციცაბო ფერდობების, ურთიერთგადამკვეთი ხეობების და მრავალრიცხოვანი მდინარეების ლანდშაფტს, დინამიკური ტექტონური და ეროზიული პროცესებით. მაღალ სიმაღლეებზე ხშირია ზვავები, გაზაფხულისკენ კი თოვლის უეცარი დნობა და ძლიერი წვიმები ხშირად იწვევს მდინარეების ადიდებას და წყალმოვარდნებს. ჭარბი ძოვების გამო, ზოგიერთ ადგილას გაზრდილია მეწყერის შესაძლებლობა.

არსებობს სამეცნიერო მონაცემები იმის შესახებ, რომ თუშეთის ფიჭვნარებში, წარსულში, მინიმუმ სამჯერ ჰქონდა ადგილი მასიურ ხანძრებს. ბუნებრივი ხანძრები, შესაძლოა, ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორი იყოს თუშეთის ფიჭვნარების სტრუქტურისა და რაოზის ფორმირების საქმეში. ამიტომ, ხანძრების მართვის საკითხები სამეცნიერო მონაცემებზე დაყრდნობით უნდა განხორციელდეს.

3.3.2. დაცულ ტერიტორიებზე მოქმედი ანთროპოგენური ფაქტორები

დაცულ ტერიტორიაზე მოქმედი სხვადასხვა უარყოფითი ანთროპოგენული ფაქტორი, მნიშვნელოვნად ართულებს მენეჯმენტის ამოცანების შესრულებას. ქვემოთ განხილულია ძირითადი ანთროპოგენული ფაქტორები, რომლებიც განსაკუთრებით აქტუალური გახდა ბოლო წლების განმავლობაში.

ძოვება

ძოვების პირდაპირი ზეგავლენა ცხოველთა პოპულაციებზე

ძოვება შეწუხების ყველაზე ფართოდ გავრცელებული ფორმაა ზაფხულის განმავლობაში. ამ ფაქტორის ზეგავლენა, უპირველეს ყოვლისა, ველური ჩლიქოსნების მიერ ჰაბიტატის გამოყენების შეზღუდვაში ვლინდება. მაგალითად, ზაფხულში ჯიხვების ნახვა 3000 მ-ზე ქვემოთ იშვიათობაა. ეს ცხოველები ალპური სარტყლის ზედა ზონას აფარებენ თავს (სუბნივალურის საზღვარზე), სადაც შეწუხება უფრო ნაკლებია[7]. უნდა აღინიშნოს, რომ ცხვრის ძოვება, როგორც ასეთი, შესაძლოა არც იყოს მნიშვნელოვანი შემაწუხებელი ფაქტორი. ცნობილია, რომ წარსულში ჯიხვის არვეები ცხვართან საკმაოდ ახლოს მოდიოდნენ და ზოგჯერ ერეოდნენ კიდეც ცხვრის ფარებს. სავარაუდოა, რომ ველური ჩლიქოსნების სივრცულ განაწილებაზე ბრაკონიერობა გაცილებით მეტ ზეგავლენას ახდენს, ვიდრე მეცხვარეობა. თუმცა აღსანიშნავია, რომ მეცხვარეები შეიძლება თავადაც ნადირობენ. ამავე დროს, ნადირობის მაღალი წნეხის გამო, ზოგადად, ადამიანის ყოფნაც კი შეშფოთებას იწვევს ცხოველებში.

ნიადაგის დეგრადაცია

ნიადაგის საფარის დეგრადაცია დღეს თუშეთის მთავარ გარემოსდაცვით პრობლემას წარმოადგენს. მძიმე ეროზიული პროცესები მრავალ ადგილას შეინიშნება. ზოგან კი ნიადაგის ფენა საერთოდ განადგურებულია (მაგალითად, სამხრეთის კალთები სოფლებთან, ჯვარბოსელი, ბოჭორნა, დოჭუ, ბეღელა, საბუე, გოგრულთა). ეროზია გამოწვეულია ჭარბი ძოვებით, რასაც ადგილი აქვს მას შემდეგ, რაც მოისპო საძოვრების ტრადიციული ზონირება და საძოვართბრუნვა. ნიადაგის დეგრადაცია განსაკუთრებით აშკარადაა გამოხატული იმ ადგილებში, სადაც ადრე სახნავ-სათესი იყო. გასული საუკუნის შუა წლებიდან, მას შემდეგ, რაც თუშეთში მოიშალა ტრადიციული ცხოვრების წესი და რეგიონი მუდმივი მოსახლეობის გარეშე დარჩა, შეწყდა ხვნა-თესვა და სახნავ-სათესი მიწები ინტენსიურად გამოიყენება საძოვრებად. ამ ტერიტორიებზე დღეს ჭარბი ძოვების გამო ძლიერად ეროზირებული დაბალი პროდუქტიულობის საძოვრებია. მეორადი მდელოების

საძოვრებს დიდი ფართობები უკავია პირიქითა ხეობაში სოფ. ჰეღოდან ქვახიდამდე, გომეწარში ბოჭორნიდან წოვათამდე, ასევე ჭანჭახოვანის ხეობაში და ვებუ-ორეთის მასივზე.

ნადირობა

სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე მოქმედ უარყოფით ანთროპოგენულ ფაქტორებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ბრაკონიერობა. იგი დიდ ზეგავლენას ახდენს სახეობათა რიცხოვნობასა და სივრცულ განაწილებაზე. გარდა ამისა, ნადირობის ძლიერი პრესის ფონზე ძლიერდება სხვა ფაქტორების (საქონლის ძოვება, ტურიზმი) უარყოფითი ზეგავლენაც.

2004 წელს ჩატარებული საველე კვლევებისას ინტენსიური ნადირობა აღინიშნა. მაგალითად, ომალოს მიდამოებში, ერთი საათის განმავლობაში, 10 გასროლა დაფიქსირდა. თუშეთში, ძირითადად, ჯიხვზე და ნიამორზე ნადირობენ. მონადირეთა შორის არიან მესაზღვრეები, მწყემსები და ჩამოსულები. ბრაკონიერობის წნეხი, პირველ რიგში, სწორედ ჯიხვსა და ნიამორზე მოქმედებს. ზოგადად, ნადირი ერიდება გაშლილ ადგილებს და ძალზე დამფრთხალია, რაც შეწუხების მაღალ დონეზე მეტყველებს. ცხოველები იძულებულნი არიან თავი ძნელად მისაღწევ ადგილებს შეაფარონ.

მიუხედავად იმისა, რომ იურიდიული თვალსაზრისით ყოველგვარი ნადირობა (გარდა გადამფრენი ფრინველებისა) თუშეთში ბრაკონიერობად ითვლება (თუშეთში არ არის სანადირო მეურნეობები) მაინც აუცილებელია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ ტრადიციული და სამოყვარულო ნადირობა. ტრადიციულ ნადირობას თუშები საუკუნეების მანძილზე მისდევდნენ და მას როგორც ეკონომიკური, ისე კულტურული მნიშვნელობა ჰქონდა. ტრადიციული ნადირობის ობიექტები იყვნენ მსხვილი ძუძუმწოვრები, მაგ.: დათვი, უმეტესად კი, ჩლიქოსნები: ჯიხვი, ნიამორი და ირემი. ჯიხვი და ნიამორი წმინდა ცხოველებად ითვლებოდნენ და მათზე ნადირობა მკაცრად განსაზღვრულ წესებს ემორჩილებოდა (ნადირობდნენ ძირითადად შემოდგომა-ზამთრის პერიოდში; არ შეიძლებოდა სამზე მეტი ცხოველის მოკვლა ერთი ნადირობისას). ფრინველებზე ნადირობა მიუღებელი იყო და ახლაც იშვიათობას წარმოადგენს თუშეთში. დღეისათვის თუშეთში ხუთიოდე მონადირე თუ მისდევს ტრადიციული ნადირობის წესებს. ტრადიციულ ნადირობასთან შედარებით გაცილებით უფრო ინტენსიურია სამოყვარულო ნადირობა, რომელშიც, ძირითადად, ჩამოსულები მონაწილეობენ. აღსანიშნავია, რომ ადგილობრივი მოსახლეობა უკმაყოფილოა ჩამოსულ მონადირეთა ქცევით, რომლებიც უგულებელყოფენ ტრადიციული ნადირობის წესებს და ხშირად გადამეტებული რაოდენობით ხოცავენ ნადირს. ადგილობრივი მოსახლეობის თქმით, საზღვრის დაცვის თანამშრომლები და მაღალი თანამდებობის პირებიც კი ყოფილან შენიშნულნი ჯიხვსა და ნიამორზე ბრაკონიერობაში, მათ შორის ვერტმფრენების გამოყენებით.

ბრაკონიერობა განსაკუთრებით ინტენსიურია ეროვნული პარკის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, რომელიც თითქმის მთელი წლის განმავლობაში მიღწევადია. ამ ადგილებში ყველაზე ხშირად დათვზე, ჯიხვსა და არჩვზე ნადირობენ. ბრაკონიერთა შორის არიან როგორც ჩამოსულები, ისე ახლომდებარე სოფლების მცხოვრებნი. ადგილობრივთა განცხადებით დათვზე, ძირითადად, აპრილში ნადირობენ და ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი ბელების ცოცხლად დაჭერაა.

ბრაკონიერობის გამო, მსხვილ ძუძუმწოვართა რიცხოვნობა მკვეთრად შემცირებულია თუშეთში. შესაბამისად, ბრაკონიერობის აღკვეთა დაცულ ტერიტორიებზე ერთ-ერთი ყველაზე სასწრაფოდ გასატარებელი ქმედებაა. მიუხედავად ამისა, ნადირობის სრული აკრძალვა თუშეთში მეტად რთული იქნება. ამიტომ, მისაღებ კომპრომისულ ვარიანტად შესაძლებელია განვიხილოთ ტრადიციული და მკაცრად კონტროლირებული ნადირობის დაშვება ჯიხვზე ეროვნული პარკის სათანადო ზონაში, კერძოდ, ტრადიციული გამოყენების ზონაში. ნადირობის საკითხი შემდგომ დამუშავებას საჭიროებს და დირექციის წინაშე დგას მეტად რთული ამოცანა – არ დაუშვას ბრაკონიერობა და პარალელურად ხელი შეუწყოს მდგრადი ტრადიციული ნადირობის განვითარებას.

თევზაობა

თევზაობაში ჩართული ადამიანებიც ორ კატეგორიად შეიძლება დავყოთ: (1) ადგილობრივი თუშები და (2) ჩამოსულები. თუშების უმეტესობისთვის თევზაობა გართობის და დამატებითი საკვების მოპოვების წყაროა. ისინი, უმეტესად, კანონით ნებადართულ მეთოდებს (ანკესი, ბადე) იყენებენ. ადგილობრივი მოსახლეობის განცხადებით, ჩამოსულები, მათ შორის, თანამდებობის პირები, ხშირად იყენებენ არალეგალურ ხერხებს, მაგ., ელექტრომოწყობილობებს და მომწამლავ ნივთიერებებს. არალეგალური მეთოდებით თევზაობის შემთხვევები ყველაზე ხშირია ალაზნისთავში.

ტყის ჭრა/შეშის შეგროვება

დღესდღეობით თუშეთის ტერიტორიის მინიმუმ 12% ფიჭვნარი ტყითაა დაფარული. წარსულში ფიჭვნარებს გაცილებით დიდი ფართობი ეკავა, მაგრამ მათი დიდი ნაწილი გაიჩეხა სახნავ-სათესი მიწების გამოთავისუფლების მიზნით. ბოლო დროს ტყეებზე მოქმედ ფაქტორებს შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ძოვება და ხე-ტყის მოპოვება, თუმცა ახალი გზების მშენებლობაც მნიშვნელოვანი ფაქტორია. ზოგიერთ ადგილას ტყეები გამეჩხერებულია და შეცვლილია ცენოზის ბუნებრივი სტრუქტურა.

გზების მშენებლობა

საბჭოთა პერიოდში ახალი გზების მშენებლობა, უმეტესწილად, რელიეფისა და ეკოლოგიური პირობების გათვალისწინების გარეშე ხორციელდებოდა. მრავალ ადგილას გზის მშენებლობას

სერიოზული ეროზიული პროცესების განვითარება მოჰყვა შედეგად. ადგილი ჰქონდა უბედურ შემთხვევებსაც, რომლებსაც მსხვერპლიც მოჰყვა.

ხანძრები

თუშეთის ფიჭვნარები საკმაოდ მოწყვლადია როგორც ბუნებრივი, ისე ხელოვნური ხანძრების მიმართ. ვიზიტორთა მზარდმა რაოდენობამ შესაძლებელია გაზარდოს შემთხვევითი ხანძრების რისკი წლის ცხელ და მშრალ პერიოდში.

ტურიზმი

თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე ტურიზმი მნიშვნელოვანი ანთროპოგენური ფაქტორია ზაფხულის განმავლობაში. თუშეთი ყოველთვის მრავალ მნახველს იზიდავდა როგორც საქართველოს სხვა კუთხეებიდან, ისე საზღვარგარეთიდან. ვიზიტორთა რიცხვი წლიდან წლამდე იზრდება და ეს დაცული ტერიტორიების ინტერესებში შედის. მაგრამ დაუშვებელია, რომ ეროვნულ პარკში ადამიანების მოძრაობამ უკონტროლო ხასიათი მიიღოს. ჭარბმა და დაურეგულირებელმა ტურიზმმა შესაძლოა, დიდი ზიანი მიაყენოს თუშეთის უნიკალურ ეკოსისტემას.

სახელმწიფო საზღვრის ფაქტორი

ის ფაქტი, რომ დაცული ტერიტორიების (კერძოდ, ეროვნული პარკის) ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი საზღვარი ემთხვევა სახელმწიფო საზღვარს რუსეთის ფედერაციასთან, გარკვეულ პრობლემებს ქმნის დაცვითი რეჟიმის განხორციელების კუთხით. თავიანთი სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას მესაზღვრეები რეგულარულად აწარმოებენ სახელმწიფო საზღვრის პატრულირებას. შესაბამისად, დაცულ ტერიტორიაზე ერთდროულად მოქმედებს აღმასრულებელი ხელისუფლების ორი სხვადასხვა შტო (საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო/სსიპ თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია და საქართველოს შინაგან საქმეთა სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება – სახელმწიფო საზღვრის დაცვის დეპარტამენტი). ორ უწყებას შორის აუცილებელია უფლებამოსილებათა და კომპეტენციების გამიჯვნა და ქმედებების კოორდინირება. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ბრაკონიერობის აღკვეთისა და ტურიზმის განვითარების ჭრილში. ორ უწყებას შორის თანამშრომლობა მნიშვნელოვანია საზღვრის უფრო მკაცრი გაკონტროლების უზრუნველსაყოფადაც. გარდა აღნიშნულისა, შესაძლებელია, რომ მესაზღვრეები ბრაკონიერობაშიც იღებდნენ მონაწილეობას.

ამასთან, ეროვნული პარკის ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში, კერძოდ, ჭერო-ინწუხის მონაკვეთზე საქართველოსა და რუსეთის ფედერაციას შორის სახელმწიფო საზღვარი არ არის დაზუსტებული და ამჟამად ამ ტერიტორიას რუსეთის მხარე აკონტროლებს.

მწირი კომუნიკაციები

რეგიონში არ არის განვითარებული საკომუნიკაციო სისტემა და კავშირები საქართველოს სხვა რეგიონებთან საკმაოდ გართულებულია. ისედაც მძიმე მდგომარეობაში მყოფი საავტომობილო გზა ოქტომბრიდან ივნისამდე დაკეტილია დიდთოვლობისა და ზვავსაშიშროების გამო. ამიტომ წლის ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში თუშეთი მოწყვეტილია დანარჩენ საქართველოს და მიმოსვლა მხოლოდ საჰაერო ტრანსპორტით არის შესაძლებელი. სახელმწიფო ყოველწლიურად გარკვეულ თანხას ხარჯავს (დახლოებით 40-50 ათასი ლარი) თუშეთთან საჰაერო კავშირის უზრუნველსაყოფად შემოდგომა-ზამთრის პერიოდში. თუშეთთან საჰაერო კავშირი ხორციელდება ეუთოს მისიის მიერაც, რაც ადგილობრივი მოსახლეობისთვის მნიშვნელოვანი დახმარებაა.

თუმცა აღსანიშნავია, რომ 2004 წლის ნოემბრიდან შესაძლებელი გახდა მობილური კავშირგაბმულობის განხორციელება კომპანია მაგთიკომის მიერ.

თუშეთის დაცული ტერიტორიების კომპლექსურობა

ეფექტური მენეჯმენტის დანერგვისა და მოსალოდნელ სირთულეებთან გამკლავების მიზნით, აუცილებელია თუშეთის დაცული ტერიტორიების თავისებურებების გათვალისწინება. პირველ რიგში საყურადღებოა ტერიტორიული მოწყობის კომპლექსურობა. თუშეთის დაცული ტერიტორიები წარმოადგენს სამი განსხვავებული კატეგორიის დაცული ტერიტორიისა და ეროვნული პარკის 6 ზონის საკმაოდ რთულ სისტემას (იხ რუკა, დანართი №1). დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიაზე და სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის უშუალო სიახლოვეში განლაგებულია 4 თემის 48 სოფელი. მეცხვარეობის დარგი და ძოვების რეჟიმი ნაკლებად მოწესრიგებულია. მიმოსვლა ამ მაღალმთიან რეგიონთან გართულებულია, ხოლო ზოგი ადგილი თვით თუშეთის ტერიატორიაზე საკმაოდ ძნელად მისაღწევია. კანონმდებლობის მიხედვით, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის კომპეტენცია არ ვრცელდება თუშეთის დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიაზე. მეორე მხრივ, დაცვითი რეჟიმის ეფექტურად განხორციელება, საძოვრების ეროზიისგან დაცვა და მათი ხარისხის გაუმჯობესება მხოლოდ რესურსის მომხმარებლებთან აქტიური თანამშრომლობის გზით შეიძლება იქნეს მიღწეული. ამჟამად ადგილობრივი მოსახლეობა ნაკლებადაა გათვითცნობიერებული თუშეთის ეროვნული პარკის იდეის შესახებ და ინფორმაციის დეფიციტი არასწორი ინტერპრეტაციის საფუძველს ქმნის. არანაკლებ რთულ ამოცანას წარმოადგენს ბრაკონიერობასთან ბრძოლა. ზოგჯერ ბრაკონიერები ვერტმფრენებსაც კი იყენებენ პარკის მიუღწეველ ადგილებამდე მისასვლელად, მაშინ, როცა პარკის მცველებს ხშირად ფეხით, ცხენით ან საუკეთესო შემთხვევაში ჯიპის ტიპის ავტომანქანით მოუწევთ მათთან გამკლავება. ყოველივე ზემოთქმულის გამო, თუშეთის

ეროვნული პარკი მლიერ დაცვით ინფრასტრუქტურას (მაგ., დიდი რაოდენობით მცველების სადგურებს) და საკმაოდ მრავალრიცხოვან შტატს მოითხოვს.

სამართლებრივი / პოლიტიკური ფაქტორები

n პოზიტიური ფაქტორები

,,თუშეთის, ბაწარა - ბაბანეურის, ლაგოდეხის და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის" შესახებ საქართველოს კანონის მიღება და ამ კანონის განხორციელებაში საქართველოს მთავრობისა და საერთაშორისო ორგანიზაციების ერთობლივი და კოორდინირებული მონაწილეობა, ისევე როგორც ადგილობრივი ორგანოების მხრიდან აქტიური მხარდაჭერა, ნათლად გამოხატავს საქართველოს ხელისუფლების დადებით დამოკიდებულებას თუშეთის დაცული ტერიტორიების მიმართ.

თუშეთის დაცული ტერიტორიების ეფექტური მართვისათვის ხელსაყრელ სამართლებრივ / პოლიტიკურ ფონს ქმნის შესაბამისი საერთაშორისო კანონმდებლობაც, რომელზეც საქართველო მიერთებულია. ამ მხრივ აღსანიშნავია: კონვენცია ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ (რიოს კონვენცია), კონვენცია ცხოველთა მიგრირებადი სახეობების დაცვის შესახებ (ბონის კონვენცია) და სხვ. (შესაბამისი საერთაშორისო კონვენციებისა და შეთანხმებების სრული სია მოცემულია მე -6 დანართში).

n ნეგატიური ფაქტორები

წინამდებარე მენეჯმენტის გეგმის განხორცილების საქმეში ერთ - ერთი შემაფერხებელი ფაქტორია გარკვეული შეუსაბამობები სამართლებრივ აქტებს შორის. ურთიერთგამომრიცხავი სამართლებრივი მექანიზმი, რომელიც მოქმედებს როგორც დაცული ტერიტორიების შიგნით, ისე – მათ გარეთ, ცხადია, უარყოფითად მოქმედებს დაცული ტერიტორიის ეფექტურ მართვაზე. სამართლებლივ დარეგულირებას მოითხოვს დირექციის თანამშრომელთა (მცველების) და საზღვრის დაცვის მუშაკთა უფლება - მოვალეობების გამიჯვნა შესაბამისი დაცული ტერიტორიების ფარგლებში, რაც შესაძლებელია შესაბამისი უწყებების (გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროსა და შინაგან საქმეთა სამინისტროს) ერთობლივი ბრძანების საფუძველზე მოხდეს.

ეროვნულ პარკში არსებული საძოვრების მართვას ახორციელებს არა თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, არამედ – ადგილობრივი მმართველობა. ამიტომ, აღნიშნულ დაცულ ტერიტორიაზე საძოვრების ეფექტური მართვის უზრუნველსაყოფად აუცილებელია ადგილობრივ ხელისუფლებასთან მჭიდრო თანამშრომლობის გზების გამონახვა.

მწირი დაფინანსებისა და შესაძლებლობების გამო, ვერ ხერხდება დაცული ლანდშაფტის ტყეების ადეკვატური მართვა.

თუშებისთვის ტრადიციული ნადირობა იყო არა მარტო დამატებითი საკვების წყარო (ტრადიციულად შემოდგომა - ზამთრის პერიოდში ნადირობდნენ), არამედ მას დიდი კულტურული დატვირთავაც ჰქონდა. მაგალითად, ჯიხვზე ნადირობა მამაკაცის ფიზიკური და ფსიქოლოგიური უნარების ჩამოყალიბებისა და დემონსტრირების საშუალებად აღიქმებოდა (იხ. აგრეთვე ქვეთავი 2.4.2). დღეს ტრადიციული ნადირობა, რომელიც რესურსების მდგრადი გამოყენების საუკეთესო მაგალითს წარმოადგენს, თითქმის აღარაა და მის მკაცრ ტრადიციულ წესებს ცოტა მონადირე თუ მისდევს. თუშეთის ველური ჩლიქოსნების გრძელვადიანი კონსერვაციისთვის აუცილებელია ტრადიციული შეხედულებების გაცოცხლება ადგილობრივ მოსახლეობაში. მეორე მხრივ, იქმნება საკანონმდებლო პრობლემა. საქართველოს კანონმდებლობა არ განასხვავებს სპორტულ და ტრადიციულ ნადირობას და, გარდა გადამფრენი ფრინველებისა, ნებისმიერ ცხოველზე ნადირობა დაშვებულია მხოლოდ სანადირო მეურნეობებში. თუშეთში კი სანადირო მეურნეობა არ არსებობს. ამიტომ ნადირობის ნებისმიერი აქტი, იქნება ეს „ტრადიციული" თუ „სპორტული ანუ სამოყვარულო", ბრაკონიერობად ითვლება. თუშეთში ნადირობის შესახებ კანონმდებლობის აღსრულება, ანუ ნადირობის სრული აკრძალვა მეტად რთულია – ალბათ შეუძლებელი და არამიზანშეწონილიც. თუშეთში ბრაკონიერობასთან ბრძოლის ერთ - ერთ გზად შეიძლება მივიჩნიოთ გარკვეულ ადგილებში მკაცრად რეგულირებული ტრადიციული ნადირობის დაშვების განხილვა. ამ ინიციატივას შესაბამისი საკანონმდებლო ცვლილება დასჭირდება.

თავი 4. მენეჯმენტის კონცეფცია

4.1. ზოგადი მიზანი

წინამდებარე მენეჯმენტის გეგმა მთავარ მიზნად ისახავს თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის უნიკალური ლანდშაფტების, ჰაბიტატებისა და ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებას. იგულისხმება, რომ ცხოველთა და მცენარეთა პოპულაციების კონსერვაცია მოხდება ბუნებრივ და პრაქტიკულად ხელუხლებელ გარემოში; ბუნებრივი რესურსების გამოყენების ნებისმიერი ფორმა აღიკვეთება თუშეთის სახელმწიფო ნკრძალის ტერიტორიაზე, ხოლო თუშეთის ეროვნულ პარკში ყველა საქმიანობა წარიმართება მდგრადი გამოყენების პრინციპების სრული დაცვით; ნებისმიერი ქმედება ჰარმონიზებულია ეკოსისტემის მთლიანობისა და სტაბილურობის შენარჩუნების აუცილებლობასთან. ამასთან, თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი და ეროვნული პარკი კვლავაც იქნება ადგილი, რომლის ხელშეუხებელი ველური ბუნება ნებისმიერ მნახველს უდიდეს ესთეტიკურ სიამოვნებას მიანიჭებს.

4.2. სტრატეგიული მიზნები

მენეჯმენტის გეგმის ზემოაღწერილი ზოგადი მიზანი გამოსახავს თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის იდეალურ მდგომარეობას . ამ მდგომარეობის მისაღწევად მენეჯმენტის გეგმა ითვალისწინებს კონკრეტული ღონისძიებების განხორციელებას , რომლებიც , თავის მხრივ , შემდეგ ძირითად სტრატეგიულ მიზნებს ეფუძნებიან :

სტრატეგიული მიზანი I – დაცვა

ბუნებრივი ეკოსისტემების დაცვა – სუბნივალური , ალპური და სუბალპური ჰაბიტატების და ტყეების , აგრეთვე , ბუნებრივი ეკოსისტემის ყველა ელემენტის დაცვა ;

სტრატეგიული მიზანი II – აღდგენა

დეგრადირებული ჰაბიტატების აღდგენა ბუნებრივთან მაქსიმალურად მიახლოებულ მდგომარეობამდე ; იშვიათი და გადაშენების პირას მყოფი ცხოველებისა და მცენარეების პოპულაციების აღდგენა ;

სტრატეგიული მიზანი III – არსებული ცოდნის გაუმჯობესება

ეკოსისტემაში მიმდინარე პროცესების შესახებ ყოველი ახალი ინფორმაცია გაზრდის ჩვენს ცოდნას საქართველოს ბუნების შესახებ და ამავდროულად გააუმჯობესებს დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტს .

სტრატეგიული მიზანი IV – მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლება

როგორც ადგილობრივი , ისე , ზოგადად , ქვეყნის მოსახლეობა უფრო მეტს გაიგებს თუშეთის სილამაზის , ეკოლოგიური , სამეცნიერო და კონსერვაციული მნიშვნელობის , აგრეთვე , პრობლემების შესახებ , რაც მათი მხრიდან მხარდაჭერის საწინდარი იქნება .

სტრატეგიული მიზანი V – ვიზიტორთა კმაყოფილება

ქართველ და უცხოელ ვიზიტორებს საშუალება ექნებათ , დატკბნენ ულამაზესი ბუნებრივი და კულტურული ლანდშაფტით , უნიკალური ველური ბუნებითა და თუშეთის დაცული ტერიტორიების სხვა ღირსშესანიშნაობებით ;

სტრატეგიული მიზანი VI – ტრადიციული ბუნებათსარგებლობა და რესურსების მდგრადი გამოყენება

რეგიონში ეკოლოგიურად გამართლებული , ტრადიციული და რესურსების დამზოგავი საქმიანობების / ტექნოლოგიების აღდგენა / განვითარება თანაბრად სასიკეთო იქნება როგორც ადგილობრივი მოსახლეობისთვის , ისე დაცული ტერიტორიებისთვის .

სტრატეგიული მიზანი VII – საკუთარი შემოსავლების ზრდა

დაცული ტერიტორიების დირექციის საქმიანობა მოიტანს შემოსავალს , რომელიც გარკვეულწილად დაფარავს მენეჯმენტის ხარჯებს .

სტრატეგიული მიზანი VIII – ადგილობრივი მოსახლეობის კეთილდღეობა

დაცული ტერიტორიის შიგნით და მის დამხმარე ზონაში წარმართული საქმიანობა ხელს შეუწყობს ადგილობრივი მოსახლეობისთვის შემოსავლის ახალი წყაროების გაჩენას და ტრადიციული დარგების აღორძინებას / შემდგომ განვითარებას .

სტრატეგიული მიზანი IX – გამოცდილების გაზიარება და რეპლიკაცია

გამოცდილებისა და ცოდნის გაზიარება საქართველოს თუ მეზობელი ქვეყნების სხვა დაცულ ტერიტორიებთან წარმატებული გამოცდილების რეპლიკაციის (გამეორების) საშუალებს მოგვცემს.

სტრატეგიული მიზანი X – ალიანსების ჩამოყალიბება

თანამშრომლობისა და ურთიერთობების მჭიდრო ქსელის შექმნა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მხარდაჭერის მოპოვების/შენარჩუნების საშუალებაა.

პრიორიტეტები

ბოლო ათი წლის განმავლობაში მსხვილი ძუძუმწოვრების პოპულაციების შესამჩნევი შემცირება და გადამეტებული ძოვების სერიოზული შედეგები თვალნათლივ მიუთითებენ, რომ დაცვითი რეჟიმის გაუმჯობესება ეროვნული პარკისთვის უპირველეს პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს. ეს, თავის მხრივ, პირდაპირ კავშირშია მძლავრი, სათანადოდ აღჭურვილი და კვალიფიციური დირექციის ჩამოყალიბებასთან, რომელსაც უნარი ექნება სახელმწიფო ნაკრძალი და ეროვნული პარკი ეფექტურად დაიცვას ბრაკონიერებისაგან და ასევე აღკვეთოს პირუტყვის უკანონო ძოვება. შესაბამისად, „სტრატეგიული მიზანი I - დაცვა“ სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის უმთავრეს პრიორიტეტს წარმოადგენს. თუმცა სტრატეგიული მიზნები III, IV, VI და X (შესაბამისად არსებული ცოდნის გაუმჯობესება, მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლება, რესურსების მდგრადი გამოყენება და ალიანსების ჩამოყალიბება) ასევე გულისხმობს ზოგიერთ ისეთ ქმედებას, რომელთა გარეშეც დაცული ტერიტორიის ეფექტური დაცვა წარმოუდგენელია. თუშეთის დაცული ტერიტორიების რთული ტერიტორიული მოწყობისა და სხვა თავისებურებების გათვალისწინებით, დირექციის წარმატებული საქმიანობის უმთავრესი წინაპირობაა მჭიდრო თანამშრომლობა და მძლავრი საგანმანათლებლო მუშაობა ყველა დაინტერესებულ მხარესთან, განსაკუთრებით კი რესურსების მომხმარებლებთან. ასევე მნიშვნელოვანია მხარდაჭერა გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს, კერძოდ, დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის მხრიდან.

მეორე რიგის პრიორიტეტად უნდა მივიჩნიოთ ეკოტურიზმის განვითარება . ეს საკითხი უშუალო კავშირშია დამატებითი შემოსავლების მიღებასთან (სტრატეგიული მიზანი VII) და თან ხელს შეუწყობს მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლებას (სტრატეგიული მიზანი IV) და ვიზიტორთა

მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებას (სტრატეგიული მიზანი V).
ყველა დანარჩენი საქმიანობა მომდევნო რიგის პრიოპრიტეტად უნდა ჩაითვალოს . ამიტომ რესურსების ნაკლებობის შემთხვევაში , ან სხვადასხვა ქმედებას შორის კონფლიქტის გაჩენისას დირექცია მოქმედებს აქ წარმოდგენილი პრიორიტეტების შესაბამისად .

4.3. ტერიტორიული დაგეგმარება

საქართველოს 2003 წლის კანონით „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ“ ოფიციალურად დაფუძნდა თუშეთის დაცული ტერიტორიები: თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი, თუშეთის ეროვნული პარკი და თუშეთის დაცული ლანდშაფტი.
ზემოხსენებული კანონი „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად, ასევე განსაზღვრავს ეროვნული პარკის ტერიტორიულ და ფუნქციურ ზონებს. მენეჯმენტის გეგმაში მოცემულია ამ ზონების სია, მათი საზღვრები და ჩამოყალიბებულია დაცვის რეჟიმი და განაწესი თითოეული მათგანისთვის. თუშეთის ეროვნული პარკის ზონებია: ბუნების მკაცრი დაცვის ზონა, ბუნების მართვადი დაცვის ზონა, ტრადიციული გამოყენების ზონა, აღდგენის ზონა, ვიზიტორთა ზონა და ადმინისტრაციის ზონა.
ამგვარი ტერიტორიული დაგეგმვა დაეფუძნა მეცნიერული კვლევის შედეგებს, კონსულტაციებს, ექსპერტულ შეფასებასა და დაცული ტერიტორიების მართვის მრავალწლიან გამოცდილებას. ეროვნული პარკის ზონების გამოყოფა დაეფუძნა შემდეგ ძირითად კრიტერიუმებს: ტერიტორიის დეგრადაციის/ბუნებრიობის დონე, ანთროპოგენური ფაქტორებით გამოწვეული საფრთხეები, მნიშვნელობა ბიომრავალფეროვნების (განსაკუთრებით იშვიათი და გადაშენების პირას მყოფი ფლორისა და ფაუნის სახეობების) კუთხით, მნიშვნელობა ცხოველთა სახეობების მიგრაციის კუთხით, ეკოტურისტული პოტენციალი, ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენების პოტენციალი, ეკოსისტემის მოწყვლადობა, ჰაბიტატის და ეკოსისტემის ცალკეული კომპონენტების აღდგენის საჭიროება/შესაძლებლობა. ამ კრიტერიუმების მიხედვით შემუშავდა თუშეთის ეროვნული პარკის ზონირების სისტემა, რაც ოპტიმალურ პირობებს ქმნის მენეჯმენტის გეგმის სტრატეგიული მიზნების განსახორციელბად (ტერიტორიული დაგეგმვის რუკა მოცემულია 1-ლ დანართში).
ამ გეგმის განხორციელების პროცესში შესაძლებელია გამოვლინდეს არსებული ტერიტორიული მოწყობის გადასინჯვის მიზანშეწონილობა, რაც გათვალისწინებული იქნება შემდგომი სამენეჯმენტო პერიოდის (განახლებულ) მენეჯმენტის გეგმაში.

4.3.1. თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი

განმარტება:

სახელმწიფო ნაკრძალი წარმოადგენს უმნიშვნელოდ სახეცვლილ უნიკალურ ეკოსისტემას, რომელიც განსაკუთრებული ღირებულების მქონე ობიექტია მეცნიერული კვლევის თვალსაზრისით. დაცვითი რეჟიმი შეესაბამება IUCN -ის დაცული ტერიტორიის I კატეგორიას.

მიზანი:

სახელმწიფო ნაკრძალში არსებული ფლორისა და ფაუნის დაცვა; ეკოსისტემის თვითრეგულირებადი და სრულყოფილი ფუნქციონირების, მისი დღევანდელი სახის შენარჩუნება; მეცნიერული კვლევა; საგანმანათლებლო საქმიანობა.

ადგილმდებარეობა:

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი მოიცავს მდინარეების: პირიქითისა და გომეწრის ალაზნებისა და ჭანჭახოვანის ხეობებს, კერძოდ, გომეწრის ალაზნის სათავეებს და მისი ხეობის მარჯვენა ფერდობს – დეკიან კომპლექსებსა და სუბალპურ არყნარებს; მდ. პირიქითა ალაზნის ქვემო დინებას, პირიქითის ქედის უკიდურეს აღმოსავლეთ ნაწილს და მის მიმდებარე ფიჭვნარ ტყეებს დიკლოს მთამდე, მდ. პირიქითის ალაზნის ხეობის მარჯვენა და მარცხენა ფერდობებს მდ. გომეწრის ალაზანთან შესართავამდე. სახელმწიფო ნაკრძალი მოიცავს სოფლების: ომალოს, დიკლოს, შენაქოს, ქუმელაურთის და ხისოს მიმდებარე ტყის მასივებს, პირიქითის და გომეწრის ალაზნების შეერთების ადგილიდან რუსეთის ფედერაციასთან (დაღესტანთან) საქართველოს სახელმწიფო საზღვრამდე მდინარის მარჯვენა და მარცხენა ფერდობებზე არსებულ ტყის მასივებს. თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის საერთო ფართობია 10881 ჰა.

აღწერა-დასაბუთება:

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის დაარსების მთავარი მიზანი 1980 წელს იყო უნიკალური ფიჭვნარებისა (*Pinus kochiana*) და არყნარების (*Betula litvinovii, B. raddeana*) კონსერვაცია. გარდა ამისა, ამ ტყეებს სასიცოცხლო მნიშვნელობა აქვს როგორც იშვიათი სახეობების ჰაბიტატებს და, აგრეთვე, ეროზიის პრევენციისა და წყლის რეჟიმის რეგულაციის საქმეში. სუბალპურ ტყეებსა და ბუჩქნარებს (დეკიანებს) ასევე გააჩნიათ ეროზიის, მეწყერისა და ზვავების შემაკავებელი ფუნქცია. ამავე დროს, ამ ცენოზების შემქნელი მცენარეთა სახეობები წარმოადგენენ მესამეულ ენდემურ რელიქტებს.
თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის ტყეების დიდი ნაწილი, პრაქტიკულად, ხელუხლებელადაა შემონახული და ფაუნის მრავალი იშვიათი სახეობისთვის არეალის მნიშვნელოვან ნაწილს წარმოადგენს. ამ სახეობებიდან, პირველ რიგში, აღსანიშნავია ნიამორი და ჯიქი. ნიამორის პოპულაცია კატასტროფულად კლებულობს ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, ხოლო ჯიქი, სავარაუდოდ, მხოლოდ ერთეული ინდივიდების სახითაა შემორჩენილი. სხვა სხაეობებიდან საყურადღებოა: არჩვი, მგელი, დათვი, ფოცხვერი და სხვ. ფრინველებიდან გვხვდება იშვიათი ლეშიჭამიები და მტაცებელები: ბატკანძერი, სვავი, ორბი, მთის არწივი, შავარდენი და სხვ.

რეგულირება:

სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-20 მუხლის თანახმად, დაშვებულია:

l „არამანიპულაციური სამეცნიერო კვლევა;

l საგანმანათლებლო საქმიანობა;

l სტიქიური უბედურების, კატასტროფისა და საგანგებო მდგომარეობის დროს, სამსახურეობრივი მოვალეობის განხორციელების მიზნით, თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის ადმინისტრაციის [8] პერსონალის ავტო-, მოტო- და საჰაერო სატრანსპორტო საშუალებებით შეზღუდული გადაადგილება;

l მონიტორინგის სამუშაოების წარმოება;

l საკადასტრო სამუშაოების განხორციელება;

l სახელმწიფო ნაკრძალის საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული დაცვის რეჟიმის განხორციელებისთვის აუცილებელი ღონისძიებების გატარება (სახელმწიფო ნაკრძალის ფიზიკური დაცვა);

l უმოტორო ტრანსპორტით გადაადგილება სამენეჯმენტო გეგმით გათვალისწინებული შეზღუდვებით“.

შესაბამისად, თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიაზე:

l ვიზიტორთა შესვლა ნაკრძალში დასაშვებია მხოლოდ არამანიპულაციურ სამეცნიერო კვლევებისა და საგანმანათლებლო მიზნებით (ვიზიტორთან წინასწარ ფორმდება შესაბამისი ხელშეკრულება);

l სამეცნიერო მიზნით ბიოლოგიური მონაცემებისა და ნიმუშების შეგროვება, სამეცნიერო კვლევა და ინფორმაციის მოპოვება, ხორციელდება დირექციის მკაცრი კონტროლის ქვეშ

l მუდმივი ან დროებითი კონსტრუქციებისა და ნიშნების განთავსება შესაძლებელია დირექციის ოფიციალური თანხმობის შემდეგ;

l გადაადგილება დასაშვებია სპეციალურად გამოყოფილ ბილიკებზე მხოლოდ უმოტორო ტრანსპორტით ან ფეხით.

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალში აკრძალულია ყოველგვარი საქმიანობა ზემოაღწერილის გარდა. ქვემოთ ჩამოთვლილია აკრძალული ქმედებების ის კატეგორიები, რომლებიც განსაკუთრებით სერიოზულ საფრთხეს უქმნიან სახელმწიფო ნაკრძალს:

l ბუნებრივი რესურსებისა და ტერიტორიის სახელწიფო საკუთრების შეცვლა ან სარგებლობაში გადაცემა;

l ეკოსისტემის და მისი ცალკეული კომპონენტების მოდიფიცირება;

l აღდგენითი, სამეურნეო თუ რეკრეაციული მიზნით განახლებადი და, მითუმეტეს, არაგანახლებადი ბუნებრივი რესურსების ნებისმიერი სახით ხელყოფა (რღვევა, დაზიანება, ამოღება, შეშფოთება – მათ შორის, ნადირობა, თევზაობა, საქონლის მოვება, თიბვა, მერქნის მოპოვება);

l გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური, რადიოაქტიური ან ნებისმიერი სხვა სახის დამბინძურებლებით; ასევე ხმოვანი და ვიზუალური შეწუხება);

l თუშეთისთვის უცხო ცოცხალი ორგანიზმების შეყვანა და გავრცელება;

l არასაგანმანათლებლო და არასამეცნიერო მიზნით ვიზიტორთა დაშვება;

l აღნიშნულ ტერიტორიაზე ვიზიტორთა მიერ საბრძოლო, სათევზაო და სანადირო იარაღისა და მოწყობილობების შეტანა;

l ვიზიტორთა ღამისთევა და ტერიტორიაზე ვიზიტორთა ყოფნა სპეციალურად გამოყოფილი დროისა და ადგილების (საგანმანათლებლო ბილიკები) გარდა;

l ვიზიტორთა გადაადგილება მოტორიანი (ავტომობილი, შვეულმფრენი და სხვ.) სატრანსპორტო საშუალებით.

4.3.2. თუშეთის ეროვნული პარკი

განმარტება:

ეროვნული პარკი იქმნება „ეროვნული და საერთაშორისო მნიშვნელობის შედარებით დიდი და ბუნებრივი მშვენიერებით გამორჩეული ეკოსისტემების დასაცავად, სასიცოცხლო და რეკრეაციული საქმიანობისთვის“ (საქართველოს კანონი დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ, 1996 წ.). დაცული ტერიტორიის ეს კატეგორია შეესაბამება UCN-ის დაცული ტერიტორიის მე-2 კატეგორიას.

მიზანი:

თუშეთის ეროვნული პარკის ზოგადი მიზანია მთის უნიკალური ლანდშაფტებისა და ეკოსისტემების დაცვა და შენარჩუნება, მდიდარი ფლორისა და ფაუნის კონსერვაცია, ეკოტურიზმის განვითარება და რესურსების მდგრადი გამოყენების პრინციპებზე დაფუძნებული ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობის შენარჩუნება.

ადგილმდებარეობა:

თუშეთის ეროვნული პარკი მოიცავს კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის ჩრდილოეთი და გვერდითი ქედის სამხრეთ კალთებს, მათ შორის მდებარე თუშეთის ქვაბულს და სპეროზის ქედს. მისი ჩრდილოეთი და აღმოსავლეთი საზღვრები ემთხვევა საქართველოს სახელმწიფო საზღვარს რუსეთის ფედერაციასთან (შესაბამისად, ჩეჩნეთთან და ინგუშეთთან, დაღესტანთან). პარკს სამხრეთიდან ესაზღვრება კახეთი, დასავლეთიდან კი ხევსურეთი. ხევსურეთთან საზღვარი მიუყვება აწუნთის ქედს და გადის თებულოს მთაზე.

პარკის საერთო ფართობი შეადგენს 76004 ჰექტარს (ზონების ამსახველი რუკა მოცემულია 1- ლ დანართში). პარკის ზონების ფუნქციებისა და დაცვის რეჟიმის აღწერა მოცემულია მომდევნო ქვეთავებში.

თუშეთის ეროვნული პარკის ზონებია:

n ბუნების მკაცრი დაცვის ზონა;
n ბუნების მართვადი დაცვის ზონა;
n ტრადიციული გამოყენების ზონა;
n აღდგენის ზონა;
n ვიზიტორთა ზონა;
n ადმინისტრაციის ზონა.

4.3.2.1. ბუნების მკაცრი დაცვის ზონა

განმარტება:

ბუნების მკაცრი დაცვის ზონა იქმნება ხელუხლებელი ბუნების და ეკოტურიზმისა და სამეცნიერო კვლევის განსაკუთრებული პოტენციალის მქონე ტერიტორიაზე.

მიზანი:

თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მკაცრი დაცვის ზონის მიზანია ხელუხლებელი ეკოსისტემების შენარჩუნება ეკოტურიზმისა და არამანიპულაციური სამეცნიერო კვლევის დაშვების პირობებში.

ადგილმდებარეობა: იხ. რუკა, დანართი №1.

აღწერა-დასაბუთება:

თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მკაცრი დაცვის ზონა მოიცავს პრაქტიკულად ხელუხლებელ ან კარგად შემონახულ საჯიხვეებს, დეკიანებსა და ფიჭვნარებს, რომელთა შენარჩუნებისთვის აუცილებელია ბუნების მკაცრი დაცვის ზონის შესაბამისი რეჟიმი. საერთო ფართობია 22096 ჰა.

რეგულირება:

ბუნების მკაცრი დაცვის ზონაში „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის (მუხლი 22) თანახმად, დაშვებულია:

l "არამანიპულაციური სამეცნიერო კვლევა;
l საგანმანათლებლო საქმიანობა;
l ეკოტურიზმი;
l სტიქიური უბედურების, კატასტროფისა და საგანგებო მდგომარეობის დროს, სამსახურეობრივი მოვალეობის განხორციელების მიზნით, თუშეთის ეროვნული პარკის ადმინისტრაციის პერსონალის ავტო-, მოტო- და საჰაერო სატრანსპორტო საშუალებებით შეზღუდული გადაადგილება;
l მონიტორინგის სამუშაოების წარმოება;
l საკადასტრო სამუშაოების განხორციელება;
l ბუნების მკაცრი დაცვის ზონის საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული დაცვის რეჟიმის განხორციელებისთვის აუცილებელი ღონისძიებების გატარება (ბუნების მკაცრი დაცვის ზონის ფიზიკური დაცვა);
l უმოტორო ტრანსპორტით გადაადგილება სამენეჯმენტო გეგმით გათვალისწინებული შეზღუდვებით;
l ვიზიტორთა ყოფნა და გადაადგილება კანონით დადგენილ საზღვრებში“

შესაბამისად, თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მკაცრი დაცვის ზონის ტერიტორიაზე:

l ვიზიტორთა შესვლა დასაშვებია სამეცნიერო და საგანმანათლებლო მიზნებით (ვიზიტორთან წინასწარ ფორმდება შესაბამისი ხელშეკრულება. იხ. ქვეთავი 5.9);
l სამეცნიერო მიზნით ბიოლოგიური მონაცემებისა და ნიმუშების შეგროვება, სამეცნიერო კვლევა და ინფორმაციის მოპოვება ხორციელდება დირექციის მკაცრი კონტროლის ქვეშ;
l ტურისტები დაიშვებიან მხოლოდ მაშინ, როცა ტერიტორიაზე მათი ყოფნა ხელს არ უშლის დაცვის რეჟიმის, სამეცნიერო კვლევისა და მონიტორინგის განხორციელებას; ტურისტების გადაადგილება დასაშვებია მხოლოდ სპეციალურად გამოყოფილ ბილიკებზე;
l მუდმივი ან დროებითი კონსტრუქციებისა და ნიშნების განთავსება შესაძლებელია დირექციის თანხმობის შემდეგ;
l გადაადგილება დასაშვებია სპეციალურად გამოყოფილ ბილიკებზე მხოლოდ უმოტორო ტრანსპორტით ან ფეხით.

თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მკაცრი დაცვის ზონაში აკრძალულია ყოველგვარი საქმიანობა ზემოაღწერილის გარდა. ქვემოთ ჩამოთვლილია აკრძალული ქმედებების ის კატეგორიები, რომლებიც განსაკუთრებით სერიოზულ საფრთხეს უქმნიან ამ ზონას:

l ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების მოდიფიკაცია;
l განახლებადი და, განსაკუთრებით, არაგანახლებადი რესურსების ნებისმიერი სახით გამოყენება (ხელყოფა, დაზიანება, მოპოვება);
l გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური, რადიოაქტიური ან ნებისმიერი სხვა სახით, აუდიო და ვიზუალური შეშფოთება);
l თუშეთისთვის უცხო ცოცხალი ორგანიზმების შეყვანა და გავრცელება;
l ცეცხლის დანთება და ნარჩენების დატოვება;
l ჭარბი რაოდენობით ვიზიტორთა შესვლა;

4.3.2.2. ბუნების მართვადი დაცვის ზონა

განმარტება:

ზონა წარმოადგენს ბუნებრივ ლანდშაფტს, რომელიც ანთროპოგენური ფაქტორების (ტყის ჩეხვა, ჭარბი ძოვება და სხვ.) ზეგავლენის შედეგად ნაწილობრივ სახეცვლილია. ზონა უზრუნველყოფს ეკოსისტემების მდგრადობას მკაცრად რეგულირებული აქტიური სამენეჯმენტო ქმედებების საშუალებით.

მიზანი:

ზონის ძირითადი მიზანია ეკოსისტემების დაცვა და აღდგენა, სახეობების აღდგენა და შენარჩუნება აქტიური სამენეჯმენტო ღონისძიებების საშუალებით და სამეცნიერო სამუშაოების, რეგულირებული ეკოტურიზმისა და საგანმანათლებლო საქმიანობის დაშვების პარალელურად.

ადგილმდებარეობა: იხ. რუკა, დანართი №1.

აღწერა-დასაბუთება:

ბუნების მართვადი დაცვის ზონა მოიცავს ეროვნული პარკის ისეთ ტერიტორიებს, სადაც აუცილებელია მანიპულაციური კონსერვაციული ღონისძიებების განხორციელება ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების აღდგენა-შენარჩუნებისთვის. მაგ., ამ ზონის ვებოს უბანი პრაქტიკულად ერთადერთი ადგილია, სადაც ჯერ კიდევ შეინიშნება ირმების პერიოდული შემოსვლები მეზობელი დაღესტნიდან. ამ ტერიტორიაზე მეტ-ნაკლებად კარგად შენარჩუნებულია ტყის ჰაბიტატი, რაც ირმის აღდგენის შესაძლებლობას ქმნის. ბუნების მართვადი დაცვის ზონა ასევე მოიცავს ტერიტორიებს დაცულ ლანდშაფტსა და მკაცრი დაცვის ზონას შორის და, ამდენად, ასრულებს გარკვეული ბუფერის როლს. ზონის ყველაზე დიდი მონაკვეთი მდებარეობს ეროვნული პარკის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში და მოიცავს საყორნის უღელტეხილსა და ალაზნის ზემო წელის მიდამოებს. საერთო ფართობია 32403 ჰა.

რეგულირება:

ბუნების მართვადი დაცვის ზონაში „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის (მუხლი 23) თანახმად, დაშვებულია:

l „ არამანიპულაციური და მანიპულაციური სამეცნიერო კვლევა ;

l საგანმანათლებლო საქმიანობა ;

l ეკოტურიზმი ;

l აღდგენითი ღონისძიებების განხორციელება ;

l სტიქიური უბედურების , კატასტროფის , საგანგებო მდგომარეობისა და აღდგენითი სამუშაოების დროს , სამსახურეობრივი მოვალეობის განხორციელების მიზნით , ავტო -, მოტო - და საჰაერო სატრანსპორტო საშუალებებით შეზღუდული გადაადგილება ;

l მონიტორინგის სამუშაოების წარმოება ;

l საკადასტრო სამუშაოების განხორციელება ;

l ბუნების მართვადი დაცვის ზონის საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული დაცვის რეჟიმის განხორციელებისთვის აუცილებელი ღონისძიებების გატარება (ბუნების მართვადი დაცვის ზონის ფიზიკური დაცვა);

l უმოტორო ტრანსპორტით გადაადგილება სამენეჯმენტო გეგმით გათვალისწინებული შეზღუდვებით ;

l ვიზიტორთა ყოფნა და გადაადგილება კანონით დადგენილ საზღვრებში “.

შესაბამისად , თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მართვადი დაცვის ზონის ტერიტორიაზე :

l დაშვებულია ეკოსისტემების და ბუნებრივი რესურსების კონსერვაციასთან დაკავშირებული აქტიური მართვის ღონისძიებების (მანიპულაციების) ჩატარება;

l ზონაში დაშვებული ნებისმიერი საქმიანობა ხორციელდება დირექციასთან შეთანხმებით და მისი მხრიდან მკაცრი კონტროლის ქვეშ;

l ხორციელდება აუცილებელი ზომები ხანძრის თავიდან აცილების მიზნით;

l დაშვებული საქმიანობის განხორციელების მიზნით, ნებისმიერი სახის მუდმივი ან დროებითი კონსტრუქციები და ნიშნები მაქსიმალურად ჰარმონიზებულია გარემოსთან და მათი განთავსება ხდება დირექციასთან შეთანხმებით;

l გადაადგილება დაშვებულია უმოტორო ტრანსპორტით (ცხენით, ფეხით, ნავით და ა.შ.) და, დირექციასთან წინასწარი შეთანხმებით, ავტომანქანით მხოლოდ სპეციალურად გამოყოფილ მარშრუტებზე.

თუშეთის ეროვნული პარკის ბუნების მართვადი დაცვის ზონაში აკრძალულია ყოველგვარი საქმიანობა ზემოაღწერილის გარდა. ქვემოთ ჩამოთვლილია აკრძალული ქმედებების ის კატეგორიები, რომლებიც განსაკუთრებით სერიოზულ საფრთხეს უქმნის ამ ზონას:

l ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების მოდიფიკაცია;

l ბუნებრივი რესურსების ნებისმიერი სახით გამოყენება (ხელყოფა, დაზიანება, მოპოვება);

l გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური, რადიოაქტიური ან ნებისმიერი სხვა სახით, აუდიო და ვიზუალური შეშფოთება);

l ცეცხლის დანთება და ნაგვის გადაყრა, გარდა ამ მიზნებისთვის სპეციალურად გამოყოფილი ადგილებისა;

l ტრანსპორტით გადაადგილება დაცული ტერიტორიების დირექციასთან შეთანხმების გარეშე;

l თუშეთისთვის უცხო ცოცხალი ორგანიზმების შეყვანა და გავრცელება;

l ტერიტორიაზე ვიზიტორთა მიერ საბრძოლო, სათევზაო და სანადირო იარაღისა და მოწყობილობების

შეტანა;
l ვიზიტორთა ღამისთევა და ტერიტორიაზე ვიზიტორთა ყოფნა სპეციალურად გამოყოფილი დროისა და ადგილების (მაგ., საგანმანათლებლო ბილიკები, თავშესაფრები) გარდა;
l ჭარბი რაოდენობით ვიზიტორთა შესვლა;
l ტერიტორიისა და ბუნებრივ რესურსებზე სახელმწიფო საკუთრების შეცვლა.

4.3.2.3. ტრადიციული გამოყენების ზონა

განმარტება: ტრადიციული გამოყენების ზონა წარმოადგენს დაცული ტერიტორიის ნაწილს, სადაც ბუნების დაცვის პარალელურად დაშვებულია ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობა, მაგალითად, თიბვა, ძოვება, შეშის მოპოვება (თუმცა დაუშვებელია ხვნა-თესვა). ამასთან, სამეურნეო საქმიანობის ინტენსივობა რეგულირდება, როგორც ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროების, ისე ბუნებრივი პროდუქტიულობის მიხედვით.

მიზანი:

ტრადიციული გამოყენების ზონის მთავარი მიზნებია ბუნების დაცვის უზრუნველყოფის პარალელურად მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური ინტერესების დაკმაყოფილება რესურსების მდგრადი გამოყენების პრინციპზე დაფუძნებული ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობის დაშვების გზით და ტრადიციულ თუშურ მეცხვარეობასთან დაკავშირებულ შინაურ ცხოველთა შენარჩუნება-აღდგენის ხელშეწყობა.

ადგილმდებარეობა: იხ. რუკა, დანართი №1.

აღწერა-დასაბუთება:

ტრადიციული გამოყენების ზონა მოიცავს ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე არსებულ საძოვრებს. ზონის საერთო ფართობია 19129 ჰა

რეგულირება:

ტრადიციული გამოყენების ზონაში აკრძალულია:
l არაგანახლებადი ბუნებრივი რესურსების ნებისმიერი სახით გამოყენება (ხელყოფა, დაზიანება, მოპოვება);
l გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური, რადიოაქტიური ან ნებისმიერი სხვა სახით);
l თუშეთისთვის უცხო ცოცხალი ორგანიზმების შეყვანა და გავრცელება;
l არატრადიციული ჯიშების შეყვანა/გავრცელება და მათი ადგილობრივ ჯიშებთან შეჯვარება;
l მიწათმოქმედება (ხვნა-თესვა) და არატრადიციული მუდმივი სასოფლო-სამეურნეო შენობა-ნაგებობების მშენებლობა;
l ტრანსპორტით გადაადგილება დაცული ტერიტორიების დირექციასთან შეთანხმების გარეშე;
l ჭარბი რაოდენობით ვიზიტორთა შესვლა;
l ტერიტორიასა და ბუნებრივ რესურსებზე სახელმწიფო საკუთრების შეცვლა.

ტრადიციული გამოყენების ზონაში დაშვებულია:
l ტრადიციული სასოფლო- სამეურნეო საქმიანობა (კერძოდ, ტრადიციული მეცხვარეობა) და განახლებადი ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება;
l არამანიპულაციური და მანიპულაციური სამეცნიერო კვლევების ჩატარება ;
l მონიტორინგის სამუშაოების ჩატარება ;
l ეკოტურიზმისა და რეკრეაციის მიზნით , ვიზიტორთა დაშვება ;
l ეკოსისტემების და ბუნებრივი რესურსების აღდგენასთან დაკავშირებული აქტიური მართვის ღონისძიებების (მანიპულაციების) ჩატარება ;
l ტრადიციულ თუშურ მეცხვარეობასთან დაკავშირებული შინაურ ცხოველთა შენარჩუნება - აღდგენის ღონისძიებების ჩატარება ;
l საკადასტრო სამუშაოების განხორციელება;
l რეჟიმის დაცვასთან დაკავშირებული ფიზიკური დაცვის, სამაშველო და სხვა აუცილებელი ღონისძიებების გატარება;
l გარემოსთან ჰარმონიზებული ტრადიციული შენობა-ნაგებობების დადგმა;
l სატრანსპორტო საშუალებებით გადაადგილება დირექციასთან შეთანხმებით;
l ხანძრის თავიდან აცილების მიზნით, აუცილებელი ზომების გატარება.

4.3.2.4. აღდგენის ზონა

განმარტება:

აღდგენის ზონა იქმნება ანთროპოლოგიური ზეგავლენის გამო დაზიანებული და სახეცვლილი ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების (მცენარეული საფარი, ნიადაგი, სახეობები) აღდგენის მიზნით.

მიზანი:

აღდგენის ზონის ძირითადი მიზანია დეგრადირებული ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების აღდგენა და დეგრადაციის გამომწვევი ანთროპოგენული ფაქტორების შეზღუდვა. ამასთან, აქტიურ აღდგენით ღონისძიებებთან შედარებით, უპირატესობა ენიჭება თვითაღდგენის ხელშეწყობას, თუ ამის შესაძლებლობა არსებობს.

ადგილმდებარეობა:

ზონა მოიცავს ჩიღოს ხევს (იხ. რუკა, დანართი №1). ზონის საერთო ფართობია 2376 ჰა.

აღწერა-დასაბუთება:

ჩიღოს ხევის უბანი წარმოადგენს მნიშვნელოვან ტერიტორიას ნიამორისთვის. ძოვების შედეგად ტერიტორია საკმაოდ დეგრადირებულია და ამჟამად ნაკლებად გამოიყენება ნიამორების მიერ. მიუხედავად ამისა, ამ ადგილებს რეალური პოტენციალი აქვს ნიამორის მიერ რეკოლონიზაციის კუთხით.

რეგულირება

აღდგენის ზონაში აკრძალულია:

l ნებისმიერი საქმიანობა, რომელიც იწვევს ბუნებრივი გარემოს შემდგომ შეცვლას/დეგრადაციას;

l განახლებადი და, განსაკუთრებით, არაგანახლებადი რესურსების ნებისმიერი სახით ხელყოფა (ზიანი, მოპოვება, სიმყუდროვის დარღვევა, ნადირობა, თევზჭერა, პირუტყვის ძოვება, ხეების ჭრა);

l გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლისა და ჰაერის დაბინძურება ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური, რადიოაქტიური ან ნებისმიერი სხვა სახით; აგრეთვე, აუდიო და ვიზუალური შეშფოთება, გარდა აღდგენითი ღონისძიებებისთვის აუცილებელი ქმედებებისა);

l თუშეთისთვის უცხო ცოცხალი ორგანიზმების შეყვანა და გავრცელება;

l ვიზიტორთა დაშვება;

l ტერიტორიასა და ბუნებრივ რესურსებზე სახელმწიფო საკუთრების შეცვლა და იჯარით გაცემა.

აღდგენის ზონაში დაშვებულია:

l ეკოსისტემებისა და მათი ცალკეული კომპონენტების აღდგენასთან დაკავშირებული აქტიური მართვის ღონისძიებების (მანიპულაციების) ჩატარება;

l არამანიპულაციური და მანიპულაციური სამეცნიერო კვლევების ჩატარება ;

l მონიტორინგის სამუშაოების ჩატარება (მათ შორის , აღდგენის პროცესის მონიტორინგი);

l სტიქიური უბედურების , კატასტროფის , საგანგებო მდგომარეობისა და აღდგენითი სამუშაოების დროს , სამსახურეობრივი მოვალეობის განხორციელების მიზნით , მოტორიანი სატრანსპორტო საშუალებებით შეზღუდული გადაადგილება ;

l საკადასტრო სამუშაოების განხორციელება ;

l ხანძარსაწინააღმდეგო ღონისძიებების გატარება ;

l აღდგენის ზონის საქართველოს კანონმდებლობით განსაზღვრული დაცვის რეჟიმის განხორციელებისთვის აუცილებელი ღონისძიებების გატარება (აღდგენის ზონის ფიზიკური დაცვა);

უმოტორო ტრანსპორტით გადაადგილება სამენეჯმენტო გეგმით გათვალისწინებული შეზღუდვებით .

4.3.2.5. ვიზიტორთა ზონა

განმარტება:

ვიზიტორთა ზონა წარმოადგენს ვიზიტორთა მისაღებად სპეციალურად მოწყობილ ტერიტორიას, სადაც განთავსებულია შესაბამისი ინფრასტრუქტურა.

მიზანი:

ვიზიტორთა ზონის მიზანია ბუნებრივი გარემოს დაცვის პარალელურად რეკრეაციის, ეკოტურიზმის და საგანმანათლებლო საქმიანობის განხორციელება და ვიზიტორთათვის შესაბამისი პირობების შექმნა გარემოზე ზიანის მიყენების გარეშე.

ადგილმდებარეობა:

ზონა მოიცავს ტურისტულ მარშრუტებსა და მიმდებარე ღირსშესანიშნავ ადგილებს (იხ. დანართები №1 და №8).

აღწერა-დასაბუთება:

ვიზიტორთა ზონა მოიცავს მაღალი ესთეტიკური ღირებულების ლანდშაფტებს, მრავალფეროვან ჰაბიტატებს, მათ შორის ასაკოვან ფიჭვნარებს, სუბალპურ ბუჩქნარებს, სუბალპურ და ალპურ მდელოებს, მყინვარებს. (ტურისტული მარშრუტები ასევე მოიცავენ დაცულ ლანდშაფტში მდებარე ისტორიულ-კულტურულ ძეგლებს – ეკლესიებს, სოფლებს, კოშკებს და მთის არქიტექტურის სხვა უნიკალურ ნიმუშებს).

რეგულირება

ვიზიტორთა ზონის კონკრეტულ უბანზე მოქმედებს ყველა აკრძალვა, რაც გათვალისწინებულია ეროვნული პარკის იმ ზონის დაცვის რეჟიმით, რომელზეც ეს უბანი მდებარეობს.

ვიზიტორთა ზონაში დაშვებულია:

n ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოწყობა (ბილიკები, თავშესაფრები, გადასახედი პლატფორმები, დასასვენებელი ადგილები და გარემოსთან ჰარმონიზებული სხვა კონსტრუქციები);

n ვიზიტორთა მიღება ეკოტურიზმისა და რეკრეაციის მიზნით;

n გადაადგილება ავტომანქანით (გარდა იმ უბნებისა, სადაც მოტორიანი ტრანსპორტით გადაადგილება აკრძალულია), ფეხით ან ცხენით;

n ფოტო და ვიდეო გადაღებები, ვიზუალური დაკვირვება ფლორისა და ფაუნის სახეობებზე ზემოქმედებისა და შეშფოთების გარეშე;

n ღამისთევა სპეციალურად მოწყობილ თავშესაფრებში;

n ხანძრის თავიდან აცილების მიზნით აუცილებელი ზომების მიღება.

4.3.2.6. ადმინისტრაციის ზონა

განმარტება:

ზონა მოიცავს ტერიტორიებს, სადაც განლაგებულია დაცვის, კონტროლისა და უსაფრთხოებისთვის

აუცილებელი ინფრასტრუქტურა.

მიზანი:

სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ეფექტური დაცვისა და მართვისათვის საჭირო ინფრასტრუქტურის უზრუნველყოფა.

ადგილმდებარეობა:

თუშეთის ეროვნული პარკის ზაფხულის ადმინისტრაციული ცენტრი მდებარეობს ომალოში, ხოლო ზამთრის ადმინისტრაციული ცენტრი – ზაზანეურში.

მცველთა სადგურებია:

n ,,ჭერო";

n ,,სამხევი";

n ,,ორწყალი";

n ,,თუშეთი";

n ,,სპეროზა";

n ,,ქვახიდი";

n ,,ალაზნის თავი".

რეგულირება:

– ადმინისტრაციული ინფრასტრუქტურისთვის ადგილების შერჩევა ხდება გარემოსადმი მინიმალური ზიანის მიყენების პრინციპის გათვალისწინებით;

– დასაშვებია მხოლოდ ბუნებრივ გარემოსთან ჰარმონიაში მყოფი შენობა-ნაგებობებისა და ტერიტორიების მოწყობა;

– ხორციელდება ხანძარსაწინააღმდეგო კონტროლი .

4.3.3. თუშეთის დაცული ლანდშაფტი

განმარტება:

დაცული ლანდშაფტი იქმნება მაღალი ესთეტიკური ღირებულებით გამორჩეული როგორც ბუნებრივი, ისე ჰარმონიზებული ბუნებრივ-კულტურული ლანდშაფტის დასაცავად, სასიცოცხლო გარემოს შენარჩუნების, რეკრეაციულ-ტურისტული და ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობისთვის.

ადგილმდებარეობა:

თუშეთის დაცული ლანდშაფტი მოიცავს თუშეთის ტერიტორიაზე არსებულ დასახლებებს, მათ მიმდებარე სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებს, ტყეების ნაწილს, გზებს. მის ტერიტორიას მიეკუთვნება: თუშეთის ქედის სამხრეთი ფერდობის ქვედა ნაწილი (სოფლების ზოლი) მდ. პირიქითის ალაზნამდე ვრცელდება სოფ. გირევიდან ლაშარის გორამდე; მდ. თუშეთის ალაზნის ხეობის მარცხენა ფერდობი წოვათიდან ომალომდე; მდ. გომეწრის ალაზნის მარჯვენა ფერდობი სოფ. ალისგორიდან სოფ. გოგრულთამდე (სახელმწიფო ნაკრძალის ტერიტორიის გამოკლებით); ჭანჭახოვნის სოფლების ტერიტორია მდ. ხისოს ალაზნის მარცხენა ფერდი „ურციეხიდან" სოფ. ხახაბომდე; სოფლების: ომალოს, შენაქოს, დიკლოს მიმდებარე სავარგულები. მისი საერთო ფართობი შეადგენს 31434 ჰა-ს.

მიზანი:

თუშეთის დაცული ლანდშაფტის მიზნებია: თუშეთის ისტორიულ-კულტურული და ბუნებრივ-კულტურული ლანდშაფტების შენარჩუნება; ისტორიულ-კულტურული ძეგლების დაცვა და შენარჩუნება (რაც უნდა განხორციელდეს საქართველოს კულტურის ძეგლთა დაცვისა და სპორტის სამინისტროსთან თანამშრომლობითა და მათი ზედამხედველობით. ამასთან, აღნიშნული საკითხი გათვალისწინებული უნდა იქნეს თუშეთის დაცული ლანდშაფტის მენეჯმენტის გეგმის შემუშავების პროცესში); უნიკალური ეკოსისტემების, ბუნების ცალკეული კომპონენტების დეგრადაციის შეჩერება და აღდგენა; რეკრეაცია-ტურიზმის წახალისება; განახლებადი ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება და ტრადიციული მეურნეობის აღდგენა; ხალხური შემოქმედებისა და ტრადიციული რეწვის წახალისება; შინაურ ცხოველთა ადგილობრივი ჯიშების (ცხვარი, ცხენი, ნაგაზი), როგორც აგრობიომრავალფეროვნებისა და კულტურის უნიკალური მემკვიდრეობის აღდგენა/შენარჩუნება; ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება და დამატებითი შემოსავლების გენერირება.

აღწერა-დასაბუთება:

მდიდარი ისტორიული, კულტურული და რელიგიური ძეგლებისა და გასაოცარი სილამაზის ბუნებრივი და ნახევრადბუნებრივი გარემოს კომბინაცია თუშეთში უნიკალური ესთეტიკური ღირებულების ბუნებრივ-კულტურულ ლანდშაფტს ქმნის.

თუშეთში შემორჩენილია ხალხური ხუროთმოძღვრების ძეგლთა შემდეგი სახეები: საკულტო-რელიგიური და მემორიალური, საზოგადოებრივი, თავდაცვითი, საცხოვრებელი და სამეურნეო ნაგებობები.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია თუშეთის სოფლები. მათ შორისაა მიტოვებული ციხე-სოფლები, მთის ტრადიციული არქიტექტურის უნიკალური კომპლექსები: ჭონთიო, ჰეღო, დაქიურთა, ნაკუდურთა, ძველი დიკლო, წარო, მოზართა, ინდურთა, ეთელთა. არანაკლებ მნიშვნელოვანია ძველი და შედარებით ახალი არქიტექტურის მქონე სოფლები: დართლო, დოჭო, შენაქო, და ა.შ.

საკულტო - რელიგიურ ძეგლებს შორისაა : ჯვარ - ხატები , რომლებიც , ჩვეულებრივ რამდენიმეა თითოეულ სოფელში ; მემორიალური საყდრები , როგორიცაა ადგილობრივი ქრისტიანული არქიტექტურის ნიმუშები – საყდარ - აკლდამები დართლოში , გუდაანთაში და წაროში ; XIX საუკუნის

ეკლესიები ჯვარბოსელში, ბოჭორნაში, ილიურთაში, ომალოში, შენაქოში, ნაციხარში, დართლოში და ფარსმაში.

თუშეთში განირჩევა საბრძოლო-თავდაცვითი ნაგებობების, ციხე-კოშკების შემდეგი ტიპები: ცალფერდა და ორფერდა სახურავიანი ციხეები გვხვდება ოთხივე თემში: წოვათაში, გომეწარში, ჩაღმაში, პირიქითში; შეწვერილი ციხეები (პირამიდულსახურავიანი კოშკები) გვხვდება პირიქითის თემში, კერძოდ, დართლოში, კვავლოში, გირევში, ჰეღოში და ჭონთიოში.

თუშეთში გამოვლენილი არქეოლოგიური ძეგლებიდან აღსანიშნავია უძველესი ნამოსახლარები (მაგ., ნიშტაყოს გორა, სოფ. შენაქო) და სამარხები: ბრინჯაო-რკინის ხანის სამაროვნები სოფ. ომალოში; აკლდამები, მიწისზედა და მიწისქვეშა სამარხები: ჰეღოში, ჩიღოში, ალისგორში და წაროში.

ისტორიული განსახლების სისტემა პირიქითა ალაზნის ხეობაში ხაზოვანია (მდინარის გასწვრივ), გომეწრის ალაზნის ხეობაში ჩიხური განშტოებებია (ალაზნის შენაკადების გასწვრივ), ხოლო ამ ორი ალაზნის თავშეყრის ქვაბულში (ჩაღმა თემი) – შერეულ-თავისუფალი.

დაცული ლანდშაფტის უმეტესი ნაწილი საუკუნეების მანძილზე განიცდიდა ანთროპოგენურ ზეგავლენას. შესაბამის ტერიტორიებზე წარსულში აქტიურად მიმდინარეობდა ხვნა-თესვა, როგორც მსხვილფეხა, ისე წვრილფეხა საქონლის მოშენება. მომთაბარე მეცხვარეობა უხსოვარი დროიდან წამყვანი საქმიანობაა. დაცული ლანდშაფტის უმეტესი ნაწილი ზაფხულის საძოვრებია. მიუხედავად ამისა, ტერიტორიაზე მაინც შემორჩენილია პრაქტიკულად ხელუხლებელი ტყეები (მაგ,, არყნარები) და დეკიანები, რომელთაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვთ ზვავებისა და ეროზიის პრევენციის კუთხით. არყნარები და დეკიანები, ამავე დროს, სასიცოცხლო ჰაბიტატებია კავკასიური როჭოსა და სხვა სახეობებისთვის. დაცული ლანდშაფტი მოიცავს იშვიათი სახეობების, მათ შორის, მსხვილი ძუძუმწოვრების, მუდმივ თუ დროებით არეალებსა და თავშესაფრებს.

თუშეთის დაცული ლანდშაფტის საძოვრებისა და სხვა განახლებადი ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენების უზრუნველყოფა ადგილობრივი მოსახლეობის გრძელვადიანი კეთილდღეობის და ამავე დროს ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნების საწინდარია. ეს კი ასევე ხელს შეუწყობს ეროვნული პარკის ეფექტურად ფუნქციონირებას და ფლორისა და ფაუნის სიცოცხლისუნარიანი პოპულაციების შენარჩუნებას.

რეგულირება:

დაცულ ლანდშაფტში იკრძალება:

– არაგანახლებადი ბუნებრივი რესურსების ხელყოფა (რღვევა, დაზიანება, ამოღება);

– ისტორიულად ჩამოყალიბებული ისტორიულ-კულტურული გარემოს ხელყოფა; არატრადიციული სამშენებლო მასალების გამოყენებით ტრადიციული არქიტექტურული სტილისათვის მიუღებელი შენობა-ნაგებობების მშენებლობა ან რეკონსტრუქცია (პეიზაჟის მოდიფიკაცია და ესთეტიკური პოტენციალის დაქვეითება);

– გარემოს დაბინძურება (ნიადაგის, წყლის, ჰაერის ქიმიური, ბაქტერიოლოგიური და ნებისმიერი სახის რადიაქტიური დაბინძურება, აუდიო- და ვიზუალური შეშფოთება);

– უცხო და ეგზოტიკურ ცოცხალ ორგანიზმთა გავრცელება;

– ჭარბი რაოდენობით ვიზიტორთა დაშვება.

დაცულ ლანდშაფტში დაშვებული საქმიანობები:

– გარემოს, ისტორიულ-კულტურული ძეგლების აღდგენა-კონსერვაცია;

– არქეოლოგიური, სამეცნიერო, საგანმანათლებლო, ტურისტულ-რეკრეაციული საქმიანობები და ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგი;

– ეკოსისტემების, ფლორისა და ფაუნის სახეობების აღდგენა/კონსერვაცია;

– ტრადიციული სამეურნეო საქმიანობა.

4.3.4. დამხმარე ზონა

განმარტება:

ეს ზონა არ წარმოადგენს კანონით განსაზღვრულ დაცვის კატეგორიას და მოცემული მენეჯმენტის გეგმის მიზნებიდან გამომდინარე, განისაზღვრება როგორც ერთ-ერთი ფუქციონალური ზონა, ანუ დაცული ტერიტორიის უშუალო სიახლოვეში ადგილობრივ მოსახლეობასა და ხელისუფლებასთან მჭიდრო თანამშრომლობის არაფორმალური ზონა და მოიცავს თუშური ეთნოსის განსახლების არეალს კახეთის ბარში.

დაცული ტერიტორიების დირექციას უფლება აქვს მოითხოვოს სახელმწიფო ნაკრძალის და ეროვნული პარკის ფარგლებს გარეთ ისეთი საქმიანობის შეჩერება, რომელსაც დაცულ ტერიტორიაზე უარყოფითი ზემოქმედება შეიძლება ჰქონდეს.

მიზანი:

დამხმარე ზონის ძირითადი მიზანია გარემოს დაცვისა და ეკონომიკური განვითარების ინტერესების ინტეგრაცია, რათა დაცული ტერიტორიების ფარგლებს გარეთ არ განხორციელდეს ისეთი საქმიანობა, რომელიც პირდაპირ თუ არაპირდაპირ უარყოფით ზეგავლენას მოახდენს დაცულ ტერიტორიაზე ან მის ეფექტურ მართვაზე. ამ მხრივ, მნიშვნელოვანია ისეთი ქმედებები, როგორიცაა: მიწათსარგებლობის ოპტიმალური სისტემის ჩამოყალიბება, განახლებადი რესურსების რაციონალური გამოყენებისა და გარემოსდაცვითი კუთხით გამართლებული საქმიანობების

წახალისება, გარემოზე ზემოქმედების მონიტორინგი და სხვ. მენეჯმენტის გეგმა მოიცავს დამხმარე ზონის სპეციალურ პროგრამას მოსახლეობისა და ხელისუფლების მხარდასაჭერად (იხ. ქვეთავი 6.5).

ადგილმდებარეობა:

დამხმარე ზონა მოიცავს თუშეთის ეროვნული პარკის სამხრეთი საზღვრის გაყოლებაზე, უშუალო სიახლოვეს მდებარე სასოფლო-სამეურნეო მიწებსა და დასახლებულ პუნქტებს მდინარე ალაზნის მარცხენა მხარეს ხადორიდან მდინარე ლოპოტის შესართავამდე, კერძოდ, შემდეგ სოფლებს: პანკისის ომალო, დუმასტური, ხალაწანი, ზემო ალვანი, ქვემო ალვანი, ლალისყური, ფშაველი, ლეჩური. დამხმარე ზონა მოიცავს აგრეთვე პირუტყვის გადასარეკ ტრასებს და დასასვენებელ მოედნებს თუშეთის საზაფხულო საძოვრებიდან შირაქ-ელდარის საზამთრო საძოვრებამდე.

საქმიანობის ძირითადი სფეროები:

n უპირველესი პრიორიტეტია თანამშრომლობა ადგილობრივ მართვის ორგანოებთან (განსაკუთრებით, განვითარების გენერალური გეგმისა და რეგიონალური გეგმის შემუშავების სფეროში)

n ეკონომიკური საქმიანობის დაგეგმვასა და განხორციელების პროცესში დაცული ტერიტორიების დირექციის მონაწილეობის უზრუნველყოფა;

n მცირე გრანტების პროგრამის განხორციელება;

n დეგრადირებული საძოვრების, ტყეების, სასოფლო-სამეურნეო მიწების, მდინარეების ნაპირების აღსადგენად მიმართული საქმიანობა;

n ეკოსისტემებისა და ბუნებრივი რესურსების მონიტორინგის ხელშეწყობა;

n ტრადიციული მეწარმეობის და ტურიზმის განვითარებისათვის სათანადო ინფრასტრუქტურის შექმნა;

n ტრადიციული ხალხური შემოქმედების (მუსიკა, ფოლკლორი, პოეზია და სხვა) შენარჩუნებისა და პოპულარიზაციის ხელშემწყობი ღონისძიებების განხორციელება.

თავი 5. საქმიანობის სფეროები და მართვის სტრატეგიული მიმართულებები

4.2 ქვეთავში ჩამოყალიბებული სტრატეგიული მიზნების განსახორციელებლად თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციამ, დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის დახმარებით, შეიმუშავა მართვის სტრატეგიული მიმართულებები. დოკუმენტის ლოგიკური ფაბულის სიმარტივისა და მენეჯმენტის პრაქტიკულობის უზრუნველყოფის მიზნით, მართვის სტრატეგიული მიმართულებები დაჯგუფებულია საქმიანობის სხვადასხვა სფეროდ (იხ. ქმედებათა ლოგიკური ცხრილი – დანართი №3).

5.1. დირექცია

5.1.1. დაცული ტერიტორიების დირექციის განვითარება

ამ სტრატეგიული მიმართულების ძირითადი მიზანია ეფექტურად ფუნქციონირებადი დირექციის ჩამოყალიბება, რომელიც შეძლებს კანონით მინიჭებული მანდატის სრულად განხორციელებასა და დაცული ტერიტორიის მენეჯმენტის წინაშე არსებული პრობლემების გადაჭრას. „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონით თუშეთის დაცულ ტერიტორიებს (თუშეთის დაცული ლანდშაფტის გარდა) მიენიჭა საჯარო სამართლის იურიდიული პირის სტატუსი. 2005 წლის 7 ნოემბრის პრეზიდენტის №926 ბრძანებულებით კი დამტკიცდა მისი დებულება, რომელიც განსაზღვრავს დირექციის საქმიანობის სფეროს და უფლება-მოვალეობებს.

შესაბამისი კანონმდებლობის და თავისი დებულების მიხედვით, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია ახორციელებს მენეჯმენტის გეგმით გათვალისწინებულ საქმიანობებს. ამ მხრივ საყურადღებოა შემდეგი:

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას აქვს შესაბამისი ორგანიზაციული სტრუქტურა. იგი შემდეგი სტრუქტურული ერთეულებისგან შედგება: ადმინისტრაციული, ფინანსური მართვის, რესურსების მართვის, საზოგადოებასთან ურთიერთობის და ინტერპრეტირების, დაცვის და სამეურნეო საქმიანობის სამსახურები. თანამშრომელთა უფლება-მოვალეობანი და საკვალიფიკაციო მოთხოვნები განსაზღვრულია ამ მენეჯმენტის გეგმით (იხილეთ დანართი №5);

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია განთავსდება ორ ოფისში: ომალოში ზაფხულის, ხოლო ბაბანეურში ზამთრის განმავლობაში. ორივე მათგანი სრულად იქნება აღჭურვილი;

l ეფექტურად ფუნქციონირებისთვის დაცული ტერიტორიების დირექციას, ისევე, როგორც ცალკეულ პროგრამებს, ესაჭიროება შესაბამისი აღჭურვილობა. გარდა სპეციფიკური აღჭურვილობისა, დირექციის სამსახურებს სჭირდებათ საერთო სარგებლობის საოფისე ტექნიკა და საშუალებები;

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის ჩამოყალიბებისა და ფუნქციონირების იურიდიული ბაზა განსაზღვრულია ეროვნული და საერთაშორისო კანონმდებლობით, დებულებით, მენეჯმენტის გეგმით, საოპერაციო რეგულაციებითა და ყოველწლიური სამოქმედო გეგმებით;

l დირექცია უფლებამოსილია, მართოს სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში არსებული რესურსები ტერიტორიის დაცვითი კატეგორიის შესაბამისად;

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია ახორციელებს სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში კანონდარღვევათა აღკვეთას;

l დაცულ ტერიტორიებზე დირექცია უფლებამოსილია, აწარმოოს ტერიტორიის დაცვასთან დაკავშირებული შემოვლები და სხვა საქმიანობა, აღკვეთოს დარღვევები, შეაფასოს მიყენებული ზარალი და, შესაბამისი

ნორმების მიხედვით, საქმე გადასცეს სასამართლო ან საგამოძიებო ორგანოებს;

l ვიზიტორებს ემსახურება დირექციის შესაბამისი სტრუქტურული ერთეულები და ვიზიტორთა მომსახურებასთან დაკავშირებული კონცესიონერები.

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია ფინანსდება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, გრანტებიდან და საკუთარი შემოსავლებიდან. სახელმწიფო-საბიუჯეტო დაფინანსების მექანიზმი გათვალისწინებულია კანონმდებლობით. სახელმწიფო ბიუჯეტიდან დაფინანსების წილი განისაზღვრება ყოველწლიურად ბიუჯეტის კანონის მიხედვით;

l თუშეთის დაცული ტერიტორიების აღჭურვისა და ინფრასტრუქტურის განვითარების ძირითადი ნაწილი დაფინანსდება დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტით (ეს პროექტი 2006 წლის 31 დეკემბერს მთავრდება). სხვა ხარჯები კი დაიფარება სახელმწიფო ბიუჯეტიდან, დაცული ტერიტორიების საკუთარი შემოსავლებიდან და შემოწირულობებიდან;

l დებულებით გათვალისწინებულია ტურისტული მომსახურებით და სხვა სახის საკუთარი შემოსავლების განკარგვა საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით, რაც მნიშვნელოვანი სიახლეა;

l მენეჯმენტის გეგმა განსაზღვრავს ექვსწლიანი მიზნობრივი დაფინანსების მოცულობას და მასზე დაყრდნობით დირექცია შეიმუშავებს წლიურ სამოქმედო გეგმას; ეს უკანასკნელი შეიცავს დაცული ტერიტორიების დაფინანსების დეტალურ გეგმას, რომელიც წინასწარ თანხმდება დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტთან;

l დირექცია ეყრდნობა არსებულ ადამიანურ რესურსს (კადრებს), კვალიფიკაციის ასამაღლებლად კი ატარებს ტრენინგებს და სასწავლო ტურებს.

5.1.2. თვითმონიტორინგი და განხილვები

მენეჯმენტის ეფექტურობის რეგულარული განხილვა ადაპტური მართვის მთავარი წინაპირობაა. დაცული ტერიტორიების მართვის პროცესში განხორციელებული თითოეული ქმედება თუ ღონისძიება კრიტიკულად უნდა შეფასდეს მართვის შემდგომი გაუმჯობესების მიზნით. მენეჯმენტის ეფექტურობის ობიექტური შეფასებისთვის რეგულარულად განხორციელდება შემდეგი სამი პროცედურა:

1. მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასების მექანიზმი

თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია გამოიყენებს „მსოფლიო ბანკისა და WWF-ის ალიანსის“ მიერ მომზადებულ „მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასების მექანიზმს“ [9] , რომელიც სპეციალურად დაცული ტერიტორიებისთვისაა შექმნილი. ეს მეთოდი საშუალებას იძლევა შედარებით მარტივად და სწრაფად მოგროვდეს საჭირო ინფორმაცია მართვის ეფექტურობისა და მიღწეული პროგრესის შესაფასებლად. ამ მეთოდით მართვის ეფექტურობის შეფასება ტარდება წელიწადში ერთხელ.

2. სოციალურ-ეკონომიკური კვლევები

ეფექტური მენეჯმენტის მნიშვნელოვანი ასპექტია სოციალურ-ეკონომიკური და ადგილობრივი მოსახლეობის დამოკიდებულების მუდმივი მონიტორინგი. დაცული ტერიტორიების განვითარების პროგრამის ფარგლებში ამგვარი მონიტორინგის დეტალური გეგმა და შესაბამისი კითხვარი შეიმუშავა საქართველოს საზოგადოებრივი აზრისა და მარკეტინგული კვლევების ასოციაციამ GORBI.

(იხ. დანართი №12).

3. ყოველწლიური დეტალური განხილვები

მენეჯმენტის ეფექტურობის მონიტორინგის სტანდარტული პროგრამის დეტალები შემუშავდება წლიურ სამუშაო გეგმასთან ერთად. წლიური სამუშაო გეგმა განსაზღვრავს მართვის პროცესში განხორციელებული საქმიანობის უმთავრეს პუნქტებსა და საკითხებს. თითოეული საქმიანობის შეფასება მოხდება მიღწეული შედეგების მიხედვით. საჭიროებისამებრ მომზადდება შენიშვნები.

ზემოაღწერილი სამივე მეთოდით ჩატარებული შეფასების შედეგების შესახებ მომზადდება საერთო ანგარიში, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს მომდევნო სამუშაო გეგმას.

5.1.3. დაფინანსება

სახელმწიფო ბიუჯეტი

მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით („საქართველოს კანონი დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ“), დაცული ტერიტორიების დაფინანსება ხდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტიდან.

დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

მე-11 დანართში წარმოდგენილი საბიუჯეტო ცხრილებიდან ჩანს, რომ მენეჯმენტის გეგმის განხორციელება დიდწილად ფინანსდება დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტით, რომელიც გარემოს გლობალური ფონდის მხარდაჭერით მიმდინარეობს. ეს პროექტი მთავრდება 2006 წლის ბოლოს.

საკუთარი შემოსავლები

სახელმწიფო ბიუჯეტის გარდა, კანონით დაშვებულია დაფინანსების სხვა საშუალებებიც. დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის მხარდაჭერით დაცული ტერიტორიების დირექციამ შეიმუშავა შემოსავლების გამომუშავების სტრატეგია და გააკეთა შემოსავლების პროგნოზირება სამენეჯმენტო გეგმის განხორციელების პერიოდისთვის. ამ სტრატეგიის მიხედვით, შემოსავლის მთავარი წყარო იქნება ვიზიტორთათვის გაწეული მომსახურება და გაცემული კონცესიები. მთლიანი შემოსავლის 80% ხელმისაწვდომი იქნება დირექციისათვის, ხოლო 20% მოხმარდება საქართველოს დაცული ტერიტორიების სისტემის დაფინანსებას.

შემოსავლის პოტენციური წყაროებია:

– ეროვნულ პარკში შესასვლელი ბილეთების გაყიდვა ;
– ეკოტურიზმიდან მიღებული შემოსავალი ;
– ღამისთევის ღირებულება ;
– კონცესიები .

შემოსავლების პროგნოზი მოიცავს დაცული ტერიტორიების მიერ ვიზიტორთათვის გაწეული მომსახურებების დეტალურ ჩამონათვალს და პოტენციურ შემოსავლებს (იხ . დანართი №12).

შემოსავლის სხვა წყაროები

დამატებითი დაფინანსების მოზიდვა შესაძლებელია სხვადასხვა დონორი ორგანიზაციისა და საერთაშორისო საფინანსო ინსტიტუტებისგან (WWF, USAID). აგრეთვე სახელმწიფო შეკვეთისა და სხვა მხარეებთან დადებული ხელშეკრულებების საფუძველზე შესრულებული სამუშაოს ანაზღაურების სახით ; საქართველოს კანონმდებლობით ნებადართული სხვა შემოსავლებით .

5.1.4. სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს შექმნა

„თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის მითითებით, დებულების თანახმად, თუშეთის დაცული ტერიტორიების სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო წარმოადგენს საკონსულტაციო ორგანოს, რომელიც იქმნება საზოგადოებრივ საწყისებზე. იგი არა მარტო თვალყურს ადევნებს დირექციის საქმიანობას, არამედ ყველანაირად ეხმარება მას. მაგალითად, მონაწილეობს სტრატეგიის შემუშავებაში; მუშაობს ადგილობრივ მოსახლეობასთან, განსაკუთრებით, დამხმარე ზონაში, ურთიერთობას ამყარებს დაინტერესებულ ორგანიზაციებთან; ადგილობრივ და ცენტრალურ ხელისუფლებასთან (მაგ., იღ ვწის დაცული ტერიტორიის ინტერესების დასაცავად რაიონული დაგეგმვის დროს).

სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო შედგება ისეთი ორგანიზაციების წარმომადგენლებისაგან, როგორებიცაა: გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, ადგილობრივი საკრებულო და გამგეობა, შინაგან საქმეთა სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულება – საზღვრის დაცვის დეპარტამენტი, განათლების ადგილობრივი ორგანოების წარმომადგენლები, არასამთავრობო ორგანიზაციები.

სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს უფლება-მოვალეობები და რეგლამენტი განსაზღვრულია თუშეთის დაცული ტერიტორიის დირექციის დებულებით (დანართი №4).

5.2. ინფრასტრუქტურა

საქმიანობის ეს სფერო მოიცავს დაცული ტერიტორიების დირექციის მუშაობისთვის, ტერიტორიის დაცვისა და ვიზიტორთა მომსახურებისათვის აუცილებელი ინფრასტრუქტურის განვითარებას. დაგეგმილია ინფრასტრუქტურის ისეთი კომპონენტების მოწყობა, როგორებიცაა: ადმინისტრაციული ოფისები და ვიზიტორთა ცენტრები, საინფორმაციო ცენტრები, მცველთა საგუშაგოები, თავლები, ტურისტული მარშრუტები, საინტერპრეტაციო პლატფორმები, პანორამული გადასახედები, საკემპინგო ადგილები და სხვ.

მენეჯმენტის გეგმაში წარმოდგენილი კონცეფცია ინფრასტრუქტურის ადგილ-მდებარეობებისა და ფუნქციების შესახებ ხანგრძლივი და დეტალური დაგეგმარების პროცესის შედეგია. დაგეგმილი ინფრასტრუქტურა ითვალისწინებს ტერიტორიის ეფექტური მართვის მოთხოვნებსა და ვიზიტორთა მომსახურების საჭიროებებს. ტურისტული ინფრასტრუქტურა ითვალისწინებს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში შემუშავებულ რეკომენდაციებს (ეკოტურიზმის მენეჯმენტის გეგმა [10]).

ინფრასტრუქტურის მოწყობისთვის ადგილების შერჩევისას გამოყენებულია შემდეგი კრიტერიუმები: სტრატეგიული მდებარეობა ტერიტორიის კონტროლისთვის, ველურ ბუნებაზე მინიმალური ზეგავლენა, ლანდშაფტის სიმყუდროვის მინიმალურად დარღვევა, ვიზიტორთა მოზიდვა, პრაქტიკული კრიტერიუმები (გზებისა და წყლის არსებობა, მანძილები, არსებული ბილიკები, ხედების სილამაზე). დაგეგმილი ინფრასტრუქტურის რუკა მოცემულია 1-ლ დანართში.

დემარკაცია

ჩატარებულია თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის, ეროვნული პარკისა და დაცული ლანდშაფტის დემარკაცია. საზღვრის აღმნიშვნელი ნიშნულები ასიმეტრიულადაა განლაგებული დაცული ტერიტორიების პერიმეტრის გასწვრივ. ნიშნულების განლაგების სიმჭიდროვე გეოგრაფიულად გამოკვეთილ საზღვრებში (ხეობა, მდინარის ნაპირი, ქედი და ა.შ.) მცირდება, დაცვის თვალსაზრისით კრიტიკულ ადგილებში კი იზრდება (ასეთ ადგილებში მნიშვნელოვანია, რომ საზღვარი ადვილად გამოსაცნობი იყოს). სასაზღვრო ნიშნულს წაკვეთილი ტრაპეციის ფორმა აქვს. მასში ჩამონტაჟებულია ოთხკუთხა ფირფიტა, რომელზეც ამოტვიფრულია დაცული ტერიტორიის აღმნიშვნელი ორენოვანი (ქართულ-ინგლისური) წარწერა და სასაზღვრო წერტილის რიგითი ნომერი (სახელმწიფო ნაკრძალი შემოსაზღვრულია 404 ნიშნულით, ეროვნული პარკი კი – 378 ნიშნულით). მასზე ასევე დატანილია ისარი, რომელიც მიუთითებს მიმართულებას. სასაზღვრო ნიშნულები შეტანილი იქნება მიწის კადასტრში.

5.3. შესაძლებლობების გაძლიერება და ტრენინგი

საქმიანობის ამ სფეროში შემუშავდება და განხორციელდება ტრენინგის პროგრამა, რომელიც ხელს შეუწყობს თანამშრომელთა კვალიფიკაციის ამაღლებას. ტრენინგის პროგრამა მოიცავს დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის ყველა ასპექტს. ყურადღება გამახვილდება ისეთ კომპონენტებზე, როგორებიცაა:

l კომპიუტერის გამოყენება;

l მცველების ტრენინგი (დაცული ტერიტორიის ფიზიკური დაცვის ღონისძიებები, კანონაღსრულება და სხვ.);

l ხანძარსაწინააღმდეგო ტექნიკა, სამაშველო ოპერაციები;

l ინგლისური ენის შესწავლა;

l მონიტორინგის მეთოდები (გარემოსა და სოციალური მონიტორინგი);

l კომუნიკაციის უნარ-ჩვევები;

l ინტერპრეტაცია, ბუნებათმცოდნეობის პედაგოგიკა, საგანმანათლებლო საქმიანობა, ჯგუფური მუშაობის უნარ-ჩვევები;

l დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტი;

l ადმინისტრაციული უნარ-ჩვევები, ბუღალტერია, შესყიდვები.

5.4. საზოგადოებასთან ურთიერთობა (მათ შორის, ბიზნეს-ურთიერთობები)

5.4.1. საზოგადოებასთან ურთიერთობის პროგრამა

საზოგადოებრივი ურთიერთობები მოიცავს დაცულ ტერიტორიებთან პირდაპირ თუ არაპირდაპირ დაკავშირებული მოსახლეობის ყველა ფენას, მათ შორის, ადგილობრივ, ეროვნულსა და საერთაშორისო დონეზე. პროგრამა შედგება შემდეგი ელემენტებისაგან:

n ინფორმაციის გავრცელება

ფართო საზოგადოებასთან ურთიერთობა ხორციელდება ინფორმაციის გავრცელების სხვადასხვა საშუალებით, რიგორიცაა: რეკლამირება, დაცული ტერიტორიების და კონსერვაციის თემაზე საინფორმაციო და სამეცნიერო ინფორმაციის გავრცელება მასმედიით (რადიო, ტელევიზია და პრესა), ასევე, ვებგვერდის პერიოდული განახლება. გამოიცემა მაღალი პოლიგრაფიული ხარისხის კალენდრები, ბროშურები და რუკები; მომზადდება აუდიო-ვიზუალური მასალები, რომელთა დემონსტრირება მოხდება ვიზიტორებთან შეხვედრებზე, სემინარებზე, საზოგადოების თავშეყრის ადგილებში. საინტერპრეტაციო მასალის სახით ეს ყველაფერი განთავსდება დაცული ტერიტორიების ვიზიტორთა და საინფორმაციო ცენტრებში. მოეწყობა სემინარები, მუშა-ჯგუფების შეხვედრები საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფთან. დამზადდება სუვენირები და სხვა ნივთები (მაისურები, ქუდები, ა.შ.), რომელზეც გამოსახული იქნება თუშეთის დაცული ტერიტორიების ემბლემა.

n ვიზიტების ორგანიზება

თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია პერიოდულად მოიწვევს მთავრობისა და პარლამენტის წევრებს ისეთ ღონისძიებებზე, როგორებიცაა: თუშეთის (გარდა თუშეთის დაცული ლანდშაფტისა) დაცული ტერიტორიების გახსნა, ევროპის დაცული ტერიტორიების დღე, ტრადიციული დღესასწაულები და ა.შ. ურთიერთობების გასაღრმავებლად დაფინანსდება საქართველოში აკრედიტებული საელჩოების მაღალჩინოსნების ვიზიტები.

n სპეციალური ღონისძიებების ორგანიზება

– ყოველწლიურად მოეწყობა ტრადიციული რეწვის ნიმუშების გამოფენა ომალოს საინფორმაციო ცენტრში;

– ყოველწლიურად, თუშეთობის დღესასწაულზე, მოეწყობა ხალხური რეწვის ნიმუშების გამოფენა საინფორმაციო და ვიზიტორთა ცენტრებში. ჩატარდება კონკურსი, რომელიც გამოავლენს საუკეთესო ნიმუშს და გამარჯვებული მიიღებს პრიზს (მაგ., დაცული ტერიტორიის ემბლემიან მაისურს, ქუდს);

– თუშეთის დაცული ტერიტორიების დაარსების აღსანიშნავად ყოველწლიურად გაიმართება ღონისძიებები ვიზიტორთა და საინფორმაციო ცენტრებში; სკოლის მოსწავლეთა, ზოგადად ახალგაზრდების მონაწილეობით ჩატარდება გარემოსდაცვითი აქციები, მაგ., ხეების დარგვა, ტერიტორიების დასუფთავება და სხვ.;

– მოეწყობა ვიქტორინები სკოლის მოსწავლეებისა და ვიზიტორების მონაწილეობით ისეთ საკითხებში, როგორიცაა, მაგალითად, სახელმწიფო ნაკრძალში მოქცევის წესები და საველე უნარ-ჩვევები, ბუნების ცოდნა და სხვ. გამარჯვებულებს გადაეცემათ პრიზები;

– დირექცია მონაწილეობას მიიღებს თბილისისა და საერთაშორისო ტურისტულ გამოფენებსა და ბაზრობებში;

– დამყარდება თანამშრომლობა სხვადასხვა უნივერსიტეტთან, რაც გულისხმობს ისეთ ერთობლივ ქმედებებს, როგორიცაა: თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე სტუდენტებისთვის საველე პრაქტიკის ჩატარება, თემატური სამეცნიერო კონფერენციების მოწყობა და სხვ.;

– მოეწყობა კონკურსები ჟურნალისტებისთვის, თუშეთის დაცული ტერიტორიების მედიაში გაშუქების მიზნით.

n პარტნიორული ურთიერთობები

ჩამოყალიბდება გრძელვადიანი პარტნიორული ურთიერთობები სხვადასხვა უწყებასა თუ ორგანიზაციასთან. ეს, ძირითადად, გულისხმობს შემდეგს:

– შეთანხმებებისა და მემორანდუმების გაფორმება თანამშრომლობის შესახებ (მაგ., მესაზღვრეებთან, ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებთან, სასოფლო-სამეურნეო სექტორთან, მეზობელი ქვეყნების სტრუქტურებთან ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობის დამყარების მიზნით);

– დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტში თანამონაწილეობის უზრუნველყოფა (მაგ., კონცესიები);

– ერთობლივი პროექტების განხორციელება (დონორთა მოზიდვა, კონსერვაციული და საგანმანათლებლო პროექტების განხორციელება პარტნიორ ორგანიზაციებთან ერთად).

5.4.2. კონცესიები

კონცესიონერებთან თანამშრომლობა ეფუძნება დაცული ტერიტორიებისა და კონცესიონერთა ინტერესების ოპტიმალური თანხვედრის პრინციპს.

კონცესიონერთა ინტერესები და უფლება-მოვალეობებია:

n შემოსავლის მიღება;
n თანამშრომლობა თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციასთან;
n თუშეთის დაცული ტერიტიორიების დირექციისაგან სათანადო ინფორმაციის დროული მიღება;
n დაცული ტერიტიორიების დირექციასთან რეგულარული შეხვედრები;
n დოკუმენტაციის სწორად წარმოება.

დაცული ტერიტორიების დირექციის ინტერესები და უფლება-მოვალეობებია:

n დაცული ტერიტორიის მიზნებისა და ამოცანების განხორციელება;
n დაცული ტერიტორიების ფიზიკური დაცვა;
n ვიზიტორთა ოპტიმალური რაოდენობა;
n თანამშრომლობის განვითარება;
n მაღალი დონის მომსახურება;
n უსაფრთხოება;
n სანიტარიული წესების დაცვა;
n დოკუმენტაციის სწორად წარმოება.

არსებობს კონცესიების ორი კატეგორია: (1) კონცესიები თუშეთის დაცული ტერიტორიების ძირითადი საშუალებების გამოყენების უფლებით და (2) კონცესიები დაცული ტერიტორიების ძირითადი საშუალებების გამოყენების უფლების გარეშე. კონცესიონერებთან ურთიერთობა რეგულირდება ხელშეკრულების საფუძველზე. იმ შემთხვევაში, თუ რაიმე მიზეზის გამო, ვერ მოხერხდება კონცესიების გაცემა, დაცული ტერიტიორიების დირექცია თავად განახორციელებს ვიზიტორთა მომსახურებას.

კონცესიები დაცული ტერიტორიების ძირითადი საშუალებების გამოყენების უფლებით გულისხმობს შემდეგს:

n ღამისთევა ომალოსა და გონთაის ვიზიტორთა ცენტრებში (კომფორტული პირობები და მომსახურება);
n ღამისთევა ვიზიტორთა თავშესაფრებში (ნაკლებად კომფორტული პირობები და მომსახურება);
n სუვენირების, პოლიგრაფიული, აუდიო, ვიდეო და საველე აღჭურვილობის გაყიდვა საინფორმაციო და ვიზიტორთა ცენტრებში;
n ვიზიტორთა და საინფორმაციო ცენტრების საკვები პროდუქტებითა და მომსახურებით უზრუნველყოფა.

კონცესიები დაცული ტერიტორიების ძირითადი საშუალებების გამოყენების უფლების გარეშე გულისხმობს შემდეგს:

n სამედიცინო რეკრეაციული მომსახურება;
n აღჭურვილობის გაქირავება;
n საცხენოსნო ტურები;
n საესკორტო მომსახურება;
n საკვებით მომარაგება და მომსახურება;
n სათავგადასავლო (ჯომარდობის ჩათვლით) ტურები;
n თემატური ტურები.

კონცესიების გაცემა მოხდება კონკურსის საფუძველზე. ჩატარდება ღია და გამჭვირვალე კონკურსი, რომელშიც მონაწილეობის მიღება შეეძლება ადგილობრივ და უცხოურ კომპანიებსა და ფიზიკურ პირებს. მთავარი კრიტერიუმები იქნება: მომსახურების ხარისხი და ღირებულება; პრეტენდენტის შესაძლებლობები და სხვ.

კონცესიონერებთან თანამშრომლობა ხორციელდება მჭიდრო კონტროლისა და მონიტორინგის პირობებში, რაც გულისხმობს მათი საქმიანობის შემდეგი ასპექტების შეფასებას:

ა) დოკუმენტაციის წესრიგში ქონა;
ბ) ზოგადად საქმიანობის წარმართვა;
გ) ვიზიტორთა შთაბეჭდილებები;
დ) ხელშეკრულების პირობების შესრულება.

5.4.3. ინტერპრეტაციისა და განათლების პროგრამა

ინტერპრეტაციისა და განათლების პროგრამის მთავარი მიზანია დაცული ტერიტორიების როლისა და მნიშვნელობის წარმოჩენა ბიომრავალფეროვნების დაცვის საქმეში. იგი ითვალისწინებს ინტერპრეტაციის სხვადასხვა მეთოდის გამოყენებას. პროგრამა მხარს დაუჭერს სკოლებსა და უნივერსიტეტებში მიმდინარე გარემოსდაცვით საგანმანათლებლო პროგრამებს, ასევე, მიზნობრივსა და საინტერესო ინფორმაციას გაავრცელებს ვიზიტორთა და ადგილობრივ მოსახლეობას შორის.

მასმედია, ადგილობრივი და ცენტრალური პრესა, რადიო და ტელევიზია რეგიონისა და ქვეყნის მოსახლეობას მიაწოდებს ინფორმაციას დაცული ტერიტორიების, მათი მიზნებისა და ამოცანების და იქ მიმდინარე საქმიანობის შესახებ. ეს ხელს შეუწყობს საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებას დაცული ტერიტორიების არსისა და დანიშნულების შესახებ; სტიმულს მისცემს საზოგადოების გააქტიურებას ბუნების დაცვის ადგილობრივი და რეგიონალური პრობლემების გადაწყვეტაში.

ფართო საზოგადოებამდე ინფორმაციის მიტანა მოხდება ისეთი თემატური საინფორმაციო მასალების

გავრცელებითაც, როგორიცაა ბროშურები, ბუკლეტები, კალენდრები და სხვ.

ექსკურსიები დაცულ ტერიტორიებზე ბავშვებში გარემოს დაცვის ცნობიერების ამაღლების საუკეთესო ხერხია. ახალგაზრდა სტუმრები გაეცნობიან საინფორმაციო დაფებსა და ნიშნებს და გაიგებენ ბევრ ახალს საკუთარი ქვეყნის ბუნების შესახებ. ინტერპრეტაციის სპეციალისტები ბავშვებს მიაწვდიან ინფორმაციას დაცული ტერიტორიების როლის შესახებ და გააცნობენ ბუნებაში მოქცევის წესებს.

დაცული ტერიტორიების რეკლამირება ტურიზმის განვითარების საერთო სტრატეგიის ერთ-ერთი ძირითადი კომპონენტია. ვიზიტორთა მოსაზიდად რეკლამირების/ინფორმაციის გავრცელების შემდეგი საშუალებებია გათვალისწინებული: ტურისტული გზამკვლევების, ბუკლეტების, ვიდეო და აუდიო მასალის, ასევე ფოტოებისა და სხვა პროდუქციის გავრცელება სასტუმროებსა და ტურისტულ საინფორმაციო ცენტრებში, ასევე, სხვა დაცული ტერიტორიების საინფორმაციო და ვიზიტორთა ცენტრებში; რეგიონული და ეროვნული მასშტაბით რეკლამირება სახელმწიფო და კომერციულ სატელევიზიო არხებზე, თემატურ და პოპულარულ გაზეთებსა და ჟურნალებში; ვებგვერდის შექმნა; ეროვნული და საერთაშორისო ტურისტულ გამოფენებსა და ბაზრობებში მონაწილება; რეკლამირება ტურიზმის ეროვნულსა და საერთაშორისო კატალოგებში.

5.5. დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის პროგრამა

საქმიანობის ამ სფეროს მიზანია თუშეთის დაცული ლანდშაფტისა და ამ მენეჯმენტის გეგმით განსაზღვრული დამხმარე ზონის (ქვეთქავი 4.3.4) მდგრადი განვითარების ხელშეწყობა. ქვემოთ ჩამოთვლილია ძირითადი მიმართულებები, რომელთა განხორციელება დაგეგმილია ამ მენეჯმენტის გეგმის ფარგლებში და შესაბამისი ქმედებებისთვის დაფინანსება გათვალისწინებულია გეგმის ბიუჯეტში (დამატებით მენეჯმნეტის გეგმა ასევე გვთავაზობს დაცული ლანდშაფტისთვის რეკომენდებულ პრიორიტეტულ ქმედებათა ნუსხას, რომელთა განხორციელება მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს როგორც ზოგადად თუშეთის მდგრად განვითარებას, ისე სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ეფექტურ მართვას, იხ. დანართი №10).

მონაწილეობა რაიონული დაგეგმარების პროცესში

დაცული ტერიტორიების დირექცია აქტიურად თანამშრომლობს ადგილობრივ ხელისუფლებასთან და მონაწილეობს რაიონული დაგეგმარების პროცესში. ამჟამინდელი სიტუაციის გათვალისწინებით დირექციამ შესაბამისი რეკომენდაციები უნდა შესთავაზოს ადგილობრივ ხელისუფლებას. დაცული ტერიტორიების დირექცია რაიონის დაგეგმარებისას ყურადღებას ამახვილებს გარემოს დაცვასთან დაკავშირებულ საკითხებზე და მჭიდროდ თანამშრომლობს დაგეგმვის ადგილობრივ სპეციალისტებთან. ამ მხრივ დირექციას ყველანაირად ეხმარება სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო.

საძოვრების მართვა და აღდგენა

მენეჯმენტის გეგმა ითვალისწინებს სპეციალურ პროგრამას დაცულ ლანდშაფტში საძოვრების შემდგომი დეგრადაციის შეჩერებისა და უკვე დეგრადირებული ადგილების რეაბილიტაციის მიზნით (იხ. ქვეთავი 5.7). ამ პროგრამის ერთ-ერთი ამოცანაა სოფლის მეურნეობის ადგილობრივ სექტორთან მჭიდრო თანამშრომლობით მდგრადი მეცხვარეობის განვითარება. ამისათვის, მოხდება შესაბამისი ინფორმაციის გავრცელება ყველა დაინტერესებულ მხარეს შორის, ჩატარდება სამუშაო შეხვედრები და სემინარები და ჩამოყალიბდება საძოვრების თანამონაწილეობრივი მართვის მუდმივმოქმედი ფორუმი – სამუშაო ჯგუფი. უმთავრესი ამოცანა იქნება საძოვრების მართვის გაუმჯობესება და ტრადიციული მეცხვარეობის აღდგენა. საწყის ეტაპზე საძოვრების აღდგენის სამუშაოები განხორციელდება ორ ყველაზე მეტად დეგრადირებულ ადგილას: სოფლების ჯვარბოსელისა და დოჭუს მიდამოებში. ამ ადგილებში საძოვრებისა და ნიადაგსაფარის მდგომარეობა ყველაზე საგანგაშოა.

თუშეთთან სატრანსპორტო მიმოსვლის გაუმჯობესება

ზამთრის სეზონის განმავლობაში თუშეთი პრაქტიკულად მოწყვეტილია დანარჩენ საქართველოს და ვერტმფრენი ერთადერთი სატრანსპორტო საშუალებაა. ზაფხულის პერიოდში საავტომობილო გზა იხსნება, მაგრამ იგი საკმაოდ ცუდ მდგომარეობაშია. დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის პროგრამის ფარგლებში დაგეგმილია თუშეთთან რეგულარული საჰაერო მიმოსვლის დანიშვნის შესაძლებლობის შეფასება. წინასწარი ინფორმაციით შესაძლებელი უნდა იყოს მცირე ტევადობის სატრანსპორტო თვითმფრინავის რეგულარული რეისების დანიშვნა. ვერტმფრენისგან განსხვავებით, მცირე ზომის თვითმრინავის რეისები საგრძნობლად იაფია და სავსებით ხელმისაწვდომი იქნება როგორც ადგილობრივი მოსახლეობისთვის, ისე ტურისტებისთვის. ამგვარი რეგულარული რეისები მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს თუშეთის ეკონომიკურ, განსაკუთრებით ტურიზმის, განვითარებას და გააუმჯობესებს მოსახლეობის სოციალურ მდგომარეობას.

შემოსავლების გამომუშავება

ადგილობრივი მოსახლეობა აქტიურად უნდა ჩაერთოს ისეთ საქმიანობებში, რომელსაც მისთვის შემოსავლის მოტანა შეუძლია: ხალხური რეწვის ნიმუშების გაყიდვა, ოჯახური სასტუმროები, თუშური ცხენის და ქართული ნაგაზის მოშენება, ვიზიტორთა საკვებით მომარაგება, აღჭურვილობის გაყიდვა/გაქირავება, ვიზიტორთა მომსახურების კონცესიები და სხვ.

სპეციალური საგრანტო პროგრამა, ე. წ. მცირე გრანტების პროგრამა, ხორციელდება დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის მოსახლეობის, ადგილობრივი მცირე ბიზნესისა და სხვა ჯგუფების მიერ ეკოლოგიურად გამართლებული საქმიანობის განხორციელებაში მხარდასაჭერად. მცირე გრანტების პროგრამა ამ გზით დაეხმარება არამარტო მოსახლეობას, არამედ სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკს.

მცირე გრანტების პროგრამის პრიორიტეტებია:

– კულტურული ლანდშაფტების აღდგენა და კონსერვაცია;

– რეგიონში ეკოტურიზმის ინფრასტრუქტურის განვითარების ხელშეწყობა;
– ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება;

5.6. ვიზიტორთა მომსახურება

ვიზიტორთა მომსახურების ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბება

თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე ვიზიტორთა მომსახურების ერთიანი სისტემის დანერგვა პოტენციურ ვიზიტორებს საშუალებას მისცემს, მიიღონ მაღალი დონის მომსახურება არა მარტო უშუალოდ ვიზიტის დროს, არამედ იმ მომენტიდანვე, როცა ისინი თუშეთში ჩამოსვლას გადაწყვეტენ. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია, რომ პოტენციურ ვიზიტორებს ადვილად შეეძლოთ დაცული ტერიტორიების და შემოთავაზებული მომსახურეობების შესახებ ინფორმაციის მოძიება. დაცული ტერიტორიის თანამშრომლების მხრიდან ისინი მიიღებენ კვალიფიცირებულ და დროულ მომსახურებას (ტურების დაჯავშნა, შემოთავაზებულ მომსახურებათა სრული ჩამონათვალის მიღება და ა.შ.).

დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის მხარდაჭერით შემუშავდა ეკოტურიზმის მენეჯმენტის გეგმა (MALVER, 2004), რომელიც შემდეგ ძირითად საკითხებს განსაზღვრავს:

ვიზიტორთა მომსახურების სისტემის ძირითადი მოთხოვნები:

1. გარემოზე ზეგავლენის შეფასების ანგარიშით შემუშავებული რეკომენდაციების დაცვა;
2. ვიზიტორთა უსაფრთხოების მაღალი დონე;
3. სრული შესაბამისობა გაყიდულ და რეალურ მომსახურეობას შორის (ვიზიტორი სრულად იღებს იმას, რისთვისაც ფული გადაიხადა).

ვიზიტორთა ძირითადი ჯგუფები:

ასაკობრივი ჯგუფები:
– ახალგაზრდები – სკოლის მოსწავლეები და სტუდენტები;
– უფროსები და ბავშვები – ოჯახები;
– ასაკოვანი ადამიანები (მაგ. პენსიონრები).

ვიზიტორთა ჯგუფები ინტერესების მიხედვით:
– ვიზიტორები შემოქმედებითი ინტერესით (მხატვრები, ფოტოგრაფები, ვიდეოგადაღებების მოყვარულები);
– კულტურითა და ისტორიით (ხალხური რეწვა, ტრადიციები, ისტორიულ-კულტურული ძეგლები) დაინტერესებული ვიზიტორები;
– საგანმანათლებლო ინტერესის მქონე ვიზიტორები (უმაღლესი სასწავლებლების სტუდენტები, სკოლის მოსწავლეები);
– სამეცნიერო კვლევების ჩატარებით დაინტერესებული ვიზიტორები (სხვადასახვა სამეცნიერო-კვლევითი ცენტრის წარმომადგენლები, დამოუკიდებელი ექსპერტები, სამეცნიერო არასამთავრობო ორგანიზაციები);
– ფრინველებზე და სხვა ცხოველებზე დაკვირვებით დაინტერესებული ვიზიტორები.

ვიზიტორთა ჯგუფები მოქალაქეობის მიხედვით:
– უცხოელი მოქალაქეები (უცხოელი ტურისტები, საერთაშორისო ან ადგილობრივი ორგანიზაციების უცხოელი თანამშრომლები);
– საქართველოს მოქალაქეები.

ვიზიტორთა ჯგუფები ფიზიკური შესაძლებლობების მიხედვით:
– შეზღუდული შესაძლებლობების მქონე ვიზიტორები (მოხუცები, ინვალიდები, მცირეწლოვანი ბავშვები)
– ვიზიტორები გაზრდილი შესაძლებლობებით (გამოცდილი საველე მეცნიერები, საველე პირობებს მიჩვეული მოგზაურები, სპორტსმენები და ა.შ.).

თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას ყველა მიზნობრივი ჯგუფისთვის შესაბამისი რეკომენდაციები და შეზღუდვები ექნება. ვიზიტორთა ჯგუფები, უმეტესად, შერეული ტიპის იქნება. დაცული ტერიტორიების შესაბამისი სამსახურები თითოეული ჯგუფისათვის გაითვალისწინებს შესაბამის შემოთავაზებას, რეკომენდაციასა და შეზღუდვას.

შემოთავაზებები და მომსახურება:
– საფეხმავლო ბილიკები (ტურები);
– საკემპინგო ტერიტორიები;
– საცხენოსნო ტურები;
– ფრინველებზე და სხვა ცხოველებზე დაკვირვების ტურები;
– კომბინირებული ტურები;
– ფოტო და ვიდეო გადაღებები;
– დღესასწაულებზე დასწრება;
– ხალხური რეწვის ნიმუშების გამოფენები;
– თევზაობა (ანკესით, ბადით, „ხელაობა“; ტრადიციული გამოყენების ზონაში);
– საგანმანათლებლო საქმიანობის განხორციელება (საგანმანათლებლო მასალა, ეკოლოგიური ბანაკები, ექსკურსიები, სემინარები);
– სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოები.

მომსახურების სახეები:
– საინფორმაციო მომსახურება (გამოფენა, პოლიგრაფიული და აუდიო-ვიზუალური, ელექტრონული ქსელი, ვერბალური);

– უსაფრთხოება/სამაშველო მომსახურება;
– საესკორტო მომსახურება;
– საკვებით მომარაგება;
– ღამისთევა;
– სატრანსპორტო მომსახურება;
– საველე აღჭურვილობისა და ინვენტარის გაქირავება (კარვები, საძილე ტომრები და სხვ.).

ვიზიტორთა მომსახურების სფეროში თანამშრომლობა:

– თანამშრომლობა დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის მოსახლეობასთან;
– თანამშრომლობა ეროვნულ და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან (ტუროპერატორებთან, სამეცნიერო ინსტიტუტებთან, სხვა საკითხებით დაინტერესებულ კომპანიებთან).

ეკოტურიზმის მენეჯმენტის გეგმის პრინციპებზე დაყრდნობით, დაცული ტერიტორიების დირექციამ შეიმუშავა და სრულად აღწერა ტურისტული ბილიკების სისტემა, რომელიც ეროვნული პარკის ვიზიტორთა მომსახურების ცენტრალური კომპონენტი იქნება (იხილეთ დანართი №8).

5.7. ჰაბიტატებისა და სახეობების მენეჯმენტი

საძოვრების მართვისა და ტრადიციული მეცხვარეობის აღდგენის პროგრამა

საძოვრების მართვა მენეჯმენტის გეგმის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია, რომელსაც კომპლექსური და მასშტაბური სპეციალური პროგრამა ეძღვნება. ეს პროგრამა შემდეგ ძირითად ქმედებებს ითვალისწინებს:

n <u>კვლევა:</u> საძოვრის პროდუქტიულობის შეფასების გზით დადგინდება დასაშვები დატვირთვები კონკრეტული ადგილებისთვის. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრის მიერ შეძენილი სატელიტური სურათების გამოყენებით შეიქმნება შესაბამისი რუკები. მოგროვდება სრული ინფორმაცია ცხვრის რაოდენობისა და საძოვრების ამჟამინდელი დატვირთვის შესახებ. კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით შემუშავდება რეკომენდაციები ცხვრის დასაშვები რაოდენობის და ძოვების რეჟიმის შესახებ კონკრეტული ტერიტორიებისთვის.

n <u>ძოვებაზე კონტროლი</u> : ძოვების მართვის სფეროში ერთ-ერთ პირველი ნაბიჯი იქნება მკაცრი კონტროლის დაწესება ცხვრის ძოვებაზე, რათა უზრუნველყოფილი იყოს მაღალმთიან საძოვრებზე ძოვების შესახებ კანონმდებლობით გათვალისწინებული ზოგადი წესების დაცვა. ამ წესების დაცვა ზოგ ადგილას შესაძლოა საკმარისიც კი იყოს საძოვრის დეგრადაციის შეჩერების და ბუნებრივი აღდგენის წახალისებისთვის. ზოგადად, ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე (შესაბამის ზონაში) ცხვრის ძოვების მართვა, უპირველეს ყოვლისა, განხორციელდება საძოვრის უტილიზაციის დონის კონტროლის მეშვეობით. ექსპერტების მიერ განისაზღვრება მაქსიმალური დასაშვები ნორმა (ცხვრის რაოდენობა ერთ ჰექტარზე). წინასწარი რეკომენდებული დატვირთვა შემდეგნაირია: 5-6 ცხვარი, ან 2 ძროხა, ან 2 ცხენი ერთ ჰექტარზე. კონკრეტული საძოვრის გამოყენების წესები და ძოვების ნორმები განისაზღვრება ხელშეკრულებით, რომელსაც საძოვრის მომხმარებელს ადგილობრივი მმართველობის ორგანოები გარკვეული ვადით გაუფორმებს დაცული ტერიტორიების დირექციასთან წინასწარი შეთანხმებით. დაცული ტერიტორიების დირექცია განახორციელებს კონტროლს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობებისა და წესების შესრულებაზე.

n <u>ინფორმაციის გავრცელება და თანამშრომლობა საძოვრების მართვის საკითხებში:</u> აქტიურად განხორციელდება კონკრეტული ქმედებები ძოვების ტრადიციული მეთოდების აღდგენის წახალისებისთვის. ამისათვის მოეწყობა შეხვედრები და სემინარები მეცხვარეებთან და, საჭიროების მიხედვით მომზადდება სათანადო საკანონმდებლო ინიციატივა. მაქსიმალურად უზრუნველყოფილი იქნება მთელი პროცესის გამჭირვალობა და დაცული იქნება თანამონაწილეობის პრინციპი. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადგილობრივი მმართველობის ორგანოებთან ურთიერთობა და მჭიდრო თანამშრომლობის დამყარება. ამისათვის დაცული ტერიტორიების დირექცია გამოვა საძოვრების მართვის მუდმივმოქმედი და თანამონაწილეობრივი ჯგუფის ჩამოყალიბების ინიციატივით, რომელშიც გაერთიანდება ყველა დაინტერესებული მხარე. ეს ჯგუფი რეგულარულად გამართავს თათბირებს, სადაც განიხილავენ ძოვების მართვის საკითხებს, შეიმუშავებენ შესაბამის რეკომენდაციებს და დაგეგმავენ ადეკვატურ ქმედებებს.

n <u>სადემონსტრაციო პროექტი</u> : სოფლების ჯვარბოსელისა და დოჭუს საძოვრების უმძიმესი მდგომარეობის გათვალისწინებით, საძოვრების რეაბილიტაციის სადემონსტრაციო პროექტები, პირველ რიგში, სწორედ ამ ორ ადგილას განხორციელდება. ამ გამოცდილების გათვალისწინებით სასურველია მსგავსი ღონისძიებები შემდგომში სხვა დეგრადირებულ საძოვრებზეც განხორციელდეს.

სახეობების მენეჯმენტი

თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე სახეობების მენეჯმენტის მხრივ, უმთავრეს ამოცანას წარმოადგენს მსხვილ ძუძუმწოვართა სახეობების ბუნებრივი აღდგენისთვის პირობების შექმნა, ანუ მათი პოპულაციების კლების ტენდენციის შეჩერება და ზრდის წახალისება. ამისათვის, პირველ რიგში, აუცილებელია დაცული ტერიტორიების ეფექტური დაცვა და აქტიური საგანმანათლებლო სამუშაოს ჩატარება ბრაკონიერობის პრევენციის მიზნით. თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის პრიორიტეტული სახეობებია ნიამორი და ჯიხვი. ამ ორი სახეობის ჰაბიტატები პრიორიტეტულ „დაცვის ზონებს“ წარმოადგენენ. ყველა შესაბამისი საგანმანათლებლო საქმიანობისთვის ასევე წამყვან საკითხად უნდა იქცეს ჯიხვისა და ნიამორის დაცვის პრობლემა და ყურადღება უნდა გამახვილდეს ამ ცხოველების ესთეტიკურ-კულტურულ, სიმბოლურ, ტურისტულ და სხვა მნიშვნელობაზე. ნიამორი გახდება თუშეთის დაცული ტერიტორიების სიმბოლო (რაც, შესაძლებელია, ემბლემაშიც აისახოს).

ცხოველთა საკვანძო სახეობების მდგომარეობის გაუმჯობესება პირდაპირ კავშირშია კანონაღსრულების და დაცული ტერიტორიის ფიზიკური დაცვის პროგრამის ეფექტურ განხორციელებასთან (ქვეთავი 5.8). დაცული ტერიტორიების დირექცია მაქსიმალური ეფექტურობისთვის და კანონდარღვევათა აღკვეთა-პრევენციისთვის მჭიდროდ ითანამშრომლებს მესაზღვრეებსა და სამართალდამცავი ორგაოების წარმომადგენლებთან, ასევე სასამართლო ხელისუფლებასთან, მონადირეებთან და სხვ.

კონკრეტული ქმედებები, სახეობების მენეჯმენტის კუთხით, დაგეგმილია აღდგენისა და ბუნების მართვადი დაცვის ზონებში (იხ. ქვეთავი 6.7.2), რაც ნიამორისა და ირმის პოპულაციის აღდგენას ითვალისწინებს.

ამ მენეჯმენტის გეგმის განხორციელების პერიოდში მონიტორინგისა და სამეცნიერო კვლევის შედეგად დაგროვდება მეტი ინფორმაცია, რაც სახეობაზე ორიენტირებული კონკრეტული ქმედებების დაგეგმვის საშუალებას მოგვცემს (მაგ. შესაძლებელია სამოქმედო გეგმების ჩამოყალიბება ჩლიქოსნებისთვის, ლეოპარდისთვის, ფოცხვერისთვის და სხვ.)

ბუნებრივი რესურსების გამოყენება (საძოვრების გარდა)

დაცული ტერიტორიების დირექციის ერთ-ერთი მთავარი საქმიანობა მოიცავს განახლებადი ბუნებრივი რესურსების გამოყენების რეგულირებას ეროვნული პარკის შესაბამის ზონებში. საძოვრების გარდა იგულისხმება ისეთი რესურსები, როგორიცაა: შეშა, არამერქნული რესურსები, თევზი და სხვ. დაგეგმილია ბუნებრივი რესურსების გამოყენების ნორმების განსაზღვრა, რაც მხოლოდ სრულფასოვან შეფასებებს უნდა დაეყრდნოს. მანამდე კი დაიშვება ზოგიერთი რესურსის მკაცრად რეგულირებული გამოყენება ადგილობრივი მოსახლეობის შეუცვლელი სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად.

n შეშის მოპოვება : ტრადიციული გამოყენების ზონის ტყეებიდან შეშის მოპოვება დაიშვება მხოლოდ ზაფხულისა და შემოდგომის პერიოდში. შეშა, კანონმდებლობით დადგენილი წესით, გადაეცემა ადგილობრივ მოსახლეობას, იმ ადამიანებს, ვინც მუდმივად რჩება თუშეთში, აგრეთვე, სასაზღვრო პუნქტებს. შეშას გამოიყენებს თავად დაცული ტერიტორიის დირექციაც. რესურსების მართვის სპეციალისტი მცველთა სამსახურთან ერთად ახორციელებს კონტროლს აღნიშნული საქმიანობის განხორციელებაზე.

n არამერქნული რესურსების გამოყენება: ადგილობრივი მოსახლეობა ტრადიციულად იყენებს ისეთ რესურსებს, როგორიცა: სოკო, სამკურნალო მცენარეები, კენკრა და სხვ. ამ ეტაპზე ნაკლებად პრიორიტეტულია არამერქნული რესურსების პროდუქტიულობის შეფასება და მათი გამოყენების რეგულირებაზე ადმინისტრაციული რესურსების დაკავება. თუმცა არამერქნული რესურსების შეფასება და მათი უტილიზაციის ნორმების დადგენა ეროვნული პარკის შესაბამისი ზონებისთვის სამეცნიერო კვლევის პრიორიტეტადაა მიჩნეული (იხ. დანართი №9). ეს გარედან დაინტერესების და დაფინანსების არსებობის შემთხვევაში ამ საკითხის გამოკვლევისთვის საუკეთესო პირობებს ქმნის.

n თევზაობა: სამოყვარულო თევზჭერა (ანკესით, ბადით) დაშვებულია ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში. თევზჭერას მცველთა სამსახური გააკონტროლებს დირექციის მიერ განსაზღვრული წესების მიხედვით; ფასები შემუშავდება დაცული ტერიტორიების დირექციის მიერ. ამ ეტაპზე თევზის პოპულაციის შეფასება და მონიტორინგი დაცული ტერიტორიების დირექციის შესაძლებლობებს სცილდება. თუმცა, იქთიოფაუნის კვლევა დაცული ტერიტორიების პრიორიტეტად რჩება (იხ. დანართი №9) და დირექცია მიესალმება ამ საკითხის გამოკვლევას სამეცნიერო ინსტიტუციების მიერ.

n ნადირობა : 2003 წლის „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიის შექმნისა და მართვის შესახებ“ საქართველოს კანონის თანახმად ნადირობაზე აკრძალვა გავრცელდა მნიშვნელოვნად დიდ ტერიტორიაზე, რომელსაც ეროვნული პარკი მოიცავს. მიუხედავად ამისა, ბრაკონიერობა დღესაც საფრთხეს უქმნის დაცული ტერიტორიების ბიომრავალფეროვნებას. მენეჯმენტის გეგმა ითვალისწინებს ბრაკონიერობასთან ბრძოლის ფართო და კომპლექსურ ღონისძიებებს, რაც მოიცავს: მცველთა სამსახურის ჩამოყალიბებას, შესაძლებლობათა გაძლიერებას და აღჭურვას, ეფექტური დაცვითი ინფრასტრუქტურის მოწყობას და კონტროლის რეჟიმის ჩამოყალიბებას (იხილეთ ქვეთავი 5.8.). ეს ღონისძიებები სხვადასხვა პროგრამის ფარგლებში ხორციელდება და ამ დოკუმენტის შესაბამის ქვეთავებშია აღწერილი. გარდა ამისა, დაცული ტერიტორიების დირექცია ითვალისწინებს შემდეგ გარემოებებს: (1) თუშეთში არ არსებობს სამონადირეო მეურნეობა, სადაც შესაძლებელი იქნება კანონიერად ნადირობა და (2) ჯიხვზე ტრდიციული ნადირობის სოციალურ-კულტურული მნიშვნელობა. აქედან გამომდინარე, დირექცია გეგმავს მოწვეულ ექსპერტებთან და სხვა დაინტერესებულ მხარეებთან ერთად იმუშაოს ტრადიციული ნადირობის კონცეფციის ჩამოყალიბებაზე, რომელიც დირექციას საშუალებას მისცემს ეროვნული პარკის შესაბამის ზონაში დაუშვას მკაცრად რეგულირებული ტრადიციული ნადირობა (მხოლოდ ჯიხვზე). ამ კონცეფციის მთავარი ამოცანა იქნება ერთმანეთისგან განასხვაოს ტრადიციული და სამოყვარულო ნადირობა.

5.8. დაცვა (დაცვითი ღონისძიებები, საძიებო და სამაშველო საქმიანობა)

ტერიტორიის შემოვლისა და კონტროლის სისტემა

ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ეფექტური დაცვის უზრუნველსაყოფად მთლიანი ტერიტორია დაყოფილია 5 უბნად:

1. პირიქითის უბანი მოიცავს ქვახიდის, ლაროვანის და თვით მდ. პირიქითის ალაზნის ხეობებს ტუტარიკამდე;
2. გომეწრის უბანი მოიცავს მდ. სახარისწყლის, ვესტმოსხევის და ორწყლის ხეობებს მდ. ორწყლისა და მდ. გომეწრის ალაზნის შესართავამდე. ალაზნისთავის, მდ. წოვათისწყლის, ვაკისძირისხევის და მდ. გომეწრის

ალაზნის ხეობებს მირგველას ხევამდე;

3. ხისოს უბანი მოიცავს მდინარეების ნახიდურის და ხისოს ალაზნის ხეობებს ამ უკანასკნელის გომეწრის ალაზანთან შესართავამდე;

4. ომალოს უბანი მოიცავს მდ. გომეწრის ალაზნის ქვედა ნაწილს ხისოს ალაზნის შესართავიდან, მდ. პირიქითის ალაზნის ხეობას ტუტარიკიდან, ვებუს ხეობებს და თუშეთის ალაზნის ხეობას რუსეთის (დაღესტნის) საზღვრამდე;

5. სპეროზას უბანი მოიცავს სპეროზას ქედს.

დაგეგმილია მცველთა 7 მუდმივი სადგურის (თავშესაფრის), 1 საგზაო შესასვლელის, მრავალი ამკრძალავ-გამაფრთხილებელი ნიშნის, ორი ხერგილის (ხოშანეზე და ღელეზე) მოწყობა.

დაცვით საქმიანობებს უძღვება დაცვის სამსახურის უფროსი. დაცვითი სამუშაოების მიზნობრივი და ეფექტური განხორციელებისათვის იგი შეიმუშავებს დაცვის საოპერაციო გეგმას, რომელიც განსაზღვრავს შემოვლების განრიგსა და მარშრუტების ქსელს ხუთივე უბნისთვის. თითოეული უბნის დაცვასთან დაკავშირებულ საქმიანობას ხელმძღვანელობს უფროსი მცველი. საოპერაციო გეგმის ნებისმიერ ცვლილებას უფროსი მცველი ათანხმებს დაცვის სამსახურის ხელმძღვანელობასთან. უფროსი მცველი, მცველებთან ერთად, მონაწილეობას იღებს მისდამი დაქვემდებარებული უბნის შემოვლებში. თითოეულ უბანზე ორკვირიან ცვლაში (სამი ადამიანი თითო ცვლაში) მუშაობს 3-5 მცველი (მომავალში, როგორც კი დაფინანსება ამის საშუალებას შექმნის, გაიზრდება დაცული ტერიტორიების მცველთა რაოდენობა, კერძოდ, დირექცია აიყვანს დამატებით სეზონურ მცველებს ზაფხულის პერიოდისთვის). შემოვლის მარშრუტის დასრულების შემდეგ უფროსი მცველი ავსებს სპეციალურ უწყისს, რომელშიც ასეთი ინფორმაციაა: შემოვლის დრო, მარშრუტის დასახელება/კოდი, შემსრულებლების სახელები, დაფიქსირებული კანონდარღვევების მოკლე აღწერა და სხვ. შევსებული ფორმები წარედგინება დაცვის სამსახურის უფროსს, რომელიც ამ ჩანაწერების საფუძველზე აწარმოებს სიტუაციის ანალიზს მოცემულ უბანზე (რა სახის კანონდარღვევები სჭარბობს, ვინ არიან დამრღვევი პირები, რომელი რესურსია უფრო მეტად ანთროპოგენული ზემოქმედების ქვეშ და სხვ). თვის ბოლოს, სიტუაციის ანალიზის შემდგომ, მზადდება შემოვლების განახლებული გეგმა. დაცვის ხუთივე უბნის ჩანაწერების საფუძველზე დაცვის სამსახურის უფროსი ადგენს თვიურ და წლიურ ანგარიშებს.

საჭიროების შემთხვევაში დაცვის სამსახურის უფროსი, დირექტორთან შეთანხმებით, მიმართავს სამართალდამცავ ორგანოებს (პოლიციას, მესაზღვრეებს) და ადგილობრივი ხელისუფლების წარმომადგენლებს.

დაცული ტერიტორიის შემოვლები, ადგილისა და აუცილებლობის მიხედვით, წარმოებს მანქანით, ცხენით ან ფეხით.

ტერიტორიის შემოვლასთან ერთად, მცველები აკონტროლებენ რესურსების გამოყენების პროცესს (მოვება, შეშის მოგროვება, თევზაობა და სხვ.). მათ ნებისმიერ დროს შეუძლიათ შეამოწმონ რესურსების მომხმარებლები და დარღვევების შემთხვევაში მიიღონ კანონით განსაზღვრული ზომები. ამასთან, ისინი მონაწილეობას იღებენ კვლევასა და მონიტორინგში, ვიზიტორთა მომსახურებაში, სამაშველო ოპერაციებში.

დაცვის ინფრასტრუქტურა და აღჭურვილობა

სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის დაცვის სამსახურის სრულყოფილად მოქმედებისთვის დაგეგმილია დაცვის ინფრასტრუქტურის მოწყობა, რომელიც გულისხმობს მცველთა 7 მუდმივ სადგურს (საგუშაგოს), თავლებს, შესასვლელს, ხერგილებს, ამკრძალავ-გამაფრთხილებელ ნიშნებს. ინფრასტრუქტურა განთავსდება, ანთროპოგენური ზეწოლის თვალსაზრისით, სტრატეგიულ ადგილებზე. მცველთა სადგურები ეწყობა შემოვლის მარშრუტებზე (ადგილი შერჩეულია იმავე პრინციპის საფუძველზე). ისინი ფუნქციონირებენ დღის განმავლობაში და, საჭიროების შემთხვევაში კი, 24-საათიან რეჟიმში. მცველთა საგუშაგოების განლაგება მოცემულია 1-ლ დანართში. ცხენების განთავსებისთვის სპეროზას სადგურს ექნება მცირე თავლა, ხოლო ომალოს ადმინისტრაციულ ოფისთან მოეწყობა დახურული თავლა. დაცვის ინფრასტრუქტურის დიზაინი და არქიტექტურა დაიგეგმება გარემოსთან ჰარმონიული შესაბამისობის პრინციპით.

დაცვის სამსახურის აღჭურვილობა მოიცავს: გადაადგილების საშუალებებს (ცხენები, ავტომანქანები), საკომუნიკაციო, ნავიგაციის, აუდიო-ვიდეო, საველე, ხანძარსაწინააღმდეგო და სამაშველო აღჭურვილობას, სხვადასხვა ტიპის იარაღს, სრულ საზამთრო და საზაფხულო ეკიპირებას და სხვა საველე ინვენტარს.

ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობა

თუშეთის დაცული ტერიტორიების გასწვრივ საქართველო-რუსეთის სახელმწიფო საზღვარზე აუცილებელია სპეციალური რეჟიმის განხორციელება. ამისათვის, სასურველია რუსეთის სასაზღვრო უწყებებთან და გარემოსდაცვით ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა.

თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის პერსონალის უფლება-მოვალეობები

მცველის უფლება-მოვალეობებში შედის დარღვევის ფაქტების არა მხოლოდ გამოვლენა, არამედ - აღკვეთა შესაბამისი კანონმდებლობის ფარგლებში. სახელმწიფო საზღვრის დარღვევის ფაქტების აღკვეთა მესაზღვრეებთან კოორდინირებულად ხორციელდება. მცველები ინარჩუნებენ კავშირს დაცვის სამსახურის უფროსთან და, საჭიროებისამებრ, სხვა მცველებთან. სამართალდარღვევის აღკვეთის ზომები დაცულ ტერიტორიაზე ხორციელდება მცველის მიერ და განსაკუთრებულ შემთხვევებში – დარღვევის მასშტაბისა და დამრღვევთა რაოდენობის მიხედვით, ან მათი მხრიდან დაუმორჩილებლობის შემთხვევაში – მცველების ჯგუფის მიერ. დარღვევათა აღკვეთის ღონისძიებები ოპერატიულად იმართება სამსახურის უფროსის მიერ.

საგანმანათლებლო მუშაობა და თანამშრომლობა რესურსების მომხმარებლებთან

დაცვის რეჟიმის დარღვევების პრევენციის საუკეთესო საშუალებაა რესურსების არალეგალურად მომხმარებლებთან (ზოგადად მოსახლეობა, იურიდიული და ფიზიკური პირები) საგანმანათლებლო და ცნობიერების ასამაღლებელი მუშაობის განხორციელება. ამგვარი საქმიანობა გულისხმობს: მოსახლეობის ინფორმირებას მასმედიის საშუალებებით, დისკუსიებს და შეხვედრებს. აქცენტი გაკეთდება ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა: დაცული ტერიტორიების რეჟიმის დარღვევისთვის კანონით გათვალისწინებული ზომები, დაცულ ტერიტორიაზე აკრძალული და ნებადართული საქმიანობები, ბიომრავალფეროვნების მნიშვნელობა, აღმოჩენილი და აღმოფხვრილი დარღვევების სტატისტიკა. ასევე, მოხდება გამაფრთხილებელი განცხადებების გამოქვეყნება ბუნებრივი რესურსებით არალეგალურ სარგებლობასთან დაკავშირებით.

საძიებო და სამაშველო ოპერაციები, საგანგებო სიტუაციები

საძიებო და სამაშველო სამუშაოები ხორციელდება მცველების მიერ. მცველები ადეკვატურად რეაგირებენ ბუნებრივ კატასტროფებზეც (ხანძრის ლიკვიდაცია, ფლორის და ფაუნის დაავადებათა კერების გამოვლენა და სხვ.) საჭიროების შემთხვევაში (საძიებო და სამაშველო სამუშაოების უფრო ეფექტურად განხორციელების მიზნით) დირექცია დახმარებისთვის მიმართავს შესაბამის სახელმწიფო თუ საზოგადოებრივ სამსახურებს.

შესაძლებლობების გაზრდა და ტრენინგები

დაცვის სამსახურის პროფესიული დონის ასამაღლებლად დაცული ტერიტორიების დირექცია აწარმოებს ტრენინგებს. დაცული ტერიტორიების თანამშრომლები ესწრებიან შიდა, ადგილობრივ და საერთაშორისო სასწავლო კურსებს. აღნიშნული ტრენინგები ეძღვნება ისეთ საკითხებს, როგორებიცაა: იარაღის გამოყენება, დარღვევათა პრევენციისა და აღკვეთის ზომების გატარება, პატრულირება (ტერიტორიის შემოვლები), საველე ტექნიკის ათვისება, დაცულ ტერიტორიაზე ბიომრავალფეროვნების და ბუნებრივი რესურსების გამოყენების მონიტორინგი, გადაუდებელი სამედიცინო დახმარება და სამაშველო უნარ-ჩვევების ამაღლება და ინგლისური ენის შესწავლა.

5.9. სამეცნიერო კვლევა, მონიტორინგი და სოციოლოგიური კვლევა

სამეცნიერო-კვლევით ორგანიზაციებთან და საგანმანათლებლო ინსტიტუტებთან კონტაქტების დამყარება, მიმდინარე კვლევითი სამუშაოების ხელშეწყობა და კონტროლი

თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე სამეცნიერო კვლევის მიზანია მიმდინარე ბუნებრივი პროცესების შესწავლა და სამეცნიერო ბაზის შექმნა, რაც ხელს შეუწყობს ეფექტური ადაპტური მენეჯმენტის განხორციელებას. დაცული ტერიტორიების დირექცია ყველანაირად ხელს უწყობს სამეცნიერო საქმიანობას ეროვნული და საერთაშორისო სამეცნიერო პოტენციალის გამოყენებით (იხილეთ დანართი №9: სამეცნიერო კვლევის პრიორიტეტები). თვით დირექცია კი საკუთარ ადამიანურ და ფინანსურ რესურსებს მთლიანად სამონიტორინგო საქმიანობისკენ მიმართავს.

სამეცნიერო კვლევების განხორციელების მიზნით დირექცია გამოიყენებს როგორც საკუთარ შემოსავალს (მოგება, შეწირულობები), ასევე – გრანტებს და პარტნიორი ორგანიზაციებისგან ხელშეკრულების საფუძველზე მიღებულ ფინანსურ წყაროებს.

დაცულ ტერიტორიაზე სამეცნიერო და საგანმანათლებლო საქმიანობისთვის შესაბამისი თანხმობის მისაღებად საჭიროა შემდეგი პროცედურების გავლა:

n განმცხადებელი წარმოადგენს პროექტს, რომელშიც აღწერილი უნდა იყოს საქმიანობის ადგილი, დრო, თემა, მოკლე ინფორმაცია განმცხადებლის შესახებ, კვლევის/საგანმანათლებლო საქმიანობის მეთოდოლოგია (დეტალურად უნდა აიწეროს კვლევასთან დაკავშირებული ნებისმიერი მანიპულირება, საველე სამუშაოს პერიოდულობა და სიხშირე, სინჯების აღება და მოსალოდნელი ზეგავლენისა და რისკების შეფასება);

n დაცული ტერიტორიების დირექცია გონივრულ ვადაში აცნობებს განმცხადებელს მიღებული გადაწყვეტილების შესახებ. დირექცია განიხილავს პროექტს და განსაზღვრავს შემდგომ პროცედურას:

1. თუ მოცემული პროექტი ეთანხმება სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის პრიორიტეტებს და ზეგავლენა მინიმალურია, დირექცია ამზადებს სტანდარტულ კონტრაქტს, რომელიც სრულად განსაზღვრავს მხარეების უფლება-მოვალეობებს. კონტრაქტი და განაცხადი (პროექტი) გადაეგზავნება დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტს დადასტურებისთვის. ამ ტიპის კვლევების ჩატარება იქნება უფასო;

2. თუ პროექტი არ იძლევა ნათელ წარმოდგენას სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის პრიორიტეტებთან შესაბამისობის თვალსაზრისით და/ან შეიცავს გაურკვეველ საკითხებს (განსაკუთრებით ბიომრავალფეროვნებაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით), დირექცია იწყებს მოლაპარაკებას განმცხადებელთან და მოითხოვს შესაბამის ცვლილებებსა და დამატებით განმარტებებს. გადაწყვეტილების მიღებაში, საჭიროებისამებრ, ჩაერთვება დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი და დამოუკიდებელი ექსპერტები. იმ შემთხვევაში, თუ განმცხადებელთან შეთანხმების მიღწევა ვერ მოხერხდება, დირექცია მოცემული კვლევების ჩატარებაზე თნხმობას არ გასცემს. თუ დირექციასა და განმცხადებელს შორის შეთანხმება შედგება, დირექცია ამზადებს შესაბამის კონტრაქტს, რომელიც სრულად განსაზღვრავს მხარეების უფლება-მოვალეობებს. კონტრაქტი და განაცხადი (პროექტი) გადაეგზავნება დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტს დადასტურებისთვის. თუ პროექტის საბოლოო შეთანხმებული ვარიანტის მიხედვით მოცემული კვლევა არ შედის ამ მენეჯმენტის გეგმით განსაზღვრულ პრიორიტეტებში, მაგრამ მნიშვნელოვანია მეცნიერული თვალსაზრისით, ასეთ შემთხვევაში შესაბამისი თანხმობა იქნება ანაზღაურებადი, რომელიც დარეგულირდება დირექციასა და ვიზიტორს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით (თანახმად „საჯარო სამართლის იურიდიული პირის შესახებ" საქართველოს კანონის მე-13 მუხლის პირველი პუნქტის „დ" ქვეპუნქტის მოთხოვნისა).

3. თუ წარმოდგენილი პროექტი მიუღებელია (თემა საერთოდ არ ეხმიანება პრიორიტეტებს, პროექტი შედგენილია არადამაკმაყოფილებელ დონეზე, პოტენციურად გამოიწვევს სერიოზულ ზეგავლენას ბიომრავალფეროვნებაზე), დირექცია წერილობითი არგუმენტაციით მიმართავს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტს და აღძრავს შუამდგომლობას, რათა განმცხადებელს უარი ეთქვას მოცემული პროექტის განხორციელებაზე. დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი ოფიციალურ უარს ეუბნება (წერილობითი ფორმით) განმცხადებელს.

l დირექცია ახორციელებს სამეცნიერო კვლევების კონტროლს და შეუძლია გააუქმოს კონტრაქტი, თუ განმცხადებელი არღვევს კონტრაქტით გათვალისწინებულ პირობებს;

l ორმხრივი წინასწარი შეთანხმების საფუძველზე, სამეცნიერო კვლევითი პროექტი შესაძლებელია გულისხმობდეს დირექციის მხრიდან მჭიდრო თანამონაწილეობას.

უწყვეტი მონიტორინგის პროგრამა

დაცული ტერიტორიების დირექცია ახორციელებს ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგს (იხ. თავი 6.9).

ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის ძირითადი მიზანია მცენარეთა და ცხოველთა თანასაზოგადოებებსა და საკვანძო სახეობებზე ინფორმაციის სისტემატური მოგროვება, რათა უზრუნველყოფილ იქნეს საკვანძო სახეობების პოპულაციების სიცოცხლისუნარიანობის შენარჩუნება გრძელვადიან პერსპექტივაში. ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგი ტარდება რესურსების მართვის სპეციალისტის ხელმძღვანელობით, ხოლო საველე მონაცემებს აგროვებენ მცველები. განსაკუთრებულ შემთხვევებში, მონიტორინგის მიზნებიდან გამომდინარე, მონიტორინგში შეიძლება ჩაერთონ მოწვეული ექსპერტები და მოხალისეები (სტუდენტები, დამოუკიდებელი ექსპერტები, არასამთავრობო და სამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენლები). ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგი მოიცავს ან მჭიდროდ უკავშირდება ისეთ საქმიანობებს, როგორებიცაა:

– დაცული ტერიტორიის შესაძლებლობების განვითარება (მონიტორინგის მეთოდები, GPS/ GIS);
– მონიტორინგის წლიური გეგმების შემუშავება;
– მონიტორინგის საქმიანობების განხორციელება (საველე სამუშაო);
– მონიტორინგის შედეგების შეფასება და შესაბამისი ანგარიშების მომზადება;
– მონიტორინგის შედეგების მიხედვით მენეჯმენტის ადაპტაცია;
– მონაცემთა ბაზის წარმოება და განახლება;
– თანამშრომლობა სამეცნიერო-კვლევით ინსიტუტებთან, უნივერსიტეტებთან, არასამთავრობო და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან;
– ტრანსსასაზღვრო სამეცნიერო ურთიერთობების განვითარება.

თავი 6. მენეჯმენტის პროგრამები

მენეჯმენტის გეგმის ამ ნაწილში წარმოდგენილია მენეჯმენტის პროგრამების სრული ჩამონათვალი. მენეჯმენტის პროგრამებში, კონკრეტული პროექტების ფორმით, ასახულია მენეჯმენტის გეგმის ძირითადი სტრატეგიული მიმართულებები. ქვემოთ მოცემულია თითოეულ პროგრამაში დაგეგმილი პროექტების მოკლე აღწერა: პროექტის მოსალოდნელი შედეგები, წინასწარი ბიუჯეტი და სხვ. (მთლიანი ბიუჯეტის განაწილება მოცემულია მე-11 დანართში).

6.1 ადმინისტრაციის პროგრამა

6.1.1 შტატები და ხელფასები

<u>შედეგი:</u> ქმედითუნარიანი ადმინისტრაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბება თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის დირექციის ფარგლებში.

<u>აღწერა:</u> ამ ქვეპროგრამის მთავარი მიზანია ისეთი ორგანიზაციული სტრუქტურის ჩამოყალიბება, რომელიც მაქსიმალურად უზრუნველყოფს სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ეფექტურ ფუნქციონირებას. თანამშრომელთა სამუშაოს აღწერა (უფლება-მოვალეობები) მოცემულია მე-5 დანართში. ბიუჯეტი მოცემულია მე-11 დანართში. 2006 წლიდან დირექციას ეყოლება 35 მუდმივი და 6 შტატგარეშე თანამშრომელი. დირექციის თანამშრომელთა სია მოცემულია ცხრილში (ასევე, იხილეთ, სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ორგანიზაციული სტრუქტურის დიაგრამა, დანართი №5). 2006 წლის ბიუჯეტი საშუალებას არ იძლევა სრულად დაკომპლექტდეს დაცული ტერიტორიების დირექცია (ეფექტური მენეჯმენტისთვის აუცილებელია დირექციას ჰქონდეს ცალ-ცალკე შტატები საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტების სახით, ასევე, საინფორმაციო ცენტრების თანამშრომლები; ტერიტორიული დაყოფის თვალსაზრისით, აუცილებელია 5 უფროსი მცველის არსებობა და 12 სეზონური მცველის დაქირავება ზაფხულის პერიოდისთვის; ასევე, სასურველია დირექციას ჰყავდეს ფინანსური მენეჯერი). 2007 წლიდან ნავარაუდებია სახელმწიფო დაფინანსების ზრდა, რაც მომავალში სათანადოდ აისახება დირექციის საშტატო ერთეულების განაწილებაზე.

საშტატო ერთეულები (2006 წელისთვის)	რაოდენობა	
	2006 წელს	2007 წლიდან
დირექტორი	1	1
დირექტორის მოადგილე	1	1
ფინანსური მენეჯერი		1

მდივანი	1	1
დაცვის (რეინჯერთა) სამსახურის უფროსი	1	1
უფროსი მცველი (რეინჯერი)	4	5 (+1)
მცველი (რეინჯერი)	21	33 (21 + 12 სეზონური)
მთავარი ბუღალტერი	1	1
საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტი	1	2 (+1)
რესურსების მართვის სპეციალისტი	2	2
ინფრასტრუქტურის და აღჭურვილობის სპეციალისტი	1	1
ადმინისტრატორი	1	1
საინფორმაციო ცენტრის თანამშრომელი		2
შტატგარეშე თანამშრომლები		
დარაჯი	2	2
დამლაგებელი	1	2
დურგალი	1	1
მძღოლი	1	2
მექანიკოსი	1	1

პერიოდი: 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი: 154 880 აშშ დოლარი (დეტალებისთვის იხ. დანართი №12; წინა წლებში თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის დაფინანსება ხდებოდა როგორც ახმეტის სახელმწიფო ნაკრძალის შემადგენელი ერთ-ერთი ტერიტორიული ერთეულისა, ამიტომ ბიუჯეტის ცხრილებში უშუალოდ თუშეთის დაცული ტერიტორიების დაფინანსება ასახულია 2006 წლიდან).

დაფინანსების წყარო: სახელმწიფო ბიუჯეტი

შემსრულებელი: გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, დაცული ტერიტორიების დირექცია

6.1.2. პროგრამების განხორციელებისთვის აუცილებელი აღჭურვილობის შესყიდვა

შედეგი: აუცილებელი აღჭურვილობის სიის განსაზღვრა, აღჭურვილობის შეძენა, გამოყენების წესების დადგენა.

აღწერა: ამ პროგრამის ფარგლებში მოხდება დირექციის შეუფერხებელი ფუნქციონირებისთვის და სამენეჯმენტო პროგრამების განსახორციელებლად საჭირო აღჭურვილობის შეძენა. აუცილებელი აღჭურვილობა მიეკუთვნება შემდეგ კატეგორიებს:

– სატრანსპორტო საშუალებები;
– საოფისე აღჭურვილობა;
– კვლევისა და მონიტორინგის აღჭურვილობა;
– აუდიო-ვიდეო აღჭურვილობა საინფორმაციო ცენტრისთვის;
– აღჭურვილობა სახელოსნოსთვის და სატრანსპორტო საშუალებებისთვის;
– დაცვის სამსახურის აღჭურვილობა.

შენიშვნა: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის მიერ უკვე შეძენილია გარკვეული აღჭურვილობა. ამ პროგრამის ფარგლებში გაგრძელდება შესყიდვები და შეივსება საჭირო აღჭურვილობის ჩამონათვალი.

განხორციელების პერიოდი : 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი: 530 412 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყაროები : 2003-06 წწ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; დაცული ტერიტორიების დირექციის აღჭურვილობის სპეციალისტი.

6.1.3 ზოგადი ადმინისტრირება (საოპერაციო ხარჯები)

შედეგი: საოპერაციო ხარჯების დაფარვა

აღწერა : ამ პროგრამის ბიუჯეტით გათვალისწინებული სახსრები წარმოადგენს ერთიანად გასაცემ თანხას, რომელიც უნდა დაიხარჯოს დაცული ტერიტორიების დირექციის საოპერაციო ხარჯებისთვის, კონსულტაციებისა და კოორდინირებისთვის. ამ თანხის უდიდესი ნაწილის გამოყენება მოხდება, ისეთი ხარჯების დასაფარავად, როგორიცაა:

– ინფრასტრუქტურის მოვლა და შენარჩუნება;
– ტრანსპორტის მოვლა და საწვავი;
– ცხენებისა და ძაღლების ვეტმომსახურება და საკვები;
– საოფისე ხარჯები;
– აღჭურვილობა;
– კონსულტაციები;

– გაუთვალისწინებელი ხარჯები.

პერიოდი: 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი: 166 058 აშშ დოლარი (იხ. ასევე, ბიუჯეტის ცხრილი, დანართი 11)

დაფინანსების წყარო : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში – საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექცია, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

6.1.4 წლიური სამუშაო გეგმების მომზადება

შედეგი: ყოვლისმომცველი წლიური საოპერაციო გეგმის მომზადება.

აღწერა: დაცული ტერიტორიების დირექცია ვალდებულია, ყოველწლიურად მოამზადოს საოპერაციო გეგმა. საოპერაციო გეგმა მომზადდება მენეჯმენტის გეგმისა და ყოველწლიური შეფასების პროცედურების საფუძველზე (ეს უკანასკნელი მოიცავს დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის ეფექტურობის ყოველწლიურ მიმოხილვას, სოციალურ-ეკონომიკურ მონიტორინგს, გარემოს მონიტორინგს, დაცული ტერიტორიის მენჯმენტის ეფექტურობის მონიტორინგს).

პერიოდი/სიხშირე : ყოველი წლის ბოლოს

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2005-06 წლებში - საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში - საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი :: დაცული ტერიტორიების დირექტორი

6.1.5 წლიური ანგარიში

შედეგი : დაცული ტერიტორიების დირექციის საქმიანობის მუდმივი დოკუმენტირების მექანიზმის შექმნა; სამეცნიერო სამუშაოებისა და მონიტორინგის დოკუმენტირება;

აღწერილობა: წლიური ანგარიში წარმოადგენს დაცული ტერიტორიების დირექციის მიერ განხორციელებული ყველა საქმიანობის მოკლე აღწერას. წლიური ანგარიში, ასევე, მოიცავს ინფორმაციას დაცული ტერიტორიების ფარგლებს გარეთ მიმდინარე ნებისმიერ მოვლენაზე, რომელიც გავლენას ახდენს დაცულ ტერიტორიებზე. წლიური ანგარიში წარმოადგენს საჯარო, ყველასათვის ხელმისაწვდომ დოკუმენტს, რომელიც იწერება პოპულარული ენით და აშუქებს დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის საკითხებს. წლიურმა ანგარიშებმა ხელი უნდა შეუწყოს მენეჯმენტის გამჭვირვალობას და საზოგადოების მხრიდან ნდობის მოპოვებას. წლიური ანგარიშები მოიცავს ინფორმაციასა და სიახლეებს ისეთ სფეროებში, როგორებიცაა: ვიზიტორების რაოდენობა, დარღვევები, ღირსშესანიშნავი მოვლენები, ძირითადი საბიუჯეტო ხარჯები, გარემოსდაცვითი პოლიტიკა და კანონმდებლობა, მომავალი წლის პროგნოზები და ა.შ. მონიტორინგის შედეგები და შეფასება უნდა აისახოს გრაფიკულად, ცხრილებში და მას უნდა დაერთოს სათანადო განმარტებები. წლიური ანგარიშები განთავსდება აგრეთვე დაცული ტერიტორიების ვებგვერდზე.

პერიოდი/სიხშირე: ყოველწლიურად

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2005-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი:: რესურსების მართვის სპეციალისტი, დაცული ტერიტორიების დირექციის სხვა თანამშრომლები.

6.1.6 მენეჯმენტის ეფექტურობის თვითმონიტორინგი (მონიტორინგი და შეფასება)

დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის ყოველწლიური განხილვები ეფუძნება 5 რეგულარულ პროცედურას, რომელიც მოიცავს: (1) დეტალური წლიური ანგარიშის მომზადებას; (2) სოციალურ-ეკონომიკურ მონიტორინგს; (3) მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასებას; (4) გარემოს მონიტორინგსა და (5) კონცესიონერების მონიტორინგს.

6.1.6.1. ყოველწლიური დეტალური განხილვები

შედეგი: დაცული ტერიტორიების დირექციის მიერ სტანდარტული მონიტორინგისა და შეფასების მექანიზმის დანერგვა მართვის ეფექტურობის შესაფასებლად.

აღწერა : განხორციელდება თითოეული საქმიანობის მონიტორინგი დასახული მიზნებისა და მიღწეული შედეგების შედარების გზით. აუცილებლობის შემთხვევაში გაკეთდება კომენტარები და მომზადდება შეფასებითი მოხსენებები. შეფასებითი მოხსენება გააერთიანებს ხუთივე რეგულარული შეფასების შედეგებს. მასზე დაყრდნობით შემუშავდება მომდევნო წლის სამუშაო გეგმა.

პერიოდი/სიხშირე : წელიწადში ერთხელ

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2006 წ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-2008 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექტორი

6.1.6.2. სოციალურ-ეკონომიკური მონიტორინგი

შედეგი : სოციალურ-ეკონომიკური მონიტორინგისა და შეფასების სქემის ინტეგრირება მენეჯმენტის ეფექტურობის მონიტორინგის სტანდარტულ პროცედურაში.

აღწერა: ორგანიზაცია GORBI, დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში, შეიმუშავა სოციალურ-ეკონომიკური მონიტორინგისა და შეფასების მეთოდი და კითხვარი. იგი გულისხმობს სოციოლოგიურ კვლევას და მიზნად ისახავს, გამოავლინოს დაცული ტერიტორიების რეორგანიზაციის შემდეგ მომხდარი ცვლილებები ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკურ მდგომარეობაში. კვლევის შედეგად ასევე გაირკვევა მოსახლეობის დამოკიდებულება დაცული ტერიტორიების და მისი დირექციის მიმართ. კვლევა ტარდება წელიწადში ერთხელ. კითხვარები შესავსებად დაეგზავნება 200-მდე შემთხვევით შერჩეულ ოჯახს. მიღებული შედეგები გამოყენებულ იქნება წლიური სამუშაო გეგმის შედგენასა და, თუ საჭიროა, სამენეჯმენტო სტრატეგიის დასახვეწად. დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლები გაივლიან ტრენინგს ამ მეთოდის გამოყენებასთან დაკავშირებით. კითხვარი წარმოდგენილია მე-10 დანართში.

პერიოდი/სიხშირე : წელიწადში ერთხელ.

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2003-06 წლებში - საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი. 2007-08 წლებში - საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის სპეციალისტი

6.1.6.3. მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასების ინსტრუმენტი

შედეგი: მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასება სტანდარტული მექანიზმის საშუალებით.

აღწერა: მსოფლიო ბანკისა და WWF-ის ალიანსის მიერ შემუშავებული მენეჯმენტის ეფექტურობის შეფასების ინსტრუმენტი წარმოადგენს მონაცემების შეგროვების მოსახერხებელ საშუალებას მიღწეული პროგრესის შესაფასებლად. დაცული ტერიტორიების თანამშრომლები სწრაფად და მარტივად შეავსებენ მოცემულ კითხვარს. ამ ინსტრუმენტის საშუალებით, ასევე, შესაძლებელია უნიფიცირებული საანგარიშგებო სისტემის ჩამოყალიბება ქვეყანაში არსებული ყველა დაცული ტერიტორიისთვის.

პერიოდი/სიხშირე : ყოველწლიურად

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი : დაცული ტერიტორიების დირექტორი და თანამშრომლები

6.1.6.4. მონიტორინგი საკონცესიო საქმიანობაზე

შედეგი : ეფექტური სისტემის შემუშავება კონცესიონერების საქმიანობის მონიტორინგისა და შეფასებისთვის.

აღწერა : მონიტორინგის სქემამ უნდა უზრუნველყოს მომსახურების ხარისხისა და კონცესიონერებზე გაცემული ქონების მდგომარეობის შეფასება.

პერიოდი/სიხშირე : ყოველ 6 თვეში ერთხელ, მას შემდეგ რაც გაიცემა პირველი კონცესია.

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი : მთავარი ბუღალტერი, ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის სპეციალისტი

6.1.7. მენეჯმენტის გეგმის განხილვა და კორექტირება

შედეგი : სამენეჯმენტო გეგმის ყველა ასპექტის დეტალური განხილვა, ცვლილებების შემუშავება, განახლებული სამენეჯმენტო გეგმის შემუშავება

აღწერა : განხილვა ტარდება 6 წელიწადში ერთხელ და მოიცავს მენეჯმენტის გეგმის სრულ შეფასებას, კერძოდ, საქმიანობების შეფასებას უკანასკნელი 5 წლის მანძილზე და იკვლევს სამენეჯმენტო მიზნებისა და სტრატეგიების კორექტირების საჭიროებებს. შეფასებისთვის ინფორმაციის მთავარი წყარო იქნება წლიური ანგარიშები (მათ შორის გარემოზე მონიტორინგის ანგარიში), ყოველწლიური სოციოლოგიური კვლევები და დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის ყოველწლიური დეტალური განხილვები. შეფასების შედეგი იქნება მენეჯმენტის გეგმის ლოგიკური სტრუქტურის შემდგომი დახვეწა და ახალი სამენეჯმენტო პროგრამის ჩამოყალიბება მომდევნო 6 წლისათვის.

პერიოდი/სიხშირე : იანვარი – ივლისი 2008 წ., ახალი მენეჯმენტის გეგმის მიღება – 2008 წლის მეორე ნახევარი.

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (იხ. 6.1.3 და დანართი №12)

დაფინანსების წყარო : საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი : გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო, დაცული ტერიტორიების დირექცია, მოწვეული სპეციალისტები.

6.2. ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამა

6.2.1. ადმინისტრაციული და ვიზიტორთა ცენტრების აშენება ბაზანეურსა და ომალოში

შედეგი : ადმინისტრაციული და ვიზიტორთა ცენტრების აშენება.

აღწერა : თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციას ექნება ორი ადმინისტრაციული შენობა და მათთან ინტეგრირებული ვიზიტორთა ცენტრები: ბაზანეურში ზამთრის სეზონისთვის და ომალოში ზაფხულის პერიოდისთვის.

n ომალოს ადმინისტრაციული და ვიზიტორთა ცენტრი:

აშენდება კომპლექსი, სადაც მოეწყობა ადმინისტრაციის თანამშრომელთა ოფისები (მათ შორის ბუღალტერია), მცველთა სამორიგეო, სამზარეულო-სასაუზმე, საშხაპე-სანკვანძები, დამხმარე სათავსოები, ვიზიტორთა თავშესაფარი (ხუთი 2-ადგილიანი ღამისთევის ოთახით) და ვიზიტორთა ცენტრი (ვიზიტორთათვის საექსპოზიციო და საპრეზენტაციო დარბაზები). კომპლექსი აღიჭურვება გარემოსდაცვითი კუთხით გამართლებული, მაღალსაიმედო და ავტონომიური საინჟინრო ქსელებით (წყალმომარაგება, კანალიზაცია, ელექტრომომარაგება, კონდიცირება, თბომომარაგება, საკომუნიკაციო ქსელები). არქიტექტურული გადაწყვეტა და ტერიტორიის მოწყობის ლანდშაფტური დიზაინი ჰარმონიაში იქნება გარემოსთან და დაეფუძნება ტრადიციული თუშური ხუროთმოძღვრების მოტივებს. გამოყენებული იქნება ბუნებრივი საშენი მასალა – ქვა და ხე.

n ზაზანეურის ადმინისტრაციული და საინფორმაციო ცენტრი :

ზაზანეურში აშენდება ადმინისტრაციის ზამთრის წარმომადგენლობითი ოფისი და საინფორმაციო ცენტრი, სადაც მოეწყობა თანამშრომელთა ოფისები, სამორიგეო, სამზარეულო-სასაუზმე, საშხაპე-სანკვანძები, საექსპოზიციო და საპრეზენტაციო დარბაზები, დამხმარე სათავსოები. კომპლექსის არქიტექტურულ-გეგმარებითი გადაწყვეტა იქნება ფუნქციურ-რაციონალური და ხაზს გაუსვამს დაცული ტერიტორიების მისიას და მისი ადმინისტრაციის მანდატს. კომპლექსი აღიჭურვება გარემოსდაცვითი კუთხით გამართლებული, მაღალსაიმედო და ავტონომიური საინჟინრო ქსელებით (წყალმომარაგება, კანალიზაცია, ელექტრომომარაგება, კონდიცირება, თბომომარაგება, საკომუნიკაციო ქსელები). არქიტექტურული გადაწყვეტა და ტერიტორიის მოწყობის ლანდშაფტური დიზაინი ჰარმონიაში იქნება გარემოსთან (ძელქვნარი ტყე) და დაეფუძნება ტრადიციული თუშური ხუროთმოძღვრების მოტივებს. გამოყენებული იქნება ბუნებრივი საშენი მასალა – ქვა და ხე.

პერიოდი : 2006

ბიუჯეტი : 384 000 აშშ დოლარი (დამატებით 54 000 აშშ დოლარი, რაც გათვალისწინებულია პროექტის შედგენისა და ზედამხედველობისთვის; ეს თანხა საერთოა ქვეთავებისთვის: 6.2.1; 6.2.2 და 6.2.3)

დაფინანსების წყარო : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, ტენდერში გამარჯვებული კომპანია

6.2.2. ტურიზმის ინფრასტრუქტურის შექმნა

შედეგი : ინფრასტრუქტურის დაპროექტება და მოწყობა ტურიზმის განვითარების სტრატეგიის შესაბამისად.

აღწერა : აღნიშნული ქმედება მიზნად ისახავს ინფრასტრუქტურის შექმნას, რომელიც აუცილებელია ეკოტურიზმის გასანვითარებლად. დაგეგმილია: საინფორმაციო ცენტრები, შესასვლელები, საკემპინგო მოედნები, ბილიკები, სპეციალური ნიშნებით აღნიშნული მარშრუტები, საინფორმაციო დაფები, ბარიერები, პანორამული გადასახედი.

დაგეგმილია შემდეგი ტურისტული ინფრასტრუქტურის მოწყობა (იხ. რუკა 1-ლ დანართში).

საინფორმაციო ცენტრები:

1. ,,ზაზანეური" (ზაზანეურის ადმინისტრაციულ ცენტრთან ინტეგრირებული საინფორმაციო ცენტრი);
2. ,,ჭერო" (მცველთა სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი)
3. ,,სამხევი" (მცველთა სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი);
4. ,,თუშეთი" (მცველთა დღის მცირე სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი);
5. ,,ორწყალი" (მცველთა სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი);
6. ,,ქვახიდი" (მცველთა სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი);
7. ,,ალაზნის თავი" (მცველთა სადგურთან ინტეგრირებული მცირე საინფორმაციო ცენტრი);

შესასვლელები

(ყოველი შესასვლელი ინტეგრირებულია მცველთა მცირე სადგურთან):

1. ,,ჭერო "
2. ,,სამხევი"
3. ,,თუშეთი"
4. ,,ორწყალი"
5. ,,ქვახიდი"
6. ,,ალაზნის თავი"

პანორამული გადასახედი:

n ,,სახეო" პირიქითის ქედზე ხატი ,,სახეო"-ს სიახლოვეს

საკემპინგო მოედნები:

1. ,,დიკლოს ხაა" (მდ. ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 10 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);
2. ,,შავი ქვიშა" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 10 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);
3. ,,დოტკალტო" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 20 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);
4. ,,ჩიღოს ხაა" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 10 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები

ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

5. ,,ხოშანე" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 14 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

6. ,,ორეთი" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 14 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

7. ,,დართლოს ხევი" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 10 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

8. ,,გოგრულთა" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 14 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

9. ,,გონთაი" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 20 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

10. ,,დაქუეხი" (აწუნთის უღელტეხილთან; მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 20 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

11. ,,ალაზნისთავი" (მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 14 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

12. ,,ამირანი" (მდ სამყურისწყალისა და მდ. პატარა წიფლოვანას შესართავთან; მოეწყობა კარვის დასადგმელი ადგილები 10 ადამიანისთვის, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები).

საპიკნიკო ადგილები:

1. ,,ვიზიტორთა ცენტრი" (მოეწყობა ექვსი 4-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

2. ,,ხოშანე" (მოეწყობა ექვსი 6-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

3. ,,ქუე" (მოეწყობა ექვსი 4-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

4. ,,ვეძა" (პირიქითი ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე მოეწყობა სამი 4-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

5. ,,ღელე" (პირიქითი ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე მოეწყობა სამი 4-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები);

6. ,,პირიქითი" (პირიქითი ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე მოეწყობა სამი 4-კაციანი მაგიდა, ცეცხლის დასანთები ადგილები, ტუალეტი და სანაგვე ურნები).

ვიზიტორთა თავშესაფარი:

n ,,გონთაი" (დაგეგმილია 20 ადამიანზე გათვლილი ვიზიტორთა თავშესაფარი კომპაქტური გეგმარებითი სტრუქტურით, რომელიც ითვალისწინებს: ჰოლს, ცეცხლის დასანთებ ადგილს (ღუმელი/ბუხარი), სასადილოს, 10 ორკაციან საძინებელს, სანკვანძებს, სამზარეულოს. არქიტექტურული გადაწყვეტა ითვალისწინებს მაღალი მთის უნიკალურ გარემოსთან ჰარმონიულ შერწყმას; ძირითადად, ქვის და ხის სამშენებლო მასალის გამოყენებას, ადგილობრივი ტრადიციული მოტივებისა და თანამედროვე ტენდენციების ინტეგრირებას)

<u>პერიოდი:</u> 2006 წ.

<u>ბიუჯეტი:</u> 462 560 აშშ დოლარი (6.2.3 -ის ბიუჯეტის ჩათვლით).

<u>დაფინანსების წყარო</u> : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი.

<u>შემსრულებელი</u> : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, ტენდერში გამარჯვებული კომპანია/ჯგუფი.

6.2.3. ტერიტორიის დაცვისთვის საჭირო ინფრასტრუქტურის შექმნა

<u>შედეგი:</u> ინფრასტრუქტურის დაპროექტება და მოწყობა კანონაღსრულების სტრატეგიის შესაბამისად.

<u>აღწერა:</u> დაცვის სამსახურის ეფექტური ფუნქციონირებისთვის აუცილებელია შეიქმნას დაცვის სპეციალური ინფრასტრუქტურა. გათვალისწინებული ინფრასტრუქტურა მოიცავს: მცველთათვის მუდმივ და დროებით თავშესაფრებს, თავლებს, ხერგილებს, ამკრძალავ-გამაფრთხილებელ ნიშნებს, თხრილებსა და ღობეებს.

დაგეგმილია შემდეგი ინფრასტრუქტურის მოწყ ობა (იხ. რუკა 1-ლ დანართში).

მცველთა თავშესაფრები:

1. ,,ჭერო" – მცველთა მცირე ინტეგრირებული სადგური 3-4 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს.

2. ,,სამხევი" – მცველთა მცირე ინტეგრირებული სადგური 3-4 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს.

3. ,,ორწყალი" – მცველთა მცირე სადგური 3-4 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს.

4. ,,თუშეთი" (აბანოსთავის უღელტეხილზე) – წარმოადგენს მცველთა მცირე დღის ინტეგრირებულ სადგურს 3-4 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: სამორიგეოს, საწყობს და სანკვანძებს.

5. ,,სპეროზა" – მცველთა მცირე სადგური 3-4 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს, აგრეთვე, თავლას 4 ცხენისთვის.

6. ,,ქვახიდი" – მცველთა ინტეგრირებული სადგური 8-10 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს.

7. ,,ალაზნის თავი" – მცველთა ინტეგრირებული სადგური 8-10 თანამშრომლისთვის. გეგმარებითი სტრუქტურა ითვალისწინებს: ღამისთევის და სამორიგეო/სამუშაო სათავსოებს, საწყობს და სანკვანძებს.

თავშესაფრებისა და თავლების დაპროექტება და მათი განთავსება მოხდება გარემოსდაცვითი მოთხოვნების შესაბამისად. არქიტექტურა ჰარმონიზებული იქნება ბუნებრივ გარემოსთან. მშენებლობისთვის გამოყენებული იქნება ადგილობრივი ბუნებრივი მასალები (ხე, ქვა).

ხერგილები:

- ,,ხოშანე"
- ,,ღელე"

დამხმარე ნაგებობები:

- ავტოფარეხი ,,ცენტრალური" (ომალოს პლატო) – დახურული ავტოფარეხი და სახელოსნო 6 მაღალი გამავლობის ავტომობილისთვის;
- დახურული თავლა 10 ცხენისთვის ,,ცენტრალური" (ომალოს პლატო) საწყობითა და მცველის/მეჯინებეს ოთახით

პერიოდი: 2006 წ.

ბიუჯეტი: იხ. 6.2.2

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი.

შემსრულებელი: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, დაცული ტერიტორიების ინფრასტრუქტურის სპეციალისტი, ტენდერში გამარჯვებული კომპანია/ჯგუფი.

6.2.4. დემარკაცია

<u>შედეგი:</u> სახელმწიფო ნაკრძალის, ეროვნული პარკისა და დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიების საზღვრების დემარკაცია, საჯარო რეესტრში მონაცემთა რეგისტრაცია.

<u>აღწერა:</u> აღნიშნული ღონისძიების მიზანია თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის, ეროვნული პარკისა და დაცული ლანდშაფტის ზუსტი საზღვრების დადგენა და აღნიშვნა მათი ერთმანეთისგან და მიმდებარე ტერიტორიებისგან გამოცალკევების მიზნით. ორთორექტიფიცირებული კოსმოსური ფოტოების გამოყენებით (რეზოლუცია – 1 მ) შესაძლებელი გახდა დაცული ტერიტორიებისთვის მაქსიმალურად ზუსტი მსხვილმასშტაბიანი ორთო-რუკების მომზადება და დაცული ტერიტორიების საზღვრების დაზუსტება. ამჟამად უკვე განთავსებულია ზუსტი სასაზღვრო ნიშნულები მთელ პერიმეტრზე (გარდა ეროვნული პარკის ჩრდილო საზღვრისა, რომელიც რუსეთის ფედერაციასთან სახელმწიფო საზღვარს ემთხვევა). მათი განლაგება ასიმეტრიულია. განლაგების სიმჭიდროვე გეოგრაფიულად გამოკვეთილ საზღვრებში (ხეობა, მდინარის ნაპირი, ქედი და ა.შ.) მცირდება, დაცვის თვალსაზრისით კრიტიკულ ადგილებში კი – იზრდება (ასეთ ადგილებში ნიშნულები ვიზუალურად ადვილად უნდა აღიქმებოდეს).

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი შემოსაზღვრულია 405 სასაზღვრო ნიშნულით, ეროვნული პარკი – 378-ით, ხოლო დაცული ლანდშაფტი – 640-ით. სასაზღვრო ნიშნული ბეტონის წაკვეთილი პირამიდაა, რომელშიც ჩამონტაჟებულია ალუმინის ოთხკუთხა ფირფიტა (პირამიდის პარამეტრებია: სიგრძე 40 სმ, სიგანე 40 სმ, სიმაღლე 25 სმ). ფირფიტაზე ამოტვიფრულია დაცული ტერიტორიის აღმნიშვნელი ქართულ-ინგლისური წარწერა და სასაზღვრო წერტილის რიგითი ნომერი, აგრეთვე, ისარი, რომელიც მიუთითებს დაცული ტერიტორიის მიმართულებას. თითოეული ნიშნული დატანილია რუკაზე.

<u>პერიოდი</u> : 2004-05 წწ.

<u>ბიუჯეტი:</u> 220 263 აშშ დოლარი

<u>დაფინანსების წყაროები:</u> საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი.

<u>შემსრულებელი:</u> საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, ტენდერში გამარჯვებული კომპანია.

6.3 შესაძლებლობების გაზრდა და ტრენინგი

6.3.1 გამოცდილების გაზიარება

<u>შედეგი:</u> თანამშრომლობის განვითარება უცხოეთის შესაბამის ორგანიზაციებთან, გამოცდილების გაცვლის პროგრამების ჩამოყალიბება და განხორციელება

<u>აღწერა:</u> ევროპისა თუ ამერიკის დაცული ტერიტორიების სამსახურებს (მაგ. აშშ-ს ეროვნული პარკების სამსახური) გააჩნიათ მრავალწლიანი გამოცდილება დაცული ტერიტორიების ჩამოყალიბებისა და მართვის სფეროში. დაგეგმილია გამოცდილების გაზიარება ამგვარ ორგანიზაციებთან (მაგ. თანამშრომელთა გაცვლითი ვიზიტების მოწყობა, უახლესი მეთოდოლოგიების, პროგრამებისა და სამაგალითო მენეჯმენტის გეგმების ერთობლივი განხილვა.)

<u>პერიოდი:</u> 2003-08 წწ.

<u>ბიუჯეტი:</u> 30,000 აშშ დოლარი.

<u>დაფინანსების წყაროები:</u> 2003-06 წწ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი. 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

<u>შემსრულებელი:</u> საერთაშორისო პარტნიორი ორგანიზაციები და თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლები.

6.3.2 მცველების ტრენინგი კანონაღსრულების სფეროში

შედეგი : მცველები გაივლიან კვალიფიციური სპეციალისტების მიერ მომზადებულ სპეციალურ კურსებს.

აღწერა: თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია და საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი ჩაატარებენ სატრენინგო კურსებს დაცვითი საქმიანობის წარმართვის შესახებ; ეს კურსები მიზნად ისახავს მცველთა პროფესიული დონის ამაღლებას (პირველი ასეთი კურსი, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრის მოწვევით, აშშ-ის ეროვნული პარკების სამსახურმა 2003 წლის ივნისში ჩაატარა).

ტრენინგის თემებია:

– სამართალდარღვევათა აღმკვეთი ღონისძიებები (დამრღვევთა დაკავება, ძებნა, სამართალდარღვევის საგნის კონფისკაცია, დარღვევებზე შესაბამისი დოკუმენტაციის შედგენა);

– მოკვლევა (დაცული ტერიტორიების რეჟიმის დარღვევის ადგილის ინსპექტირება, მტკიცებულებების შეგროვება, გამოძიებისთვის შესაბამისი დოკუმენტაციის მომზადება);

– სამაშველო და პირველადი დახმარების ღონისძიებები: (დახმარების გაწევა საგანგებო სიტუაციაში, პირველადი დახმარების გაწევა, დაზარალებულთა სამედიცინო დაწესებულებამდე უსაფრთხო ტრანსპორტირება);

– ცეცხლსასროლი იარაღის გამოყენების და შენახვის საკითხები;

– შესაბამისი აღჭურვილობის გამოყენება (დაცვითი საქმიანობისთვის აუცილებელი სატრანსპორტო და კომუნიკაციის საშუალებების გამოყენების უნარ-ჩვევები – სატელიტური ნავიგაციის სისტემის (შ), აუდიო-ვიდეო ტექნიკისა და სხვა საველე აღჭურვილობის გამოყენება).

პერიოდი/სიხშირე: 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი: 2000 აშშ დოლარი.

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: აშშ-ის ეროვნული პარკების სპეციალისტები და დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლები.

6.3.3. ტრენინგი სამუშაოდან მოუწყვეტლად

შედეგი: თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციისთვის ტრენინგის პროგრამის შემუშავება და განხორციელება (კომპიუტერი, ენები, კომუნიკაციის უნარ-ჩვევები, გუნდური მუშაობის პრინციპები, ცნობიერების ამაღლება, პედაგოგიური უნარ-ჩვევები, გარემოზე დაკვირვებები და სხვ.)

აღწერა: ტრენინგის სპეციალური პროგრამა შემუშავდება და მიესადაგება თუშეთის დაცული ტერიტორიების საჭიროებებს.

პერიოდი/სიხშირე: 2003-08 წწ. (წლიური სამუშაო გეგმა განსაზღვრავს მოცემულ წელს დაგეგმილ სამუშაოებს)

ბიუჯეტი: 57 619 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლები, მოწვეული სპეციალისტები.

6.3.4. ტრენინგი საძიებო-სამაშველო ოპერაციებში

შედეგი: უნარ-ჩვევების გაუმჯობესება საძიებო-სამაშველო საქმეში.

აღწერა : თუშეთის დაცული ტერიტორიების თანამშრომელთა ნაწილი დროის მნიშვნელოვან ნაწილს ველზე ატარებს. ამიტომ, მათ ესაჭიროებათ საძიებო და სამაშველო ოპერაციების ჩატარების უნარ-ჩვევების განვითარება. ეს, განსაკუთრებით, ეხება მცველებსა და იმ თანამშრომლებს, რომლებსაც ხშირი ურთიერთობა უწევთ ვიზიტორებთან. სატრენინგო კურსებზე განსაკუთრებული ყურადღება უნდა მიექცეს დაცულ ტერიტორიებზე არსებულ სპეციფიკურ ფაქტორებს და მათთან დაკავშირებულ რისკებს (მდინარეში ან ხევში გადავარდნილი ადამიანის გადარჩენა, პირველადი დახმარება და ა.შ.)

პერიოდი : 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი: 2000 დოლარი

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წწ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლები, მოწვეული სპეციალისტები.

6.4 საზოგადოებასთან ურთიერთობის პროგრამა

ამ კომპონენტის საერთო ბიუჯეტია 160 749 აშშ დოლარი (იხილეთ, ასევე, დანართი 11)

6.4.1 ინფორმაციის გავრცელება

6.4.1.1. საზოგადოებასთან ურთიერთობა მასმედიის საშუალებით

შედეგი: მჭიდრო თანამშრომლობა ადგილობრივ და ცენტრალურ მასმედიასთან (თანამშრომლობა ადგილობრივ გაზეთებთან, კახეთისა და ცენტრალურ სამაუწყებლო კომპანიებთან; სატელევიზიო და რადიოგადაცემების მომზადება/გაშვება; საგაზეთო სტატიების მომზადება).

აღწერა : ძირითადი მიზანია რეგიონისა და ქვეყნის მოსახლეობის ინფორმირება დაცულ ტერიტორიებზე მიმდინარე საქმიანობის, მისი მიზნებისა და ამოცანების შესახებ. ეს ქვეპროგრამა ხელს შეუწყობს: (ა)

საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებას დაცული ტერიტორიების არსისა და შექმნის მნიშვნელობაზე და (ბ) მოსახლეობის ჩართვას გარემოს დაცვის რეგიონული პრობლემების გადაწყვეტაში. დირექცია ჩაატარებს ჟურნალისტებისთვის სპეციალურ კონკურსს თუშეთის დაცული ტერიტორიების საუკეთესო გაშუქებისთვის,

პერიოდი/სიხშირე: ყოველწლიურად

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი (მომავალში, ასევე, ვიზიტორთა ცენტრის თანამშრომლები); მასმედიის წარმომადგენლები.

6.4.1.2 მასალების მომზადება საზოგადოების ეკოლოგიური ცნობიერების ასამაღლებლად

შედეგი: მასალების მომზადება, გამოშვება და გავრცელება

აღწერა: იმისთვის, რომ ვიზიტორებსა და ადგილობრივ მოსახლეობას მიეწოდოს ინფორმაცია თუშეთის დაცული ტერიტორიების ფლორის, ფაუნისა და ბუნებრივი ლანდშაფტების შესახებ, ამ პროექტის ფარგლებში დაგეგმილია საინფორმაციო მასალების – ბროშურების, ბუკლეტების, კალენდრების, ღია ბარათების, პლაკატების, გამოშვება და გავრცელება.

პერიოდი/სიხშირე: მუდმივად

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები, სპონსორები.

შემსრულებელი : საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი (მომავალში, ასევე, ვიზიტორთა ცენტრის თანამშრომლები); მასმედიის წარმომადგენლები

შენიშვნა: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში გამოიცა 2004, 2005 და 2006 წლის კალენდრები, ღია ბარათები, ფრინველების ილუსტრირებული საველე სარკვევები.

6.4.1.3 ტურისტული პოტენციალის რეკლამირება

შედეგი : თუშეთის დაცული ტერიტორიების სარეკლამო კამპანია.

აღწერა: ამ ქვეპროგრამის მიზანია ვიზიტორების მოზიდვა რეკლამის სხვადასხვა საშუალებით:

– საქართველოს დაცული ტერიტორიების ვიზიტორთა და საინფორმაციო ცენტრებში ტურისტული გზამკვლევების, ბუკლეტების, ვიდეო და აუდიო მასალების, აგრეთვე, ფოტო და სხვა საინფორმაციო მასალების გავრცელება;

– რეკლამების განთავსება რეგიონულ და ეროვნულ დონეზე, სახელმწიფო და კომერციულ სატელევიზიო არხებზე, თემატურ და საზოგადოებრივ გაზეთებსა და ჟურნალებში;

– ვებგვერდის შექმნა;

– ეროვნულ და საერთაშორისო ტურისტულ გამოფენებსა და ბაზრობებზე მონაწილეობის მიღება;

– ადგილობრივ და საერთაშორისო ტურისტულ კატალოგებში რეკლამების განთავსება.

პერიოდი/სიხშირე : მუდმივად

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის /ინტერპრეტაციის სპეციალისტი (მომავალში ასევე ვიზიტორთა ცენტრის თანამშრომლები);

6.4.2 სპეციალური ღონისძიებებისა და ვიზიტების მოწყობა

6.4.2.1 ექსკურსიების მოწყობა სკოლის მოსწავლეთათვის

შედეგი: საგანმანათლებლო ინსტიტუტებთან თანამშრომლობის დამყარება, დაცულ ტერიტორიებზე სკოლის მოსწავლეთა ექსკურსიების სპეციალური პროგრამების შექმნა და განხორციელება.

აღწერა: ბავშვებისთვის მოწყობილი ექსკურსიების ძირითადი მიზნები იქნება: ბუნებაში მოქცევის წესების შესწავლა; დაცული ტერიტორიის დათვალიერება; ვიქტორინების, თამაშებისა და ღონისძიებების მოწყობა; საინფორმაციო მასალების მიწოდება.

პერიოდი/სიხშირე : მუდმივად

დაფინანსების წყაროები: 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი და საგანმანათლებლო დაწესებულებები. 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და საგანმანათლებლო ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი და (მომავალში) ვიზიტორთა ცენტრის თანამშრომლები.

6.4.2.2 შეხვედრებისა და ვიზიტების მოწყობა

შედეგი : შესაბამისი ჯგუფების/პირების შერჩევა; შეხვედრების/ვიზიტებისა და ტურების მოწყობა.

აღწერა: მოეწყობა სახელმწიფო-პოლიტიკური თანამდებობის პირებისა, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის, საერთაშორისო ფონდებისა და საელჩოების წარმომადგენელთა და პოპულარული ადამიანების ვიზიტები დაცულ ტერიტორიებზე. ეს ინიციატივა ხელს შეუწყობს მოწვეული პიროვნებების ცნობიერების ამაღლებას დაცული ტერიტორიების მნიშვნელობის და იქ არსებული პრობლემატური საკითხების შესახებ, თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკისადმი დადებითი დამოკიდებულების ჩამოყალიბებას და მათგან პოტენციურ მხარდაჭერას.

პერიოდი/სიხშირე: ყოველ წელს

დაფინანსების წყაროები: 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი, დირექციის ხელმძღვანელი თანამშრომლები

6.4.3 პარტნიორული ურთიერთობების დამყარება.

6.4.3.1 სემინარების მოწყობა სხვადასხვა ორგანიზაციებისა და დაინტერესებული მხარეებისთვის

შედეგი : დაინტერესებულ მხარეთა შესაბამისი ჯგუფების დადგენა, მათთვის სემინარების მოწყობა, თანამშრომლობის დამყარება/გაუმჯობესება.

აღწერა: სემინარების მოწყობის მიზანია დაინტერესებული პირებისთვის და ორგანიზაციებისთვის (ბუნების მოყვარულთათვის, მასწავლებლებისთვის და არასამთავრობო ორგანიზაციების წარმომადგენელთათვის) ინფორმაციის მიწოდება დაცულ ტერიტორიებზე მათთვის საინტერესო საქმიანობების განხორციელების შესაძლებლობების შესახებ.

პერიოდი/სიხშირე : ყოველ ორ წელიწადში ერთხელ

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი და საგანმანათლებლო დაწესებულებები; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი : რესურსების მართვისა და საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი, მოწვეული სპეციალისტები.

6.4.3.2 ტრანსსასაზღვრო თანამშრომლობა დაღესტნელ კოლეგებთან

შედეგი: დაღესტანში პოტენციური პარტნიორების გამოვლენა და მათთან კონტაქტების დამყარება; სემინარების ჩატარება, თანამშრომლობის სამოქმედო გეგმაზე შეთანხმება.

აღწერა: თუშეთის დაცული ტერიტორიები მდებარეობს საქართველოს სასაზღვრო ზონაში დაღესტანთან. ბუნებრივი ეკოსისტემა არ შემოიფარგლება სახელმწიფო საზღვრებით; სწორედ ამიტომ ტრანსსასაზღვრო კონტაქტებს უდიდესი მნიშვნელობა აქვს დაცული ტერიტორიების ეფექტურობისთვის. მენეჯმენტის პროცესში აუცილებელია მეზობელი სახელმწიფოს შესაბამის სამსახურებთან კონტაქტების დამყარება პარტნიორული თანამშრომლობის მიზნით. უნდა მოეწყოს სემინარი ტრანსსასაზღვრო დაცული ტერიტორიების შექმნის შესაძლებლობის განსახილველად; განისაზღვროს პრიორიტეტული ქმედებები და დაიგეგმოს რეალური თანამშრომლობის პირობები ორმხრივი საერთაშორისო ურთიერთობების საფუძველზე. ამის გათვალისწინებით, საოპერაციო მოქმედებათა გეგმა უნდა შემუშავდეს ყოველწლიურად პარტნიორებთან ერთად. საერთაშორისო გამოცდილებისა და შესაბამისი ფინანსური დახმარების გათვალისწინებით, შესაძლებელია ორ ქვეყანას შორის ტრანსსასაზღვრო დაცული ტერიტორიის წინაპირობების შექმნა.

პერიოდი: 2003-08 წწ.

დაფინანსების წყაროები: 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-2008 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: დაღესტნელი კოლეგები და დაცული ტერიტორიების დირექცია; გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს ხელმძღვანელობა.

6.4.3.3 თანამშრომლობა როკი მაუნტინის ეროვნულ პარკთან

შედეგი: ინფორმაციისა და პერსონალის გაცვლის, თანამშრომლობის პროგრამების შემუშავება და განხორციელება

აღწერა: დონორებთან ერთად, აშშ-ის ეროვნული პარკების სამსახური არის "დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის" სპეციალური პარტნიორი. არსებობს ორმხრივი სამთავრობო შეთანხმება (აშშ-ის ეროვნული პარკების სამსახურსა და საქართველოს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტს შორის). ამ შეთანხმების საფუძველზე თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია ,,დაძმობილებულია" აშშ-ის როკი მაუნტინის ეროვნულ პარკთან. ამ ურთიერთობების ჩარჩოებში დაგეგმილია:

– ორმხრივი თანამშრომლობა ბუნებრივი რესურსების მართვისა და გამოყენების, ინფორმაციის გაცვლისა და ტექნიკური მხარდაჭერის სფეროში;

– ორმხრივი ინტერესის საფუძველზე დაცული ტერიტორიების პერსონალის გაცვლა, ზოგადსაგანმანათლებლო მივლინების ფარგლებში მათი გაგზავნა ტრენინგის კურსებზე, კონფერენციებისა და სემინარების მოწყობა;

– დაცული ტერიტორიების დაგეგმვის, მენეჯმენტისა და ფუნქციონირების სფეროებში თანამშრომლობა; ბუნებრივი რესურსების კვლევა, ვიზიტორთა პროგრამებთან და ინფრასტრუქტურის საკითხებთან დაკავშირებულ პროგრამებში მონაწილეობა;

– თანამშრომლობა დაცული ტერიტორიების ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის საკითხებში; პროფესიული გამოცდილების გაცვლა შემოსავლების გამომუშავების, ვიზიტორთა მიღებისა და მომსახურების, რესურსებზე მონიტორინგისა და დაცვის ინტეგრაციის, თანამშრომელთა კვალიფიკაციისა და სხვა სფეროებში.

პერიოდი: 2003-08 წწ.

დაფინანსების წყაროები: 2003-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: ამერიკელი კოლეგები და თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია

6.4.3.4 თანამშრომლობა საზღვრის დაცვის სამსახურთან

შედეგი: სემინარებისა და სამუშაო შეხვედრების ჩატარება, სახელმწიფო საზღვრის დაცვის დეპარტამენტთან თანამშრომლობის დამყარება, თანამშრომლობის კონკრეტული ფორმების განსაზღვრა.

აღწერა: თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე არსებობს საზღვრის დაცვის სამსახურისა და დირექციის ფუნქციების თანხვედრა, რის გამოც ამ უწყებასთან განსაკუთრებული ურთიერთობების ჩამოყალიბებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს. უნდა ჩატარდეს სამუშაო შეხვედრები და სემინარები ამ ორ უწყებას შორის თანამშრომლობის ფორმების განსაზღვრის მიზნით. აუცილებელია, გაიმიჯნოს და დადგინდეს ორივე სამსახურის ფუნქციები სახელმწიფო საზღვარზე მოძრაობისა და ვიზიტორებზე ზედამხედველობის განხორციელებისას. ასევე, დაგეგმილია საერთაშორისო გამოცდილების ანალიზი დაცული ტერიტორიის ფარგლებში სახელმწიფო საზღვრის დაცვის სხვადასხვა ფორმების თაობაზე. საჭიროების შემთხვევაში მოხდება შესაბამის კანონმდებლობაში შესატანი ცვლილებების მომზადება.

პერიოდი: 2003-08 წწ.

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წწ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: საზღვრის დაცვის დეპარტამენტი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია და თანამშრომლები, იუსტიციის სამინისტრო, გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო.

6.4.4 კერძო სექტორთან და კონცესიონერებთან თანამშრომლობის პროგრამა

6.4.4.1 სემინარი ბიზნეს-ჯგუფებთან და პოტენციურ კონცესიონერებთან

შედეგი: კერძო სექტორის დაინტერესებულ წარმომადგენელთა გამოვლენა და სემინარის მოწყობა.

აღწერა: უნდა შემუშავდეს და ჩატარდეს სემინარები, რაც ხელს შეუწყობს კერძო სექტორის ინფორმირებასა და მოზიდვას, ასევე, მათ მიერ ისეთი ეკონომიკური საქმიანობის წამოწყებას, რომელიც შეავსებს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის მიერ გაწეულ მომსახურებას. მომსახურებაზე კონცესიის გაცემა მოხდება საკონკურსო წესით (იხილეთ, ქვეთავი 5.4).

პერიოდი/სიხშირე: ყოველ სამ წელიწადში ერთხელ, ან მოთხოვნის შესაბამისად.

დაფინანსების წყაროები: 2006 წ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროგრამა; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის/ინტერპრეტაციის სპეციალისტი, რესურსების მართვის სპეციალისტი; მოწვეული სპეციალისტები

6.4.4.2 კონკურსის ჩატარება მომსახურების უფლების (კონცესიის) მისაღებად

შედეგი: კონცესიების გაცემა

აღწერა: კონკურსი მიზნად ისახავს, გამოავლინოს საუკეთესო ბიზნეს-ჯგუფები, ან კერძო პირები, რათა მათ კონცესიით მიეცეთ სხვადასხვა საქმიანობის განხორციელების უფლება (ცხენებით მომსახურება, ღამისთევა, საკვებით მომსახურება და აღჭურვილობის გაქირავება)

პერიოდი/სიხშირე: 2006-08 წწ

დაფინანსების წყაროები: 2006 წ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: საზოგადოებასთან ურთიერთობის /ინტერპრეტაციის სპეციალისტი, რესურსების მართვის სპეციალისტი.

6.5 დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის პროგრამა

6.5.1 მონაწილეობა ახმეტის რაიონის რაიონული დაგეგმარების პროცესში

შედეგი: სემინარების და ადგილზე ვიზიტების ორგანიზება; თანამშრომლობის განვითარება ადგილობრივ ხელისუფლებასთან, რაიონული დაგეგმარებისთვის რეკომენდაციების შემუშავება.

აღწერა : ეს ქვეპროგრამა მიზნად ისახავს ახმეტის რაიონულ დაგეგმარებაში კორექტივების შეტანას, ქვეყანაში მიმდინარე ცვლილებებისა და რეგიონის დაგეგმვის ამჟამინდელ სტრუქტურაში ახალი ელემენტების (ეროვნული პარკისა და დაცული ლანდშაფტის) გაჩენასთან დაკავშირებით. ამ ღონისძიებამ უნდა უზრუნველყოს დაცული ტერიტორიების სამენეჯმენტო გეგმის რაიონული განვითარების გეგმასთან შესაბამისობა, რაც, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობს მთელი რეგიონის მდგრად განვითარებას.

პერიოდი : 2006 წ.

ბიუჯეტი : 10,000 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყარ ოები : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები.

6.5.2 მცირე გრანტების პროგრამა - ეკოლოგიურად გამართლებული საქმიანობების წახალისება

შედეგი: მარკეტინგული კონსულტაციების ჩატარება, საბაზრო პოტენციალის კვლევის განხორციელება, გრანტების გაცემა.

აღწერა: ამ ქვეპროგრამის ფარგლებში მცირე გრანტები გადაეცემა იმ ბიზნეს ჯგუფებსა და ორგანიზაციებს, რომლებიც თავიათი საქმიანობით იცავენ ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების პრინციპებს და ამგვარად წარმოადგენენ მაგალითს მოსახლეობისთვის ეკოლოგიურად გამართლებული საქმიანობის დასაწყებად. ამასთან ერთად, გრანტები ხელს შეუწყობს სამენეჯმენტო მიზნების მიღწევას. მცირე გრანტების პროგრამის წარმატებით განსახორციელებლად დაგეგმილია შემდეგი ღონისძიებები: (ა) მარკეტინგული

კონსულტაციების გაწევა, (ბ) ბაზრის პოტენციალის გამოკვლევა, (გ) ყოველწლიური მცირე გრანტების ფონდის შექმნა.

პერიოდი/სიხშირე : 2004-06 წწ.

ბიუჯეტი: 275 695 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი, შეფასების კომიტეტი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, გრანტის მიმღები ორგანიზაციები/საინიციატივო ჯგუფები

6.5.3 რეგულარული საჰაერო რეისების დანიშვნის შესაძლებლობის შეფასება

შედეგი: ომალოს მიმართულებით სატრანსპორტო თვითმფრინავის რეგულარული რეისების დანიშვნის შესაძლებლობის შეფასება.

აღწერა: მცირე სატრანსპორტო თვითმფრინავის რეგულარული რეისების დანიშვნა ომალოს მიმართულებით მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს რეგიონის დაკავშირებას დანარჩენ საქართველოსთან. თუშეთი წლის ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში პრაქტიკულად იზოლირებულია და ვერტმფრენი მიმოსვლის ერთადერთ საშუალებას წარმოადგენს. თუმცა ვერტმფრენის რეისების შესრულება საკმაოდ ძვირია. შესაბამისად, მცირე სატრანსპორტო თვითმფრინავის რეგულარული რეისების დანიშვნა შესაძლოა საუკეთესო გამოსავალი იყოს. ამგვარი რეისები ბევრად იაფია და ხელმისაწვდომი იქნება როგორც ადგილობრივი მოსახლეობისთვის, ისე ტურისტებისთვის.

პერიოდი/სიხშირე : 2006 წ.

ბიუჯეტი: 10 000 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყაროებ ი : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი : საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, შესაბამისი სახელმწიფო უწყებები.

6.6 ვიზიტორთა მომსახურება

ვიზიტორთა მომსახურების ერთიანი სისტემის განვითარება წარმოადგენს მენეჯმენტის სხვადასხვა პროგრამისა და სფეროს ფარგლებში წარმართული საქმიანობების საერთო შედეგს. ვიზიტორთა მომსახურების ერთიანი სისტემის ჩამოყალიბება ინფრასტრუქტურის განვითარების, შესაძლებლობათა გაძლიერების, საზოგადოებასთან ურთიერთობის, ჰაბიტატებისა და სახეობათა მართვის, კანონის აღსრულების, კვლევისა და მონიტორინგის (იხილეთ, ქვეთავი 5.6) ღონიძიებათა ერთობლივი შედეგი იქნება. სამენეჯმენტო პროგრამები აღწერილია შესაბამის ქვეთავებში.

6.7 ჰაბიტატებისა და სახეობებების მენეჯმენტი (რესურსების მენეჯმენტის ჩათვლით)

6.7.1 საძოვრების მართვა

6.7.1.1 ცხვრის ძოვების საკითხების დეტალური კვლევა

შედეგი: საძოვრების უტილიზაციის და დეგრადაციის ამჟამინდელი დონის დადგენა; საძოვრების პროდუქტიულობის დადგენა და, მასზე დაყრდნობით, ძოვების დასაშვები ნორმების განსაზღვრა; ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში საძოვრების მდგრადი გამოყენებისთვის რეკომენდაციების შემუშავება.

აღწერა: ქვეპროგრამა გულისხმობს თუშეთში მიწათსარგებლობის შესახებ ყველა არსებული ინფორმაციის შეგროვებას, შესაბამისი კანონმდებლობის ანალიზს, აუცილებელი საველე კვლევის ჩატარებას, რათა განისაზღვროს დეგრადაციის დონე, ფლორისტული შემადგენლობა, პროდუქტიულობა და ა.შ.; მონაცემთა GIS ანალიზს. კვლევის შედეგად შეიქმნება საძოვრების GIS მონაცემთა ბაზა და შემუშავდება რეკომენდაციები კონკრეტული საძოვრების მართვის კუთხით.

პერიოდი/სიხშირე: 2006 წ.

ბიუჯეტი : 10 000 აშშ დოლარი

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია, მოწვეული სპეციალისტები.

6.7.1.2. ცხვრის ძოვების რეგულირება თუშეთის ეროვნულ პარკში

შედეგი: ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში საძოვრების უტილიზაციაზე კონტროლის სისტემის დაწესება;

აღწერა: ძოვება საერთოდ უნდა აღიკვეთოს სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის მთელ ტერიტორიაზე, გარდა ეროვნული პარკის ტრდიციული გამოყენების ზონისა. ამ ზონაში კი ცხვრის ძოვება უნდა დაექვემდებაროს საძოვრების მდგრადი გამოყენების პრინციპებს და, პირველ ეტაპზე, ასევე ზოგადად დასაშვებ ნორმებს (სანამ 6.7.1.2 ქვეპროგრამით გათვალისწინებული კვლევის შედეგად სპეციფიკური რეკომენდაციები შემუშავდება). მცველები ტერიტორიის დაცვისა და შემოვლების ფარგლებში გააკონტროლებენ არალეგალურ ძოვებას, ხოლო ტრადიციული გამოყენების ზონაში ძოვების რეგულირების საკითხებს წარმართავს რესურსების მართვის სპეციალისტი.

პერიოდი/სიხშირე : მუდმივად

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (ქვეთავი 6.1.3)

დაფინანსების წყაროები: 2006 წ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექციის მცველთა სამსახური, რესურსების მართვის სპეციალისტი

6.7.1.3. ძოვების ტრადიციული მეთოდების აღდგენის ხელშეწყობა

შედეგი: სამიზნე ჯგუფების იდენტიფიცირება, შეხვედრებისა და სემინარების ჩატარება, საძოვრების მართვის თანამონაწილეობრივი ფორუმის ჩამოყალიბება.

აღწერა: შეხვედრებისა და სემინარების ჩატარება მიზნად ისახავს რესურსის (საძოვრების) მომხმარებლებისა და შესაბამისი უწყებების ინფორმირებას ძოვების ტრადიციული მეთოდებისა და ტრადიციული მეცხვარეობის აღდგენის მიზან-შეწონილობის შესახებ. მთავარი ამოცანაა მეცხვარეებმა გაითავისონ საძოვრების მდგრადი გამოყენების აუცილებლობა, რათა გარკვეული კორექტივები შეიტანონ თავიანთ საქმიანობაში. დაცული ტერიტორიების დირექციის ხელმძღვანელობით საძოვრების მართვის თანამონაწილეობრივი ფორუმი უზრუნველყოფს პროცესის გამჭირვალობას. ფორუმის შეხვედრებზე გაიმართება აქტიური დისკუსიები და მოსაზრებათა შეჯერება ყველა დაინტერესებული მხარის მონაწილეობით.

პერიოდი/სიხშირე: მუდმივად

ბიუჯეტი: 20 000 ა.შ.შ. დოლარი

დაფინანსების წყაროები: 2006 წ. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექტორი, რესურსების მართვის სპეციალისტი, საზოგადოებასთან ურთიერთობის სპეციალისტი, (საჭიროებისამებრ) მოწვეული ექსპერტები.

6.7.1.4. დეგრადირებული საძოვრების აღდგენა (სადემონსტრაციო პროექტი)

შედეგი : დეგრადირებული საძოვრების აღდგენის მეთოდოლოგიის განსაზღვრა და ყველაზე მეტად დეგრადირებული საძოვრების აღდგენა სადემონსტრაციო პროექტის ფარგლებში.

აღწერა: ნიადაგის დეგრადაციისა და ეროზიის თვალსაზრისით კატასტროფული მდგომარეობაა სოფ. დოჭუსა და ჯვარბოსელის მიმდებარე ტერიტორიებზე. ამიტომაც სადემონსტრაციო პროექტის სახით აღდგენითი ღონისძიებების განხორციელება სწორედ ამ ორ ადგილასაა დაგეგმილი. ქვეპროგრამის ფარგლებში პირველ რიგში შემუშავდება საძოვრების აღდგენის დეტალური მეთოდოლოგია და გეგმა, რომელიც შემდეგ ეტაპზე განხორციელდება.

პერიოდი/სიხშირე: 2006 წ.

ბიუჯეტი: 93 000 ა.შ.შ. დოლარი

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი;

შემსრულებელი: დაცული ტერიტორიების დირექცია, ტენდერში გამარჯვებული ორგანიზაცია/კომპანია.

6.7.2. ველური ჩლიქოსნების აღდგენის პროგრამა

შედეგი: ნიამორისა და ირმის პოპულაციების აღდგენის ხელშეწყობა ეროვნული პარკის აღდგენისა და ბუნების მართვადი დაცვის ზონებში.

აღწერა: ამ ეტაპზე პროგრამის პრიორიტეტებს წარმოადგენს ნიამორი და ირემი, თუმცა დაგეგმილმა ქმედებებმა, შესაძლოა, დადებითად იმოქმედოს სხვა ჩლიქოსნებზეც. გათვალისწინებულია შედარებით იაფი და მარტივად განსახორციელებელი ბიოტექნიკური ღონისძიებების გატარება ნიამორის რიცხოვნობის გაზრდისა და ამ სახეობის მიერ აღდგენის ზონის, კერძოდ, ჩიღოს ხევის რეკოლონიზაციის ხელშეწყობის მიზნით. ბუნების მართვადი დაცვის ზონის ერთ-ერთ უბანზე, კერძოდ, ვეზოს მიდამოებში კი ასეთივე ქმედებები განხორციელდება ამ ტერიტორიების ირმის მიერ რეკოლონიზაციის ხელშეწყობის მიზნით. კერძოდ, დაგეგმილია ხელოვნური სამარილეებისა და საკვებურების მოწყობა. ამ ღონისძიებების გატარებას წინ უნდა უსწრებდეს მოცემული ტერიტორიების მკაცრად დაცვის უზრუნველყოფა, რათა გამოირიცხოს ბრაკონიერობა სამარილეებსა და საკვებურებზე. სამარილეები და საკვებურები, ისევე როგორც აღდგენის პროგრამის განხორციელებისთვის აუცილებელი ნებისმიერი სხვა კონსტრუქცია, უნდა იყოს მარტივი დიზაინის და კარგად უნდა ეხამებოდეს გარემოს. პროგრამის განხორციელების პირველი წლის განმავლობაში შეირჩევა შესაბამისი ადგილები და მოეწყობა აუცილებელი კონსტრუქციები (პროგრამის ძირითადი ხარჯები ამ პერიოდს დაემთხვევა. მომდევნო წლებში პროგრამის განხორციელება გაცილებით იაფი იქნება). ჩლიქოსნების აღდგენის პროგრამის ტერიტორიები განსაკუთრებული დაცვის ადგილები იქნება დაცული ტერიტორიების მცველთა სამსახურისთვის.

პერიოდი/სიხშირე: 2006-08 წწ.

ბიუჯეტი: 5 000 ა.შ.შ. დოლარი

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი: რესურსების მართვის სპეციალისტი, მცველთა სამსახური, მოწვეული სპეციალისტები

6.7.3. რესურსების მართვა (საძოვრების გარდა)

6.7.3.1. ტყის მერქნული რესურსების მართვა

შედეგი: ტყის მერქნული რესურსების შეფასება შესაბამის ზონებში და მათი მოპოვების დასაშვები ნორმების დადგენა

აღწერა: 5.7 ქვეთავში აღწერილი სტრატეგიის შესაბამისად, ეს ქვეპროგრამა ითვალისწინებს ტრადიციული გამოყენების ზონის ტყეებში გარკვეული რაოდენობით შეშის მოპოვებას მოსახლეობის სასიცოცხლო მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების მიზნით. დაგეგმილია სხვადასხვა ადგილისთვის შეშის მოპოვების მოცულობების განსაზღვრა.

პერიოდი/სიხშირე: მუდმივად

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (ქვეთავი 6.1.3)

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები

შემსრულებელი : რესურსების მართვის სპეციალისტი.

6.7.3.2. თევზაობა

შედეგი: თევზაობის რეგულირების სისტემის ჩამოყალიბება

აღწერა: 5.7 ქვეთავში აღწერილი სტრატეგიის შესაბამისად, თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია აყალიბებს თევზაობის რეგულირების სისტემას, რომელიც განსაზღვრავს ტერიტორიაზე დაშვებული სამოყვარულო და სპორტული თევზაობის წესებს, ადგილებს და სხვა პირობებს. მცველთა სამსახური გააკონტროლებს თევზაობის პროცესს. დირექცია განსაზღვრავს ფასებსაც.

პერიოდი/სიხშირე : 2006 წ. (მომდევნო წლებში რეგულირების სისტემის შემდგომი დახვეწა)

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (პოტენციურად ეს ქვეპროგრამა შემოსავალს მოუტანს დაცულ ტერიტორიებს)

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი: რესურსების მართვის სპეციალისტი, მცველთა სამსახური.

6.7.3.3. ტრადიციული ნადირობის კონცეფციის შექმნა

შედეგი: ტრადიციული ნადირობის აღდგენის და დაშვების შესაძლებლობის შეფასება

აღწერა : 5.7 ქვეთავში აღწერილი სტრატეგიის შესაბამისად, დაცული ტერიტორიების დირექცია (თუ საჭიროა ექსპერტებთან ერთად) შეაფასებს ტრადიციული ნადირობის აღდგენის ხელშეწყობისა და გარკვეულ ადგილებში მკაცრად რეგულირებული ნადირობის დაშვების შესაძლებლობას და მიზანშეწონილობას. ინიციატივა მიჩნეულია ტრადიციულ ნადირობასთან დაკავშირებული რესურსების მდგრადი გამოყენების პრინციპების აღორძინების და ადგილობრივი მოსახლეობის მხრიდან ბრაკონიერობის პრევენციის ერთ-ერთ საშუალებად.

პერიოდი/სიხშირე : 2006 წ.

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია საოპერაციო ხარჯებში (გარკვეული ხარჯები შესაძლებელია დამატებით გამოყენებული იყოს 6.7.1.3 -სა და 6.4-ის ბიუჯეტებიდან, მაგ. სემინარების მოწყობისთვის).

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი;

შემსრულებელი : რესურსების მართვის სპეციალისტი, მოწვეული ექსპერტები.

6.8 გარემოს დაცვა (კანონის აღსრულება, საძიებო-სამაშველო სამსახური)

6.8.1. ტერიტორიის შემოვლები (პატრულირება)

შედეგი: ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში დაცვის ეფექტური სისტემის დანერგვა.

აღწერა : თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის ეფექტური დაცვისთვის ტერიტორია დაყოფილია ხუთ უბნად. დაცულ ტერიტორიაზე მცველთა 7 მუდმივი საგუშაგოა. დაცვით საქმიანობას მართავს დაცვის სამსახურის უფროსი. დაცვითი საქმიანობის მიზანმიმართული და ეფექტური წარმართვისათვის ის შეიმუშავებს დაცვის საოპერაციო გეგმას, რომელიც განსაზღვრავს ხუთივე უბნის პატრულირების მონაკვეთებსა და პატრულირების განრიგს. უფროსი მცველი უძღვება უბნის დასაცავად მიმართულ საქმიანობას. საოპერაციო გეგმაში შეტანილ ცვლილებებს უფროსი მცველი უთანხმებს დაცვის სამსახურის უფროსს.

პერიოდი: 2003-2008 წწ.

ბიუჯეტი: გათვალსიწინებულია საოპერაციო ხარჯებში.

დაფინანსების წყაროები: 2003-06 წლებში „საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი“, 2007-08 წლებში სახელმწიფო ბიუჯეტი და საკუთარი შემოსავლები.

შემსრულებელი: დაცვის სამსახურის თანამშრომლები

6.8.2. დარღვევების აღკვეთა

შედეგი:: მომხმარებელთა ჯგუფებისთვის საინფორმაციო კამპანიის წარმართვა.

აღწერა: კანონის შესაბამისად, დაცვის სამსახურის მოვალეობაში შედის დარღვევათა აღკვეთა. დარღვევათა ძირითადი სახეებია: უკანონოდ წარმოებული ძოვება, ტყის ჭრა, ნადირობა, თევზაობა და სხვ. მიმდებარე ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობა, ასევე, ახლომდებარე ტერიტორიებით მოსარგებლეები – მოიჯარეები და მწყემსები, ინფორმირებულნი უნდა იყვნენ იმ საქმიანობების შესახებ, რაც აკრძალული ან დაშვებულია დაცულ ტერიტორიებზე, საჯარიმო სანქციებზე დაცვის რეჟიმის დარღვევის შემთხვევაში და დაცული ტერიტორიის საზღვრების შესახებ.

პერიოდი: 2005-08 წწ.

ბიუჯეტი: გათვალისწინებულია 6.4-ის ბიუჯეტში.

დაფინანსების წყაროები: 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, 2007-08 წლებში საკუთარი შემოსავლები და პარტნიორი ორგანიზაციები.

შემსრულებელი : დაცვის სამსახურის თანამშრომლები.

6.8.3. საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირება და პრევენცია

შედეგი:

– ხანძარსაწინააღმდეგო საინფორმაციო კამპანიის განხორციელება;

– მცველების მიერ საძიებო-სამაშველო უნარ-ჩვევების დაუფლება;

– საგანგებო სიტუაციის მართვის სისტემის ჩამოყალიბება, მათ შორის საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირების გეგმების მომზადება, მოხალისე სახანძრო-სამაშველო რაზმების ორგანიზება და სხვ.

აღწერა: დაცვის სამსახურის მოვალეობებია: სტიქიური უბედურების თავიდან აცილება, საგანგებო სიტუაციების მართვა და სამაშველო ღონისძიებების განხორციელება. საგანგებო სიტუაციების (მაგ. ხანძრები, ზვავები, ეპიდემიები, წყალდიდობები, ღვარცოფები, მეწყერები და სხვ.) თავიდან ასაცილებლად ან უარყოფითი შედეგების შესამცირებლად აუცილებელია, მიმდებარე ტერიტორიის მოსახლეობის, მოიჯარეებისა და მწყემსების დაკვალიანება უსაფრთხოების წესების, საგანგებო სიტუაციებში მოქმედების წესების შესახებ; ვიზიტორთა შემთხვევაში ყოველთვის არსებობს გაუთვალისწინებელი გარემოების, ტრამვის, დაკარგვისა ან სხვა საგანგებო სიტუაციების რისკი, რისთვისაც საჭიროა სამაშველო საქმიანობის განხორციელება. საჭიროების შემთხვევაში, დაცვის სამსახური სამაშველო სამუშაოებს ახორციელებს შესაბამის სახელმწიფო ორგანოებთან ერთად.

პერიოდი: 2003-08 წწ.

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია ოპერატიულ ხარჯებში, ნაწილობრივ 6.4-ის ბიუჯეტშიც.

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, საკუთარი შემოსავლები.

შემსრულებელი: დაცვის სამსახურის თანამშრომლები.

6.9. სამეცნიერო და სოციოლოგიური კვლევები, მონიტორინგი

ამ კომპონენტის საერთო ბიუჯეტია 94 749 აშშ დოლარი (იხილეთ, აგრეთვე, დანართი 11)

6.9.1. მონიტორინგის წლიური გეგმა

შედეგი: მონიტორინგის წლიური გეგმის (როგორც წლიური სამუშაო გეგმის ნაწილის) შედგენა; წლიური გეგმა განსაზღვრავს ბიუჯეტს, სპეციალისტების მოწვევას და მათთან თანამშრომლობას.

აღწერა: სამონიტორინგო საქმიანობები განხორციელდება მონიტორინგის წლიური გეგმის მიხედვით. ამ სამონიტორინგო გეგმის საფუძველს წარმოადგენს მონიტორინგის სახელმძღვანელო (იხილეთ ქვეთავი 5.9). მონიტორინგის საქმიანობის გეგმა უნდა დაეფუძნოს ადამიანური და ფინანსური რესურსების რეალისტურ შეფასებას; აუცილებელია ბიუჯეტების მომზადება.

პერიოდი: 2003-08 წწ. ყოველი მომდევნო წლის შემოდგომა/ზამთარი.

ბიუჯეტი : გათვალისწინებულია ოპერატიულ ხარჯებში.

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი; საკუთარი შემოსავლები.

შემსრულებელი: დირექციის სპეციალისტები.

6.9.2. საბაზისო კვლევა (ჰაბიტატები და სახეობები, საფრთხეები)

შედეგი: საკვანძო სახეობებზე მონაცემების შეგროვება; მცენარეულობის აღწერა, ძირითადი ფიტოცენოზების სტრუქტურისა და განაწილების დადგენა; არსებული საფრთხეების გამოვლენა და შეფასება; თემატური რუკების შედგენა; მიღებული მასალების საფუძველზე მონაცემთა ბაზის შექმნა; ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგის გეგმის შემუშავება.

აღწერა: ზემოთ დასახელებული ამოცანები განხორციელდა საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში.

პერიოდი: 2003 წლის შემოდგომიდან 2004 წლის ზაფხულამდე.

ბიუჯეტი: 35 742 აშშ დოლარი.

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი.

შემსრულებელი: ტენდერში გამარჯვებული ორგანიზაცია (სახეობათა კონსერვაციის ცენტრი, WCRES).

6.9.3. მონიტორინგის წარმოება (ჰაბიტატები და სახეობები, საფრთხეები)

6.9.3.1 მონიტორინგის სახელმძღვანელო

შედეგი: მონიტორინგის პრაქტიკული სახელმძღვანელოს მომზადება, სათანადო მეთოდის შემუშავება/განსაზღვრა, მონაცემთა ბაზის წარმოების და მონაცემების დამუშავების/ანალიზის პროცედურების/მეთოდების შემუშავება.

აღწერა: მონიტორინგის სახელმძღვანელო აღწერს საველე მეთოდებს და იძლევა დეტალურ მითითებებს საველე მონაცემთა შეგროვების შესახებ; (შეიცავს მონაცემთა შეგროვების საველე ფორმებს, სტანდარტული ტრანსექტების, საველე მარშრუტებისა და შემთხვევითი კვადრატების აღწერას). სახელმძღვანელო ასევე დეტალურად აღწერს მონაცემთა შენახვისა და დამუშავების პროცედურებს და მეთოდებს. მონაცემთა ბაზა განთავსდება დაცული ტერიტორიების დირექციაში.

პერიოდი: 2006 წ.

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი

შემსრულებელი: მოწვეული სპეციალისტები

6.9.3.2 ტრენინგი ბიომრავალფეროვნების მონიტორიგის წარმოებაში

შედეგი: ტრენინგის შედეგად თუშეთის დაცული ტერიტორიების თანამშრომელთა (რესურსების მართვის სპეციალისტი, მცველები) კვალიფიკაციის ამაღლება ველური ბუნების აღრიცხვისა და მიღებული მასალის ანალიზის საკითხებში.

აღწერა: თუშეთის დაცული ტერიტორიების თანამშრომლები გაივლიან სპეციალურ ტრენინგს. თეორიული და პრაქტიკული კურსი მოიცავს შემდეგ საკითხებს:

- ველზე ინფორმაციის მოპოვების ზოგადი უნარ-ჩვევები;
- ფოტო-ხაფანგების გამოყენება;
- გარეულ ცხოველთა კვალისა და სხვა ნიშნების იდენტიფიკაცია;
- სტრატიფიკაციის პრინციპები;
- ველზე რაოდენობრივი აღრიცხვის მეთოდები (მსხვილი ძუძუმწოვრები, ფრინველები, მცენარეები);
- მონაცემთა დამუშავება, მათ შორის, თანამედროვე კომპიუტერული პროგრამების გამოყენებით;
- ველური ბუნების მონაცემთა ბაზის წარმოება;
- საკვანძო სახეობების შერჩევის მეთოდიკა;
- საფრთხეების შეფასება;
- ჰაბიტატის მდგომარეობის შეფასება;
- მცენარეთა პოპულაციების და თანასაზოგადოებების სიმჭიდროვის განსაზღვრა;
- მცენარეთა სასიცოცხლო ციკლზე დაკვირვება;
- გეოგრაფიული ინფორმაციული სისტემების გამოყენება ველური ბუნების მენეჯმენტისთვის;
- შეფასებისა და აღრიცხვების მატრიცების მომზადება.

პერიოდი/სიხშირე: 2006 წ.

დაფინანსების წყაროები: საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი;

შემსრულებელი : რესურსების მართვის სპეციალისტი, მცველები, მოწვეული სპეციალისტები

6.9.3.3. ველური ბუნებისა და საფრთხეების მონიტორინგი

აღწერა: ველური ბუნებისა და საფრთხეების მონიტორინგი; მონიტორინგის სისტემის ჩამოყალიბება/განხორციელება. კონსერვაციული საქმიანობის (დაცვითი ღონისძიებები, სახეობებისა და ჰაბიტატების მენეჯმენტი) წარმატების შეფასება.

აღწერა: მონიტორინგის სახელმძღვანელოს (6.9.3.1) მიხედვით და შესაბამისი ტრეინინგების გავლის (6.9.3.2) შემდეგ რესურსების მართვის სპეციალისტის ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდება ველური ბუნების მონიტორინგის სისტემა და განხორციელდება მონაცემთა შეგროვება/ანალიზი. შემუშავდება სათანადო რეკომენდაციები დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის გასაუმჯობესებლად.

პერიოდი/სიხშირე : უწყვეტად 2007 წლიდან

დაფინანსების წყაროები: სახელმწიფო ბიუჯეტი და საკუთარი შემოსავლები.

შემსრულებელი: რესურსების მართვის სპეციალისტი, მცველები.

6.9.4. მეტეოროლოგიური მონაცემების შეგროვება

აღწერა: შეძენილი იქნება მეტეოროლოგიური სადგური სტანდარტულ მეტეოროლოგიურ პარამეტრებზე მუდმივი დაკვირვებების მიზნით. სადგური აღჭურვილი უნდა იყოს მონაცემთა შეტანის ავტომატური სისტემით, საერთო ბაზაში მეტეოროლოგიური მონაცემების მარტივად გადატანის მიზნით.

პერიოდი/სიხშირე: 2006 წლიდან მუდმივად, სტანდარტული პარამეტრები ყოველდღე.

დაფინანსების წყაროები: 2006 წელს საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი, 2007-08 წლებში გათვალისწინებულია ოპერატიულ ხარჯებში.

შემსრულებელი: რესურსების მართვის სპეციალისტი.

თავი 7. გარემოზე ზემოქმედების შეფასება

მენეჯმენტის გეგმის ამ ნაწილში წარმოდგენილია დაგეგმილი საქმიანობების პოტენციური ზემოქმედების შეფასება გარემოზე და შესაძლო სოციო-ეკონომიკური შედეგები. გათვალისწინებულია ისეთი საკითხები, როგორიცაა:

- დაცული ტერიტორიების ინფრასტრუქტურის მშენებლობის/მოწყობის (ადმინისტრაციული შენობები, ხერგილები, შესასვლელები, მცველთა სადგურები, ბილიკები და ტურისტული ინფრასტრუქტურა) ზეგავლენა გარემოზე;
- ტურიზმისა და რეკრეაციული საქმიანობის ზემოქმედება გარემოზე;
- ბუნებრივი რესურსების გამოყენების შესაძლო ზრდა.

ქვემოთ წარმოდგენილია რეკომენდაციები შემამსუბუქებელი ღონისძიებებისთვის (დაგეგმილი საქმიანობების გარემოზე უარყოფითი ზემოქმედების მინიმუმამდე დასაყვანად).

7.1. ინფრასტრუქტურის მშენებლობის/მოწყობის ზეგავლენა გარემოზე დაგეგმილი ინფრასტრუქტურა:

დაგეგმილი ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბება მნიშვნელოვანია დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მენეჯმენტისათვის, ასევე, ბიომრავალფეროვნების შენარჩუნებისა და მდგრადი განვითარების მისაღწევად. აქ

მოიაზრება დემარკაცია, სასაზღვრო ნიშნულების მოწყობა; ადმინისტრაციული და ვიზიტორთა ცენტრები, მცველთა და ვიზიტორთა თავშესაფრები, შესასვლელები, ხერგილები, ბილიკები, პანორამული გადასახედი, საკემპინგო და საპიკნიკე ადგილები, საინფორმაციო ნიშნულები, აზრები და ნიშნები. ამ ინფრასტრუქტურის განლაგება მოცემულია დანართში (№1).

ზემოთ აღწერილი დაგეგმილი ინფრასტრუქტურა, მცირე მასშტაბების გამო, არ მოახდენს რამდენადმე მნიშვნელოვან ზემოქმედებას დაცული ტერიტორიების ბიომრავალფეროვნებაზე.

ზეგავლენის შემამსუბუქებელი ზომები:

მშენებლობისა და მასთან დაკავშირებული საქმიანობის გარემოზე ზემოქმედების შესამცირებლად ინფრასტრუქტურის ადგილმდებარეობა შეირჩა ბიომრავალფეროვნების საბაზისო კვლევების შედეგების საფუძველზე.

დაგეგმარების პროცესში გათვალისწინებული იქნება ინფრასტუქტურის ლანდშაფტთან ჰარმონიულად შერწყმის პრინციპი. ადგილობრივი მოსახლეობა წინასწარ იქნება ინფორმირებული ნებისმიერი მშენებლობის შესახებ, როცა საქმე შეეხება ინფრასტრუქტურის მოწყობას დასახლებული პუნქტების მახლობლად.

7.2. ტურიზმისა და რეკრეაციის ზემოქმედება გარემოზე

დაცული ტერიტორიების მდგრადობის შენარჩუნება, ყველაზე უკეთ, რეგულირებადი ტურიზმის საშუალებით შეიძლება; ეს ხელს შეუწყობს საზოგადოების ცნობიერების ამაღლებასა და განათლებას, ასევე, დაცული ტერიტორიების დირექციასა და ადგილობრივ მოსახლეობას საშუალებას მისცემს, განავითარონ შემოსავლის გამომუშავების პოტენციალი.

არსებული მდგომარეობა და გარემოზე ზემოქმედების შეფასების ანალიზი:

დღესდღეობით, თუშეთის დაცულ ტერიტორიებს ყოველწლიურად 600-მდე უცხოელი და ქართველი ტურისტი სტუმრობს.

ამ გეგმით გათვალისწინებულია ტურიზმის აქტიური მენეჯმენტი, რაც, მდგრადი ეკოტურიზმის განვითარების პარალელურად, უზრუნველყოფს გარემოზე ზემოქმედების შემცირებას ვიზიტორთა რაოდენობის ზრდის პირობებშიც კი.

ტურიზმისა და რეკრეაციის პოტენციური უარყოფითი ზეგავლენა ძირითადად ორი ტიპის შეიძლება იყოს:

1. გავლენა, რომელიც უკავშირდება ვიზიტორთა რაოდენობის ზრდას (ხმაურისა და სიმყრუდროვის დარღვევა, გარემოს დაბინძურება, მოსახლეობაზე შესაძლო არასასურველი სოციალურ-ფსიქოლოგიური ზეგავლენით).

2. გავლენა, რომელიც გამოწვეულია ტურიზმის არაადეკვატური მართვით (ბილიკებისა და საკემპინგო ადგილების გადატვირთვა, ტყის რესურსის გადამეტებული მოხმარება, ცხოველთა სიმყუდროვის მიზანმიმართულად დარღვევა - დაჭერა, საკვების შეთავაზება და ა.შ.; შემთხვევითი ხანძრები; მცენარეებისა და ტყის ნობათის შეგროვება; მოწყვლად ტერიტორიებზე ნიშნებისა და ამკრძალავი აზრების არარსებობა; ტურისტული ბილიკების არაადექვატური მოვლა და ეროზიის რისკი და სხვ.).

შემამსუბუქებელი ზომები

დაცული ტერიტორიების დირექცია პასუხისმგებელია ვიზიტორთა მზარდი რაოდენობით გამოწვეული გავლენის შემსუბუქებაზე; ამისთვის, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში დირექციის თანამშრომლები გაივლიან ტრენინგებს ტურიზმის ეფექტური მართვისთვის. წლიური მართვის გეგმებში დაემატება სპეციალური კომპონენტები, რათა შემცირდეს ტურიზმის ნეგატიური ზეგავლენა ეკოსისტემასა და ადგილობრივ მოსახლეობაზე.

ტურიზმის ინფრასტრუქტურის მოწყობისას გათვალისწინებული იქნება ბიომრავალფეროვნების კვლევების შედეგები, რათა მინიმუმამდე შემცირდეს ზემოქმედება ბუნებრივ ეკოსისტემებსა და მათ ცალკეულ კომპონენტებზე. ინფრასტრუქტურის დაგეგმარებამ უნდა უზრუნველყოს ნაგვისა და ნარჩენი წყლის ადეკვატური განთავსება/ნეიტრალიზაცია. მუდმივად განხორციელდება ვიზიტორთა მონიტორინგი. ჩატარდება ბიომრავალფეროვნებაზე ზემოქმედების მონიტორინგიც. პერიოდულად განხორციელდება ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური კვლევა, რათა ამ კუთხითაც გაკონტროლდეს ტურიზმისა და რეკრეაციის შესაძლო უარყოფითი ზეგავლენა.

7.3. სოციო-ეკონომიკური ზემოქმედება

თუშეთის რეგიონში დაცული ტერიტორიების დაარსება გარკვეულ ცვლილებებს გამოიწვევს მიწათსარგებლობის კუთხით. მაშინ, როცა გარემოსდაცვითი თვალსაზრისით ამ ცვლილებებს მხოლოდ დადებითი გავლენა მოჰყვება, გავლენა მიწით მოსარგებლეებზე უფრო კომპლექსური იქნება.

სოციო-ეკონომიკური ზემოქმედების ანალიზი

თუშეთის დაცული ტერიტორიების საზღვრები და ეროვნული პარკის შიდა ზონირება (დანართი №1 და ქვეთავი 4.4) განისაზღვრა ყველა დაინტერესებული მხარის (დაცული ტერიტორიების დირექცია, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი) თანამონაწილეობით, რის გამოც მაქსიმალურად იქნა გათვალისწინებული ადგილობრივ მიწით მოსარგებელთა ინტერესები. შედეგად, ყველა გაიჯარებული თუ ფაქტობრივად გამოყენებული საძოვარი მოქცეულია დაცული ლანდშაფტის ან ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში. როგორც დაცულ ლანდშაფტში, ისე ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში დაშვებულია საძოვრების მდგრადი გამოყენება (იხ. ქვეთავი 4.4). შესაბამისად, ცხვრის ძოვების უწყვეტობა ამ ტერიტორიებზე გარანტირებულია და სრულ შესაბამისობაშია კანონმდებლობასთან. თუმცა,

გასათვალისწინებელია, რომ დღესდღეობით ტრადიციული მეცხვარეობა და ცხვრის ძოვების მდგრადი სისტემა საერთოდ მოშლილია და, ჭარბი ძოვების გამო ადგილი აქვს საძოვრების სერიოზულ დეგრადაციას (ქვეთავები: 2.4.3. და 3.3.2). თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციამ აქტიურად უნდა ითანამშრომლოს მეცხვარეებთან, რათა ხელი შეუწყოს ტრადიციული გამოყენების ზონაში ტრადიციული მეცხვარეობის აღდგენას. პარალელურად, დირექცია მოქმედი კანონმდებლობის ფარგლებში და ამ მენეჯმენტის გეგმის შესაბამისად უზრუნველყოფს უკანონო ძოვების აღკვეთას სახელმწიფო ნაკრძალის, პარკის მკაცრი დაცვის, მართვადი დაცვისა და აღდგენის ზონებში. ამის გარეშე, თუშეთის დაცული ტერიტორიების უმთავრესი კონსერვაციული მიზნებისა და ამოცანების განხორციელება შეუძლებელი იქნება. ამჟამად შეუძლებელია იმის განსაზღვრა, თუ რამდენი მეცხვარე „დაზარალდება“ უკანონო ძოვების აღკვეთის გამო. ნებისმიერ შემთხვევაში ადგილი ექნება სიტუაციას, რომელიც გამოიწვევს მსოფლიო ბანკის შესაბამისი პროცედურის ამოქმედებას [11] . მოცემულ შემთხვევაში საქმე გვექნება მოსახლეობისთვის რესურსის ხელმისაწვდომობის შეზღუდვის შემდეგ ტიპთან: „რესურსის ხელმისაწვდომობის იძულებითი შეზღუდვა, რომელიც დაკავშირებულია დაცული ტერიტორიების ლეგალურად ჩამოყალიბებასთან და გარკვეული უარყოფითი ზეგავლენა აქვს მოსახლეობაზე“ (Involuntary Resettlement Bank Procedures OP 4.12, paragraph 3(b)))”.

შემამსუბუქებელი ზომები

მსოფლიო ბანკი (Involuntary Resetlement Safeguard Policy - ISRP) განსაზღვრავს კონკრეტულ პროცედურას, რომელიც ხორციელდება ზემოთ აღწერილ სიტუაციაში. ეს პროცედურა ითვალისწინებს სოციოეკონომიკური ზემოქმედების ყველა ასპექტის თანამონაწილეობრივ განხილვას. შედეგად: (ა) ჩამოყალიბდება კრიტერიუმები იმისათვის, რომ განისაზღვრონ ის ადამიანები, ვისაც მოცემული პროცედურა შეეხება, (ბ) განისაზღვრება ღონისძიებები ამ ადამიანების დასახმარებლად, რათა მათი სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა დაუბრუნდეს პირვანდელ სტატუსს დაცული ტერიტორიის მდგრადობის შენარჩუნების პირობებში, (გ) გადაწყდება ნებისმიერი სახის პოტენციური კონფლიქტი, (დ) განიხილება და შესაბამის სამთავრობო სტრუქტურებთან შეთანხმდება ყველა ადმინისტრაციული თუ ლეგალური პროცედურა (ფინანსური პასუხისმგებლობის ჩათვლით) და (ე) ჩამოყალიბდება ერთობლივი მონიტორინგი. საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი მოწვეული კონსულტანტების მეშვეობით შეიმუშავებს კონკრეტულ გეგმას მსოფლიო ბანკის პოლიტიკის მოთხოვნების შესაბამისად.

7.4. ბუნებრივ და სოციალურ გარემოზე ზემოქმედების მიმოხილვა

საკითხი	აღწერა	შემამსუბუქებელი ღონისძიება
ა. გარემოზე ზემოქმედება, რომელიც გამოწვეულია ინფრასტრუქტურის მშენებლობითა და მოწყობით (ადმინისტრაციული შენობები, შესასვლელები, მცველების საგუშაგოები, ბილიკები, საინფორმაციო ნაგებობები და სხვ.)	მცირემასშტაბიანი ინფრასტრუქტურის აშენებას უმნიშვნელო პირდაპირი გავლენა ექნება გარემოზე (მიწის თხრის, მტვრისა და ხმაურის გამო)	1
ბ. გარემოზე ზეგავლენა, რომელიც გამოწვეულია ტურიზმითა და რეკრეაციული საქმიანობით	პოტენციური შედეგი შეიძლება იყოს: - გავლენა, რომელიც გამოწვეულია ვიზიტორთა რაოდენობის ზრდითა და, შესაბამისად, ხმაურისა და სიმყუდროვის დარღვევით, გარემოს დაბინძურებითა და დანაგვიანებით, მოსახლეობის მხრიდან შესაძლო არასასურველი სოციალურ-ფსიქოლოგიური ზეგავლენით. - ტურისტების არაადეკვატური მართვით გამოწვეული გავლენა ან ტურისტების მიერ წესების დარღვევა: ბილიკებისა და საკემპინგო ადგილების გადატვირთვა, ხის ჭრა (ცეცხლის დასანთებად საკემპინგო ადგილებზე), შემთხვევითი ხანძრები, იშვიათი და გადაშენების პირას მისული მცენარეებისა და ტყის ნობათის მოგროვება, მოწყვლად ტერიტორიებზე საინფორმაციო ნიშნებისა და ღობეების არარსებობა, ტურისტული ბილიკების არაადეკვატური მოვლა, რომელიც ფერდობების ეროზიას იწვევს.	2
გ. სოციოეკონომიკური ზეგავლენა და ცვლილებები რესურსებით სარგებლობაში	ახლად დაარსებული დაცული ტერიტორიები გულისხმობს გარკვეულ ზონებში რესურსების მოხმარების შეზღუდვას.	3

შემამსუბუქებელი ზომების მიმოხილვა

	შემამსუბუქებელი ზომები	ფაზა	პასუხისმგებელი ორგანო	მონიტორინგის/ ანგარიშგების სიხშირე
1.	ა. ადგილის შერჩევა/მშენებლობა: ინფრასტრუქტურისა და ბილიკების ადგილმდებარეობის განსაზღვრისას გათვალისწინებულია ფლორისა და ფაუნის ინვენტარიზაციის შედეგები, რათა მოხდეს სათუთ ტერიტორიებზე მშენებლობისა და მასთან დაკავშირებული სხვა საქმიანობების გავლენის შემცირება. მშენებლობის დროს გათვალისწინებული იქნება, ასევე, ცხოველთა სამიგრაციო გზები და გამრავლების პერიოდები.	საწყის ფაზაშია	გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო; დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი	ერთჯერადად
	ბ. დაპროექტება: ინფრასტუქტურის დაგეგმარების პროცესში გათვალისწინებული იქნება მისი ლანდშაფტთან ჰარმონიზირების პრინციპი	საწყის ფაზაშია	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი; დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი	ერთჯერადად
	გ. საჯარო განხილვები: იმ შემთხვევაში, თუ ინფრასტრუქტურა მოეწყობა დასახლებული პუნქტების მახლობლად, ადგილობრივი მოსახლეობა ინფორმირებული უნდა იყოს მშენებლობის შესახებ.	მიმდინარე	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი; დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი	საჭიროებისამებრ
2	ა. დაცული ტერიტორიების დირექცია პასუხს აგებს ვიზიტორთა მზარდი რაოდენობით გამოწვეული ზემოქმედების შემსუბუქებაზე; ამისთვის, თანამშრომლები გაივლიან ტრენინგებს ტურიზმის ეფექტური მართვისთვის საჭირო კვალიფიკაციის მისაღებად. წლიურ გეგმებში ჩართული იქნება სპეციალური კომპონენტები, რომლებიც დეტალურად აღწერენ ვიზიტორთა მიერ ეკოსისტემასა და ადგილობრივ მოსახლეობაზე უარყოფითი გავლენის შემცირების ღონისძიებებს.	მიმდინარე	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი	ყოველწლიურად
	ბ. ტურისტული ინფრასტრუქტურის დაგეგმარება მოხდება ბუნებრივი რესურსების ინვენტარიზაციის შედეგების გათვალისწინებით, რათა მინიმუმამდე იქნ ეს შემცირებული ტურიზმის ნეგატიური გავლენა ბიომრავალფეროვნებაზე.	მიმდინარე	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი; დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი	ერთჯერადად
	გ. უწყვეტად ჩატარდება ვიზიტორების მონიტორინგი და მათი ზეგავლენის შეფასება ფლორასა და ფაუნაზე.	იწყება	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი	ყოველწლიურად
	დ. ადგილობრივი მოსახლეობის გამოკითხვა ჩატარდება პერიოდულად, რათა მოხდეს ვიზიტორების მხრიდან ნეგატიური სოციალური ზეგავლენის გაკონტროლება	იწყება	დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი	ყოველწლიურად
3.	ადგილობრივ მოსახლეობაზე სოციოეკონომიკური ზეგავლენის (გარკვეულ ზონებში რესურსების მოხმარების შეზღუდვა) შემსუბუქების მიზნით ჩამოყალიბდება კონკრეტული გეგმა მსოფლიო ბანკის პოლიტიკის მოთხოვნების შესაბამისად.	იწყება	გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო; დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი; ადგილობრივი მმართველობისა და	უწყვეტად

			თვითმმართველობის ორგანოები	

დანართების სია

დანართი 1 რუკები

დანართი 2 თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის, ეროვნული პარკის და დაცული ლანდშაფტის საზღვრები

დანართი 3 მენეჯმენტის ქმედებათა ლოგიკური ცხრილი

დანართი 4 თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის დებულება

დანართი 5 თანამშრომელთა თანამდებობრივი უფლება-მოვალეობების აღწერა და ორგანიზაციული სტრუქტურა

დანართი 6 საკანონმდებლო ინფორმაცია

დანართი 7 ბიოლოგიური ინფორმაცია: ფლორა და ფაუნა

დანართი 8 ტურისტული ბილიკების აღწერა

დანართი 9 სამეცნიერო კვლევის პრიორიტეტები

დანართი 10 დაცული ლანდშაფტისთვის რეკომენდებული პრიორიტეტული საქმიანობები

დანართი 11 სოციალური მონიტორინგის კითხვარი

დანართი 12 ბიუჯეტი და შემოსავლების პროგნოზი

დანართი 13 ბიბლიოგრაფია

თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის
მენეჯმენტის გეგმა

დანართები

თბილისი
2006 წ.

დანართი 1 რუკები

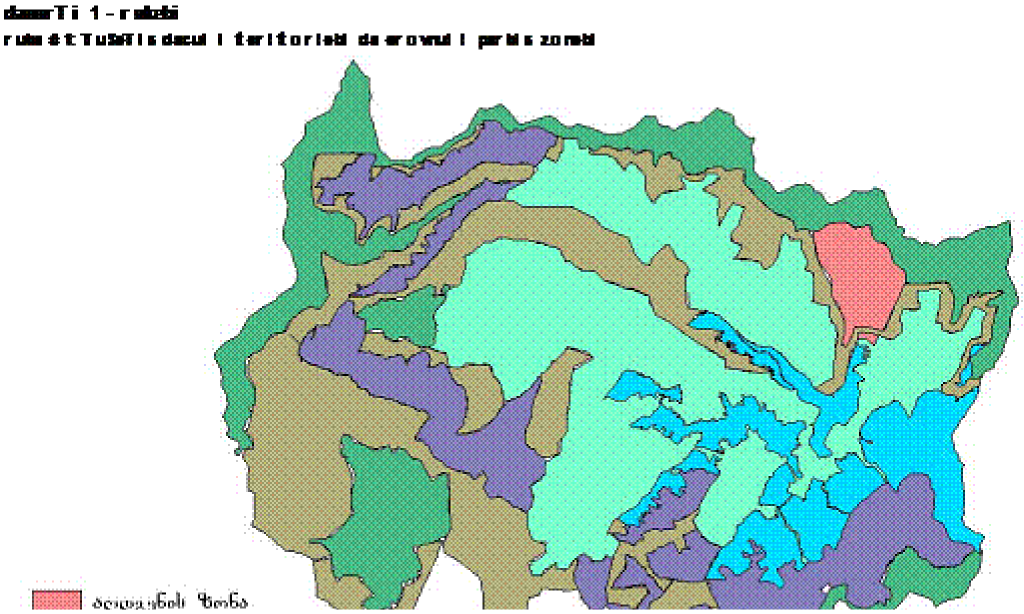

1

ruka #2: adgil mdebareoba, sazRvrebi, dasaxlebul punqtebi da topografia

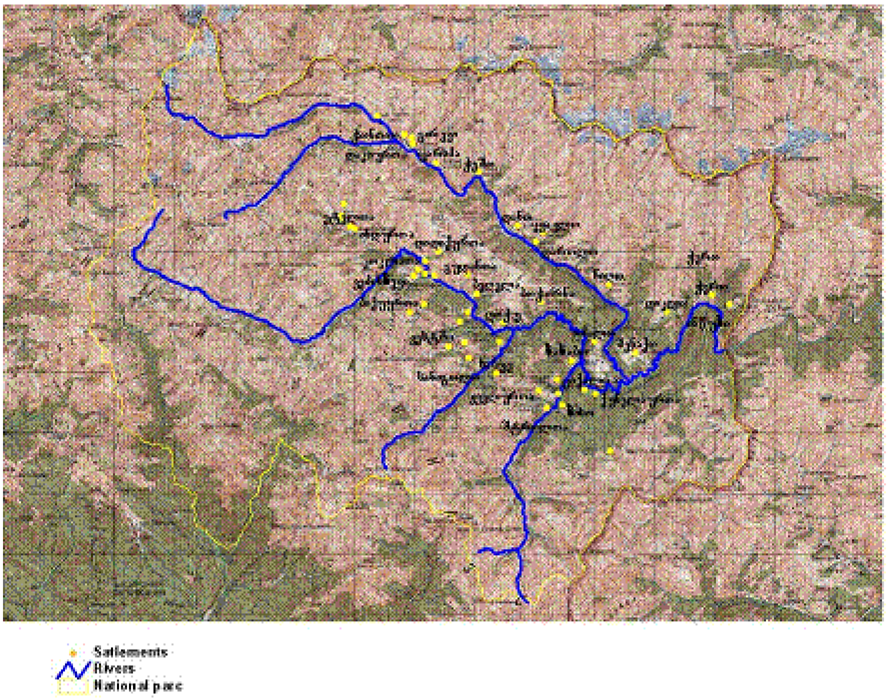

ruka #3: habitatebi

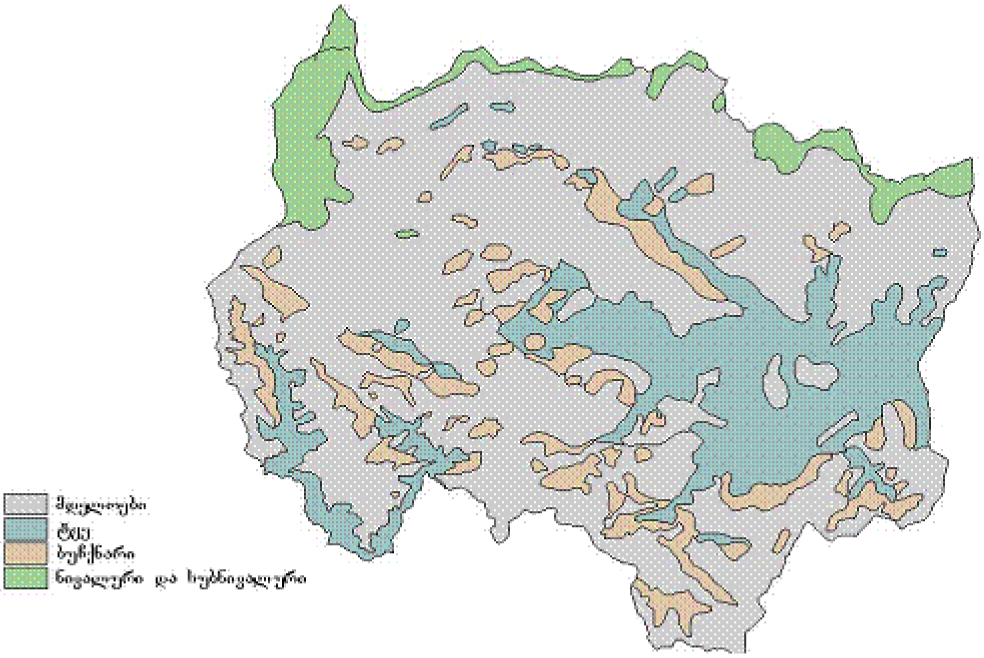

ruka #4: niadagebis ZiriTadi tipebi

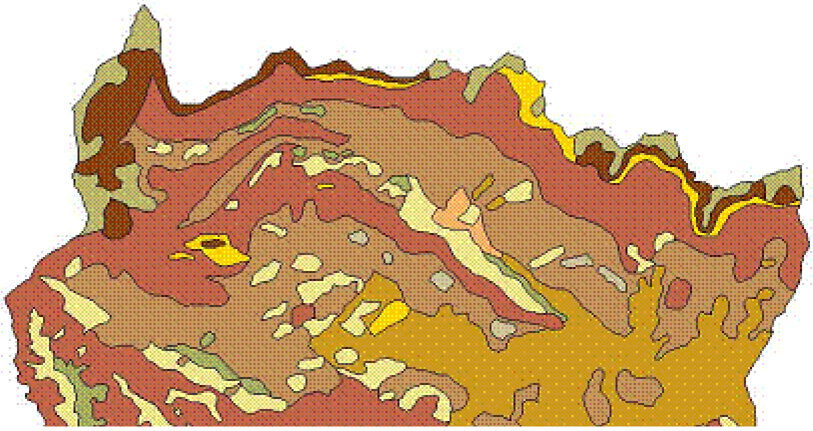

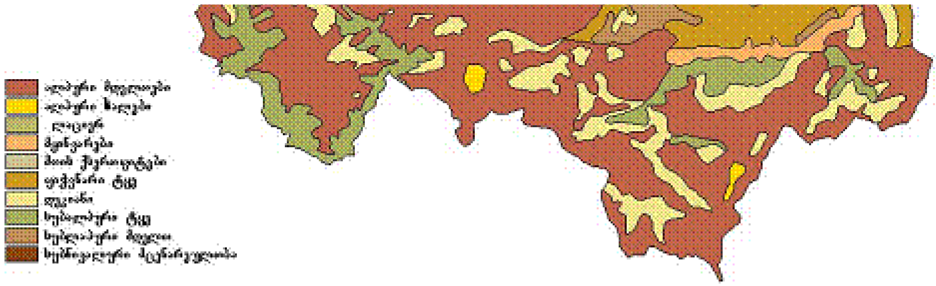

ruka #5: fauna – cxovelTa zogierTi saxeobis gavrceleba

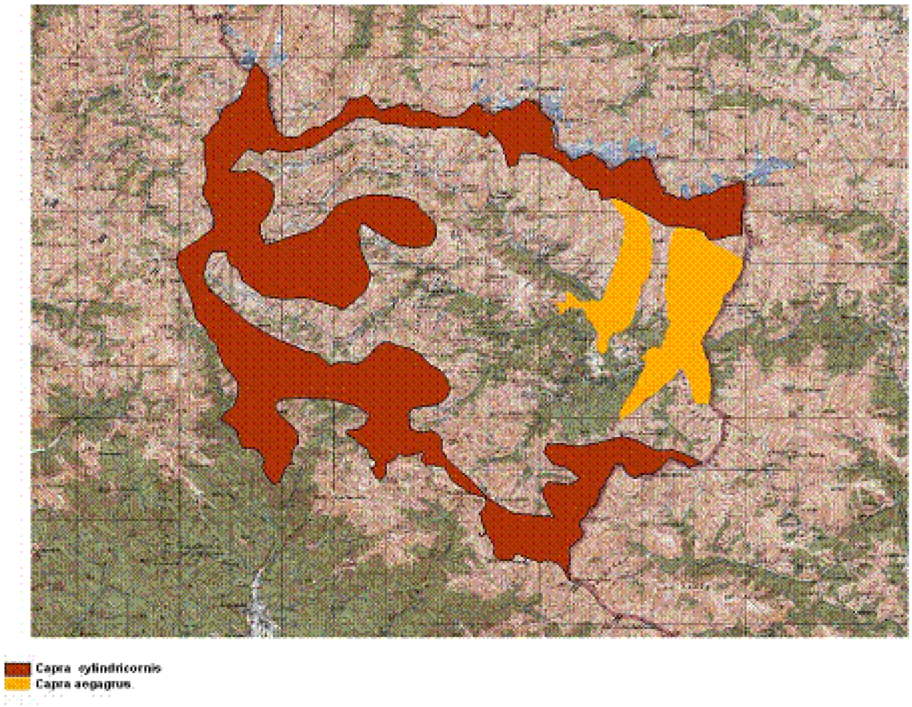

ruka #7: degegali l infrastruqtura

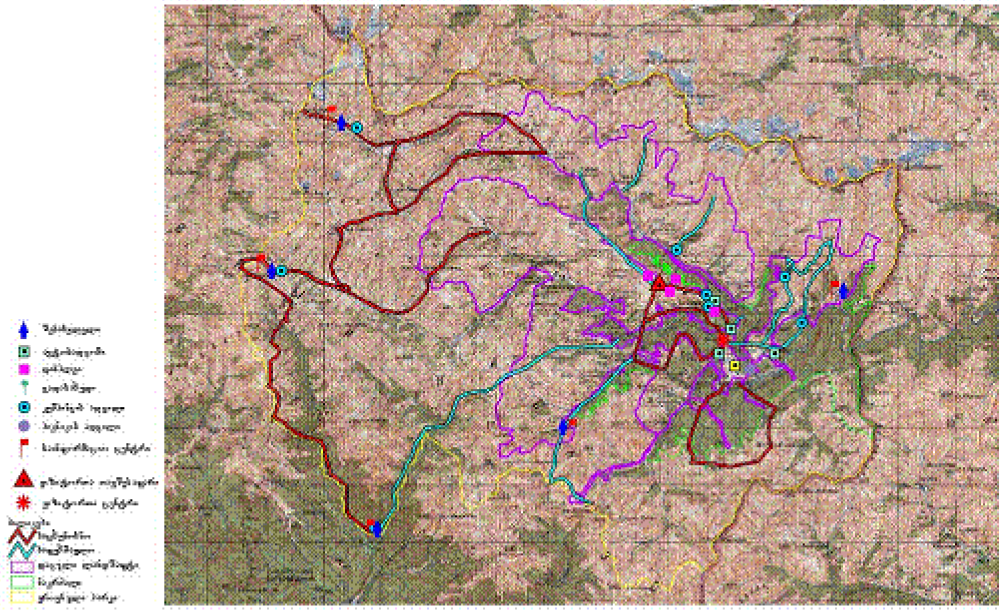

დანართი 2 თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის, ეროვნული პარკის და დაცული ლანდშაფტის საზღვრები

danarTi 2 - TuSeTis saxelmwifo nakrZalis, erovnuli parkis da daculi landSaftis sazRvrebi (demarkaciis werilebis metruli koordinatebi)

a) TuSeTis daculi landSafti

Point	X	Y									
001	562502	4699172	055	555832	4697181	109	552494	4700044	163	547810	4703496
002	562161	4699353	056	555739	4697055	110	552548	4700186	164	547855	4703706
003	561741	4699571	057	555681	4696984	111	552631	4700347	165	547999	4703840
004	561465	4699145	058	555599	4696812	112	552701	4700502	166	548136	4703907
005	561341	4698746	059	555495	4696671	113	552676	4700731	167	548198	4703975
006	561184	4698338	060	555381	4696509	114	552648	4700906	168	548266	4704251
007	[illegible]	[illegible]	061	[illegible]	[illegible]	115	[illegible]	[illegible]	169	[illegible]	[illegible]

007	[illegible]	[illegible]	061	[illegible]	[illegible]	115	[illegible]	[illegible]	169	[illegible]	[illegible]
008	560440	4697969	062	556246	4696105	116	552301	4701342	170	548441	4704628
009	560114	4697959	063	556027	4695826	117	552355	4701593	171	548516	4704756
010	559660	4698170	064	555763	4695448	118	552189	4701629	172	548557	4705020
011	559595	4698543	065	555613	4695100	119	551997	4701618	173	548571	4705156
012	559659	4699044	066	555535	4694873	120	552109	4701797	174	548397	4705281
013	559744	4699310	067	555437	4694838	121	552219	4701972	175	548212	4705381
014	559765	4699555	068	555211	4694920	122	552128	4702178	176	548078	4705436
015	559818	4699768	069	552833	4694803	123	552157	4702341	177	547899	4705492
016	559850	4700002	070	553016	4694907	124	551954	4702661	178	547725	4705335
017	559907	4700249	071	553199	4695012	125	551808	4702857	179	547461	4705062
018	559873	4700489	072	553459	4695084	126	551812	4703087	180	547328	4704686
019	559616	4700481	073	553667	4695212	127	551808	4703140	181	547193	4704390
020	559222	4700460	074	553754	4695369	128	551690	4703143	182	547013	4704123
021	558913	4700417	075	553841	4695536	129	551411	4703335	183	547062	4704415
022	558647	4700396	076	553792	4695793	130	551188	4703287	184	547073	4704615
023	558458	4700400	077	553743	4696050	131	551097	4703530	185	547083	4704759
024	558466	4700162	078	553761	4696245	132	551017	4703567	186	547062	4704937
025	558506	4699881	079	553779	4696440	133	550830	4703781	187	547140	4705239
026	558605	4699608	080	553835	4696555	134	550677	4703356	188	547142	4705451
027	558587	4699343	081	553787	4696785	135	550543	4702982	189	547154	4705639
028	558684	4699038	082	553798	4696870	136	550632	4702814	190	547134	4705797
029	558473	4698755	083	553818	4696925	137	550577	4702689	191	547037	4705915
030	558509	4698469	084	553824	4696975	138	550480	4702518	192	546934	4705995
031	558474	4698069	085	553889	4697049	139	550434	4702407	193	546718	4706089
032	558605	4697755	086	553842	4697103	140	550318	4702230	194	546564	4706115
033	558700	4697489	087	553788	4697224	141	550235	4702102	195	546307	4706176
034	558743	4697287	088	553751	4697385	142	550135	4701927	196	546148	4706207
035	558839	4697106	089	553846	4697601	143	549966	4701832	197	546399	4706433
036	558881	4696872	090	553868	4697770	144	549815	4701759	198	546616	4706541
037	558967	4696669	091	553871	4697940	145	549604	4701731	199	546781	4706694
038	559022	4696327	092	553849	4698124	146	549530	4702061	200	546857	4706757
039	559053	4696435	093	553806	4698295	147	549471	4702025	201	547089	4706909
040	559076	4696370	094	553735	4698404	148	549171	4702044	202	546992	4707083
041	559089	4696316	095	553556	4698560	149	548913	4702172	203	546892	4707275
042	558911	4696246	096	553501	4698662	150	548731	4702155	204	546804	4707346
043	558722	4696303	097	553513	4698786	151	548534	4702169	205	546534	4707299
044	558608	4696421	098	553445	4698937	152	548354	4702204	206	546125	4706953
045	558494	4696540	099	553477	4699196	153	548116	4702233	207	545760	4706917
046	558284	4696778	100	553459	4699359	154	547909	4702255	208	545475	4706999
047	558138	4696802	101	553443	4699518	155	548010	4702339	209	545231	4707021
048	557958	4696872	102	553317	4699581	156	548102	4702465	210	545041	4706959
049	557829	4697134	103	553130	4699651	157	548315	4702741	211	544909	4707083
050	557776	4697342	104	553011	4699672	158	548358	4702858	212	544759	4707091
051	557647	4697459	105	552800	4699687	159	548300	4702988	213	544730	4706960
052	557394	4697593	106	552568	4699723	160	548188	4703106	214	544773	4706822
053	557210	4697527	107	552410	4699749	161	548000	4703143	215	544952	4706675
054	557093	4697419	108	552488	4699865	162	547790	4703271	216	545082	4706514

TuSeTis daculi landSafti (gagrZeleba)

217	545100	4706300	271	536948	4706938	325	542180	4702475	379	539349	4687732
218	545005	4706240	272	536825	4707090	326	542454	4702140	380	539138	4687788
219	544671	4706230	273	536598	4707381	327	542876	4701844	381	538879	4687960
220	544516	4706270	274	536275	4707588	328	543164	4701804	382	538637	4688146
221	544289	4706126	275	536096	4707712	329	543251	4701822	383	538397	4688302
222	544098	4706061	276	535722	4707742	330	543280	4701882	384	537956	4688271
223	543731	4706036	277	535148	4707637	331	543304	4702210	385	537746	4688273
224	543518	4705716	278	534574	4707666	332	543321	4702470	386	537600	4688437
225	543404	4705760	279	534132	4707772	333	543664	4702594	387	537332	4688694
226	543266	4705663	280	533300	4707648	334	543864	4702842	388	537084	4689114
227	543161	4705300	281	533099	4707546	335	544087	4703033	389	537000	4689777
228	543128	4705688	282	532608	4707088	336	544247	4702912	390	537133	4690549
229	543030	4705838	283	532672	4706794	337	544294	4702855	391	537853	4690987
230	542910	4705925	284	532716	4706786	338	544472	4702548	392	537964	4691683
231	542961	4706119	285	533116	4706830	339	544663	4702070	393	537985	4691826
232	542789	4706245	286	533411	4706930	340	545079	4701925	394	538015	4692363
233	542840	4706355	287	533437	4706641	341	545311	4701597	395	538157	4692646
234	542891	4706468	288	533615	4706897	342	545245	4701357	396	538310	4693009
235	542918	4706629	289	534018	4706665	343	545320	4701094	397	538232	4693121
236	542954	4706762	290	534235	4706581	344	545273	4700942	398	538399	4693527
237	542889	4706791	291	534490	4706551	345	545461	4700557	399	538343	4693755
238	542915	4706907	292	535017	4706655	346	545479	4700465	400	538264	4693975
239	542628	4707240	293	535394	4706713	347	545632	4700160	401	538427	4694398
240	542451	4707401	294	535686	4706626	348	545636	4699941	402	538466	4694599
241	542273	4707599	295	535176	4706363	349	545807	4699638	403	538547	4695099
242	542186	4707663	296	534868	4706194	350	545966	4699497	404	538657	4695832

243	542042	4707719	297	534761	4706000	351	547233	4685564	405	539939	4695917
244	541939	4707698	298	534733	4705865	352	546991	4685722	406	539265	4696180
245	541671	4707548	299	534630	4705651	353	546811	4685759	407	539001	4696410
246	541531	4707342	300	534933	4705406	354	546489	4685891	408	539477	4696839
247	541533	4707398	301	535080	4705351	355	546239	4686120	409	538287	4697163
248	541497	4707461	302	535278	4705273	356	546065	4686233	410	538282	4697063
249	541345	4707601	303	535762	4705182	357	546098	4686377	411	538207	4696939
250	541205	4707744	304	536187	4705214	358	545833	4686603	412	538093	4696780
251	540962	4708119	305	536580	4705188	359	545547	4687156	413	537958	4696646
252	540727	4708097	306	536580	4705184	360	545823	4687448	414	537698	4696371
253	540409	4708262	307	537085	4705230	361	545909	4687883	415	537370	4696184
254	540152	4708252	308	537545	4705211	362	546005	4688124	416	537215	4695990
255	539931	4708237	309	538216	4705167	363	546157	4688383	417	537152	4695748
256	539701	4708210	310	538381	4705246	364	546392	4688799	418	536842	4695612
257	539640	4708428	311	538750	4705120	365	546391	4689222	419	536579	4695375
258	539306	4708703	312	539013	4704970	366	546883	4689472	420	536516	4695187
259	539146	4709133	313	539215	4704837	367	546713	4689911	421	536267	4694866
260	538868	4709351	314	539357	4704775	368	546510	4690320	422	536265	4694866
261	538427	4709368	315	539728	4704664	369	546400	4690759	423	535342	4694276
262	538141	4709227	316	539958	4704489	370	546317	4690978	424	534992	4694087
263	538022	4708760	317	540172	4704140	371	546011	4691124	425	534761	4694002
264	537978	4708466	318	540400	4703929	372	545644	4691199	426	534619	4694156
265	537841	4708250	319	540765	4703735	373	541401	4687445	427	534580	4694420
266	537792	4708108	320	540958	4703631	374	541049	4687416	428	534546	4694613
267	537611	4707812	321	541311	4703554	375	540634	4687425	429	534389	4695067
268	537419	4707474	322	541532	4703501	376	540930	4687498	430	534355	4695199
269	537225	4707152	323	541710	4703348	377	540095	4687680	431	534167	4695370
270	537150	4706734	324	541921	4702835	378	539764	4687679	432	533971	4695665

TuSeTis dacul i l andSaf t i (gagrZel eba)

433	533878	4696003	487	537331	4703021	541	543713	4694352	595	544391	4692184
434	533633	4696155	488	537497	4702940	542	543818	4694448	596	544376	4692106
435	533010	4696079	489	537734	4702896	543	543874	4694332	597	544301	4692017
436	532563	4696109	490	537959	4702707	544	543726	4694171	598	544245	4691889
437	532254	4696038	491	537971	4702554	545	543623	4694038	599	544273	4691793
438	532029	4695836	492	537993	4702401	546	543656	4693796	600	544346	4691735
439	531508	4695665	493	538135	4702223	547	543535	4693650	601	544424	4691637
440	531401	4695910	494	538233	4702071	548	543486	4693543	602	544537	4691578
441	531224	4696042	495	538387	4702124	549	543286	4693433	603	544675	4691548
442	531106	4696761	496	538676	4701923	550	543247	4693259	604	544694	4691503
443	530267	4697170	497	538837	4701777	551	542939	4693107	605	544741	4691621
444	530593	4697321	498	538990	4701617	552	542724	4693148	606	544775	4691672
445	530602	4697724	499	539403	4701612	553	542495	4693056	607	544859	4691703
446	530747	4698117	500	539801	4701598	554	542359	4692914	608	544934	4691741
447	530728	4698415	501	540019	4701497	555	542157	4692747	609	544965	4691807
448	530651	4698670	502	540265	4701282	556	541903	4692624	610	544903	4691842
449	530547	4698861	503	540312	4701089	557	542068	4692506	611	544900	4691910
450	530609	4699058	504	540883	4700823	558	542330	4692479	612	544955	4691943
451	530683	4699207	505	541519	4700583	559	542639	4692569	613	545034	4691999
452	530890	4699453	506	541910	4700489	560	542695	4692509	614	545321	4692081
453	530990	4699561	507	542372	4700322	561	542530	4692423	615	545392	4691951
454	531094	4699684	508	543096	4700099	562	542817	4692361	616	545418	4692103
455	531254	4699900	509	543071	4699634	563	543000	4692474	617	545508	4692221
456	531289	4700048	510	543402	4699289	564	543077	4692562	618	545618	4692179
457	531316	4700181	511	543415	4698852	565	543131	4692555	619	545799	4692242
458	531321	4700300	512	544036	4698727	566	543191	4692583	620	545915	4692193
459	531399	4700430	513	544528	4698377	567	543319	4692692	621	546072	4692135
460	531475	4700459	514	544712	4698171	568	543379	4692682	622	546059	4692028
461	531615	4700557	515	544909	4697957	569	543381	4692640	623	546066	4691919
462	531745	4700669	516	545131	4697903	570	543307	4692571	624	546041	4691842
463	531861	4700696	517	545404	4697734	571	543272	4692503	625	545972	4691744
464	532013	4700853	518	545787	4697481	572	543309	4692430	626	545946	4691698
465	532084	4701044	519	546210	4697234	573	543350	4692362	627	545865	4691749
466	532144	4701148	520	546594	4696920	574	543489	4692408	628	545822	4691607
467	532136	4701256	521	547018	4696606	575	543519	4692355	629	545695	4691524
468	532106	4701405	522	547448	4696227	576	543571	4692300	630	545644	4691416
469	532128	4701518	523	547397	4696070	577	543643	4692311	631	545815	4691371
470	532193	4701612	524	547743	4695862	578	543717	4692362	632	545968	4691356
471	532252	4701784	525	547986	4695875	579	543799	4692463	633	546148	4691312
472	532354	4702017	526	548132	4695867	580	543880	4692539	634	546356	4691298
473	532338	4702267	527	548524	4695757	581	543905	4692486	635	546620	4691236
474	532402	4702413	528	548868	4695712	582	543906	4692391	636	546707	4691155
475	532703	4702533	529	549266	4695700	583	543981	4692323	637	546877	4691082
476	533010	4702870	530	549637	4695719	584	543957	4692288	638	546984	4691038

477	533315	4703191	531	549991	4695736	585	543906	4692306	639	547084	4690953
478	533994	4703232	532	550092	4695324	586	543795	4692192	640	547227	4690954
479	534516	4703396	533	542867	4694351	587	543853	4692092			
480	534774	4703511	534	543186	4694343	588	543899	4691998			
481	535353	4703417	535	543355	4694192	589	544062	4691935			
482	535803	4703296	536	543460	4694226	590	544186	4691956			
483	536209	4703355	537	543394	4694398	591	544257	4692040			
484	536489	4703182	538	543496	4694557	592	544269	4692133			
485	536767	4703183	539	543606	4694498	593	544284	4692224			
486	536992	4703099	540	543613	4694383	594	544370	4692253			

b) TuSeTis saxel mwif o nakrZal i

Point	X	Y									
001	561898	4685431	055	555009	4690876	109	561440	4694479	163	548180	4696361
002	561606	4685708	056	555247	4690540	110	561746	4694614	164	548015	4696750
003	561040	4685871	057	555624	4690491	111	561754	4694814	165	547870	4697360
004	560507	4685952	058	555344	4691062	112	561958	4694824	166	547136	4697360
005	560197	4686439	059	555272	4691451	113	553420	4690475	167	547241	4697479
006	559997	4686903	060	555185	4691836	114	552850	4690607	168	547175	4697496
007	559540	4687133	061	555241	4692510	115	552778	4690709	169	547361	4698018
008	559378	4687658	062	555500	4692861	116	552733	4690867	170	545136	4698480
009	559513	4687894	063	555609	4693060	117	552594	4691114	171	545946	4699036
010	559525	4688590	064	556115	4693518	118	552449	4691316	172	546607	4698620
011	559294	4688971	065	556450	4693730	119	552226	4691554	173	546188	4699055
012	559276	4689396	066	557018	4693948	120	552571	4692457	174	546374	4699197
013	559072	4689744	067	557394	4694012	121	552318	4692615	175	546575	4699132
014	558703	4689821	068	558022	4693049	122	552633	4692809	176	546972	4698960
015	558192	4689826	069	558255	4693583	123	552850	4693236	177	547172	4698863
016	557866	4689658	070	558484	4694164	124	552895	4693648	178	547383	4698692
017	557432	4689247	071	558946	4694564	125	552195	4693872	179	547553	4698536
018	557273	4688758	072	559468	4694651	126	551850	4694051	180	547745	4698390
019	556914	4689228	073	559915	4694550	127	551563	4694450	181	547906	4698226
020	556751	4689346	074	559994	4695013	128	551542	4694643	182	548228	4697933
021	556620	4689192	075	560401	4695171	129	551206	4694983	183	548382	4697782
022	556090	4688880	076	560763	4695623	130	550988	4695151	184	548634	4697562
023	555647	4688514	077	561033	4696258	131	550741	4695431	185	549123	4697360
024	555348	4688287	078	561072	4696586	132	550447	4695257	186	549880	4697183
025	555165	4688142	079	561249	4696842	133	550050	4695690	187	551072	4696239
026	554952	4687898	080	561462	4697255	134	549619	4695900	188	551985	4695539
027	554680	4687518	081	561621	4697260	135	549308	4695879	189	552478	4694795
028	554512	4687174	082	561955	4677226	136	548800	4697237	190	553720	4694246
029	554049	4685904	083	562337	4697246	137	548103	4698101	191	554240	4695421
030	553885	4685680	084	562058	4696964	138	548170	4697821	192	554639	4696483
031	553619	4685492	085	561811	4696660	139	548483	4697422	193	554938	4697361
032	553081	4685250	086	561581	4696628	140	548975	4697055	194	555677	4697095
033	553068	4685072	087	561510	4696410	141	550570	4695997	195	555334	4696777
034	552937	4684829	088	561652	4696076	142	551195	4694972	196	555018	4695867
035	552619	4684740	089	561639	4695654	143	551274	4694890	197	555434	4695260
036	552255	4684738	090	561599	4695354	144	551409	4694711	198	555010	4695074
037	551827	4688520	091	561380	4695257	145	551227	4694661	199	555081	4694845
038	552317	4689181	092	561332	4695077	146	550987	4694765	200	555127	4694596
039	552515	4689605	093	560961	4694892	147	550663	4694902	201	555115	4693926
040	552603	4689531	094	560778	4694929	148	550199	4695219	202	554950	4693345
041	553242	4689346	095	560717	4694756	149	550042	4695530	203	554549	4692873
042	553400	4689677	096	560635	4694645	150	550006	4695647	204	554485	4692740
043	552960	4690388	097	560513	4694645	151	550000	4695765	205	554235	4692643
044	553451	4690283	098	560340	4694761	152	550007	4695838	206	553542	4691132
045	553771	4690812	099	560189	4694610	153	549835	4695959	207	553528	4690565
046	553835	4690907	100	560306	4694395	154	549649	4696018	208	551819	4688390
047	553960	4690972	101	560487	4694413	155	549570	4695974	209	551296	4686622
048	554008	4690766	102	560726	4694335	156	549299	4695968	210	551676	4685578
049	554106	4690578	103	560792	4694195	157	549114	4696015	211	551825	4685227
050	554241	4690650	104	560766	4694004	158	548759	4695286	212	551852	4684918
051	554386	4690695	105	560845	4694149	159	548600	4695297	213	551914	4684709
052	554424	4690905	106	561053	4694240	160	549018	4695466	214	552047	4684617
053	554473	4691046	107	561191	4694332	161	548662	4695814	215	551880	4684401
054	554719	4690930	108	561291	4694416	162	548608	4695900	216	551475	4684326

TuSeTis saxel mwif o nakrZal i (gagrZel eba)

217	550878	4684672	271	551180	4689317	325	547021	4691543	379	545134	4689394
218	550404	4684324	272	551087	4689242	326	547367	4691158	380	545141	4689239
219	550059	4683504	273	551084	4689034	327	546881	4691144	381	545162	4689052
220	550563	4683254	274	551062	4688710	328	547356	4690987	382	544863	4689035
221	549736	4683623	275	551249	4688684	329	546078	4692247	383	544788	4688925

222	549448	4683579
223	549901	4684329
224	549490	4684322
225	549371	4684561
226	549698	4684997
227	549698	4685170
228	549716	4685374
229	549343	4685177
230	546299	4682294
231	543679	4682619
232	543929	4683015
233	544337	4683212
234	544814	4683265
235	545365	4683334
236	545489	4683418
237	545744	4683458
238	545890	4683504
239	546007	4683633
240	546135	4683751
241	546185	4683747
242	546461	4684241
243	546565	4684677
244	546958	4685164
245	547614	4685805
246	548090	4686806
247	548701	4687361
248	548986	4687627
249	549262	4687721
250	549950	4687210
251	550351	4687276
252	550496	4687407
253	550363	4687570
254	550445	4687907
255	550292	4688016
256	550019	4687997
257	549692	4688050
258	549430	4688469
259	549590	4688555
260	549679	4688927
261	549958	4689579
262	550197	4689684
263	550174	4689806
264	550472	4690188
265	550830	4690452
266	550922	4690488
267	551189	4690042
268	551420	4689682
269	551537	4689396
270	551395	4689315

276	551347	4688615
277	551668	4688530
278	551851	4692319
279	551571	4691748
280	551786	4691414
281	551510	4691481
282	551590	4691286
283	551404	4691280
284	551313	4691148
285	551188	4691011
286	551552	4690846
287	551554	4690672
288	551647	4690381
289	551738	4689926
290	551891	4689763
291	551846	4689598
292	551565	4689574
293	551382	4689899
294	551003	4690571
295	550989	4690816
296	550670	4690729
297	550478	4691063
298	550198	4691140
299	549745	4691239
300	549728	4691259
301	549854	4691508
302	549445	4691881
303	549283	4692231
304	549151	4692275
305	549100	4692225
306	548980	4692298
307	548778	4692545
308	548674	4692671
309	548635	4692523
310	548660	4692457
311	548669	4692164
312	548729	4692001
313	548544	4691791
314	548310	4691799
315	548358	4691686
316	548253	4691628
317	548101	4691481
318	547968	4691371
319	547774	4691420
320	547620	4691517
321	547625	4691647
322	547592	4691729
323	547395	4691723
324	547243	4691865

330	542679	4694282
331	542360	4694557
332	542206	4694368
333	542003	4694378
334	541851	4694271
335	541649	4694040
336	541040	4694067
337	540727	4694251
338	540387	4694213
339	540916	4694790
340	541297	4695272
341	541489	4695623
342	541734	4695815
343	542352	4695707
344	544801	4694940
345	544821	4693889
346	544183	4694000
347	543950	4693719
348	544758	4693226
349	545071	4692766
350	545278	4692642
351	545965	4692992
352	546015	4692984
353	547439	4693456
354	547372	4693710
355	547072	4694265
356	547124	4694545
357	548362	4694322
358	549439	4693421
359	551355	4692799
360	551724	4692834
361	552051	4692794
362	551938	4692729
363	552096	4692514
364	547188	4690640
365	546870	4690644
366	546786	4690378
367	547010	4690049
368	547098	4689832
369	546801	4689767
370	546525	4689964
371	546270	4690040
372	545971	4690140
373	545703	4690121
374	545644	4690026
375	545394	4690134
376	545165	4689946
377	544870	4690049
378	544916	4689691

384	544876	4688731
385	545074	4688724
386	544757	4688457
387	544528	4688633
388	544270	4688722
389	544334	4688878
390	544190	4689022
391	543986	4688989
392	543866	4689070
393	543750	4688966
394	543527	4688790
395	543619	4688536
396	543561	4688348
397	543161	4688422
398	543712	4687941
399	543124	4687541
400	542353	4687197
401	541256	4687153
402	543016	4688656
403	543805	4689950
404	545065	4690754
405	546818	4690896

g) TuSeTis erovnuli parki

Point	X	Y
001	550840	4676079
002	550254	4676121
003	550158	4676159
004	550100	4676223
005	550116	4676308
006	550066	4676322
007	550009	4676335
008	549927	4676381
009	549855	4676445
010	549833	4676492
011	549812	4676538
012	549748	4676624
013	549692	4676652
014	549640	4676689
015	549588	4676706
016	549533	4676710
017	549440	4676710
018	549318	4676682
019	549211	4676632
020	549096	4676596
021	549003	4676574
022	548838	4676581

055	545320	4674867
056	545179	4674866
057	545027	4674791
058	544876	4674711
059	544684	4674895
060	544530	4675047
061	544419	4675286
063	544377	4676004
064	544392	4675703
064	544392	4676516
065	544335	4676824
066	543920	4677034
067	543573	4677160
068	543690	4677513
069	543563	4677619
070	543512	4677927
071	543454	4678130
072	543413	4678391
073	543392	4678611
074	543145	4678971
075	542924	4679224
076	543099	4679600

109	539187	4682656
110	539042	4682613
111	539022	4682876
112	539007	4683069
113	538626	4683023
114	538247	4682989
115	537916	4683017
116	537545	4683031
117	537157	4683030
118	536606	4682681
119	536378	4682500
120	536061	4682207
121	536027	4681931
122	535956	4681500
123	535755	4681279
124	535446	4680938
125	535082	4680732
126	534538	4680514
127	534024	4680466
128	533825	4680589
129	533706	4680768
130	533606	4680945

163	529650	4681937
164	529531	4681631
165	529426	4681454
166	529225	4681390
167	529222	4681266
168	529227	4681077
169	529163	4680940
170	529187	4680731
171	529248	4680532
172	529219	4680259
173	529144	4680038
174	528992	4679953
175	528819	4679714
176	528613	4679401
177	528374	4679088
178	528031	4678674
179	527893	4678464
180	527777	4678266
181	527721	4678107
182	527374	4677777
183	527327	4677807
184	527310	4677802

023	548860	4676488	077	543221	4679919	131	533524	4681245	185	527275	4677779
024	548731	4676402	078	542955	4679937	132	533496	4681592	186	527280	4677858
025	548609	4676352	079	542756	4679949	133	533411	4681951	187	527291	4678031
026	548623	4676216	080	542752	4680175	134	533448	4682379	188	527194	4678082
027	548480	4676116	081	542715	4680329	135	533451	4682694	189	527064	4678119
028	548408	4676023	082	542725	4680489	136	533488	4683156	190	526976	4678166
029	548422	4675922	083	542531	4680593	137	533345	4683444	191	526874	4678325
030	548372	4675786	084	542361	4680703	138	533221	4683699	192	526716	4678478
031	548308	4675657	085	541986	4680706	139	532980	4684002	193	526613	4678735
032	548294	4675535	086			140	532676	4684211	194	526442	4678799
033	548208	4675378	087	541895	4680778	141	532441	4684137	195	526195	4678799
034	548273	4675127	088	541710	4680670	142	532219	4684472	196	526247	4678924
035	548089	4675041	089	541497	4680569	143	532033	4684473	197	526228	4678958
036	547939	4674978	090	541255	4680421	144	531720	4684809	198	526066	4679049
037	547683	4674871	091	541251	4680636	145	531534	4684876	199	525988	4679130
038	547452	4674904	092	541245	4680819	146	531400	4685011	200	525910	4679188
039	547288	4674951	093	541228	4681116	147	531164	4684837	201	525778	4679374
040	547092	4675002	094	540954	4681314	148	531059	4684875	202	525508	4679551
041	546922	4675016	095	540745	4681482	149	530928	4684851	203	525352	4679806
042	546701	4675054	096	540640	4681659	150	530937	4684622	204	525246	4680022
043	546643	4675172	097	540611	4681846	151	530896	4684445	205	525286	4680304
044	546560	4675288	098	540701	4682065	152	530906	4684122	206	525350	4680480
045	546375	4675328	099	540641	4682110	153	530701	4684085	207	525355	4680655
046	546216	4675355	100	540592	4682286	154	530597	4684077	208	525336	4680831
047	546103	4675313	101	540604	4682392	155	530615	4683770	209	525147	4681188
048	546025	4675252	102	540267	4681936	156	530471	4683743	210	525227	4681398
049	546024	4675162	103	540061	4681947	157	530413	4683265	211	525257	4681523
050	545998	4675023	104	539748	4681936	158	530189	4683170	212	525259	4681717
051	545925	4674906	105	539673	4681899	159	530011	4682899	213	525316	4681807
052	545802	4674893	106	539535	4682075	160	529800	4682919	214	525386	4681908
053	545646	4674915	107	539454	4682281	161	529793	4682674	215	524518	4682473
054	545478	4674896	108	539239	4682452	162	529768	4682331	216	524395	4682455

TuSeTis erovnuli parki (gagrZeleba)

217	524203	4682644	271	521250	4685933	324	519532	4691433
218	523864	4682696	272	521198	4685986	325	519432	4691602
219	523858	4683161	273	521106	4686059	326	519203	4691702
220	523719	4683263	274	521042	4686121	327	518964	4691762
221	523723	4683391	275	520941	4686224	328	518823	4691954
222	523798	4683509	276	520786	4686317	330	518744	4692131
223	523818	4683648	277	520660	4686357	330	518744	4692347
224	523816	4683726	278	520533	4686438	331	518624	4692430
225	523787	4683805	279	520417	4686540	332	518497	4692494
226	523806	4683889	280	520261	4686627	333	518350	4692645
227	523776	4683985	281	520144	4686692	334	518282	4692840
228	523764	4684082	282	520193	4686870	336	518524	4693200
229	523759	4684248	283	520271	4686973	337	518618	4693243
230	523765	4684370	284	520295	4687088	338	518639	4693493
231	523754	4684464	285	520340	4687200	339	518604	4693707
232	523747	4684558	286	520368	4687317	340	518610	4693878
233	523739	4684659	287	520424	4687455	341	518586	4694141
234	523660	4684754	288	520492	4687567	342	518545	4694365
235	523700	4684800	289	520519	4687676	343	518488	4694539
236	523652	4684842	290	520509	4687828	344	518445	4694884
237	523595	4684875	291	520475	4687914	345	518391	4695175
238	523555	4684942	292	520442	4687983	346	518395	4695453
239	523467	4684946	293	520407	4688127	347	518417	4695683
240	523399	4684924	294	520397	4688283	348	518337	4696038
241	523322	4684889	295	520346	4688399	349	518288	4696345
242	523249	4684844	296	520286	4688477	350	518174	4696629
243	523153	4684946	297	520140	4688501	351	518405	4697019
244	523114	4685013	298	520028	4688584	351	518405	4693039
245	523077	4685086	299	519960	4688671	352	518606	4697186
246	523038	4685153	301	519752	4688847	353	518854	4697338
247	522951	4685210	301	519752	4689435	354	519112	4697491
248	522859	4685208	302	519853	4688928	355	519443	4697641
249	522798	4685198	302	519853	4688768	356	519552	4697927
250	522734	4685185	303	519907	4689069	357	519614	4698175
251	522628	4685152	304	519974	4689212	359	519920	4698619
252	522550	4685116	305	519970	4689322	360	520101	4698864
253	522468	4685095	306	519975	4689433	361	520360	4699144

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
254	522372	4685165	307	519971	4689574	362	520505	4699295
255	522271	4685234	308	519946	4689783	363	520939	4699493
256	522221	4685281	309	519906	4689936	364	521388	4699732
257	522169	4685342	310	519883	4690031	365	521751	4699927
258	522152	4685396	311	519839	4690176	366	522181	4700194
259	522115	4685429	312	519755	4690280	367	522562	4700492
260	522049	4685437	313	519761	4690414	368	522703	4700863
261	521974	4685420	314	519795	4690540	369	522565	4701169
262	521921	4685434	315	519684	4690618	370	522605	4701388
263	521883	4685469	316	519541	4690650	371	522585	4701578
264	521821	4685474	317	519549	4690789	372	521999	4707861
265	521777	4685528	318	519602	4690967	373	522158	4707994
266	521694	4685572	319	519480	4691001	374	522309	4708162
267	521664	4685706	320	519334	4691055	375	522453	4708318
268	521624	4685770	321	519185	4691110	376	522518	4708495
269	521546	4685853	322	519363	4691223	377	522517	4708604
270	521404	4685889	323	519582	4691269	378	522881	4708931

დანართი 3

მენეჯმენტის გეგმის ქმედებათა ლოგიკური ცხრილი
თეთრ კვადრატებში მითითებულია შესაბამისი საქმიანობების ქვეთავების ნომრები

სტრატეგიული მიზანი საქმიანობის სფერო	I დაცვა	II აღდგენა	III ცოდნის გაუმჯობესება	IV ცნობიერება	V კმაყოფილება
I დირექცია	6.1.1-6.1.4 6.1.5 6.1.6.1-6.1.6.3 6.1.6.4 6.1.7	6.1.1-6.1.4	6.1.1-6.1.4 6.1.5 6.1.6.1-6.1.6.3	6.1.1-6.1.4 6.1.5	6.1.1-6.1.4
II ინფრასტრუქტურა	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.4	6.2.3	6.2.2	6.2.1 6.2.2 6.2.3 6.2.4	6.2.1 6.2.2
III შესაძლებლობების გაზრდა და ტრენინიგი	6.3.1 6.3.2 6.3.3 6.3.5	6.3.1 6.3.2 6.3.3 6.3.5	6.3.1 6.3.2 6.3.3 6.3.5	6.3.1 6.3.2 6.3.3 6.3.4	6.3.1 6.3.3 6.3.4
IV საზოგად ო ებასთან ურთ. (ბიზნეს ურთ. ჩათვლით)	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3 6.4.3.1 6.4.3.2 6.4.3.3 6.4.3.4 6.4.3.5	6.4.3.1 6.4.3.2 6.4.3.4	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.2.1 6.4.3.1 6.4.3.4	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3 6.4.2.1 6.4.3.1 6.4.3.2	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3 6.4.2.1 6.4.3.1 6.4.4.1-6.4.4.2

გაგრძელება

VI მდგრადი გამოყენება	VII შემოსავლები	VIII კეთილდღეობა	IX რეპლიკაცია	X ალიანსები
6.1.1-6.1.4	6.1.1-6.1.4 6.1.6.4	6.1.1-6.1.4 6.1.6.4	6.1.1-6.1.4 6.1.5 6.1.6.1-6.1.6.3 6.1.7	6.1.1-6.1.4 6.1.5
	6.2.1 6.2.2	6.2.2	6.2.2	
6.3.1 6.3.3	6.3.1 6.3.3	6.3.1 6.3.3	6.3.1 6.3.3	6.3.1 6.3.3
6.4.1.1-6.4.1.2	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3 6.4.2.1	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3	6.4.1.1-6.4.1.2 6.4.1.3 6.4.2.1

6.4.3.1	6.4.3.1 6.4.3.2 6.4.4.1-6.4.4.2	6.4.3.1 6.4.3.2 6.4.4.1-6.4.4.2	6.4.3.1 6.4.3.2	6.4.3.1 6.4.3.2 6.4.3.3 6.4.3.4 6.4.3.5 6.4.4.1-6.4.4.2

მენეჯმენტის გეგმის ქმედებათა ლოგიკური ცხრილი (გაგრძელება)

სტრატეგიული მიზანი საქმიანობის სფერო	I დაცვა	II აღდგენა	III ცოდნის გაუმჯობესება	IV ცნობიერება	V კმაყოფილება
V დამხმარე ზონის პროგრამა	6.5.1. 6.5.2 6.5.3	6.5.1	6.5.2	6.5.2	6.5.2 6.5.3
VII ჰაბიტატების და სახეობების მენეჯმენტი	6.7.1.1 6.7.1.2 6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.2 6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.1.1 6.7.1.2 6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.2 6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.1.1 6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.2	6.7.1.3 6.7.1.4	
VIII დაცვის პროგრამა (კანონის აღსრულების ჩათვლით)	6.8.1 6.8.2 6.8.3	6.8.1 6.8.2 6.8.3		6.8.2 6.8.3	
IX კვლევა, მონიტორ. სოციოლოგიური კვლევა.	6.9.1-6.9.2 6.9.3.1-6.9.3.3 6.9.4	6.9.1-6.9.2 6.9.3.1-6.9.3.3 6.9.4	6.9.1-6.9.2 6.9.3.1-6.9.3.3 6.9.4		

გაგრძელება

VI მდგრადი გამოყენება	VII შემოსავლები	VIII კეთილდღეობა	IX რეპლიკაცია	X ალიანსები
6.5.1 6.5.2	6.5.3	6.5.2 6.5.3	6.5.1 6.5.2	6.5.1 6.5.2 6.5.3
6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.1.1 6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.1.1 6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.3.1-6.7.3.3	6.7.1.3 6.7.1.4 6.7.3.1-6.7.3.3
				6.8.2 6.8.3

დანართი 4. თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის დებულება

დანართი №1

საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის დებულება

მუხლი 1. ზოგადი დებულებები

1. საჯარო სამართლის იურიდიული პირის – თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია (შემდგომში – დირექცია) არის საქართველოს გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს (შემდგომში – სამინისტროს) სისტემაში შემავალი საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, რომელიც დამოუკიდებლად ახორციელებს თავის საქმიანობას.

2. ეს დებულება განსაზღვრავს დირექციის მიზნებს, ფუნქციებს, საქმიანობის საგანს და მის სამეთვალყურეო ორგანოს – თუშეთის დაცული ტერიტორიების სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს (შემდგომში – საბჭო) უფლება-მოვალეობებს.

3. დირექცია, როგორც საჯარო სამართლის იურიდიული პირი, დასახული მიზნებისა და დაკისრებული ფუნქციების განსახორციელებლად საკუთარი სახელით იძენს უფლებებსა და მოვალეობებს, დებს გარიგებებს, აქვს შემოსავალი და შეუძლია სასამართლოში გამოვიდეს მოსარჩელედ და მოპასუხედ.

4. დირექციას აქვს დამოუკიდებელი ბალანსი, ბეჭედი სახელმწიფო გერბის გამოსახულებით და საკუთარი სახელწოდების აღნიშვნით, კანონმდებლობის საფუძველზე გადმოცემული ქონება, ანგარიში ხაზინაში და ბანკში, იურიდიული პირის სხვა ატრიბუტები.

მუხლი 2. დირექციის მართვის სფერო

დირექციის მართვის სფეროს წარმოადგენს თუშეთის დაცული ტერიტორიების (შემდგომში – დაცული ტერიტორიები) შემდეგი კატეგორიები:

ა) თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალი;

ბ) თუშეთის ეროვნული პარკი.

მუხლი 3. დირექციის ფუნქციები

1. თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალის შიგნით და თუშეთის ეროვნული პარკის ტერიტორიაზე დირექციის უფლებამოსილებებია:

ა) სამეცნიერო კვლევის წარმართვისათვის ხელშეკრულების გაფორმება, თანხმობის გაცემა და ხელშეკრულების პირობების შესრულების ზედამხედველობა;

ბ) დასაშვები საგანმანათლებლო საქმიანობის განსაზღვრა და ამ საქმიანობის განხორციელების მიზნით შესაბამისი ღონისძიებების განხორციელება;

გ) სტიქიური უბედურებების, კატასტროფების, საგანგებო მდგომარეობისა და აღდგენითი სამუშაოების დროს, სამსახურებრივი მოვალეობის განხორციელების მიზნით დირექციის ავტო, მოტო და საჰაერო სატრანსპორტო საშუალებებით შეზღუდული გადაადგილების მარშრუტების განსაზღვრა, ამ მარშრუტებით სარგებლობის წესების დაწესება და მათი დაცვის კონტროლი;

დ) ბუნების, ბუნებრივი პროცესებისა და გენეტიკური რესურსების, არსებული ბუნებრივი ეკოსისტემებისა და გარეულ ცხოველთა და ველურ მცენარეთა სახეობების მონიტორინგის წარმოება;

ე) საკადასტრო სამუშაოების წარმოება;

ვ) დაცვის რეჟიმის წესებისადმი კონტროლის დაწესება;

ზ) სამენეჯმენტო გეგმით განსაზღვრული ტრანსპორტით გადაადგილების კონტროლი;

თ) ეკოტურიზმის განვითარებისათვის და ამ მიზნით მომსახურების განხორციელებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა და კონტროლი ეროვნულ პარკში;

ი) ვიზიტორთა ყოფნის და გადაადგილებისათვის დაწესებული წესების დაცვის კონტროლი;

კ) გარემოს დაცვასთან და მოვლა-პატრონობასთან დაკავშირებით აღდგენითი ღონისძიებების განხორციელება;

ლ) გარეულ ცხოველთა და ველურ მცენარეთა სახეობების in-situ კონსერვაცია;

მ) დაშვებული ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროებითა და ბუნებრივი პროდუქტიულობით ლიმიტირებული თიბვის, ძოვების, საშეშე მერქნის მოპოვების კვოტების შემუშავება და კონტროლი ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონაში;

ნ) ანტროპოლოგიური ჩარევით დაზიანებული ბუნების ობიექტების და ტერიტორიების დაცვა-აღდგენა;

ო) არსებული ტყის ეკოსისტემების აღდგენა;

პ) ადგილობრივ მცენარეთა საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობების აღდგენის მიზნით კომპლექსური ღონისძიებების განხორციელება;

ჟ) ეროვნული პარკის ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირებისა და განვითარებისათვის აუცილებელი სამუშაოების წარმოება;

რ) ბუნებრივი რესურსების მდგრადი გამოყენება ტრადიციული გამოყენების ზონაში;

ს) მენეჯმენტის გეგმების შემუშავებაში მონაწილეობა;

ტ) ყოველწლიური სამოქმედო გეგმის შემუშავება;

უ) დაცულ ტერიტორიებთან დაკავშირებით ნორმატიული აქტების შემუშავებაში მონაწილეობის მიღება;

ფ) საქართველოს სახელმწიფო დაწესებულებებისათვის და ადგილობრივი თვითმმართველობისა და მმართველობის ორგანოებისათვის, მათ მიერ განხორციელებული ან ნებადართული ისეთი ქმედებების აღკვეთის მოთხოვნა, რომელიც არღვევს დირექციის მართვის სფეროში მყოფი დაცული ტერიტორიების დაცვისა და გამოყენების რეჟიმს;

ქ) ფიზიკურ და იურიდიულ პირთათვის ისეთი ქმედებების აღკვეთის მოთხოვნა, რომელიც არღვევს დირექციის მართვის სფეროში მყოფი დაცული ტერიტორიების დაცვისა და გამოყენების რეჟიმს;

ღ) დაცულ ტერიტორიებზე დაშვებული საქმიანობის განხორციელებისათვის სახელშეკრულებო პირობების განსაზღვრა და ხელშეკრულების გაფორმება;

ყ) დაცული ტერიტორიების შესახებ საინფორმაციო ბანკის შექმნა, მართვა და კონტროლი (ადეკვატური ინფორმაციის და მონაცემის შეგროვება, სისტემატიზაცია, ანალიზი და შენახვა);

შ) მასმედიის საშუალებით ეროვნულ და ადგილობრივ დონეზე მოსახლეობის გათვითცნობიერება გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების რაციონალური გამოყენების მიზნით;

ჩ) სამარკეტინგო საქმიანობა;

ც) შემოსავლის განკარგვა;

ძ) დაცული ტერიტორიის გარშემო არსებული ბუფერული ზონის კონტროლი;

წ) კანონმდებლობით გათვალისწინებული სხვა ფუნქციების განხორციელება.

მუხლი 4. დირექტორი

1. დირექციას ერთმმართველობის პრინციპით ხელმძღვანელობს და მართავს დირექტორი, რომელსაც

თანამდებობაზე ნიშნავს და თანამდებობიდან ათავისუფლებს სამინისტროს სახელმწიფო საქვეუწყებო დაწესებულების – დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის (შემდგომში – დეპარტამენტი) თავმჯდომარე.

2. დირექტორი უფლებამოსილია:

ა) დამოუკიდებლად მიიღოს გადაწყვეტილებები დირექციის მართვის სფეროს მიკუთვნებულ საკითხებთან დაკავშირებით;

ბ) იმოქმედოს დირექციის სახელით და წარმოადგინოს მისი ინტერესები სხვა ფიზიკურ და იურიდიულ პირებთან ურთიერთობაში;

გ) თავისი კომპეტენციის ფარგლებში გამოსცეს ინდივიდუალური სამართლებრივი აქტები და განახორციელოს მათი შესრულების კონტროლი;

დ) კანონმდებლობით მოითხოვოს და მიიღოს ყველა საჭირო ინფორმაცია, მონაცემი, სამინისტროებისაგან, სახელმწიფო და სამთავრობო უწყებებისაგან და საჯარო სამართლის იურიდიული პირებისაგან;

ე) სამინისტროს დასამტკიცებლად წარუდგინოს მომავალი წლის ყოველწლიური სამოქმედო გეგმა საანგარიშო წლის დამთავრებამდე არა უგვიანეს სამი თვისა;

ვ) აწარმოოს მოლაპარაკება, მოამზადოს და ხელი მოაწეროს ხელშეკრულებებს, განახორციელოს ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესრულების ზედამხედველობა და კონტროლი;

ზ) დანიშნოს და გაათავისუფლოს დირექციის თანამშრომლები, განსაზღვროს სახელფასო და საპრემიო ფონდი;

თ) ყოველწლიური სამოქმედო გეგმის საფუძველზე დაამტკიცოს დირექციის შემოსავლების განკარგვის და მიღების ყოველწლიური გეგმები;

ი) განკარგოს დირექციის შემოსავალი;

კ) დააკისროს დისციპლინური და მატერიალური პასუხისმგებლობა თანამშრომლებს მუშაობის დროს დაშვებული დარღვევებისათვის;

ლ) დაამტკიცოს დირექციის შინაგანაწესი;

მ) განახორციელოს კანონმდებლობით ნებადართული სხვა უფლებამოსილებები.

3. დირექტორს ჰყავს მოადგილე, რომელსაც დირექტორის წარდგინებით ნიშნავს დეპარტამენტის თავმჯდომარე.

4. დირექტორს ეკისრება პერსონალური პასუხისმგებლობა დირექციის საკუთრებაში არსებული ქონებისათვის და ფულადი სახსრების მიზნობრივი ხარჯვისათვის.

5. დირექტორის არყოფნის დროს დირექტორის მოვალეობას ასრულებს დირექტორის მოადგილე.

მუხლი 5. დირექციის სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო

1. დაცული ტერიტორიების მართვაში საზოგადოების მონაწილეობის მიზნით იქმნება მისი სამეთვალყურეო ორგანო – „სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო" (შემდგომში – საბჭო).

2. საბჭო შედგება არა უმეტეს 12 წევრისაგან.

3. საბჭო ხელს უწყობს მოსახლეობისა და საზოგადოებრივი გაერთიანებების ადგილობრივი პრობლემატიკის სრულფასოვან ასახვას დაცული ტერიტორიების ინტეგრალური მართვის პროცესში და ამ მიზნით დირექციას უწევს მეთოდოლოგიურ დახმარებას და კონსულტაციას.

4. საბჭო უფლებამოსილია მიიღოს რეკომენდაციები:

ა) გარემოს დაცვის მოთხოვნების გათვალისწინებით ორგანიზებული და განახლებადი ბუნებრივი რესურსების გამოყენებაზე ორიენტირებული სამეურნეო საქმიანობის კონტროლის საკითხებთან დაკავშირებით;

ბ) ბუნებრივი რესურსების გამოყენების, სატრანსპორტო საშუალებათა და ვიზიტორთა კონტროლის საკითხებთან დაკავშირებით;

გ) თუშეთის დაცულ ლანდშაფტზე დასაშვები საქმიანობის, რეგულირების და დაცვის წესების (ტერიტორიის გარეთ რეგულირების წესები და დროებითი რეგულირების წესები) საკითხებთან დაკავშირებით;

დ) მართვის, კოორდინაციისა და დაშვებული საქმიანობის განვითარების მიზნით სპეციალური პროგრამების შემუშავებასთან დაკავშირებით.

5. საბჭოს გადაწყვეტილებები მიიღება საბჭოს სხდომებზე, რომლებიც იმართება კვარტალში ერთხელ მაინც. ყოველ სხდომაზე საბჭო ირჩევს სხდომის მდივანს. საბჭო უფლებამოსილია მიიღოს გადაწყვეტილება, როდესაც მას ესწრება წევრთა საერთო რაოდენობის არანაკლებ ორი მესამედისა. საბჭო გადაწყვეტილებას იღებს ხმათა უბრალო უმრავლესობით.

მუხლი 6. სახელმწიფო კონტროლი

1. დირექციის მიერ განხორციელებული საქმიანობის კანონიერების, მიზანშეწონილობის, ეფექტიანობის და საფინანსო-ეკონომიკური საქმიანობის სახელმწიფო კონტროლს ახორციელებს სამინისტრო.

2. სამინისტროს თანხმობას საჭიროებს დირექციის მიერ შემდეგი ქმედებების განხორციელება:

ა) უძრავი ქონების შეძენა და დატვირთვა;

ბ) სესხის აღება;

გ) თავდებობა;

დ) საშტატო ნუსხისა და ხელფასის ფონდის განსაზღვრა;

ე) სხვა გადაწყვეტილებების მიღება დირექციის ქონებასთან დაკავშირებით, თუ ისინი სცილდება ჩვეულებრივი საქმიანობის ფარგლებს.

3. ამ მუხლის „ბ“ და „გ“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებულ ქმედებათა განსახორციელებლად აუცილებელია საქართველოს ფინანსთა სამინისტროს თანხმობა.

4. ამ მუხლის „ა“ და „ე“ ქვეპუნქტებით გათვალისწინებულ ქმედებათა განსახორციელებლად აუცილებელია საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს თანხმობა.

მუხლი 7. დირექციის ქონება და ფინანსები

1. დასახული მიზნებისა და ამოცანების განსახორციელებლად, დირექციას საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტროს მიერ უსასყიდლო უზუფრუქტისა და თხოვების ფორმით გადაეცემა შესაბამისი ქონება.

2. დირექციის დაფინანსების წყაროებია:

ა) შესაბამისი ბიუჯეტიდან გამოყოფილი მიზნობრივი სახსრები;

ბ) სახელმწიფო შეკვეთის შესრულებით მიღებული შემოსავალი;

გ) ხელშეკრულების საფუძველზე სამუშაოს შესრულებით მიღებული შემოსავალი;

დ) საერთაშორისო ან არასამთავრობო ორგანიზაციებისა და საქველმოქმედო ფონდების, აგრეთვე ფიზიკური და იურიდიული პირების შემოწირულობანი ან დახმარება;

ე) საქართველოს კანონმდებლობით ნებადართული სხვა შემოსავალი.

3. დირექციის სახსრები და შემოსავალი განიკარგება კანონმდებლობით დადგენილი წესით და მთლიანად ხმარდება მისი მიზნებისა და ამოცანების შესრულებას. დირექციის სახსრების სხვა მიზნით გამოყენება აკრძალულია.

4. დირექციის საბუღალტრო ანგარიშგება ხორციელდება საქართველოს კანონმდებლობით დადგენილი წესით. დირექციის წლიურ ბალანსს ამოწმებს სამინისტროს მიერ დანიშნული დამოუკიდებელი აუდიტორი.

მუხლი 8. დებულებაში ცვლილებების შეტანა

დებულებაში ცვლილებებისა და დამატებების შეტანა ხორციელდება საქართველოს პრეზიდენტის ბრძანებულებით.

მუხლი 9. დირექციის რეორგანიზაცია და ლიკვიდაცია

1. დირექციის რეორგანიზაცია და ლიკვიდაცია ხორციელდება საქართველოს მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი წესით.

2. დირექციის ლიკვიდაციის შედეგად დარჩენილი ქონება გადადის სახელმწიფო საკუთრებაში.

დანართი 5. თანამდებობრივი უფლება-მოვალეობების აღწერა და ორგანიზაციული სტრუქტურა

5.1. უფლება-მოვალეობების აღწერა

n <u>დირექტორი</u>

მოქმედი კანონმდებლობისა და მენეჯმენტის გეგმის მიხედვით, დირექტორი აკონტროლებს სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში მიმდინარე ყველა საქმიანობას. ის ზედამხედველობას უწევს და პასუხისმგებელია დაცული ტერიტორიების დირექციის ფინანსურ საკითხებსა და საკუთრებაზე; ნიშნავს და ათავისუფლებს დაცული ტერიტორიების დირექციის თანამშრომლებს. ხელშეკრულებებს აფორმებს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექციის სახელით, წარმოადგენს მას ყველა დონეზე, ხსნის ყველა სახის ანგარიშს.

დაცული ტერიტორიების დირექციის დებულების თანახმად, დირექტორი წარუდგენს კვარტალურ, წლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ მოხსენებებს ზემდგომ ორგანოებს, ასევე სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭოს.

დირექტორს ნიშნავს და ათავისუფლებს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის თავმჯდომარე, მინისტრის წარდგინებით.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება ეკოსისტემების მენეჯმენტში, ადმინისტრირებისა (იურიდიული, ფინანსურ-ეკონომიკური) და საზოგადოებასთან ურთიერთობის სფეროებში.

n <u>დირექტორის მოადგილე</u>

დირექტორის მოადგილე ზედამხედველობას უწევს მენეჯმენტის პროგრამების განხორციელებას და პასუხისმგებელია მათ დროულ შესრულებაზე; დირექტორის არყოფნისას ასრულებს მის მოვალეობებსა და ფუნქციებს.

დირექტორის მოადგილე დირექტორს წარუდგენს კვარტალურ და, საჭიროების შემთხვევაში, სპეციალურ მოხსენებებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. მოადგილეს, დირექტორის წარდგინებით, ნიშნავს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის თავმჯდომარე.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება ეკოსისტემების მენეჯმენტში, ადმინისტრირებისა (იურიდიულ, ფინანსურ-ეკონომიკურ) და საზოგადოებასთან ურთიერთობის სფეროებში.

n **დაცვის (რეინჯერთა) სამსახურის უფროსი**

დაცვის სამსახურის უფროსი ვალდებულია გააკონტროლოს სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში დაწესებული რეჟიმი მისი ტერიტორიული მოწყობის მიხედვით. ის ასევე პასუხისმგებელია სახელმწიფო ნაკრძალსა და ეროვნულ პარკში განხორციელებულ ყველა დაცვით და სამაშველო საქმიანობის განხორციელებაზე; სხვა სამსახურებთან კოორდინაციით ადგენს დაცვის სამსახურის თანამშრომელთა სამუშაო გეგმას და ზედამხედველობას უწევს მის შესრულებას. მის ფუნქციებში შედის: დაცვის სამსახურის თანამშრომელთა მიღება და ტრენინგი. დირექტორისგან მიღებული შესაბამისი მითითების შემთხვევაში, თანამშრომლებთან ერთად, მონაწილეობას იღებს სხვა პროგრამების განხორციელებაშიც.

დაცვის სამსახურის უფროსი პასუხს აგებს პროგრამის ფარგლებში გამოყენებულ ქონებაზე; ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; წარადგენს კვარტალურ, წლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. დაცვის სამსახურის უფროსს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; იურიდიული საკითხების ცოდნა, ველზე მუშაობის, ცეცხლსასროლი იარაღისა და სხვა აღჭურვილობის გამოყენების გამოცდილება.

n **უფროსი მცველი (რეინჯერი)**

უფროსი მცველი პასუხს აგებს შემოვლებზე, დაცვასა და სამაშველო სამუშაოებზე მის კონტროლს დაქვემდებარებულ ტერიტორიებზე; ის უზრუნველყოფს ვიზიტორთა მომსახურებასა და უსაფრთხოებას. უფროსი მცველი, დაცვის პროგრამასთან ერთად, ადგენს მცველთა სამუშაო გეგმას და ზედამხედველობას უწევს მის განხორციელებას. დაცვის სამსახურის უფროსის მოთხოვნისამებრ, სხვა მცველებთან ერთად, მონაწილეობას იღებს მენეჯმენტის სხვა პროგრამების განხორციელებაში; პასუხისმგებელია მისთვის გადაცემულ ქონებაზე.

უფროსი მცველი პასუხისგმებელია დაცვის პროგრამის ქონებაზე; ანგარიშვალდებულია დაცვის სამსახურის უფროსის წინაშე; თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი, დაცვის სამსახურის უფროსის წარდგინებით.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; იურიდიული საკითხების ცოდნა, ველზე მუშაობის, ცეცხლსასროლი იარაღისა და სხვა აღჭურვილობის გამოყენების გამოცდილება.

n **მცველი (რეინჯერი)**

მცველს ევალება ტერიტორიის შემოვლების განხორციელება, დაცვა და სამაშველო სამუშაოები მის კონტროლს დაქვემდებარებულ ტერიტორიებზე; ის უზრუნველყოფს ვიზიტორთა მომსახურებასა და უსაფრთხოებას. უშუალო უფროსის – უფროსი მცველის მოთხოვნის საფუძველზე, მონაწილეობას იღებს მენეჯმენტის სხვა პროგრამების განხორციელებაში; პასუხისმგებელია მისთვის გადაცემულ ქონებაზე.

მცველი ანგარიშვალდებულია დაცვის სამსახურის უფროსის წინაშე; მას თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი დაცვის სამსახურის უფროსის წარდგინებით.

მოთხოვნები: უმაღლესი ან საშუალო განათლება; იურიდიული საკითხების ცოდნა, ველზე მუშაობის, ცეცხლსასროლი იარაღისა და სხვა აღჭურვილობის გამოყენების გამოცდილება.

n **საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტი**

საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტს ევალება ვიზიტორთა საინტერპრეტაციო პროგრამებისთვის სამუშაო გეგმის მომზადება და განხორციელება სხვა სამსახურებთან კოორდინაციით; მონაწილეობას იღებს თანამშრომელთა ტრენინგში. პასუხისმგებელია საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებაზე, ეროვნულ და საერთაშორისო ორგანიზაციებთან და კონსულტანტებთან ურთიერთობის დამყარებაზე, სოციალური მონიტორინგის წარმართვისა და ვიზიტორთა სტატისტიკის წარმოებაზე. ის აყალიბებს საგანმანათლებლო პროგრამებს ადგილობრივი მოსახლეობისათვის; პასუხისმგებელია მისთვის გადაცემულ ქონებაზე.

ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; წარადგენს კვარტალურ, ყოველწლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. საზოგადოებასთან ურთიერთობისა და ინტერპრეტაციის სპეციალისტს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება საზოგადოებასთან ურთიერთობის სფეროში, ინგლისური ენის ცოდნა, მაღალი დონის ზოგადი განათლება და ველზე (ექსტრემალურ პირობებში) მუშაობის უნარ-ჩვევები.

n **რესურსების მართვის სპეციალისტი**

რესურსების მართვის სპეციალისტი კოორდინირებას უწევს დაცულ ტერიტორიებზე განხორციელებულ სამეცნიერო კვლევასა და ბუნებრივი რესურსების მდგრად გამოყენებას. უზრუნველყოფს ბუნებრივი რესურსების და კულტურული ფასეულობების მდგომარეობასა და გამოყენებაზე/კონსერვაციაზე მონიტორინგის განხორციელებას. მენეჯმენტის გეგმის მიხედვით, პასუხისმგებელია შესაბამისი სამუშაო გეგმების შემუშავებასა და განხორციელებაზე სხვა სამსახურებთან კოორდინაციით. მონაწილეობას იღებს დირექციის თანამშრომელთა ტრენინგში. პასუხისმგებელია მისთვის გადაცემულ ქონებაზე. ის ხელს უწყობს მოწვეული ექსპერტების ეფექტურ მუშაობას, იბარებს მათ ანგარიშებსა და მასალებს, ზედამხედველობას უწევს მათ მიერ ნაკისრი სახელშეკრულებო ვალდებულებების შესრულებას.

რესურსების მართვის სპეციალისტი ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; დირექტორს წარუდგენს

კვარტალურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. რესურსების მართვის სპეციალისტს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; სამეცნიერო მუშაობის გამოცდილება, გეოინფორმაციულ სისტემებში (GIS) მუშაობის გამოცდილება, მაღალი დონის ზოგადი განათლება.

n **მთავარი ბუღალტერი**

მთავარი ბუღალტერი განსაზღვრავს დაცული ტერიტორიების დირექციის შემოსავლების გამოყენების პრიორიტეტებს; შეიმუშავებს საქმიანობათა სიას, რომელიც საჭიროა შემოსავლების გამომუშავების/მობილიზაციისათვის ხელსაყრელი გარემოს შესაქმნელად; განსაზღვრავს შემოსავლის გამომუშავების ოპტიმალურ გეგმას. ის აკონტროლებს/ზედამხედველობას უწევს შემოსავლებს. ეხმარება დირექტორს ფინანსურ მართვაში. ის პასუხისმგებელია ფინანსური დოკუმენტების მომზადებასა და ბანკებთან და სხვა ფინანსურ ინსტიტუტებთან ურთიერთობაზე; უზრუნველყოფს ხელფასების გაცემას, სამივლინებო ხარჯების ანაზღაურებას, ტექნიკური და სხვა სახის მასალების შესყიდვას; ამზადებს შესაბამის ფინანსურ დოკუმენტებს.

მთავარი ბუღალტერი პასუხს აგებს მისთვის გადაცემულ ქონებაზე. იგი ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; დირექტორს წარუდგენს კვარტალურ, ყოველწლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. ბუღალტერს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება ფინანსურ-ეკონომიკურ სფეროში.

n **ადმინისტრატორი**

ადმინისტრატორი პასუხისმგებელია ოფისის შენახვასა და მოვლაზე, ასევე, იმ პირებთან ურთიერთობაზე, რომლებთანაც კონტრაქტები ფორმდება რაიმე პროდუქციის ან მომსახურების მოწოდებაზე. იგი მოქმედი კანონმდებლობის შესაბამისად ამზადებს კონტრაქტებს და ახორციელებს კონცესიონერთა მხრიდან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობების შესრულების მონიტორინგს;

ადმინისტრატორი პასუხს აგებს მისთვის გადაცემულ ქონებაზე. იგი ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; დირექტორს წარუდგენს კვარტალურ, ყოველწლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს. ადმინისტრატორს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება შესაბამის სფეროში.

n **მდივანი**

მდივანი დირექტორს უწევს დახმარებას და მისი ხელმძღვანელობის ქვეშ შეიმუშავებს შიდა საქმეებისთვის აუცილებელ დოკუმენტაციას, ურთიერთობას წარმართავს სხვა ორგანიზაციებთან და სააგენტოებთან; აწარმოებს არქივს და უზრუნველყოფს ინფორმაციის შენახვას. პასუხს აგებს მისთვის გადაცემულ ქონებაზე.

მდივანს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება დოკუმენტების მომზადების, დაარქივებისა და ურთიერთობის წარმართვის სფეროებში.

n **ინფრასტრუქტურის და აღჭურვილობის სპეციალისტი**

ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის სპეციალისტი პასუხისმგებელია დაცულ ტერიტორიებზე არსებული ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის მოვლაზე, შენარჩუნებასა და შეკეთებაზე; მენეჯმენტის გეგმის შესაბამისად, ის შეიმუშავებს ინფრასტრუქტურის/აღჭურვილობის შენარჩუნების/შეკეთების საოპერაციო სამუშაო გეგმას და უზრუნველყოფს მის განხორციელებას სხვა სამსახურებთან ერთად. იგი ზედამხედველობას უწევს დაცული ტერიტორიების დირექციის ტექნიკურ პერსონალს (დურგალს, მექანიკოსს და დამლაგებელს).

ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის სპეციალისტი პასუხს აგებს მისთვის გადაცემულ ქონებაზე.

ინფრასტრუქტურისა და აღჭურვილობის სპეციალისტი ანგარიშვალდებულია დირექტორის წინაშე; დირექტორს წარუდგენს კვარტალურ, ყოველწლიურ და, საჭიროებისამებრ, სპეციალურ ანგარიშებს განხორციელებული საქმიანობისა და ფინანსური საკითხების შესახებ. ინფრასტრუქტურის სპეციალისტს თანამდებობაზე ნიშნავს და ათავისუფლებს დირექტორი.

მოთხოვნები: უმაღლესი განათლება; გამოცდილება საინჟინრო/ტექნიკურ საქმეში.

52 organizaciuli struqtura

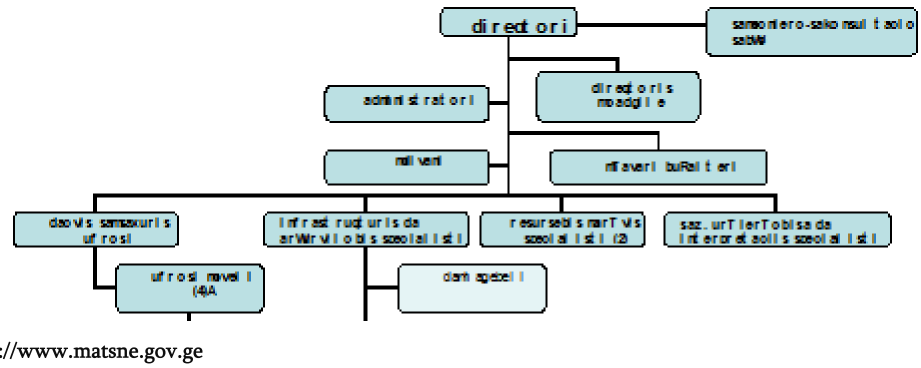

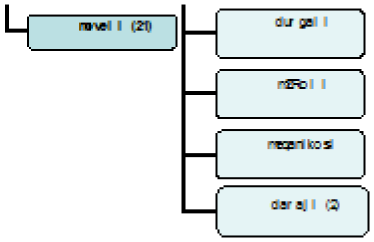

დანართი 6. საკანონმდებლო ინფორმაცია

ა) საქართველოს გარემოს დაცვის კანონმდებლობა

№	ნორმატიული აქტები	ძალაში შესვლის თარიღი
1.	საქართველოს კანონი ნიადაგის დაცვის შესახებ	12 მაისი, 1994
2.	საქართველოს კანონი მავნე ორგანიზმებისგან მცენარეთა დაცვის შესახებ	12 ოქტომბერი, 1994
3.	საქართველოს კანონი საქართველოს ტერიტორიაზე ნარჩენების ტრანზიტისა და იმპორტის შესახებ	8 თებერვალი, 1995
4.	საქართველოს კანონი დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ	7 მარტი, 1996
5.	საქართველოს კანონი სასოფლო-სამეურნეო მიწების საკუთრების შესახებ	22 მარტი, 1996
6.	საქართველოს კანონი წიაღის შესახებ	17 მაისი, 1996
7.	საქართველოს კანონი გარემოს დაცვითი ნებართვების შესახებ	15 ოქტომბერი, 1996
8.	საქართველოს კანონი სახელმწიფო ეკოლოგიური ექსპერტიზის შესახებ	15 ოქტომბერი, 1996
9.	საქართველოს კანონი სელექციური მიღწევების დაცვის შესახებ	18 ოქტომბერი, 1996
10.	საქართველოს კანონი უძრავ ნივთებზე უფლებათა რეგისტრაციის შესახებ	28 დეკემბერი 2005
11.	საქართველოს კანონი გარემოს დაცვის შესახებ	10 დეკემბერი, 1996
12.	საქართველოს კანონი ცხოველთა სამყაროს შესახებ	26 დეკემბერი, 1996
13.	საქართველოს კანონი საქართველოს საზღვაო კოდექსი, თავი XVIII	15 მაისი, 1997
14.	საქართველოს კანონი ადმინისტრაციულ სამართალდარღვევათა კოდექსი, თავი VII	12 ივნისი, 1997
15.	საქართველოს კანონი წყლის შესახებ	16 ოქტომბერი, 1997
16.	საქართველოს კანონი კურორტებისა და საკურორტო ადგილების სანიტარ ი ული დაცვის ზონების შესახებ	20 მარტი, 1998
17.	საქართველოს კანონი საშიში ქიმიური ნივთიერებების შესახებ	12 ივნისი, 1998
18.	საქართველოს კანონი სახელმწიფო საკუთრებაში არსებული არა სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების მართვისა და განკარგვის შესახებ	28 ოქტომბერი, 1998
19.	საქართველოს კანონი ბირთვული და რადიაციული უსაფრთხოების შესახებ	30 ოქტომბერი, 1998
20.	საქართველოს კანონი პესტიციდებისა და აგროქიმიკატების შესახებ	25 ნოემბერი, 1998
21.	საქართველოს კანონი კოლხეთის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ	9 დეკემბერი, 1998
22.	საქართველოს კანონი საქართველოს საზღვაო სივრცის შესახებ	24 დეკემბერი, 1998
23.	საქართველოს კანონი ნავთობისა და გაზის შესახებ	16 აპრილი, 1999
24.	საქართველოს ტყის კოდექსი	22 ივნისი, 1999
25.	საქართველოს კანონი ატმოსფერული ჰაერის დაცვის შესახებ	22 ივნისი, 1999
26.	საქართველოს საგადასახადო კოდექსი,	22 დეკემბერი 2004
27.	საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი,	22 ივლისი, 1999
28.	საქართველოს კანონი საშიში ნივთიერებებით გამოწვეული ზიანის კომპენსაციის შესახებ	23 ივლისი, 1999
29.	საქართველოს კანონი ბორჯომი-ხარაგაულის ეროვნული პარკის ტერიტორიის გაფართოების შესახებ	28 მარტი, 2001
30.	საქართველოს კანონი ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ	23 ივნისი 2005
31.	საქართველოს კანონი თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ	22 აპრილი, 2003
32.	საქართველოს კანონი ნიადაგის კონსერვაციისა და ნაყოფიერების აღდგენა-გაუმჯობესების შესახებ	8 მაისი, 2003
33.	საქართველოს კანონი „წითელ ნუსხისა“ და „წითელი წიგნის“ შესახებ	6 ივნისი, 2003
34.	საქართველოს პარლამენტის დადგენილება საქართველოს რესპუბლიკის საკოლმეურნეობათშორისო და მუნიციპალური ტყეების შესახებ	7 მარტი, 1995
35.	საქართველოს პარლამენტის დადგენილება საქართველოს დასახლებულ პუნქტებში გამწვანების ზონების, პარკების, ბაღებისა და სკვერების დაცვის შესახებ	17 ივლისი, 1998
36.	საქართველოს პარლამენტის დადგენილება ტყით სარგებლობის მოწესრიგების ზოგიერთი გადაუდებელი ღონისძიების შესახებ	27 აპრილი, 2001
37.	საქართველოს პარლამენტის დადგენილება ტყით სარგებლობისა და ხე-ტყის პროდუქციის ექსპორტის მოწესრიგების ზოგიერთი გადაუდებელი	20 ივლისი, 2001

	ღონისძიების შესახებ	

ბ) საქართველოს მიერ რატიფიცირებული საერთაშორისო ხელშეკრულებები გარემოს დაცვის სფეროში

№	ხელშკრულება	რატიფიკაციის ან მიერთების თარიღი
1.	კონვენცია შავი ზღვის დაბინძურებისგან დაცვის შესახებ ბუქარესტი, 1992	1992
2.	კონვენცია ბიოლოგიური მრავალფეროვნების შესახებ რიო დე ჟანეირო, 1992	1994
3.	გაეროს ჩარჩო კონვენცია კლიმატის ცვლილების შესახებ ნიუ იორკი, 1973	1994
4.	საერთაშორისო კონვენცია გემებისგან დაბინძურების აღკვეთის შესახებ ლონდონი, 1973	1993
5.	გაეროს კონვენცია გაუდაბნოებასთან ბრძოლის შესახებ პარიზი, 1994	1995 23 ივნისი,1999 (რატიფიკაცია)
6.	ვენის კონვენცია ოზონის შრის დაცვის შესახებ ვენა, 1985	1995
7.	მონრეალის პროტოკოლი ოზონის შრის დამშლელ ნივთიერებათა შესახებ მონრეალი, 1987	1995
8.	კონვენცია საერთაშორისო მნიშვნელობის ჭარბტენიანი, განსაკუთრებით, წყლის ფრინველთა საბინადროდ ვარგისი, ტერიტორიების შესახებ რამსარი, 1971	30 აპრილი, 1996
9.	კონვენცია გადაშენების პირას მყოფი ველური ფლორისა და ფაუნის სახეობებით საერთაშორისო ვაჭრობის შესახებ ვაშინგტონი, 1973	12 აგვისტო, 1996
10.	ხელშეკრულება შავი ზღვის, ხმელთაშუა ზღვის და მიმდებარე ატლანტიკის ოკეანის მცირევეშაპისებრთა დაცვის შესახებ	1996
11.	კონვენცია ჰაერის ფართომასშტაბიანი ტრანსსასაზღვრო დაბინძურების შესახებ ჟენევა, 1979	13 იანვარი, 1999 (შეერთება)
12.	კონვენცია სახიფათო ნარჩენების ტრანსსასაზღვრო გადაზიდვასა და მათ განთავსებაზე კონტროლის შესახებ ბაზელი, 1989	4 მაისი, 1999 (შეერთება)
13.	გაეროს კლიმატის ცვლილებების ჩარჩო კონვენციის კიოტოს პროტოკოლი კიოტო, 1997	28 მაისი, 1999
14.	კონვენცია ველურ ცხოველების მიგრერირებადი სახეობების დაცვის შესახებ ბონი, 1979	11 თებერვალი, 2000 (შეერთება)
15.	კონვენცია გარემოსდაცვით საკითხებთან დაკავშირებული ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის, გადაწყვეტილების მიღების პროცესში საზოგადოების მონაწილეობისა და ამ სფეროში მართლმსაჯულების საკითხებზე ხელმისაწვდომობის შესახებ ორჰუსი, 1998	11 თებერვალი, 2000 (რატიფიკაცია)
16.	1996 წლის 7 ნოემბრის ლონდონის პროტოკოლი ნარჩენებით ზღვის დაბინძურებისა და სხვა საკითხების შესახებ	10 მარტი, 2000 (შეერთება)
17.	1992 წლის კონვენცია ნავთობით დაბინძურებით მიყენებული ზიანის კომპენსაციის საერთაშორისო ფონდის შექმნის შესახებ	10 მარტი, 2000 (შეერთება)
18.	1992 წლის კონვენცია ნავთობით გამოწვეული ზიანისათვის სამოქალაქო პასუხისმგებლობის შესახებ	10 შეერთება, 2000 (შეერთება)
19.	1997 წლის მონრეალის ცვლილება 1987 წლის პროტოკოლში ოზონის შრის დამშლელ ნივთიერებათა შესახებ	14 ივნისი, 2000 (შეერთება)
20.	1990 წლის მონრეალის ცვლილება 1987 წლის პროტოკოლში ოზონის შრის დამშლელ ნივთიერებათა შესახებ	14 ივნისი, 2000 (შეერთება)
21.	1992 წლის მონრეალის ცვლილება 1987 წლის პროტოკოლში ოზონის შრის დამშლელ ნივთიერებათა შესახებ	14 ივნისი, 2000 (შეერთება)

გ) სხვადასხვა უწყებათა პასუხისმგებლობა დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ კანონისა და სხვა საკანონმდებლო აქტების მიხედვით

1. გარემოს დაცვისა და ბუნებრივი რესურსების სამინისტრო უფლებამოსილია:

- განახორციელოს დაცულ ტერიტორიებზე კანონმდებლობით დაწესებული რეჟიმის დაცვის მონიტორინგი და უზრუნველყოს გარემოს დაცვის კანონმდებლობისა და საერთაშორისო კონვენციების აღსრულება;
- ჩამოაყალიბოს დაცული ტერიტორიების განვითარების სტრატეგია;
- განავითაროს, დაადასტუროს და დაამტკიცოს დაცული ტერიტორიების მარეგულირებელ-ტექნიკური და მეთოდური დოკუმენტები;
- გასცეს ბუნებრივი რესურსების გამოყენების ლიცენზია დაცულ ტერიტორიების იმ ზონებში, სადაც დაშვებულია ეკონომიკური საქმიანობა;
- კოორდინაცია გაუწიოს გარემოსდაცვით მონიტორინგსა და სამეცნიერო კვლევას;
- შეიმუშაოს და კოორდინაცია გაუწიოს ფლორისა და ფაუნის ენდემური, იშვიათი და საფრთხის წინაშე მყოფი სახეობების რეაბილიტაციის საქმიანობას;
- კოორდინაცია გაუწიოს დაცულ ტერიტორიებთან დაკავშირებულ საერთაშორისო თანამშრომლობას;

- კოორდინაცია გაუწიოს მენეჯმენტის გეგმების განხილვას.

2. დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი

დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის ფუნქციები და მოვალეობები განსაზღვრულია გარემოს დაცვის და ბუნებრივი რესურსების მინისტრის 2006 წლის 11 იანვრის №9 ბრძანებით დამტკიცებულ წესდებაში. წესდება მოიცავს დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის უფლებამოსილებასთან, საქმიანობის სფეროსთან და მიზნებთან დაკავშირებულ ძირეულ საკითხებს.

დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი უფლებამოსილია:

- შეიმუშაოს და განახორციელოს სამეცნიერო კვლევის თემატური გეგმა, რომელიც მიზნად ისახავს ეკოსისტემისა და მისი კომპონენტების კონსერვაციასა და რეაბილიტაციას;
- შეიმუშაოს დაცული ტერიტორიების რეორგანიზაციის და ახალი დაცული ტერიტორიების შექმნის გეგმები;
- მონაწილეობა მიიღოს დაცული ტერიტორიების ფუნქციონირებისთვის საჭირო სამშენებლო საქმიანობის ორგანიზებასა და ინფრასტრუქტურის განვითარებაში;
- გარემოს დაცვის სამინისტროს ბიომრავალფეროვნების დაცვის სამსახურთან ერთად დაგეგმოს და ხელი შეუწყოს ცალკეული სახეობებისა და ჰაბიტატების დაცვასა და რეაბილიტაციას;
- შეიმუშაოს ცვლილებები დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის სტრუქტურულ მოწყობაში მინისტრისთვის წარსადგენად;
- წარმოადგინოს საქართველოს მთავრობა (მათ შორის, სასამართლოში) საქართველოს კანონმდებლობისა და არსებული წესდების მიხედვით უფლებამოსილ სფეროებში.

დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის მოვალეობაა დაცული ტერიტორიების სისტემის მართვა. დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტის მიზნებია:

- დაცული ტერიტორიების დირექციის ფუნქციონირების უზრუნველყოფა;
- დაცულ ტერიტორიებზე კანონის აღსრულების გაკონტროლება და კოორდინირება;
- დაცული ტერიტორიებისთვის მენეჯმენტის ტაქტიკისა და სტრატეგიის შემუშავება;
- დაცული ტერიტორიების დაგეგმარების პროცესის წარმართვა და კოორდინირება;

ბიომრავალფეროვნების ინვენტარიზაციის, სამეცნიერო კვლევისა და მონიტორინგის კოორდინირება, ასევე მოპოვებული ინფორმაციის შენახვა, დამუშავება და გავრცელება.

გარემოს დაცვის და ბუნებრივი რესურსების სამინისტროს ბიომრავალფეროვნების დაცვის სამსახურთან და მონიტორინგისა და სტატისტიკის სამმართველოსთან ერთად;

- დაცული ტერიტორიების ინფრასტრუქტურის ორგანიზებასა და განვითარებაზე კონტროლის განხორციელება;
- პროგრამების განხორციელებასა და კანონით დაშვებული სხვა საქმიანობების გაკონტროლება დაცულ ტერიტორიებზე;
- ინფრასტრუქტურის აღრიცხვასა და ექსპლოატაციაზე, აღჭურვილობისა და დაცვის საშუალებებზე კონტროლის განხორციელება;
- დაცული ტერიტორიების რეჟიმის დაცვაზე კონტროლის განხორციელება;
- საკანონმდებლო აქტებისა და დებულებების სამუშაო ვარიანტების მომზადება დადგენილი წესების მიხედვით;
- დაცული ტერიტორიებისთვის ფონდების მოზიდვის ხელშეწყობა;
- დაცულ ტერიტორიებზე ვიზიტორთა მომსახურების კოორდინირება;
- დაცული ტერიტორიების საინფორმაციო სისტემის ინტეგრირება ტურიზმის ეროვნულ საინფორმაციო სისტემაში;
- საზოგადოებასთან ურთიერთობის კამპანიის წარმართვა და კოორდინირება;
- დაცული ტერიტორიების თანამშრომლების ტრენინგების წარმართვა და კოორდინირება;
- თანამშრომლობა სხვადასხვა უწყებებთან დაცულ ტერიტორიებთან დაკავშირებულ საკითხებზე;
- დაცული ტერიტორიების საქმიანობაში საზოგადოების მონაწილეობის უზრუნველყოფა და კოორდინირება;
- დაცული ტერიტორიების სისტემის განვითარების საკითხებთან დაკავშირებულ საერთაშორისო ურთიერთობებში მონაწილეობის მიღება საკუთარი კომპეტენციის ფარგლებში; ეროვნულ და საერთაშორისო სამეცნიერო დაწესებულებებთან და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან თანამშრომლობა.

3. დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის ადგილობრივი ორგანოები - დირექცია და სამეცნიერო-საკონსულტაციო საბჭო უფლებამოსილია:

- განახორციელოს დაცული ტერიტორიების კატეგორიებისა და დებულებების შესაბამისი საქმიანობები;
- განახორციელოს დაცული ტერიტორიების ფარგლებში არსებული ეკოსისტემების, ფლორისა და ფაუნის სახეობებისა და მათი ჰაბიტატების დაცვა და რეაბილიტაცია;
- აღკვეთოს უარყოფითი ზემოქმედება მცენარეულობაზე, ფლორასა და ფაუნაზე;
- აღკვეთოს ფლორისა და ფაუნის უცხო სახეობების გავრცელება;
- დაიცვას და რესტავრაცია ჩაუტაროს ისტორიულ-კულტურულ ძეგლებს;
- ითანამშრომლოს ადგილობრივ ხელისუფლებასთან (შესაბამისი რაიონის ადგილობრივი მმართველობის წარმომადგენლებთან), სხვა სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაციებთან, სხვა დაინტერესებულ მხარეებთან;
- დაცულ ტერიტორიებზე გააკონტროლოს ბუნებრივი რესურსების გამოყენება, ავტოტრანსპორტისა და ვიზიტორების გადაადგილება;
- დააკავოს ის პირები და ნებისმიერი სახის სატრანსპორტო საშუალებები, რომელიც არალეგალურად იმყოფებიან დაცულ ტერიტორიებზე.

დანართი 7. ფლორა და ფაუნა

ა) საქართველოს წითელ ნუსხაში შეტანილ მცენარეთა სახეობები

1. *Betula raddeana*
2. *Silene marcowiczii*
3. *Silene pigmaea*
4. *Ulmus glabra*

ბ) ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის (IUCN)წითელ ნუსხაში შეტანილი სახეობები

Betula raddeana

გ) საქრთველოს ენდემები (ფლორა)

1. *Podospermum grigorashvili*
2. *Tragopogon charadzeae*
3. *Barbarea ketzkhovelii*
4. *Campanula doluchanovii*
5. *Corylus colurna*
6. *Sempervivum annae*
7. *Polygonum dzhawachischwilii*
8. *Aconitum tuscheticum*
9. *Ranunculus tebulossius*
10. *Rosa tuschetica*
11. *Lilium monadelphum*

დ) კავკასიის ენდემები (ფლორა)
1. *Agasyllis latifolia*
2. *Angelica tatianae*
3. *Anthriscus ruprechtii*
4. *Anthriscus schmalhausenii*
5. *Chaerophyllum humile*
6. *Chaerophyllum roseum*

7. *Heracleum asperum*
8. *Heracleum lescovii*
9. *Heracleum roseum*
10. *Heracleum sosnowskyi*
11. *Symphyoloma graveolens*
12. *Aetheopappus caucasicus*
13. *Artemisia splendens*
14. *Carduus adressus*
15. *Centaurea salviifolia*
16. *Cicerbita macrophylla*
17. *Cicerbita petiolata*
18. *Cicerbita prenanthoides*
19. *Cirsium ketzkhovelii*
20. *Cirsium macrocephalum*
21. *Cirsium osseticum*
22. *Cirsium pugnax*
23. *Cirsium tomentosum*
24. *Crepis sonchifolia*
25. *Dolichorriza caucasica*
26. *Erigeron venustus*
27. *Hieracium erythrocarpoides*
28. *Hieracium tephrocephalum*
29. *Jurinea exuberans*
30. *Jurinea filicifolia*
31. *Kemulariella rosea*
32. *Omalotheca caucasica*
33. *Petasites georgicus*
34. *Psephelus dealbatus*
35. *Pyrethrum demetrii*
36. *Pyrethrum leptophyllum*
37. *Scorzonera filifolia*
38. *Senecio kolenatianus*
39. *Senecio lapsanoides*
40. *Senecio pojarkovae*
41. *Senecio sosnovskyi*
42. *Taraxacum confusum*
43. *Telekia speciosa*
44. *Tephloseris karjaginii*
45. *Tephloseris subfloccosa*
46. *Tragopogon filifolius*
47. *Betula raddeana*
48. *Symphytum asperum*
49. *Symphytum caucasicum*
50. *Trigonocarium involucratum*
51. *Arabis caucasica*
52. *Dentaria bipinnata*
53. *Dentaria microphylla*
54. *Dentaria quinquefolia*
55. *Draba bryoides*
56. *Draba hispida*
57. *Draba incompta*
58. *Draba supranivalis*
59. *Erisimum meierianum*
60. *Erisimum substrigosum*
61. *Eunomia rotundifolia*
62. *Isatis reticulata*
63. *Pseudovesicaria digitata*
64. *Sisimbrium erucastrifolium*
65. *Sobolewskia caucasica*
66. *Campanula andina*

67. *Campanula argunensis*
68. *Campanula aucheri*
69. *Campanula bellidifolia*
70. *Campanula biebersteiniana*
71. *Campanula charadzeae*
72. *Campanula ciliata*
73. *Campanula collina*
74. *Campanula hohenackeri.*
75. *Campanula kolenatiana*
76. *Campanula petrophila*
77. *Campanula sarmatica*
78. *Campanula saxifraga*
79. *Cerastium kasbek*
80. *Cerastium multiflorum*
81. *Cerastium polymorphum*
82. *Cerastium salavaticum*
83. *Dianthus caucaseus*
84. *Dianthus dagestanicus*
85. *Dianthus ruprechtii*
86. *Dichodon cerastioides*
87. *Gypsophila tenuifolia*
88. *Minuartia biebersteinii*
89. *Minuartia buschiana*
90. *Minuartia inamoena*
91. *Oberna lacera*
92. *Silene caucasica*
93. *Silene daghestanica*
94. *Silene humilis*
95. *Silene linearifolia*
96. *Silene pigmaea*
97. *Silene sperculifolia*
98. *Helianthemum buschii*
99. *Chiastophyllum oppositifolium*
100. *Sedum involucratum*
101. *Cephalaria gigantea*
102. *Scabiosa owerinii*
103. *Euphorbia glaberrima*
104. *Euphorbia macroceras*
105. *Anthyllis lachnophora*
106. *Astragalus captiosus*
107. *Astragalus chordorrhizus*
108. *Astragalus kazbeki*
109. *Astragalus ketzkhovelii*
110. *Astragalus levieri*
111. *Astragalus supinus*
112. *Galega orientalis*
113. *Hedysarum caucasicum*
114. *Lotus caucasicus*
115. *Medicago glutinosa*
116. *Onobrychis biebersteinii*
117. *Oxytropis dasypoda*
118. *Trifolium fontanum*
119. *Vavilovia formosa*
120. *Vicia grossheimii*
121. *Vicia sosnowskyi*
122. *Corydalis emanuelii*
123. *Comastoma dechianum*
124. *Gentiana angulosa*
125. *Gentianella caucasea*
126. *Geranium kemulariae*

127. *Geranium ruprechtii*
128. *Lamium tomentosum*
129. *Nepeta biebersteiniana*
130. *Nepeta grandiflora*
131. *Scutellaria leptostegia*
132. *Scutellaria orientalis*
133. *Scutellaria raddeana*
134. *Stachis ossetica*
135. *Teucrium nuchense*
136. *Thymus caucasicus*
137. *Thymus collinus*
138. *Thymus marschallianus*
139. *Thymus nummularius*
140. *Thymus transcaucasicus*
141. *Ziziphora puschkinii*
142. *Papaver oreophilum*
143. *Polygala amoenissima*
144. *Androsace albana*
145. *Primula amoena*
146. *Primula bayernii*
147. *Primula cordifolia*
148. *Primula farinifolia*
149. *Primula luteola*
150. *Primula meyeri*
151. *Aconitum nasutum*
152. *Anemonastrum speciosum*
153. *Aquilegia caucasica*
154. *Aquilegia olimpica*
155. *Delphinium caucasicum*
156. *Delphinium speciosum*
157. *Pulsatilla violacea*
158. *Ranunculus baidarae*
159. *Ranunculus caucasicus*
160. *Ranunculus crassifolius*
161. *Ranunculus grandiflorus*
162. *Ranunculus oreophilus*
163. *Ranunculus osseticus*
164. *Thalictrum buschianum*
165. *Rhamnus depressa*
166. *Alchemilla chlorosericea*
167. *Alchemilla debilis*
168. *Alchemilla divaricans*
169. *Dryas caucasica*
170. *Potentilla canescens*
171. *Pyrus caucasica*
172. *Rosa buschiana*
173. *Rosa oplisthens*
174. *Sorbus caucasica*
175. *Asperula albovii*
176. *Asperula kemulariae*
177. *Asperula cristata*
178. *Galium valantioides*
179. *Salix apoda*
180. *Salix kazbekensis*
181. *Salix kuznetzowii*
182. *Salix pentandroides*
183. *Saxifraga juniperifolia*
184. *Saxifraga pseudaevis*
185. *Saxifraga subverticillata*
186. *Saxifraga ruprechtiana*

187. *Euphrasia caucasica*
188. *Euphrasia woronowii*
189. *Melampyrum caucasicum*
190. *Pedicularis armena*
191. *Pedicularis caucasica*
192. *Pedicularis comosa*
193. *Pedicularis crassirostris*
194. *Rhinanthus schischkinii*
195. *Scrophularia lateriflora*
196. *Scrophularia minima*
197. *Scrophularia ruprechtii*
198. *Verbascum wilhelmsianum*
199. *Veronica caucasica*
200. *Veronica minuta*
201. *Veronica petraea*
202. *Veronica propinqua*
203. *Veronica schistosa*
204. *Pseudobetckea caucasica*
205. *Valeriana cardamines*
206. *Valeriana saxicola*
207. *Valeriana tiliifolia*
208. *Viola caucasica*
209. *Viola minuta*
210. *Galanthus alpinus*
211. *Galanthus platyphyllus*
212. *Merendera ghalghana*
213. *Carex medwedewii*
214. *Carex meinshauseniana*
215. *Pseudomuscari pallens*
216. *Scilla winogradowii*
217. *Ornithogalum schalhausenii*
218. *Fritillaria latifolia*
219. *Fritillaria lutea*
220. *Alopecurus dasyanthus.*
221. *Alopecurus tuscheticus*
222. *Bromopsis variegate*
223. *Calamagrostis caucasica*
224. *Cleistogenes bulgarica*
225. *Colpodium versicolor*
226. *Elymus buschianus*
227. *Helictotrichon adzaricus*
228. *Koeleria luersenii*
229. *Poa caucasica*
230. *Poa iberica*

ე) ფლორის სახეობების სია

Pteridophyta

Aspleniaceae

Asplenium adianthum-nigrum L.
ruta-muraria L.
septentrionale (L.) Hoffm.
trichomanes L.
viride Huds.
woronowii H. Christ.
Ceterach officinarum Willd.
Phyllitis scolopendrium (L.) Nowman.
Dryopteridaceae
Athyrium distentifolium Tausch ex Opiz.
filix-femina (L.) Roth.
Cystopteris fragilis (L.) Bernh.

Cystopteris montana (Lam) Bernh.
Dryopteris dilatata (Hoffm.) A. Gray
Dryopteris filix-mas (L.) Schott.
Dryopteris oreades Fomin
Dryopteris pseudomas (Woll.) Holub. et Pouzar
Gimnocarpium dryopteris (L.) Newman.
Gimnocarpium robertianum (Hoffm.) Newman.
Matteuccia strutiopteris (L.) Tod.
Polystichum aculeatum (L.) Roth.
Polystichum braunii (Spenn.) Fee.
Polystichum lonchitis (L.) Roth.
Woodsia alpina (Bolton) Gray
Woodsia fragilis (Trew) Moore
Lycopodiaceae
Diphasiastrum alpinum (L.) Holub.
Huperzia selago (L.) Bernh. ex Mart et Schrank
Lycopodium annotinum L.
Ophioglossaceae
Botrychium lunaria (L.) Sw.
Polypodiaceae
Polypodium vulgare L.
Pteridaceae
Cryptogramma crispa (L.) Ribr.
Sellaginelaceae
Sellaginella helvetica (L.) Link.
Telypteridaceae
Phegopteris connectilis (Michx.) Watt.
Thelypteris oreopteris (Ehrh) Sloss
Spermatophyta
Gymnospermae
Cupressaceae
Juniperus hemisphaerica C. Presl
Juniperus oblonga M. Bieb.
Juniperus sabina L.
Pinaceae
Pinus kochiana Klotzsch ex C. Koch
Angiospermae
Dicotiledones
Aceraceae
Acer campestre L.
Acer platanoides L.
Acer trautvetteri Medw.
Adoxaceae
Adoxa moschatellina L.
Apiaceae
Agasyllis latifolia (M. Bieb.) Boiss.
Angelica tatianae Bordz
Anthriscus ruprechtii Boiss.
Anthriscus sylvestris (L.) Hoffm.
Anthriscus schmalhausenii (Albov) K.-Pol.
Astrantia maxima Pall.
Bupleurum nordmannianum Ledeb.
Bupleurum exaltatum M. Bieb.
Bupleurum polyphyllum Ledeb.
Carum carvi L.
Carum caucasicum (M. Bieb.) Boiss.
Carum meifolium (M. Bieb.) Boiss.
Chaerophyllum aureum L.
Chaerophyllum bulbosum L.
Chaerophyllum humile Steven

Chaerophyllum roseum M. Bieb.
Chamaesciadium acaule (M. Bieb.) Boiss.
Eleutherospermum cicutarium (M. Bieb.) Boiss.
Heracleum asperum (Hoffm.) M. Bieb.
Heracleum lescovii Grossh.
Heracleum roseum Steven
Heracleum sosnowskyi Manden.
Ligusticum alatum (M. Bieb) Spreng.
Orlaya daucoides (L.) Greuter.
Pastinaca armena Fisch. et C.A.Mey.
Peucedanum caucasicum (M. Bieb.) C. Koch
Peucedanum ruthenicum M. Bieb.
Pimpinella rhodantha Boiss.
Seseli transcaucasicum (Schischk.) Pimenov et Sdobnina
Symphyoloma graveolens C.A.Mey.
Trinia leiogona (C.A.Mey.) B. Fedtsch.
Zosimia orientalis Hoffm.
Asteraceae
Achillea biserata M Bieb.
Achillea millefolium L.
Achillea ptarmicifolia (Willd.) Rupr. ex Heimerl
Achillea setacea Waldst. et Kit.
Aetheopappus caucasicus Sosn.
Adenostyles platyphylloides (Sommier et Levier) Czerep.
Antennaria caucasica Boriss.
Anthemis dumetorum Sosn.
Anthemis iberica M. Bieb.
Anthemis rigescens Willd.
Anthemis sosnovskyana Fed.
Arcticum lappa L.
Artemisia absinthium L.
Artemisia chamaemelifolia Vill.
Artemisia campestris L.
Artemisia scoparia Waldst. et Kit.
Artemisia vulgaris L.
Artemisia splendens Willd.
Aster alpinus L.
Aster ibericus M. Bieb.
Carduus adressus C.A.Mey.
Carduus multijugus C. Koch
Centaurea bella Trautv.
Centaurea cheiranthifolia Willd.
Centaurea dagestanica (Lipsky) Wagenitz
Centaurea fischerii Willd.
Centaurea salicifolia M. Bieb.
Centaurea salviifolia (Boiss.) Sosn.
Chondrilla juncea L.
Cicerbita macrophylla (Willd.) Wallr.
Cicerbita petiolata (C. Koch) Gagnidze
Cicerbita prenanthoides (M. Bieb.) Beauverd.
Cicerbita racemosa (Willd) Beauverd.
Cichorium intybus L.
Cirsium echinus (M. Bieb.) Hand.-Mazz.
Cirsium hygrophiloides Kharadze
Cirsium ketzkhovelii Kharadze
Cirsium macrocephalum C.A.Mey.
Cirsium obvallatum (M. Bieb.) Fisch.
Cirsium osseticum (Adam) Petr.
Cirsium pugnax Sommier et Levier
Cirsium rhizocephalum C.A.Mey.

Cirsium simplex C.A.Mey.
Cirsium tomentosum C.A.Mey.
Crepis sonchifolia (M. Bieb.) C.A.Mey.
Crepis rhoedifolia M. Bieb.
Dolichorriza caucasica (M. Bieb.) Galushko
Doronicum macrophyllum Fisch. ex Hornem
Doronicum oblongifolium DC.
Erigeron alpinus L.
Erigeron caucasicus Steven
Erigeron orientalis Boiss
Erigeron uniflorus L.
Erigeron venustus Botsch.
Filago arvensis L.
Hieracium auriculoides Lang.
Hieracium bifurcum M. Bieb.
Hieracium chlorochromum Sosn. et Zahn.
Hieracium erythrocarpoides (Litv. et Zahn.) Kem.-Nath.
Hieracium hypoglaucum (Litv. et Zahn.)
Hieracium laewigatum Willd.
Hieracium murorum L.
Hieracium pilosella L.
Hieracium piloselloides Vill.
Hieracium panoniciforme Litv. et Zahn.
Hieracium sabaudum L.
Hieracium sabiniforme (Zahn.) Kem.-Nath.
Hieracium tephrocephalum Vuk.
Hieracium tridentatum (Fr.) Fr.
Hieracium umbellatum L.
Hieracium vulgatum Fr.
Inula grandiflora Willd.
Inula heleneum L.
Inula orientalis Lam
Inula salicina L.
Jurinea blanda (M. Bieb.) C.A.Mey.
Jurinea exuberans (Trautv.) Sosn.
Jurinea filicifolia Boiss.
Jurinella depressa (Steven) Iljin
Jurinella subacaulis (Fisch. et C.A.Mey.) Iljin
Kemulariella rosea (Steven ex M. Bieb.) Tamamsch.
Lactula georgica Grossh.
Lactula serriola L.
Lactula wilhelmsiana Fisch. et C.A.Mey ex DC.
Lapsana communis L.
Lapsana grandiflora M. Bieb.
Lapsana intermedia M. Bieb.
Leontodon asperus (Waldst. et Kit.) Boiss.
Leontodon hispidus L.
Leontodon danubialis Jacq.
Leucanthemum vulgare Lam.
Ligularia sibirica (L.) Cass.
Mycelis muralis (L.) Dumort.
Omalotheca caucasica (Sommier et Levier) Czerep.
Omalotheca supina (L.) DC.
Petasites albus (L.) Gaerth.
Petasites georgicus Manden.
Picris hieracioides L.
Podospermum grigorashvili Sosn.
Podospermum meyeri C. Koch
Psephelus dealbatus (Willd.) Boiss.
Pyrethrum coccineum (Willd.) Vorosch.

Pyrethrum demetrii Manden.
Pyrethrum leptophyllum Steven ex M. Bieb.
Pyrethrum fruticulosum Biehler
Pyrethrum parthenifolium Willd.
Scorzonera filifolia Boiss.
Scorzonera leptophylla (DC.) Grossh.
Scorzonera alpigena (C. Koch) Grossh.
Senecio kolenatianus C.A.Mey.
Senecio lapsanoides DC.
Senecio pojarkovae Schischk.
Senecio sosnovskyi Sofieva
Senecio taraxacifolius (M. Bieb.) DC.
Sonchus asper (L.) Hill.
Sonchus oleraceus L.
Stemmacantha pulchra (Fisch. et C.A.Mey.) Dittrich.
Solidago caucasica Kem.-Nath.
Solidago virgaurea L.
Taraxacum confusum Schischk.
Taraxacum officinale (L.) Weber
Taraxacum porphyranthum Boiss.
Taraxacum stevenii DC.
Telekia speciosa (Schreb.) Baumg.
Tephloseris caucasigena (Schischk.) Czerep.
Tephloseris cladobotris (Ledeb.) Grisseb. et Schenk.
Tephloseris karjaginii (Sofiekova) Holub.
Tephloseris subfloccosa (Schischk.) Czerep.
Tragopogon graminifolius DC.
Tragopogon charadzeae Kuthath.
Tragopogon filifolius Rehm. ex Boiss.
Tragopogon reticulatus Boiss. et Huet.
Tripleurospermum caucasicum (Willd.) Hayek.
Tripleurospermum elongatum Bornm.
Tusilago farfara L.
Xanthium strumarium L.
Balsaminaceae
Impatiens noli-tangere L.
Berberidaceae
Berberis orientalis C. K. Scheid.
Berberis vulgaris L.
Betulaceae
Alnus barbata C. A. Mey.
Alnus incana (L.) Moench
Betula litwinowii Doluch.
Betula pendula Roth
Betula raddeana Trautv.
Boraginaceae
Aegonychon purpurocaeruleum (L.) Holub.
Aipyanthus pulchra (Willd. ex Roem. et Schult.) E. Avetissjan
Asperugo procumbens L.
Cynoglossum officinale L.
Cerinthe minor L.
Cerinthe glabra Mill.
Echium biebersteinii (Lacaita) Dobrocz.
Echium vulgare L.
Huynchia pulchra (Roem. et Schult.) Greuter et Burdet
Lappula consanguinea (Fisch. et C.A.Mey.) Gürke
Lappula patula (Lehm.) Menich.
Lappula squarrosa (Retz) Dumort
Lithospermum arvense L.
Lithospermum officinale L.

Lycopsis orientalis L.
Myosotis alpestris F. W. Schmidt.
Myosotis amoena (Rupr.) Boiss.
Myosotis arvensis (L.) Hill.
Myosotis cespitosa Schultz.
Myosotis ramosissima Rochel. ex Schult.
Myosotis sparsiflora Pohl.
Myosotis suaveolens Waldst. et Kit.
Myosotis sylvatica Ehrh. ex Hoffm.
Nonea versicolor (Steven) Sweet.
Onosma caucasica Levin ex Popov
Onosma microcarpa Steven ex DC.
Symphytum asperum Lepech
Symphytum caucasicum M. Bieb.
Trigonocarium involucratum (Steven) Kusn.
Brassicaceae
Alliaria brachycarpa M. Bieb.
Alliaria petiolata (M. Bieb.) Cavara et Grande
Alyssum calicinum L.
Alyssum hirsutum M. Bieb.
Alyssum murale Waldst. et Kit.
Alyssum trychostachyum Rupr.
Alyssum parviflorum Fisch. ex M. Bieb.
Arabidopsis fhaliana (L.) Heinh.
Arabis caucasica Willd.
Arabis mollis Steven
Barbarea ketzkhovelii Mardal.
Barbarea vulgaris R. Br.
Brassica campestris L.
Bunias orientalis L.
Camelina pilosa (DC.) N. W. Zinger.
Camelina sativa (L.) Crantz
Capsella bursa-pastoris (L.) Medik
Cardamine impatiens L.
Cardamine pectinata Pall. ex DC.
Cardamine seidlitziana Albov
Cardamine uliginosum M. Bieb.
Chorispora tenella (Pall.) DC.
Dentaria bipinnata C.A.Mey.
Dentaria bulbifera L.
Dentaria microphylla Willd.
Dentaria quinquefolia M. Bieb.
Descuraina sophia (L.) Webb. et Prantl
Draba bryoides DC.
Draba hispida Willd.
Draba incompta Steven.
Draba nemorosa L.
Draba sibirica (Pall.) Thell.
Draba siliquosa M. Bieb.
Draba supranivalis Rupr.
Erophila verna (L.) Bess.
Erisimum aureum M. Bieb.
Erisimum ibericum (Adam) DC.
Erisimum meierianum (Rupr.) N. Busch
Erisimum substrigosum (Rupr.) N. Busch
Eunomia rotundifolia C.A.Mey.
Hesperis matronalis L.
Hesperis voronovii N. Busch
Isatis iberica Steven
Isatis reticulata C.A.Mey.

Lepidium campestre (L.) R. Br.
Lepidium ruderale L.
Murbekiella huetii (Boiss.) Rothm.
Microthlaspi perfoliatum (L.) F. K. Mey.
Nasturcium officinale R. Br. ex W. T. Aiton.
Pachyphragma macrophyllum (Hoffm.) N. Busch
Pseudovesicaria digitata (C.A.Mey.) Rupr.
Rorippa palustris (L.) Besser.
Sisimbrium loeselii L.
Sisimbrium irio L.
Sisimbrium officinale (L.) Scop.
Sisimbrium erucastrifolium (Rupr.) Trautv.
Sobolewskia caucasica (Rupr.) N. Busch
Thlaspi arvense L.
Turritis glabra L.
Campanulaceae
Asyneuma campanuloides (M. Bieb. ex Sims.) Bornm.
Campanula alliariifolia Willd
Campanula andina Rupr.
Campanula argunensis Rupr.
Campanula aucheri DC.
Campanula bellidifolia Adam
Campanula biebersteiniana Schult.
Campanula bononiensis L.
Campanula charadzeae Grossh.
Campanula ciliata Steven
Campanula collina M. Bieb.
Campanula doluchanovii Kharadze
Campanula hohenackeri Fisch. et C.A.Mey.
Campanula kolenatiana C.A.Mey. ex Rupr.
Campanula latifolia L.
Campanula petrophila Rupr.
Campanula rapunculoides L.
Campanula sarmatica Ker.-Gawl.
Campanula saxifraga M. Bieb.
Campanula stevenii M. Bieb.
Campanula trautvetteri Grossh. ex Fed.
Gadellia lactiflora (M. Bieb.) Schulkina
Cannabiaceae
Canabis ruderalis Janisch
Capparaceae
Cleome daghestanica (Rupr.) Tzvelev
Caprifoliaceae
Linnaea borealis L.
Lonicera orientalis Lam.
Lonicera steveniana Fisch. ex Pojark.
Lonicera xylosteum L.
Caryophyllaceae
Agrostemma githago L.
Arenaria rotundifolia M. Bieb.
Arenaria serpyllifolia L.
Cerastium arvense L.
Cerastium glomeratum Thuill.
Cerastium hemschinicum Schischk.
Cerastium holosteoides Fr.
Cerastium kasbek Parrot.
Cerastium multiflorum C.A.Mey.
Cerastium polymorphum Rupr.
Cerastium purpurascens Adam.
Cerastium ruderale M. Bieb.

Cerastium salavaticum Rupr.
Coronaria coriacea (Moench) Schischk. et Gorschk.
Cucubalus baccifera L.
Dianthus armeria L.
Dianthus caucaseus Sm.
Dianthus cretaceus Adam.
Dianthus dagestanicus Kharadze
Dianthus ruprechtii Schischk.
Dichodon cerastioides (L.) Rchb.
Eremogone lychnidea (M. Bieb.) Rupr.
Gypsophila elegans M. Bieb.
Gypsophila tenuifolia M. Bieb.
Herniaria caucasica Rupr.
Melandrium album (Mill) Garcke
Melandrium latifolium (Poir.) Maire.
Minuartia aizoides (Boiss.) Bornm.
Minuartia biebersteinii (Rupr.) Schischk.
Minuartia buschiana Schischk.
Minuartia circassica (Albov) Woronow
Minuartia imbricata (M. Bieb.) Woronow
Minuartia oreina (Mattf.) Schischk.
Minuartia inamoena (C.A.Mey.) Woronow
Minuartia verna (L.) Hiern.
Moehringia trinervia (L.) Clairv.
Myosoton aquaticum (L.) Moench
Oberna lacera (Steven) Ikonn.
Oberna multifida (Adam) Ikonn.
Petrorhagia saxifraga (L.) Link.
Sagina procumbens L.
Sagina saginoides (L.) H. Karst.
Saponaria officinalis L.
Scleranthus anuus L.
Scleranthus polycarpos L.
Scleranthus uncinatus Schur.
Silene caucasica (Bunge.) Boiss.
Silene compacta Fisch. ex Hornem.
Silene chlorifolia Sm.
Silene daghestanica Rupr.
Silene humilis C.A.Mey.
Silene italica (L.) Pers.
Silene linearifolia Otth.
Silene lychnidea C.A.Mey.
Silene marcowiczii Schischk.
Silene pigmaea Adam.
Silene ruprechtii Schischk.
Silene sperculifolia (Willd.) M. Bieb.
Silene viscosa (L.) Pers.
Silene wallichiana Klotzsch
Spergula arvensis L.
Vaccaria hispanica (Mill) Rauschert.
Celastraceae
Euonimus europaea L.
Euonimus verrucosa Scop.
Chenopodiaceae
Chenopodium album L.
Chenopodium botrys L.
Cistaceae
Helianthemum buschii (Palib.) Juz. et Podz.
Helianthemum grandiflorum (Scop.) DC.
Helianthemum hummularium (L. Mill.)

Convolvulaceae
Convolvulus arvensis L.
Convolvulus cantabrica L.
Calystegia sylvatica (Kit.) Griseb.
Corylaceae
Carpinus betulus L.
Corylus avellana L.
Corylus colurna L.
Crassulaceae
Chiastophyllum oppositifolium (Ledeb.) Gerger
Hylotelephium caucasicum (Grossh.) H. Ohba
Prometheum sempervivoides (Fisch. ex M. Bieb.) h. Ohba
Sedum acre L.
Sedum album L.
Sedum annuum L.
Sedum gracile C.A.Mey.
Sedum hispanicum L.
Sedum involucratum M. Bieb.
Sedum oppositifolium Sims.
Sedum pallidum M. Bieb.
Sedum stevenianum Rouy. et Camus.
Sedum spurium M. Bieb.
Sedum stoloniferum S. G. Gmel.
Sedum tenellum M. Bieb.
Sempervivum annae Gurgen.
Sempervivum caucasicum Rupr. ex Boiss.
Sempervivum pumilum M. Bieb.
Cuscutacea
Cuscuta epithymum Murray
Cuscuta europaea L.
Dipsacaceae
Cephalaria gigantea (Ledeb.) Bobrov
Dipsacus laciniatus L.
Dipsacus pilosus L.
Knautia montana (M. Bieb.) DC.
Scabiosa bipinnata C. Koch
Scabiosa caucasica M. Bieb.
Scabiosa owerinii Boiss.
Empetraceae
Empetrum caucasicum Juz.
Ephedraceae
Ephedra procera Fisch. et C.A.Mey.
Equisetaceae
Equisetum arvense L.
Equisetum palustre L.
Equisetum ramosissimum Desf.
Ericaceae
Moneses uniflora (L.) Gray
Orthilia secunda (L.) House.
Pyrola minor L.
Pyrola rotundifolia L.
Rhododendron caucasicum Pall
Rhododendron luteum Sweet.
Vaccinium myrtillus L.
Vaccinium vitis-idaea L.
Euphorbiaceae
Euphorbia glaberrima C. Koch
Euphorbia macroceras Fisch. et C.A.Mey.
Euphorbia oblongifolia (C. Koch) C. Koch
Euphorbia squamosa Willd.

Fabaceae
Amorea ambigua M. Bieb.
Amorea ruprechtii (Tamamsch. et Fed.) Roskov
Anthyllis lachnophora Juz.
Anthyllis macrocephala Wender.
Anthyllis variegata Boiss. ex Grossh.
Astracantha denudata (Steven) Podlech.
Astragalus alpinus L.
Astragalus captiosus Boriss
Astragalus chordorrhizus Fisch. ex Bunge
Astragalus falcatus Lam
Astragalus galegiformis L.
Astragalus kazbeki Kharadze
Astragalus ketzkhovelii Kharadze
Astragalus levieri Frein ex Sommier et Levier
Astragalus oreades C.A.Mey.
Astragalus resupinatus M. Bieb.
Astragalus supinus Bunge
Astragalus viciifolius DC.
Chrysaspis aurea (Pollich) Greene
Chrysaspis campestris (Schreb.) Greene
Chrysaspis spadicea (L.) Greene
Galega orientalis Lam
Hedysarum caucasicum M. Bieb.
Lathyrus aureus (Steven) Brandza
Lathyrus aphaca L.
Lathyrus cyaneus (Steven) C. Koch
Lathyrus miniatus M. Bieb. ex Stev.
Lathyrus pratensis L.
Lathyrus sylvestris L.
Lathyrus tuberosus L.
Lotus caucasicus Kuprian. ex Juz.
Lotus corniculatus L.
Medicago glutinosa M. Bieb.
Medicago lupulina L.
Medicago minima (L.) Bartal.
Medicago orbicularis (L.) Bartal.
Medicago polychroa Grossh.
Melilotus officinalis (L.) Pall.
Onobrychis biebersteinii Sirj.
Orobus cyaneus Steven
Oxytropis cyanea M. Bieb.
Oxytropis dasypoda Rupr. ex Boiss.
Securigera varia L.
Trifolium alpestre L.
Trifolium arvense L.
Trifolium aureum L.
Trifolium canescens Willd.
Trifolium fontanum Bobrov
Trifolium medium L.
Trifolium pratense L.
Trifolium trichocephalum M. Bieb.
Vavilovia formosa (Steven) Fed.
Vicia abbreviata Fisch. ex Spreng.
Vicia angustifolia Reichard.
Vicia alpestris Steven
Vicia balansae Boiss.
Vicia caucasica Ekutim.
Vicia grossheimii Ekutim.
Vicia sativa L.

Vicia sepium L.
Vicia sosnowskyi Ekutim.
Vicia variabilis Freyn. et Sint.
Fagaceae
Quercus petraea L. ex Liebl.
Fumariaceae
Corydalis alpestris C.A.Mey.
Corydalis bayerniana Rupr.
Corydalis caucasica DC.
Corydalis conorhiza Ledeb.
Corydalis emanuelii C.A.Mey.
Fumaria schleicheri Soy.-Will.
Gentianaceae
Centaurium pulchellum (Sw.) Druce
Comastoma dechianum (Sommier et Levier) Holub
Gentiana angulosa M. Bieb.
Gentiana aquatica L.
Gentiana cruciata L.
Gentiana gelida M. Bieb.
Gentiana dschimilensis C. Koch
Gentiana nivalis L.
Gentiana schistocalyx (C. Koch) C. Koch
Gentiana septemfida Pall.
Gentianella biebersteinii (Bunge) Holub.
Gentianella caucasea Lodd. ex Sims.
Gentianella umbellata (M. Bieb.) Holub.
Gentianopsis blepharophora (Bordz.) Galushko
Lomatogonium carinthiacum (Wulfen) Rchb.
Swertia iberica Fesch. et C.A.Mey.
Geraniaceae
Geranium depilatum (Sommier et Levier) Grossh.
Geranium divaricatum Ehrh.
Geranium gymnocaulon DC.
Geranium ibericum Cav.
Geranium kemulariae Kharadze
Geranium platypetalum Fisch. et C.A.Mey.
Geranium pirenaicum Burm. F.
Geranium robertianum L.
Geranium ruprechtii (Woronow) Grossh.
Geranium sanguineum L.
Geranium sylvaticum L.
Grossulariaceae
Grossularia reclinata (L.) Mill.
Ribes alpinus L.
Ribes biebersteinii Berl. ex DC.
Ribes nigrum L.
Ribes orientale Desf.
Hypericaceae
Hypericum androsaemum L.
Hypericum hirsutum L.
Hypericum linarioides Bosse
Hypericum perforatum L.
Hypericum orientale L.
Lamiaceae
Ajuga genevensis L.
Ajuga orientalis L.
Antonina debilis (Bunge) Vved.
Clinopodium vulgare L.
Dracocephalum austriacum L.
galeopsis bifida Boenn

Galeopsis lodanum L.
Glechoma hederacea L.
Lamium album L.
Lamium amplexicaule L.
Lamium tomentosum Willd.
Leonurus quinquelobatum Gilib.
Marrubium catariifolium Desr.
Mentha arvensis L.
Mentha aquatica L.
Mentha longifolia (L.) Huds.
Nepeta biebersteiniana (Trautv.) Pojark.
Nepeta grandiflora M. Bieb.
Nepeta supine Steven
Origanum vulgare L.
Prunella laciniata (L.) L.
Prunella vulgaris L.
Salvia canescens C.A.Mey.
Salvia glutinosa L.
Salvia nemorosa L.
Salvia verticillata L.
Scutellaria altissima L.
Scutellaria leptostegia Juz.
Scutellaria orientalis L.
Scutellaria raddeana L.
Stachis annua (L.) L.
Stachis atherocalix C. Koch
Stachis germanica L.
Stachis macrantha (C. Koch) Steven.
Stachis ossetica (Bornm.) Czerep.
Stachis balansae Boiss. et Kotschy
Stachis pubescens Ten.
Stachis spectabilis Choisy ex DC.
Stachis sylvatica L.
Teucrium chamaedris L.
Teucrium nuchense C. Koch
Teucrium orientale L.
Teucrium polium L.
Thymus caucasicus Willd. ex Ronniger
Thymus collinus M. Bieb.
Thymus marschallianus Willd.
Thymus nummularius M. Bieb.
Thymus transcaucasicus Ronniger
Ziziphora puschkinii Adam
Ziziphora serpyllacea M. Bieb.
Linaceae
Linum hypericifolium salisb.
Linum nervosum Waldst. et Kit.
Loranthaceae
Viscum album L.
Lythraceae
Lythrum salicaria L.
Malvaceae
Alcea rugosa Alef.
Lavatera thuringiaca L.
Malva neglecta Mallr.
Malva sylvestris L.
Menyanthaceae
Meniantha trifoliata L.
Oleaceae
Fraxinus excelsior L.

Ligustrum vulgare L.
Onagraceae
Chamerion angustifolium (L.) Scop.
Chamerion colchicum (Albov) Steinb.
Chamerion dodonaei (Vill.) Holub.
Circe alpina L.
Epilobium algidum M. Bieb.
Epilobium alpinum L.
Epilobium gemmascens C.A.Mey.
Epilobium montanum L.
Epilobium palustre L.
Epilobium prionophyllum
Oxalidaceae
Oxalis acetosella L.
Papaveraceae
Chelidonium majus L.
Papaver arenarium M. Bieb.
Papaver fugax Poir.
Papaver oreophilum Rupr.
Parnassiaceae
Parnassia palustris L.
Plantaginaceae
Plantago atrata Hoppe subsp. circassica Tzvelev
Plantago caucasica T. I. popov
Plantago lanceolata L.
Plantago major L.
Plantago saxatilis M. Bieb.
Polemoniaceae
Polemonium caucasicum N. Busch
Polygalaceae
Polygala alpicola Rupr.
Polygala amoenissima Tamamsch.
Polygala transcaucasica Tamamsch.
Polygonaceae
Aconogon panjutinii (Kharkev.) Sojak
Bistorta carnea (C. Koch) Kom.
Bistorta vivipara (L.) Gray.
Fallopia convolvulus (L.) A. Löve
Fallopia dumetorum (L.) Holub.
Oxiria digyna (L.) Hill
Persicaria hydropiper (L.) Spach.
Persicaria maculate (Raf.) A. Löve et Spach.
Polygonum aviculare L.
Polygonum alpestre C.A.Mey.
Polygonum alpinum All.
Polygonum dzhawachischwilii Charkev.
Rumex acetosa L.
Rumex acetosella L.
Rumex alpestris L.
Rumex alpinus L.
Rumex crispus L.
Rumex tuberosus L.
Primulaceae
Anagallis arvensis L.
Anagallis foemina Mill.
Androsace albana Steven
Androsace barbulata Ovcz.
Androsace lehmanniana Spreng.
Lysimachia verticillaria Spreng.
Primula algida Adam.

Primula amoena M. Bieb.
Primula auriculata Lam.
Primula bayernii Rupr.
Primula cordifolia Rupr.
Primula farinifolia Rupr.
Primula luteola Rupr.
Primula macrocalyx Bunge
Primula meyeri Rupr.
Ranunculaceae
Aconitum confertiflorum (DC.) Gager
Aconitum nasutum Fisch. ex Rchb.
Aconitum orientale Mill.
Aconitum tuscheticum N. Busch
Actaea spicata L.
Anemonastrum fasciculatum (L.) Holub.
Anemonastrum speciosum (Adam ex Pritz.) Galushko
Anemonoides caucasica (Rupr.) Holub.
Anemonoides ranunculoides (L.) Holub.
Aquilegia caucasica M. Bieb.
Aquilegia olimpica Boiss.
Batrachium trichophyllum (Chaix) Bosch
Batrachium rionii (Lagger) Nyman
Batrachium triphyllum (Wallr.) Dumort.
Caltha palustris L.
Caltha polypetala Hochst
Delphinium caucasicum C.A.Mey.
Delphinium speciosum M. Bieb.
Pulsatilla albana (Steven) Berch. et J. Presl
Pulsatilla violacea Rupr.
Ranunculus arvensis L.
Ranunculus bulbosus L.
Ranunculus baidarae Rupr.
Ranunculus caucasicus M. Bieb.
Ranunculus crassifolius (Rupr.) Grossh.
Ranunculus grandiflorus L.
Ranunculus muricatus L.
Ranunculus oreophilus M. Bieb.
Ranunculus osseticus Ovcz.
Ranunculus repens L.
Ranunculus tebulossius Prima
Thalictrum alpinum L.
Thalictrum buschianum Kem.-Nath.
Thalictrum foetidum L.
Trollius ranunculinus (Sm.) Stearn.
Rhamnaceae
Rhamnus depressa Grubov
Rhamnus pallasii Fisch. et C.A.Mey.
Rosaceae
Agrimonia eupatoria L.
Alchemilla caucasica Buser
Alchemilla chlorosericea (Buser) Juz.
Alchemilla debilis Juz.
Alchemilla divaricans Buser
Alchemilla erythropoda Juz.
Alchemilla retinervis Buser
Alchemilla sericata Rchb. ex Buser
Alchemilla sericea Willd.
Aruncus vulgaris Raf.
Cerasus avium (L.) Moench
Comarum palustre L.

Cotoneaster integerrimus Medik.
Crataegus pentagina
Dryas caucasica Juz.
Geum urbanum L.
Filipendula ulmaria (L.) Maxim.
Filipendula vulgaris Moench
Fragaria vesca L.
Malus orientalis Uglitzk.
Mespilus germanica (L.) Desv.
Padus avium Mill.
Potentilla adscharica Sommier et Levier
Potentilla argentea L.
Potentilla canescens Besser.
Potentilla caucasica Juz.
Potentilla crantzii (Crantz.) Beck
Potentilla gelida C.A.Mey.
Potentilla recta L.
Potentilla reptans L.
Potentilla geoides M. Bieb.
Potentilla ruprechtii Boiss.
Poterium polyganum Waldst. et Kit.
Pyrus caucasica Fed.
Prunus divaricata Ledeb
Prunus spinosa L.
Rosa boissier Crep.
Rosa buschiana Chrshan.
Rosa canina L.
Rosa corymbifera Borkh
Rosa mollis Sm.
Rosa iberica Steven ex M. Bieb.
Rosa oplisthens Boiss.
Rosa pimpinellifolia L.
Rosa pulverulenta M. Bieb.
Rosa tuschetica Boiss.
Rubus saxatilis L.
Rubus idaeus L.
Sibbaldia parviflora Willd.
Sibbaldia semiglabra C.A.Mey.
Sorbus aucuparia L. (= Sorbus caucasigena)
Sorbus caucasica Zinserl.
Rubiaceae
Asperula albovii Manden.
Asperula arvensis L.
Asperula kemulariae Manden.
Asperula cristata (Sommier et Levier) V. I. Krecz.
Asperula moluginoides (M. Bieb.) Rchb.
Asperula setosa Jaub. et Spach.
Cruciata articulata (L.) Ehrend.
Cruciata coronata (Sibth. et Sm.) Ehrend.
Cruciata laevipes Opiz.
Galium album Mill.
Galium mollugo L.
Galium odoratum (L.) Cop.
Galium valantioides M. Bieb.
Galium verum L.
Salicaceae
Populus tremula L.
Salix apoda Trautv.
Salix caprea L.
Salix kazbekensis A.K.Skvortsov

Salix kuznetzowii Laksch. ex Goerz.
Salix pentandroides A.K.Skvortsov
Salix caucasica Andersson
Salix triandra L.
Sambucaceae
Sambucus ebulus L.
Sambucus nigra L.
Santalaceae
Thesium alpinum L.
Thesium arvense Horv.
Saxifragaceae
Chrysosplenium alternifolium L.
Saxifraga cartilaginea Willd.
Saxifraga cymbalaria L.
Saxifraga exarata Vill.
Saxifraga flagellaris Willd. ex Sternb.
Saxifraga juniperifolia Adam.
Saxifraga kolenatiana Regel.
Saxifraga moschata Wulfen.
Saxifraga pseudaevis Oett.
Saxifraga sibirica L.
Saxifraga subverticillata Boiss.
Saxifraga ruprechtiana Manden.
Scrophulariaceae
Digitalis ferruginea L.
Diphelypae coccinea (M. Bieb.) Nicolson
Euphrasia amblyodonta Juz.
Euphrasia caucasica Juz.
Euphrasia hirtella Jord. ex Reut.
Euphrasia pectinata Ten.
Euphrasia petiolaris Wettst.
Euphrasia woronowii Juz.
Linaria genistifolia (L.) Mill.
Linaria vulgaris (L.) Mill.
Melampyrum arvense L.
Melampyrum caucasicum Bunge
Odontites vulgaris Moench
Orobanche raddeana Beck.
Pedicularis atropurpurea Nordm.
Pedicularis armena Boiss. et Huet.
Pedicularis caucasica M. Bieb.
Pedicularis comosa L.
Pedicularis condensate M. Bieb.
Pedicularis crassirostris Bunge
Rhinanthus minor L.
Rhinanthus schischkinii Vassilcz.
Rhinanthus vernalis (N. W. Zinger) Schischk. et Serg.
Rhynchocorys elephas (L.) Griseb.
Rhynchocorys orientalis (L.) Benth.
Rhynchocorys stricta (C. Koch) Albov
Scrophularia lateriflora Trautv.
Scrophularia minima M. Bieb.
Scrophularia olympica Boiss.
Scrophularia ruprechtii Boiss.
Scrophularia rupestris M. Bieb. ex Willd.
Scrophularia scopolii Hoppe ex Pers.
Verbascum blattaria L.
Verbascum georgicum Benth
Verbascum gnaphaloides M. Bieb.
Verbascum gossypinum M. Bieb.

Verbascum laxum Fil. et Jav.
Verbascum phlomoides L.
Verbascum phoeniceum L.
Verbascum pyramidatum M. Bieb.
Verbascum speciosum Schrad.
Verbascum wilhelmsianum C. Koch
Veronica anagallis-aquatica L.
Veronica arvensis L.
Veronica anagalloides Guss.
Veronica beccabunga L.
Veronica caucasica M. Bieb.
Veronica chamaedris L.
Veronica dillenii Crantz
Veronica filiformis Sm.
Veronica gentianoides Vahl.
Veronica magda M. Fisch.
Veronica minuta C.A.Mey.
Veronica multifida L.
Veronica officinalis L.
Veronica peduncularis M. Bieb.
Veronica persica Poir.
Veronica petraea (M. Bieb.) Steven
Veronica polita Fr.
Veronica propinqua Boriss.
Veronica schistosa E. A. Busch
Veronica serpyllifolia L.
Veronica verna L.
Solanaceae
Hyoscyamus niger L.
solanum persicum Willd. ex Roem. et schult.
Sparganiaceae
Sparganium simplex Huds.
Tamaricaceae
Myricaria bracteata Roile
Thymelaceae
Daphne glomerata Lam.
Daphne mezereum L.
Tiliaceae
Tilia begoniifolia Steven
Tilia cordata Mill.
Ulmaceae
Ulmus glabra Huds.
Ulmus minor Mill.
Ulmus scabra Mill.
Urticaceae
Parietaria judaica L.
Parietaria micrantha Ledeb.
Parietaria serbica Pancic.
Urtica dioica L.
Valerianaceae
Pseudobetckea caucasica (Boiss.) Lincz. #
Valeriana alpestris Steven
Valeriana alliariifolia Adam
Valeriana cardamines M. Bieb.
Valeriana officinalis L.
Valeriana saxicola C.A.Mey.
Valeriana tiliifolia Troitsky
Viburnaceae
Viburnum lantana L.
Viburnum opulus L.

Viburnum orientale Pall
Violaceae
Viola alba Besser
Viola caucasica Kolen
Viola kitaibeliana Schult.
Viola minuta M. Bieb.
Viola odorata L.
Viola oreades M. Bieb.
Viola rupestris Schmidt
Viola somchetica C. Koch
MONOCOTILEDONES
Alliaceae
Allium albidum Fisch. ex M. Bieb.
Allium kunthianum Vved.
Allium szovitsii Regel
Allium ursinum L.
Allium victorialis L.
Amaryllidaceae
Galanthus alpinus Sosn.
Galanthus platyphyllus Traub. et Moldenke
Asparagaceae
Asparagus verticillatus L.
Colchicaceae
Merendera ghalghana Otsch.
Merendera raddeana Regel
Convallariaceae
Polygonatum glaberrimum C. Koch
Polygonatum orientale Desf.
Polygonatum verticillatum (L.) All.
Cyperaceae
Blysmus compressus (L.) Panz. ex Link.
Bolboschoenus maritimus (L.) Pall.
Carex acuta L.
Carex acutiformis Ehrh.
Carex brunnescens (Pers.) Poir.
Carex canescens L.
Carex caespitosa L.
Carex caucasica Steven
Carex capillaris L.
Carex cinerea Pollich
Carex cuspidata Host.
Carex dacica Heuff.
Carex digitata L.
Carex hartmanii Cajander
Carex hirta L.
Carex huetiana Boiss.
Carex humilis Leyss.
Carex kotschyana Boiss. et Hohen
Carex leporina L.
Carex medwedewii Leskov
Carex meinshauseniana V. I. Krecz.
Carex microglochin Wahlenb.
Carex micropodioides V. I. Krecz.
Carex muricata L.
Carex pallescens L.
Carex supina Willd. ex Wahlenb.
Carex sylvatica Huds.
Carex szovitsii V. I. krecz.
Carex tristis M. Bieb.
Carex vesicaria L.

Eleoch acicularis (L.) Roem. et Schult.
Eleoch palustris (L.) Roem. et Schult.
Eriophorum vaginatum L.
Kobresia macrolepsis Meinsh
Kobresia schoenoides (C.A.Mey.) Steud.
Hyacintaceae
Muscari szovitsianum Baker
Pseudomuscari pallens (M. Bieb.) Garbari
Puschkinia scilloides Adam
Scilla sibirica Haw.
Scilla winogradowii Sosn.
Ornithogalum schalhausenii Albov
Iridaceae
Crocus speciosus M. Bieb.
Iris aphylla L.
Iris sibirica L.
Juncaceae
Juncus alpigenus C. Koch
Juncus articulatus L.
Juncus bufonius L.
Juncus compressus Jacq.
Juncus effusus L.
Juncus filiformis L.
Juncus tenuis Willd.
Luzula multiflora (Ehrh.) Lej.
Luzula pilosa (L.) Willd.
Luzula pseudosudetica (V. I. Krecz.) V. I. Krecz.
Luzula spicata (L.) DC.
Lemnaceae
Lemna minor L.
Lemna trisulca L.
Liliaceae
Fritillaria latifolia Willd.
Fritillaria lutea Mill.
Gagea anisanthos C. Koch
Gagea caroli-kochii Grossh.
Gagea dubia N. Terracc.
Gagea galacialis C. Koch
Gagea pussila (F. W. Schmidt.) Schult. et Scult. F.
Lilium monadelphum M. Bieb.
Lilium szovitsianum Fisch. et Ave-Lall.
Lloydia serotica (L.) Rchb
Paris quadrifolia L.
Melanthaceae
Veratrum lobelianum Bernh
Orchidaceae
Coeloglossum viride (L.) C. Hartm.
Corallorhiza trifida Chatel.
Dactylorhiza amblyoloba (Nevski) Aver.
Dactylorhiza euxina (Nevski) Czerep.
Dactylorhiza urvilleana (Steud.) H. Baumann et Kunkele
Goodyera repens (L.) R. Br.
Gymnadenia conopsea (L.) R. Br.
Listera cordata (L.) R. Br.
Neottia nidus-avis (L.) R. Br.
Orchis coriophora L.
Orchis maculata (L.) L.
Orchis sanasunitensis Fleischm.
Platanthera chlorantha (Custer.) Rchb.
Traunsteinera sphaerica (M. Bieb.) Schltr.

Poaceae
Agrostis planifolia C. Koch
Agrostis tenuis Sibth.
Agrostis vinealis Schreb.
Alopecurus aequalis Sobol.
Alopecurus dasyanthus Trautv.
Alopecurus glacialis C. Koch
Alopecurus myosuroides Huds.
Alopecurus tuscheticus Trautv.
Anisantha sterilis (L.) Nevski
Anisantha tectorum (L.) Nevski
Anthoxanthum odoratum L.
Arrhenatherum elatius (L.) J. Presl et C. Presl
Avenella flexuosa (L.) Drejer.
Brachypodium sylvaticum (Huds.) P. Beauv.
Briza elatior Sibth. et Sm.
Briza marcowitczii Woronow
Briza media L.
Bromopsis variegate (M. Bieb.) Holub.
Bromus commutatus Schrad.
Bromus japonicus Thunb.
Bromus scoparius L.
Brachypodium sylvaticum (Huds.) P. Beauv.
Calamagrostis arundinacea (L.) Roth.
Calamagrostis caucasica Trin.
Calamagrostis epigeios (L.) Roth.
Calamagrostis pseudophragmites (Haller F.) Koeler
Catabrosa aquatica (L.) P. Beauv.
Catabrosella (Boiss) Tzvelev
Cleistogenes bulgarica (Bornm.) Keng.
Colpodium versicolor (Steven) Schmalh.
Dactylis glomerata L.
Deschampsia caespitosa (L.) P. Beauv.
Elymus buschianus (Roshev.) Tzvelev
Elytrigia caespitosa (C. Koch) Nevski
Elytrigia repens (L.) Nevski
Festuca aizoides Lam.
Festuca arundinacea Schreb.
Festuca arymeja Mert. et Koch
Festuca ovina L.
Festuca pratensis Huds.
Festuca rubra L.
Festuca rupicola Heuff.
Festuca valesiaca Gaudin.
Festuca varia Haenke
Glyceria arundinacea (M. Bieb.) Kunth
Glyceria plicata Fr.
Helictotrichon adzaricus (Albov) Grossh.
Helictotrichon pubescens (Huds.) Pilg.
Hordeum violaceum Boiss. et Huet
Koeleria albovii Domin
Koeleria cristata (L.) Pers.
Koeleria luersenii (Domin) Domin
Lerchenfeldia flexuosa (L.) Schur.
Lolium perenne L.
Lolium rigidum Gaudin.
Melica nutans L.
Melica picta C. Koch
Melica transsilvanica Schur.
Milium effusum L.

Milium schmidtianum C. Koch
Nardus stricta L.
Phleum alpinum L.
Phleum phleoides (L.) H. Karst.
Phleum pratense L.
Poa alpina L.
Poa annua L.
Poa bulbosa L.
Poa caucasica
Poa iberica Fisch. et C.A.Mey.
Poa longifolia Trin.
Poa nemoralis L.
Poa palustris L.
Poa pratensis L.
Stipa pulcherrima C. Koch
Stipa dagestanica Grossh.
Trisetum flavescens (L.) P. Beauv.
Trisetum rigidum (M. Bieb.) Roem. et Schult.
Trisetum spicatum (L.) Richt.

ე) ძუძუმწოვრები

მსხვილი და საშუალო ზომის ძუძუმწოვრები

№	ლათინური სახელწოდება	ქართული სახელწოდება	კავკასიის ენდემი	საქართვ. წითელი ნუსხა	IUCN -ის წითელი ნუსხა
1.	Capra aegagrus	ნიამორი		+	+ (VU)
2.	Capra cylindricornis	აღმოსავლეთკავკასიური ჯიხვი	+		+ (VU)
3.	Capreolus capreolus	შველი			
4.	Cervus elaphus	ირემი		+	
5.	Rupicapra rupicapra (spp. caucasica)	არჩვი			+ (VU)
6.	Sus scrofa	გარეული ღორი			
7.	Ursus arctos	მურა დათვი			
8.	Canis aureus	ტურა			
9.	Canis lupus	მგელი			
10.	Panthera pardus	ჯიქი (ლეოპარდი)		+	+ (CR)
11.	Felis sylvestris	გარეული კატა			
12.	Lynx lynx	ფოცხვერი		+	+(NT)
13.	Martes foina	ქვის კვერნა			
14.	Martes martes	ტყის კვერნა			
15.	Meles meles	მაჩვი			
16.	Vulpes vulpes	მელა			
17.	Lepus europaeus	კურდღელი			

წვრილი ძუძუმწოვრები (სახეობების სავარაუდო სია)

№	ლათინური სახელწოდება	კავკასიის ენდემი	საქართვ. წითელი ნუსხა	IUCN -ის წითელი ნუსხა
	Insectivora			
1.	Crocidura gueldenstaedtii			
2.	Crocidura leucodon			
3.	Neomys teres	+		
4.	Sorex raddei	+	+	
5.	Sorex satunini	+		
6.	Sorex volnuchini	+		
7.	Talpa levantis			
	Chiroptera			
8.	Barbastella barbastellus			
9.	Eptesicus serotinus			
10.	Myotis nattereri			
11.	Myotis bechsteinii		+	+ (VU)
12.	Myotis blyti			
13.	Myotis mystacinus			
14.	Myotis brandtii			
15.	Nyctalus lasiopterus		+	+ (LR/nt)
16.	Nyctalus noctula			
17.	Pipistrellus nathusii			
18.	Pipistrellus pipistrelus			
19.	Pipistrellus savii			
20.	Plecotus auritus			
21.	Rhinopholus ferrumequinum			+ (LR/nt)
22.	Rhinopholus hipposideros			+ (LR/nt)
23.	Vespertilio murinus			
	Rodentia			
24.	Apodemus fulvipectus			
25.	Apodemus ponticus			
26.	Apodemus uralensis			
27.	Chionomys gud	+		+ (LR/nt)
28.	Chionoys roberti	+		+ (LR/nt)
29.	Cricetulus migratorius			
30.	Dryomys nitedula			
31.	Mesocricetus raddei			
32.	Microtus arvalis			
33.	Microtus daghestanicus	+		
34.	Microtus majori			
35.	Mus musculus			
36.	Myoxus glis			
37.	Sciurus vulgaris			
	Lagomorpha			
38.	Lepus europaeus			

ვ) ფრინველები (სიაში შესულია მხოლოდ ის სახეობები, რომლებიც თუშეთში აღირიცხა 2000-2004 წწ.-ში)

№	ლათინური სახელწოდება	ქართული სახელწოდება	კავკასიის ენდემი	საქართვ. წითელი ნუსხა	IUCN -ის წითელი ნუსხა
1.	Accipiter gentilis	ქორი			
2.	Accipiter nisus	მიმინო			
3.	Aegipius monachus	სვავი		+	+ (NT)
4.	Anthus pratensis	მდელოს მწყერჩიტა			
5.	Anthus spinoletta	მთის მწყერჩიტა			
6.	Apus apus	ნამგალა			
7.	Aquila chrysaetus	მთის არწივი		+	
8.	Aquila pomarina	მცირე მყივანა არწივი			
9.	Buteo buteo	ჩვეულებრივი კაკაჩა			
10.	Caprimulgus europaeus	უფეხურა			
11.	Carduelis cannabina	მეკანაფია			
12.	Carduelis carduelis	ჩიტბატონა			
13.	Carduelis chloris	მწვანულა			
14.	Carduelis flavirostris	მთის ჭვინტა			
15.	Carduelis spinus	ჭივჭავი			
16.	Carpodacus erythrinus	ჩვეულებრივი კოჭობა			
17.	Certhia sp.	მგლინავა			
18.	Cinclus cinclus	წყლის შაშვი			
19.	Coccothraustes coccothraustes	კულუმბური			
20.	Columba palumbus	ქედანი			
21.	Corvus corax	ყორანი			
22.	Corvus corone	რუხი ყვავი			
23.	Corvus frugilegos	ჭილყვავი			
24.	Coturnix coturnix	მწყერი			
25.	Cuculus canorus	გუგული			
26.	Delichon urbica	ქალაქის მერცხალი			
27.	Dendrocopos major	დიდი ჭრელი კოდალა			
28.	Emberiza cia	მთის გრატა			
29.	Falco subbuteo	მარჯანი			
30.	Falco tinnunculus	კირკიტა			
31.	Fringilla coelebs	ნიბლია			
32.	Garrulus glandarius	ჩხიკვი			
33.	Gypaetus barbatus	ბატკანძერი		+	
34.	Gyps fulvus	ორბი		+	
35.	Lanius collurio	ჩვეულებრივი ღაჟო			
36.	Merops apiaster	კვირიონი			
37.	Motacilla alba	წყალწყალა			
38.	Motacilla cinerea	ბზეწვია			
39.	Oenanthe isabellina	მოცეკვავე მეღორღია			
40.	Parus ater	შავი წივწივა			
41.	Parus major	დიდი წივწივა			
42.	Passer domesticus	სახლის ბეღურა			
43.	Phylloscopus sp.	ყარანა			
44.	Picus viridus	მწვანე კოდალა			
45.	Prunella modularis	ტყის ჭვინტაკა			
46.	Ptyonoprogne rupestris	კლდის მერცხალი			
47.	Pyrrhocorax graculus	ალპური ჭკა			
48.	Pyrrhocorax pyrrhocorax	წითელნისკარტა მაღრანი			
49.	Pyrrhula pyrrhula	სტვენია			
50.	Regulus regulus	ყვითელთავა ღაბუაჩიტი			
51.	Serinus pusillus	წითელთავა მთიულა			
52.	Strix aluco	ტყის ბუ			
53.	Sylvia communis	რუხი ასპუჭაკა			
54.	Tetrao mlokosiewiczi	კავკასიური როჭო	+	+	+ (DD)
55.	Tetraogallus caucasicus	კავკასიური შურთხი	+		
56.	Tringa ochropus	შავი ჭოვილო			
57.	Troglodytes troglodytes	ჭინჭრაქა			
58.	Turdus viscivorus	ჩხართვი			
59.	Upupa epops	ოფოფი			

დანართი 8. ტურისტული მარშრუტების აღწერა

ა) ვიზიტორთა საცხენოსნო ბილიკები:

1. „ორეთი" (წრიული ბილიკი ომალოს პლატო/ხოშანედან ძველი ფიჭვნარი ტყის ფერდობის გავლით იღონეში და ალპიურ მდელოზე ორეთის ტბამდე და ალპური მდელოებით და სუბალპების გავლით „ჭიხალეს" ხატის გავლით სოფელ ცოკალთამდე გომეწრის ალაზნის გადაკვეთით ომალოს პლატომდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

2. „კეხი სახეო" (წრიული ბილიკი ომალოს პლატო გომეწრის ალაზნის ფოთლოვანი ჭალის ტყის გავლით

სოფ. ხახაბომდე სუბალპური ფიჭვნარისა და ალპიური მდელოს გავლით „კეხის" უღელტეხილზე გადასვლით მდ. ორწყალის ხეობის გავლით სოფ. გოგრულთამდე გომეწრის ალაზნის გადაკვეთით სოფ. დოჭუს გავლით პირიქითის ქედზე ასვლით „სახეოს" ხატიდან ღელეს უღელტეხილის გავლით სოფელ ომალომდე და ომალოს პლატომდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, გადასახედები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

3. „ბორბალო" („რკინისმთის" ფერდობი, „ბორბალოს" მთის ფერდობით უღელეხილ „ანდაქზე", „ალაზნის თავის" შესასვლელით, „კოდორის ღელეს" უღელტეხილის გავლით წოვათამდე (ნასოფლარი ეთელთა და ინდურთა) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

4. „ამუგო" („ალაზნის თავის" შესასვლელით, „ნარცაპის" უღელეხილზე გადასვლით „ლაროვანის" ხეობიდან „ლაროვანის" უღელტეხილით შესასვლელი „ქვახიდი") – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

5. „ლაროვანი" („ალაზნის თავის" შესასვლელით, „ნარცაპის" უღელეხილზე გადასვლით „ლაროვანის" ხეობით ნასოფლარ „ჰეღომდე") – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

6. „დაქუეხი" (ბილიკების სისტემა – უღელტეხილი „აწუნთა", შესასვლელი „ქვახიდი", განშტოება „თებულოს ხაა", სოფ. გირევი). – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

ბ) ვიზიტორთა საფეხმავლო ბილიკები:

1. „დიკლო-შენაქო" (ბილიკების ქსელი ომალოს პლატოდან ნასოფლარი „აგეურთა" და სოფელი შენაქო, ფიჭვნარის გავლით „დოტკალტოს" მდელოს გავლით ძველი სამარხილე გზით სოფ. დიკლოს გავლით დიკლოს ხაამდე, ალპიურ მდელოზე შავი ქვიშის მწვერვალთან ჩიღოს ხაას გავლით ტუტარიკის მდელოდან სანარის უღელტეხილის გავლით მწვერვალ სონეხზე სოფელ შენაქომდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

2. „დართლო" (ბილიკების ქსელი სოფ. დართლოდან სოფ. ყვავლომდე ყვავლოს ხამდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, გადასახედები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

3. „ჭეშო" (სოფ. ჭეშოდან ჭეშოს ხაამდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

4. „ვიზიტორთა ცენტრი" – (მაღალი სიმჭიდროვის ბილიკების სისტემა) ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

5. „ქუე" – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

6. „ორწყალი" (შესასვლელი „თუშეთი", აბანოსთავის უღელტეხილიდან წყალგამყოფის გასწვრივ ორწყალის უღელტეხილის გავლით შესასვლელი „ორწყალი" დიდბოსელას ფერდობი, გოგრულთა) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

7. „ამირანი" (ორწყალის უღელტეხილიდან, წყალგამყოფის გასწვრივ მწვერვალ „დიდგვერდისკენ" და „ამირანის ეხამდე" (გამოქვაბულამდე), „საჯინჭვლეს" უღელტეხილი, „სამყურის წვერის" მთა, სოფ. ვესტომთის გავლით სოფ. გოგრულთამდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

8. „ნაყაიჩო" (ბილიკების სისტემა – სოფ. ფარსმა, „ნაყაიჩოს" უღელტეხილი პირიქითის ქედზე ვიზიტორთა თავშესაფარ „გონთაიმდე", განშტოება „ნაყაიჩოს" უღელტეხილზე გადასვლით სოფ. დადიკურთას გავლით სოფ. ვერხოვნამდე) – ბილიკის გასწვრივ მოწყობილია გზამკვლევი და საინტერპრეტაციო ნიშნები, სტენდები, ბარიერები, დასასვენებელი ადგილები, ტუალეტები, სანაგვე ურნები.

დანართი 9. სამეცნიერო კვლევის პრიორიტეტული მიმართულებები

შენიშვნა: ქვემოთ წარმოდგენილი სია არასრულია; დამატებითი საკითხები უნდა განისაზღვროს შესაბამის სპეციალისტებთან ერთად.

№	კვლევა	მიზანი	კვლევის ობიექტები	რეკომენდებული მეთოდები
1	ბიომრავალფეროვნების ინვენტარიზაცია	არსებული სიების განახლება/შევსება	უხერხემლოთა სხვადასხვა ჯგუფი ღამურები და სხვა წვრილი ძუძუმწოვრები, ფრინველები, რეპტილიები და მცენარეები	საველე დაკვირვებები

2	პოპულაციურ-ეკოლოგიური და კონსერვაციული მნიშვნელობის კვლევები (პოპულაციის სტრუქტურა, პოპულაციის ზრდის მაჩვენებლები, პოპულაციების სიცოცხლისუნარიანობის ანალიზი, ცხოველთა გადაადგილების შესწავლა, ჰაბიტატების შერჩევა და გამოყენება ცხოველების მიერ, ცხოველთა ქცევის კვლევები და სხვ.)	ადე კ ვატური რეკომენდაციების შემუშავება კონსერვაციული მენეჯმენტისთვის	ძუძუმწოვრები, ფრინველები	საველე დაკვირვებები, რადიო ტელემეტრიული კვლევა, კომპიუტერული მოდელირება, GIS ანალიზი, და სხვ.
3	კვებითი კავშირებისა და ცხოველთა რაციონის კვლევა	ადე კ ვატური რეკომენდაციების შემუშავება კონსერვაციული მენეჯმენტისთვის	ძუძუმწოვრები, ფრინველები,	საველე დაკვირვებები, კომპიუტერული მოდელირება, GIS ანალიზი, ლაბორატორიული ანალიზი
4	მტაცებელი-მსხვერპლის ურთიერთობის შესწავლა	ადე კ ვატური რეკომ ე ნდაციების შემუშავება კონსერვაციული მენეჯმნეტისთვის	ძუძუმწოვრები, ფრინველები	საველე დაკვირვებები, კომპუტერული მოდელირება, GIS ანალიზი, ლაბორატორიული ანალიზი
5	ტაქსონომიური კვლევა მინიმალური ზემოქმედების მქონე (გენეტიკური) მეთოდების გამოყენებით	არსებული სიების განახლება/შევსება	ძუძუმწოვრები, ფრინველები, რეპტილიები და ამფიბიები, მცენარეები.	შეგროვებული მასალის მიტოქონდრიული და ბირთვული დნმ-ის ანალიზი
6	არამერქნული რესურსების შეფასება	სათანადო ინფორმაციის შეგროვება, არამერქნული რესურსების კონსერვაციისა და მდგრადი გამოყენებისთვის რეკომენდაციების მომზადება	სოკოები, კენკროვნები, სამკურნალო მცენარეები	საველე კვლევები, GIS ანალიზი, სოციო-ეკონომიკური შეფასება, მონიტორინგის წარმოება და სხვ.
7	თევზის მარაგის შეფასება თუშეთის მდინარეებში	სათანადო ინფორმაციის შეგროვება; კალმახის კონსერვაციისა და მდგრადი გამოყენებისთვის რეკომენდაციების მომზადება	კალმახი	საველე კვლევები, GIS ანალიზი, სოციო-ეკონომიკური შეფასება, მონიტორინგის წარმოება და სხვ.
8	ადამიანსა და ველურ ცხოველებს (მსხვილ მტაცებლებს) შორის კონფლიქტის შესწავლა	რეკომენდაციების მომზადება ამ კონფლიქტის შესამცირებლად.	მსხვილი ძუძუმწოვრები	საველე დაკვირვებები, კომპუტერული მოდელირება, GIS ანალიზი, ლაბორატორიული ანალიზი, სოციო-ეკონომიკური შეფასება
9	ბუნებრივი ხანძრების ეკოლოგიის შესწავლა ფიჭვნარებში	რეკომენდაციების მომზადება ხანძრების მენეჯმენტის კუთხით	ფიჭვნარები	საველე დაკვირვებები, ლიტერატურის დამუშავება, ეკოლოგიური მოდელირება
10	საქონლის ძოვების ეკოლოგიის შესწავლა და საძოვრების მდგომარეობის შეფასება	პირუტყვის ძოვების ზეგავლენის შეფასება და შესაბამისი რეკომენდაციების მომზადება	-	საველე დაკვირვებები, ეკოლოგიური (მათ შორის კომპიუტერული) მოდელირება, GIS ანალიზი, საძოვრების პროდუქტიულობის ანალიზი, სოციო-ეკოლოგიური შეფასება

დანართი 10. დაცული ლანდშაფტისთვის რეკომენდებული პრიორიტეტული საქმიანობები

N	საქმიანობა	აღწერა-დასაბუთება	მოსალოდ - ნელი შედეგები	პოტენციური შემსრულებლები და მონაწილეები	სავარაუდო ბიუჯეტი (ა.შ.შ. დოლარი)
1	დაცულ ლანდშაფტში	თუშეთის დაცულ ლანდშაფტში დაახლოებით 9000 ჰა ტყეა. ამ	დაცული ლანდშაფტის ტყის	ადგილობრივი მმართველობისა და	40 000

	ტყის ინვენტარიზაცია და მართვის გეგმის შედგენა	ტყეების მდგრადი პრინციპებით მართვის მიზნით უნდა განისაზღვროს/შეიქმნას ტყის მართვაზე პასუხისმგებელი სტრუქტურა; შეიქმნას აღნიშნული ტყის ფონდის აღრიცხვის სისტემა, რომელიც მოიცავს მონიტორინგს, კადასტრს და ტყეთმოწყობას. ამ მონაცემების საფუძველზე უნდა განხორციელდეს ზონირება, დადგინდეს ტყითსარგებლობის წესები და ნორმები. დაცული ტერიტორიების დირექცია აქტიურად ითანამშრომლებს ადგილობრივ მმართველობასთან.	აღრიცხვისა და მართვის სისტემის ჩამოყალიბება	თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, სატყეო დეპარტამენტი, არასამთავრობო და სათემო ორგანიზაციები.	
2	სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების ინვენტარიზაცია და მართვის გეგმის შექმნა	თუშეთის დაცულ ლანდშაფტში სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებიდან გამოიყოფა სახნავი, სათიბი, საძოვარი. ამ ტერიტორიაზე საჭიროა განხორციელედეს საკადასტრო სამუშაოები და მიღებული მონაცემების საფუძველზე, დაცული ტერიტორიის დირექციისა და ყველა სხვა დაინტერესებული მხარის თანამონაწილეობით, შეიქმნას სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მართვის გეგმა.	დაცული ლანდშაფტის სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების მონაცემთა GI S ბაზა და და მართვის გეგმა	სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრო, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, არასამთავრობო და სათემო ორგანიზაციები.	45000
3	კულტურული მემკვიდრეობის ინვენტარიზაცია და მართვის გეგმის შედგენა	თუშეთის დაცული ლანდშაფტი მდიდარია უნიკალური ხუროთმოძღვრული ძეგლებით და ისტორიული მემკვიდრეობით. თუმცა არ არსებობს მონაცემთა ერთიანი ბაზა და შეთანხმებული/დამტკიცებული მართვის გეგმა. ამ რეგიონში ტურიზმის განვითარების და არსებული ხუროთმოძღვრული მემკვიდრეობის შენარჩუნების მიზნით დაცული ტერიტორიების დირექციამ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს არსებული ისტორიულ-კულტურული რესურსების ინვენტარიზაციასა და მართვის გეგმის შემუშავებაში.	ხუროთმოძღვრუ -ლი მემკვიდრეობის მონაცემთა ბაზა და მართვის გეგმა	კულტურის, ძეგლთა დაცვის და სპორტის სამინისტრო, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, საზოგადოებრივი და სათემო ორგანიზაციები.	70 000
4	დაცული ლანდშაფტის მასტერ-გეგმის დამუშავება	სახელმწიფო ნაკრძალის და ეროვნული პარკის სრულფასოვანი მართვისათვის მნიშვნელოვანია დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიულ-სივრცობრივი დაგეგმარება. აღნიშნული გეგმა გათვლილი უნდა იყოს 6 წლიან პერიოდზე ორი სამწლიანი ფაზით (2006-2012 წ.წ.) და წარმოადგენდეს კონსენსუსის შედეგს ადგილობრივ თემს, ხელისუფლებას, დაცული ტერიტორიის დირექციას და ბიზნეს-სექტორს შორის. დაცული ტერიტორიების დირექცია შესაძლებელია იყოს მისი შემუშავების ინიციატორი	დამტკიცებული დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიულ-ფუნქციონალური (მასტერ) გეგმა	ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ბიზნესის სექტორი, საზოგადოებრივი და სათემო ორგანიზაციები.	95 000
5	დაცული ლანდშაფტის ტერიტორიაზე მშენებლობბების სახელმძღვანელო დოკუმენტის დამუშავება	ეს სახელმძღვანელო დოკუმენტი უნდა გახდეს მთავარი ინსტრუმენტი ადგილობრივი ხელისუფლებისა და მოსახლეობისათვის დაცული ლანდშაფტის განაშენიანებისა და მშენებლობასთან დაკავშირებული კონკრეტული გადაწყვეტილებების მიღების დროს. დაცული ტერიტორიების დირექცია უშუალოდაა დაინტერესებული აღნიშნული დოკუმენტის არსებობით და აქტიურად უნდა იყოს ჩართული მის მომზადებაში, ვინაიდან ტურიზმის განვითარების და მენეჯმენტის ინტერესებიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ტრადიციული კულტურული ლანდშაფტის შენარჩუნება.	შემუშავებული და ადგილობრივი მმართველოსბის მიერ დამტკიცებულია მშენებლობის სახელმძღვანელო დოკუმენტი	ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ბიზნესის სექტორი, სფეროს ექსპერტები და სათემო ორგანიზაციები.	10 000
6	სამოდელო	თუშეთის მოსახლეობის	ტრადიციული,	ადგილობრივი	200 000

	"ბოსლის" (სამეურნეო სოფელი) მოწყობა.	მეურნეობისათვის ისტორიულად დამახასიათებელი იყო სოფელ-ბოსლობა. ამჟამად იგი შემორჩენილია რამდენიმე სოფელში, სადაც მუდმივი მოსახლეობაა. ტრადიციული მეურნეობის გაძღოლის ეს წესი წარმოადგენს სამეურნეო რესურსების გამოყენების რაციონალურ ფორმას. მისი აღდგენის ინიცირებამ სამოდელო ბოსლების შექმნის გზით (სოფლებში შენაქოში, დართლოში, დოჯუში), ხელი უნდა შეუწყოს რესურსების მდგრადი გამოყენების ტრადიციული წესების აღორძინებას, რითაც სისხლხორცეულად არის დაინტერესებული დაცული ტერიტორიების დირექცია.	სოციალურად და ეკოლოგიურად მდგრადი სამეურნეო სამოდელო სოფლის არსებობა	მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, არასამთავრობო და სათემო ორგანიზაციები.	
7	სახურავის და სამშენებლო ფიქალის სამოდელო კარიერების შექმნა	გასულ საუკუნეში თუშეთის ტრადიციული არქიტექტურული ლანდშაფტის იერსახე მნიშვნელოვნად შეიცვალა ტრადიციული სამშენებლო მასალის – ფიქლის ნაცვლად, (განსაკუთრებით სახურავად) არატრადიციული მასალების (შიფერი, თუნუქი, ბლოკი) გამოყენების გამო. კარიერების მოწყობით ადგილობრივი მოსახლეობისათვის უფრო ხელმისაწვდომი გახდება ფიქალი, როგორც სახურავის, ისე სამშენებლო მასალა, რითაც ხელი შეეწყობა უნიკალური კულტურული ლანდშაფტის აღდგენასა და შენარჩუნებას.	კულტურული ლანდშაფტის ტრადიციული იერ-სახის აღდგენა/შენარჩუ - ნება; წიაღით სარგებლობის რაციონალური მაგალითების შექმნა.	ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ბიზნეს-სექტორი და სათემო ორგანიზაციები.	15000
8	სათემო საკრედიტო ფონდის შექმნა	ადგილობრივ დონეზე მცირე ბიზნესის განვითარების ხელშესაწყობად ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ღონისძიება შეიძლება იყოს სათემო საკრედიტო ფონდის შექმნა (მაგ. საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციების საგრანტო მხარდაჭერის საფუძველზე). ფონდის მიერ გაცემული მცირე, დაბალი საპროცენტო ან უპროცენტო განაკვეთის სესხები ადგილობრივი მცირე ბიზნესის წარმომადგენლებისთვის ხელმისაწვდომს გახდის ფინანსურ რესურსებს არსებული წარმოების გაფართოებისა და განვითარებისათვის.	ადგილობრივი მცირე ბიზნესისთვის ხელმისაწვდომი ფინანსური რესურსები; ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გაუმჯობესება.	საერთაშორისო და ეროვნული ფონდები, ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ბიზნეს-სექტორი, არასმთავრობო და სათემო ორგანიზაციები.	100000 (წლიურად)
9	დაცული ლანდშაფტის მართვის ინსტიტუციური მოდელის ჩამოყალიბება	დაცული ლანდშაფტის ინსტიტუციური მართვის მოდელის ჩამოყალიბება აუცილებელია ამ დაცული ტერიტორიის სრულფასოვანი მენეჯმენტისთვის. სახელმწიფო ნაკრძალისა და ეროვნული პარკის დირექციამ აქტიური მონაწილეობა უნდა მიიღოს ამ მოდელის ჩამოყალიბებაში და შესაბამისი სამსახურების შექმნის და წვრთნების ორგანიზებაში.	ყველა დაინტერესებული მხარის მონაწილეობით შემუშავებული დაცული ლანდშაფტის მართვის ინსტიტუციური მოდელი	ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, ადგილობრივი ბიზნეს-სექტორი, არასმთავრობო და სათემო ორგანიზაციები.	10000
10	ალტერნატიული ენერგიის წყაროების განვითარების ხელშეწყობა	ადგილობრივი გეოგრაფიული პირობებიდან და განსახლების თავისებურებებიდან გამომდინარე თუშეთში დიდ მნიშვნელობას იძენს ალტერნატიული ენერგიის წყაროების (წყლის, მზის, ქარის, ბიოგაზი) გამოყენება. ეს შეამცირებს ბუნებრივ რესურსებზე ზეწოლას და გააუმჯობესებს ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფას. ამ მხრივ მნიშვნელოვანია ალტერნატიული ენერგიის წყაროების გამოყენების პოტენციალის შეფასება და	ალტერნატიული ენერგიის წყაროების გამოყენების კუთხით კონკრეტული წინადადებების პაკეტის მომზადება	ადგილობრივი მმართველობისა და თვითმმართველობის ორგანოები, დაცული ტერიტორიების დირექცია, შესაბამისი ექსპერტები.	30000

		პოტენციური დონორების/ინვესტორებისთვის კონკრეტული წინადადებების შეთავაზება. ამავე დროს, აუცილებელი პირობაა გარემოსდაცვითი სტანდარტების მკაცრად დაცვის უზრუნველყოფა (განსაკუთრებით, მცირე ჰესების მ შ ენებლობის დროს).			

დანართი 11. სოციალური მონიტორინგის კითხვარი

<u>საზოგადოებრივი აღქმისა და სოციალური გავლენის მონიტორინგისა და შეფასების პროგრამის დიზაინი</u>

მომზადებულია საქართველოს საზოგადოებრივი აზრისა და მარკეტინგული კვლევების ასოცაციის (GORBI) მიერ

შესავალი

წინამდებარე გამოკვლევის მიზანია იმ ტერიტორიაზე, სადაც მიმდინარეობს პროექტი, განხორციელდეს მოსახლეობის განწყობის/დამოკიდებულების მონიტორინგი და შეფასება (M&E პროგრამა). კვლევის დროს მოხდება ასევე იმ სოციალური პრობლემების იდენტიფიცირება, რაც შეიძლება წარმოიქმნას პროექტთან დაკავშირებული საქმიანობის გამო და შეფასდება პროექტის საერთო სოციალური გავლენა.

პროექტი ასევე ითვალისწინებს დაცული ტერიტორიების ხელმძღვანელობისთვის და ცენტრისთვის მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მიწოდებას, რათა გააუმჯობესდეს დაცულ ტერიტორიებზე და ცენტრში მმართველობითი პროცედურები. მონიტორინგისა და შეფასების კვლევის ანგარიშის განხილვა დაეხმარება საკონსულტაციო საბჭოს გადაწყვეტილებათა მიღებაში და შექმნის ნათელ სურათს პროექტთან დაკავშირებულ სოციალურ პრობლემებზე. შედეგად საკონსულტაციო საბჭო იქნება უფრო მომზადებული კითხვარის შედგენასა და მასში ცვლილებათა შეტანისას და, ასევე, გამოკითხული მოსახლეობის კონკრეტულ საჭიროებათა გათვალისწინებაში.

მეთოდოლოგია

M&E პროგრამის მომზადება

GORBI-მ შეიმუშავა სპეციალური მეთოდები (კითხვარი, ინსტრუქციები და მონაცემთა დამუშავების ფაილი) წინამდებარე დავალების შესასრულებლად.

კვლევის ინსტრუმენტები – ვეყრდნობით რა M&E პროგრამის მოთხოვნებს, GORBI-მ შეიმუშავა სპეციალური, რესპონდენტის მიერ შესავსები, კითხვარი. კვლევის ინსტრუმენტებზე მუშაობისას მოხდა შემდეგი ფაქტორების გათვალისწინება:

1. *ინტერვიუზე დახარჯული მინიმალური დრო* – რადგანაც კითხვარი ივსება რესპონდენტის მიერ დამოუკიდებლად, ინტერვიუერის დახმარების გარეშე, გამოკითხვა უნდა იყოს მოკლე, ადვილად წასაკითხი და მარტივად გასაგები.
2. *კითხვების ფორმულირება* – კითხვარი უნდა იყოს მკაფიოდ ჩამოყალიბებული და გამოირიცხოს ისეთი შეკითხვები, რომელიც გაურკვეველია.
3. *ფორმატი* – კითხვარის გარეგნულ სახეს უნდა დაეთმოს განსაკუთრებული ყურადღება: ტექსტი უნდა დაიბეჭდოს მსხვილი შრიფტით, კითხვებს შორის უნდა იყოს გამოტოვებული მანძილი და, ასევე, ადგილი უნდა დაეთმოს განმარტებებს რესპონდენტთათვის. კითხვარს უნდა ახლდეს ინსტრუქციები რესპონდენტთათვის იმასთან დაკავშირებით, თუ როგორ უნდა შეივსოს იგი.

მონიტორინგის ჯგუფი და ჯგუფის წევრთა მოვალეობები

დაცული ტერიტორიის დირექციის თანამშრომლები წარმოადგენენ M&E პროგრამის ძირითად ბირთვს. მათ დაევალებათ:

1. მონიტორინგის მასალების მომზადება (ფორმატირება და დაბეჭდვა).
2. მონიტორინგის კითხვარების დარიგება შერჩეულ ოჯახებში.
3. შევსებული კითხვარების შეგროვება.
4. მონაცემების დამუშავება.
5. დასკვნების ანალიზი საკონსულტაციო ჯგუფისთვის; ასევე, სხვა დაინტერესებული მხარეებისთვის პირველადი და საბოლოო ანგარიშების მიწოდება.
6. ჯგუფის ხელმძღვანელები (ოთხი დაცული ტერიტორიიდან) გააკონტროლებენ M&E პროგრამის ყველა ეტაპს.

მონიტორინგის ჯგუფის ტრენინგი

M&E პროგრამის განმხორციელებელი ჯგუფების სატრენინგო სესიის დროს ინსტრუქტორები საგანგებოდ მიუთითებენ, რომ მონიტორინგი და შეფასება ცალკე აღებული ღონისძიებებია. მონიტორინგი არის დასახლებულ პუნქტში მიმდინარე მოვლენების შესახებ ინფორმაციის შეგროვების პროცესი. იგი წარმოადგენს გარკვეული დროის მანძილზე პროგრესის სისტემურსა და თანამიმდევრულ დაკვირვებას, მის შეფასებას. მონიტორინგიდან მოპოვებული მონაცემების საფუძველზე M&E პროგრამა ახდენს ინფორმაციის ანალიზსა და ინტერპრეტირებას.

M&E-ის პროგრამის პირველი ციკლის ჩატარებამდე, GORBI-ს სპეციალისტები ინსტრუქტაჟს ჩაუტარებენ M&E-ის პროგრამის განმხორციელებელი ჯგუფის წევრებს (დაცული ტერიტორიის დირექცია). ეს გაკეთდება იმიტომ, რომ დაცული ტერიტორიის დირექციის წევრები სათანადოდ გაეცნონ კითხვარს, დასმული შეკითხვების განმარტებებს და შეძლონ მოპოვებული მონაცემების დამუშავება. მეტად მნიშვნელოვანია უშუალო შემსრულებელთა აკურატულობა და კარგი მომზადება. მათ კარგად უნდა ჰქონდეთ გაცნობიერებული კვლევის მიზნები, შერჩევის პრინციპები და პროექტის ზოგადი სტრუქტურა.

იმისათვის, რომ ტრენინგი იყოს ამომწურავი და ნაყოფიერი, უნდა იქნეს გამოყენებული შემდეგი სქემა:

1. შემსრულებლებს (ინფორმაციის შემგროვებლებს) უნდა განემარტოთ კვლევის მიზანი და მათ როლი ამ პროცესში.
2. სპეციალური განხილვა მიეძღვნება შერჩევის პროცედურას, მაგ.: როგორ შეარჩიონ სოფლები, ოჯახები და კონკრეტული რესპონდენტები ოჯახის დონეზე.
3. ინფორმაციის ყველა შემგროვებელი მზად უნდა იყოს და შეეძლოს, პასუხი გასცეს მომავალ რესპონდენტებს M&E პროგრამასთან დაკავშირებულ კითხვებზე.
4. ინფორმაციის შემგროვებლები მზად უნდა იყვნენ, აგრეთვე, განმარტონ პროგრამასთან დაკავშირებული დეტალები, მიზანი, ამოცანები და ამ პროექტში მონაწილეობის მნიშვნელობა.
5. მიუხედავად იმ ფაქტისა, რომ M&E პროგრამის მონაცემები შეგროვდება რესპონდენტის მიერ დამოუკიდებლად შევსებული კითხვარების საშუალებით, ყველა ინტერვიუერმა უნდა მიიღოს ინტერვიუს პირისპირ ჩატარების გამოცდილება. ეს აუცილებელია იმისთვის, რომ მათ უკეთ გაიგონ და გააცნობიერონ კითხვარში დასმული კითხვები და, ასევე, ის პოტენციური პრობლემები და შეკითხვები, რომელიც რესპონდენტებს შეიძლება გაუჩნდეს კითხვარის შევსებამდე, ან შევსების შემდეგ.
6. ინფორმაციის შემგროვებლებიც, ასევე, გაივლიან ტრეინინგს.
7. პირველი ციკლის შემდეგ პროექტის განმხორციელებლებმა უნდა შეაჯამონ მიღებული შედეგები და დაგროვილი გამოცდილება, გააანალიზონ დაშვებული შეცდომები და ის პრობლემები, რომელსაც მოულოდნელად წააწყდნენ. აღნიშნული მომენტები გათვალისწინებულ უნდა იქნეს მომავალი ციკლებისათვის.

M&E პროექტის პირველი ციკლისათვის გორბი სამუშაოს შემსრულებლებს დაეხმარება მონაცემების დამუშავებასა და პირველადი ანგარიშის მომზადებაში.

შერჩევის დიზაინი და რესპონდენტების შერჩევა

M&E პროგრამა განხორციელდება ოთხივე დაცული ტერიტორიის ფარგლებში. თუშეთში ჯგუფის ხელმძღვანელები კითხვარებს ყველა ოჯახს (დაახლოებით 200 ოჯახში) დაარიგებენ. ლაგოდეხისა და დედოფლისწყაროს რაიონებში ჯგუფის წევრები დაარიგებენ დაახლოებით 300 კითხვარს თითოეულ რეგიონში (მათ შორის, პანკისის ხეობაშიც). ამასთანავე, თავად სოფლებში ოჯახების შერჩევა მოხდება შემთხვევითი შერჩევის საფუძველზე. მაგალითად, ჯგუფის ხელმძღვანელებს ჩაუტარდებათ ინსტრუქტაჟი სოფლის დონეზე, ოჯახების შერჩევასთან დაკავშირებით.

კითხვარს შეავსებს შერჩეული ოჯახების ყველაზე მეტად ინფორმირებული წევრი.

კრიტერიუმები მონიტორინგის ინსტრუმენტებისათვის

პროექტზე მუშაობის პროცესში ყურადღება გამახვილდება 5 ძირითად მიმართულებაზე. ესენია:

1. მოსახლეობის გათვითცნობიერების გაგება.
2. ამ პროექტიდან გამომდინარე შიში და მოლოდინი.
3. სარგებელი და ზარალი.
4. მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური სტატუსი.
5. დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის სამენეჯმენტო გეგმაში მონაწილეობა (აღიქვამენ თუ არა ისინი, რომ წარმოადგენენ სამენეჯმენტო პროცესის შემადგენელ ნაწილს, ან თუ შეუძლიათ ზემოქმედება გადაწყვეტილების მიღებისას).

მიდგომა

1. **ოჯახურ მეურნეობათა წარმომადგლობითი გამოკვლევა** სრტუქტურული კითხვარების გამოყენებით.

კითხვარები განაწილდება და შეგროვდება დაცული ტერიტორიების პერსონალის მიერ. სოფლები შეირჩევა ბოლო კვლევის შედეგებზე დაყრდნობით. შეირჩევა, უმეტესად, ისეთი სოფლები, რომელიც ახლოსაა დაცულ ტერიტორიებთან/დამოკიდებულია დაცული ტერიტორიების რესურსებზე. კითხვარში იქნება, დაახლოებით, 15-20 კითხვა და თითოეულ კითხვას ექნება შეფასების 3-4 ბალიანი შკალა (იხილეთ დანართი). კითხვარი მოიცავს შემდეგ თემებს:

- ცოდნა/გათვითცნობიერება დაცული ტერიტორიების შესახებ (ამაში შედის ამ ტერიტორიების არსებობა, საზღვრები და ა.შ.)
- მოლოდინი
- შიში
- სარგებელი
- ზარალი
- მოსახლეების აქტიურობის დონე (დაგეგმვაში, მენეჯმენტში, პრობლემების გადაჭრაში და სხვ.)

2. დისკუსიები მრგვალი მაგიდის გარშემო: საკონსულტაციო საბჭო (ან, დასაწყისში, შესაძლებელია *დაცული ტერიტორიების განვითარების ცენტრი*) ხელს შეუწყობს სხვადასხვა დაინტერებული მხარის/პირის მოწვევასა და მრგვალი მაგიდის მოწყობას (წელიწადში ერთხელ, ან ორჯერ). ამ შეხვედრებზე დაცული ტერიტორიების დირექცია გააკეთებს პრეზენტაციას დაცულ ტერიტორიებზე მომხდარი მნიშვნელოვანი მოვლენების შესახებ. სხვა დაინტერესებულ მხარეებს ექნებათ აზრის გამოთქმის საშუალება (წამოჭრან პრობლემები, მიუთითონ შემაშფოთებელ მომენტებზე, გააკეთონ კომენტარები, გამოთქვან სურვილები და სხვ.)

დაინტერესებულ მხარეთა წარმომადგენლობით შეხვედრებში უნდა მონაწილეობდნენ: მწყემსებისა და ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენლები, ადგილობრივი მთავრობა, არასამთავრობო ორგანიზაციები, კერძო სექტორის წარმომადგენლები, დაცული ტერიტორიების პერსონალი.

კ ი თ ხ ვ ა რ ი

ცოდნის დონის დადგენა

1.1. ცხოვრობთ თუ არა დაცული ტერიტორიის მახლობლად?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

1.2. რა მანძილზეა დაცული ტერიტორიის საზღვარი თქვენი სახლიდან?

	ერთი პასუხი
1 კმ-ზე ნაკლები მანძილი	
5 კმ-ზე ნაკლები მანძილი	
10 კმ-ზე ნაკლები მანძილი	
10 კმ-ზე მეტი მანძილი	

1.3. რა არის დაცული ტერიტორიის ძირითადი მიზანი?

	მონიშნეთ
ცხოველებისა და მცენარეების დაცვა	
მოსახლეობისთვის შეშის მიღების წყაროს	
საძოვარ ტერიტორიებს შინაური ცხოველებისთვის	
დამთვალიერებლების (ტურისტების) მოზიდვას	

1.4. რომელი ცხოველები ბინადრობენ დაცულ ტერიტორიებზე?

	მონიშნეთ
მგელი	
დათვი	
ლეოპარდი	
ლომი	
ირემი	
არწივი	

1.5. იცით თუ არა, ვინ არის პასუხისმგებელი დაცული ტერიტორიის მართვაზე?

		უწყება	ერთი პასუხი
დიახ		საქართველოს გარემოს დაცვის სამინისტრო	
		სატყეო დეპარტამენტი	
		დაცული ტერიტორიების დეპარტამენტი	
		სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	
		ეკოპოლიცია	
		გამგეობა ან საკრებულო	

არა	

1.6. გსმენიათ, თუ არა, *დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის* შესახებ?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

1.7. მონიშნეთ ის წყარო, საიდანაც შეიტყვეთ თქვენ *დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის* შესახებ?

	ერთი პასუხი
მედია	
ზეპირი ინფორმაცია	
მეგობრები/ოჯახის წევრები	
დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის თანამშრომლები	
მე, თავად, პროექტზე ვმუშაობ	

1.8. როგორ დაახასიათებდით ბუნებრივი რესურსების (სამოვრები, ხეტყე, თევზები, გარეული ცხოველები) მდგომარეობას თქვენი სოფლის მახლობლად უკანასკნელი 12 თვის განმავლობაში?

	ერთი პასუხი
გაუარესდა	
დარჩა იგივე	
გაუმჯობესდა	
მიჭირს პასუხის გაცემა / უარი პასუხზე	

		მიზეზები	**მონიშნეთ**
გაუარესდა		მეტეოროლოგიური პირობები / გლობალური ცვლილებები კლიმატურ პირობებში	
		ჭარბი ძოვება	
		ჭარბი ნადირობა	
		ჭარბი თევზაობა (მაგ. დენით თევზაობა)	
		ჭარბი ხის ჭრა	
		არაკონტროლირებადი ბალახის დაწვა	
		სამოვრების გადაქცევა სასოფლო-სამეურნეო ტერიტორიებად	
		ტყის ფართობების გადაქცევა სასოფლო- სამეურნეო ტერიტორიებად	
		დასახლებული ტერიტორიებისა და გზების გაფართოება	
		ნავთობის მოპოვება	
		სხვა (დააკონკრეტეთ):	
		მიზეზები	მონიშნეთ
გაუმჯობესდა		მეტეოროლოგიური პირობები/ცვლილებები კლიმატურ პირობებში	
		რესურსების დაცვის საკითხებში ადგილობრივი მოსახლეობის გათვითცნობიერების გაზრდა	
		რეგიონის ხელმძღვანელობის/დაცული ტერიტორიის დირექციის უკეთესი მმართველობა	
		ნადირობის შემცირება	
		თევზჭერის შემცირება	
		ტყის ჭრის შემცირება	
		გადამოვების შემცირება	
		ბალახის დაწვის აღკვეთა	
		სხვა (დააკონკრეტეთ)	
მდგომარეობა უცვლელია			

2. მოლოდინი და შიში

2.1. როგორ ფიქრობთ, მოაქვს თუ არა სარგებელი დაცულ ტერიტორიას თქვენი სოფლისათვის?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	
არ ვიცი	

2.2. რას ელოდებით მომავალში? როგორია თქვენი მოლოდინი?

მიზეზები	მონიშნეთ თქვენი მოლოდინები
გარემოს დაცვა გაუმჯობესდება	
ბუნებრივი რესურსების დაცვა გაუმჯობესდება (ტყე, თევზი, წყალი, საძოვრები)	
რეგიონის ბუნება უფრო მშვენიერი იქნება	
რეგიონის ბუნების შესახებ უფრო მეტი ცოდნის გავრცელება	
უფრო ჯანმრთელი ცხოვრება	
ტრადიციული ცხოვრების წესის მხარდაჭერა (მესაქონლეობა, წარმოება)	
ტურისტების რაოდენობა გაიზრდება	
ახალი სამუშაო ადგილები და გაზრდილი შემოსავლები	
სხვა მიზეზები (დააკონკრეტეთ)	

2.3. რა გაფიქრებთ და გაშინებთ?

მიზეზები	მონიშნეთ თქვენი შიშები
ძოვება შეიზღუდება	
ხის ჭრა შეიზღუდება	
ნადირობა შეიზღუდება	
თევზაობა შეიზღუდება	
შემოსავლის ერთადერთი წყარო შეიზღუდება	
ადგილზე შესვლა / მოძრაობა შეიზღუდება	
გარეული ცხოველების მხრიდან ზიანის მიყენება გაიზრდება	
ცალკეული პირები დიდ ფულს იშოვნიან	
დაცული ტერიტორიის დირექცია რესურსებს საკუთარი ინტერესებისთვის გამოიყენებს	
ადგილობრივ მოსახლეობასა და დაცული ტერიტორიების დირექციას შორის კონფლიქტი გაღვივდება	
სხვა შიშები (დააკონკრეტეთ)	

3. სარგებელი და ზარალი

3.1. იყენებთ თუ არა თქვენ, ან ოჯახის რომელიმე სხვა წევრი, დაცულ ტერიტორიას ამა თუ იმ მიზნით?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

3.2. რა რესურსებით სარგებლობთ თქვენ, ან ოჯახის რომელიმე წევრი, დაცულ ტერიტორიაზე?

რესურსები	მონიშნეთ
რესურსებით არ ვსარგებლობთ	
საძოვრები	
თივა	
შეშა/ფიჩხი	
ნადირობა	
თევზაობა	
მაყვალი, სოკო და სხვა ველური პროდუქტები	
ქვიშა/ქვები	
სხვა (დააკონკრეტეთ)	

3.3. როგორ ფიქრობთ, თქვენთვის სასარგებლოა, თუ არა, რომ დაარსდა დაცული ტერიტორია?

	მონიშნეთ ერთი პასუხი
დიახ	
არა	
არ ვიცი	

3.4. რა სახის სარგებელი მიიღეთ თქვენ დაცული ტერიტორიიდან?

სარგებელი	მონიშნეთ
უფრო ლამაზი ბუნება	
უკეთესი საძოვრები	
შეშის მოგროვების უკეთესი შესაძლებლობები	
უფრო მეტი სანადირო შესაძლებლობები	
უფრო მეტი თევზი	
ახალი სამუშაო ადგილები/ შემოსავალი	
რეგიონის ბუნების უკეთ ცოდნა	
უფრო ჯანსაღი ცხოვრება	
ცხოვრების ტრადიციული წესის მხარდაჭერა	
სხვა სარგებელი (დააზუსტეთ):	

3.5. რა ზარალს გაყენებთ დაცული ტერიტორიის არსებობა?

ზარალი	მონიშნეთ
საძოვრების გამოყენების შეზღუდვა	
ტყის ჭრის შეზღუდვა	
ნადირობის შეზღუდვა	
თევზჭერის შეზღუდვა	
ერთადერთი საარსებო წყაროს შეზღუდვა	
შემოსავლის დაკარგვა	
იჯარით აღებული ფართის ჩამორთმევა	
სახლის/ინფრასტრუქტურის ჩამორთმევა	
ხელმისაწვდომობა და ამ ტერიტორიის გზად გამოყენების შეზღუდვა	
გარეული ცხოველებისაგან მოყენებული ზიანი (მაგ.ცხვრის განადგურება)	
სხვა (დააზუსტეთ):	

4. სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობა

4.1. ხართ თუ არა კმაყოფილი თქვენი ცხოვრების დონით?

	ერთი პასუხი
მე ძალიან კმაყოფილი ვარ	
მე ნაწილობრივ კმაყოფილი ვარ	
მე არც კმაყოფილი და არც უკმაყოფილო ვარ	
მე ნაწილობრივ უკმაყოფილო ვარ	
მე სრულიად უკმაყოფილო მე	
არ ვიცი	

4.2. ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკურ მდგომარეობაზე რომ დაფიქრდეთ, როგორ დაახასიათებდით თქვენი ოჯახის დღევანდელ ეკონომიკურ მდგომარეობას?

	ერთი პასუხი
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ძალიან კარგია	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ნაწილობრივ კარგია	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ნაწილობრივ ცუდია	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ძალიან ცუდია	
მიჭირს პასუხის გაცემა	

4.3. როგორ ფიქრობთ, მომავალი 12 თვის განმავლობაში თქვენი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა შეიცვლება თუ არა?

	ერთი პასუხი
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა საკმაოდ გაუმჯობესდება	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ცოტათი გაუმჯობესდება	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა დარჩება იგივე	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა ოდნავ გაუარესდება	
ჩემი ოჯახის ეკონომიკური მდგომარეობა საკმაოდ გაუარესდება	
მიჭირს პასუხის გაცემა	

4.4. გასული 12 თვის განმავლობაში სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოება გაუმჯობესდა თუ გაუარესდა?

	ერთი პასუხი
გაუმჯობესდა	
გაუარესდა	

დარჩა იგივე	
არ ვიცი/მიჭირს პასუხის გაცემა	

4.5. გასული 12 თვის განმავლობაში თქვენი პირუტყვის რაოდენობა გაიზარდა თუ შემცირდა?

		მიზეზები	ერთი პასუხი
გაიზარდა		საკვებით უკეთ მომარაგება	
		საძოვრების მდგომარეობის გაუმჯობესება	
		ვეტერინარული მომსახურეობის გაუმჯობესება	
		მეტი შემოსავალი	
		სხვა (დააზუსტეთ):	
			ერთი პასუხი
შემცირდა		საკვებით უარესად მომარაგება	
		საძოვრების მდგომარეობის გაუარესება	
		ვეტერინარული მომსახურეობის გაუარესება/არარსებობა	
		დაავადებები	
		ფულის უქონლობა	
		დაცული ტერიტორიის მენეჯმენტის მოთხოვნები	
		სხვა (დააზუსტეთ):	
დარჩა იგივე			

4.6. თქვენი აზრით, გასული 12 თვის განმავლობაში საძოვრების მდგომარეობა გაუმჯობესდა თუ გაუარესდა?

		მიზეზები	
გაუარესდა		გვალვა / სტიქიური მოვლენები	
		ცხოველების სიჭარბე ამ ტერიტორიაზე	
		უკონტროლო ძოვება	
		საძოვრების არასწორი მართვა	
		საძოვრის გამოყენება სახნავ-სათესად	
		სხვა (დააზუსტეთ):	
გაუმჯობესდა		საკმარისი ნალექი	
		ცხოველების შემცირებული რაოდენობა ამ ტერიტორიაზე	
		კონტროლირებადი ძოვება	
		საძოვრების სწორი მართვა	
		უკეთ მომზადებული ფერმერები	
		ახალი საძოვრები	
		სხვა (დააზუსტეთ):	
დარჩა იგივე			

5. პროექტის მენეჯმენტში მონაწილეობა / მცირე გრანტები

5.1. თქვენ ან თქვენი ოჯახის რომელიმე ზრდასრული წევრი იღებთ თუ არა მონაწილეობას სოფელში მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებაში?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

5.2. გსმენიათ თუ არა როდესმე დაცული ტერიტორიის შესახებ?

		ვის მიერ?	
დიახ		დაცული ტერიტორიის დირექცია	

		დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტი	
		ადგილობრივი მთავრობა	
		არასამთავრობო ორგანიზაციები	
		მედია	
		სხვა (დააზუსტეთ):	
არა			

5.3. თქვენ, ან თქვენი ოჯახის რომელიმე ზრდასრული წევრი, იღებთ თუ არა მონაწილეობას დაცული ტერიტორიების მართვის დაგეგმვის და გადაწყვეტილებების მიღებაში?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

5.4. თქვენ, ან თქვენს ოჯახს, დაცულ ტერიტორიასთან მიმართებაში რა საქმიანობაში მიგიღიათ მონაწილეობა?

საქმიანობები	
დაცული ტერიტორიის დირექცია	
მენეჯმენტის გეგმის განხილვა	
საძოვრების მართვის განხილვა	
სხვა რესურსების გამოყენების განხილვა დაცულ ტერიტორიაზე	
დაცულ ტერიტორიასთან დაკავშირებული სხვა საკითხების განხილვა	
მოსახლეობის გათვითცნობიერების პროგრამა	
ტრენინგი	
მცირე გრანტების პროგრამა	
სხვა (დააზუსტეთ):	
არანაირი	

5.5. გთხოვთ, მითხრათ, გსმენიათ, თუ – არა, ოდესმე, მცირე გრანტების პროგრამის შესახებ, რომელიც ახლახან განხორციელდა დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

5.6. მიიღეთ, თუ – არა, მონაწილეობა გრანტის პროგრამის კონკურსში?

	ერთი პასუხი
დიახ	
არა	

5.7. თუ დიახ, როგორ შეაფასებდით იმ ორგანიზაციის ობიექტურობას, რომელიც არჩევდა გამარჯვებულს მიკროპროექტისათვის?

	ერთი პასუხი
კონკურსი იყო სამართლიანი	
კონკურსი არ იყო სამართლიანი	
იყო გარკვეული დარღვევები, მაგრამ არც ისე მნიშვნელოვანი	
არ ვიცი/მიჭირს პასუხის გაცემა	

5.8. თუ არ მიგიღიათ მონაწილეობა კონკურსში, რა იყო ამის მიზეზი?

	ერთი პასუხი
არ მქონდა გამარჯვების იმედი	
არ მქონდა საკმარისი ინფორმაცია კონკურსზე	
არ მინდოდა მონაწილეობის მიღება	
სხვა (დააზუსტეთ):	

5.9. როგორ შეაფასებდით დაცული ტერიტორიის დირექციის მუშაობას?

	ერთი პასუხი
ძალიან დადებითად	
დადებითად	
არც დადებითად და არც უარყოფითად	
უარყოფითად	
ძალიან უარყოფითად	
არ ვიცი	

სოციო-დემოგრაფიული შეკითხვები

D1. სქესი

1. მამაკაცი 2. ქალი

D2. რა ასაკის ბრძანდებით? [ჩაწერეთ წლოვანება] ____________

D3. რა განათლება გაქვთ მიღებული?

1. არანაირი განათლება
2. დაუმთავრებელი საშუალო (8-9 კლასი)
3. სრული საშუალო (10-11 კლასი)
4. სრული სპეციალიზირებული/ტექნიკუმი/კოლეჯი
5. დაუმთავრებელი უმაღლესი
6. უმაღლესი
7. *მიჭირს პასუხის გაცემა*
8. *უარი პასუხზე*

D4. სად მუშაობთ? რომელი აღნიშნავს უკეთესად თქვენს ძირითად სამუშაოს ან საქმიანობას?

1. მე ვმუშაობ კერძო ფირმაში, კოოპერატივში, უცხოურ ერთობლივ საწარმოში
2. მე მაქვს კერძო ბიზნესი, ან დაკავებული ვარ ინდივიდუალური საქმიანობით
3. მე ვმუშაობ სააქციო კომპანიაში, სადაც აქციების წილი ეკუთვნის როგორც სახელწიფოს, ასევე კერძო პირებს
4. მე ვმუშაობ სახელმწიფო საწარმოში (მრეწველობა, მშენებლობა, ტრანსპორტი, ვაჭრობა, მომსახურეობა და სხვა)
5. მე ვმუშაობ სამთავრობო სტრუქტურაში, საზოგადოებრივ ორგანიზაციაში ან საზოგადოებრივ ინსტიტუტებში განათლების, მეცნიერების, კულტურის, ჯანდაცვის და ა.შ. განხრით
6. მე ვმუშაობ სახელმწიფო ფერმაში, კოლმეურნეობაში
7. მე ვარ ფერმერი ან გლეხი
8. მე ვმსახურობ შეირაღებულ ძალებში ან სამართალდამცავ ორგანოებში
9. სხვა (დააზუსტეთ)____________
10. არ ვიცი

D5. რეგიონი ____________

დანართი 12. ბიუჯეტი და შემოსავლების პროგნოზი

ა) მენეჯმენტის გეგმის განხორციელების ბიუჯეტი

6.1 . დირექცია

ცხრილი №1

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.1.1 . თანამშრომელთა ხელფასები	-	-	-	48400	53240	53240	154880
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	-	-	-	44240	48664	48664	141568
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	-	-	-	4160	4576	4576	13312
6.1.2 . პროგრამების განხორციელებისთვის საჭირო მასალები	5097	33862	44453	427000	10000	10000	530412
ზოგადი ადმინისტრირება (საოპერაციო ხარჯები) ქვეთავები: 6.1.3., 6.1.5, 6.1.6.1-6.1.6.4, 6.1.7	5663	12122	13222	45017	45017	45017	166058
ჯამი	*10760*	*45984*	*57675*	*520417*	*108257*	*108257*	851350

პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*10760*	*45984*	*57675*	*472017*	*0*	*0*	*586437*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*44240*	*48664*	*48664*	*141568*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*4160*	*59593*	*59593*	*123346*

6.2 ინფრასტრუქტურა და დემარკაცია

ცხრილი N2

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.2.1 . ადმინისტრაციის და ვიზიტორთა ცენტრის მშენებლობა	0	?	?	384000	0	0	384000
6.2.2. ტურიზმის ინფრასტრუქტურის მოწყობა/6.2.3 დაცვის ინფრასტრუქტურის მოწყობა	0	21715	5845	435000	0	0	462560
ინფრასტრუქტურის პროექტირება და ზედამხედველობა	0	0	0	54000	0	0	54000
6.2.4 . დემარკაცია	0	3646	216617	0	0	0	220263
ჯამი	0	25360	222462	873000	0	0	1120823
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*25360*	*222462*	*873000*	*0*	*0*	*1120823*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები					0	0	*0*

6.3 . შესაძლებლობების გაზრდა და ტრენინგი

ცხრილი № 3

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.3.1 . გამოცდილების გაზიარება	0	0	0	30000	0	0	30000
6.3.2 . კონონაღსრულების ტრენინგი	0	0	0	0	1000	1000	2000
6.3.3 . ტრენინინგი სამუშაოდან მოუწყვეტლად	13246	3919	11454	23000	3000	3000	57619
6.3.4 . სამიებო-სამაშველო ტრენინგი	0	0	0	0	1000	1000	2000
ჯამი	*13246.5*	*3919.0*	*11453.6*	*53000*	*5000*	*5000*	*91619.1*
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*13246.5*	*3919*	*11454*	*53000*	*0*	*0*	*81619.1*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*5000*	*5000*	*10000*

6.4 საზოგადოებასთან ურთიერთობა (ბიზნეს-ურთიერთობების ჩათვლით)

ცხრილი N4.

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
შემდეგი ქვეთავების შესაბამისი საქმიანობები:6.4.1.1-6.4.1.3, 6.4.2.1, 6.4.3.1-6.4.3.6, 6.4.4.1-6.4.4.2	0	8302	17947	114500	10000	10000	160749
ჯამი	*0*	*8302*	*17947*	*114500*	*10000*	*10000*	*160749*
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*8302*	*17947*	*114500*	*0*	*0*	*140749*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და	*0*	*0*	*0*	*0*	*10000*	*10000*	*20000*

პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები							

6.5 დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის პროგრამა

ცხრილი № 5

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.5.1 . რაიონულ დაგეგმარებაში მონაწილეობა	0	0	0	10000	0	0	10000
6.5.2 . მცირე გრანტების პროგრამა	41306	8496	218699	7194	0	0	275695
6.5.3 . ომალოს მიმართულებით რეგულარული ფრენის დანიშვნის შესაძლებლობის შეფასება	0	0	0	10000	0	0	10000
ჯამი	41306	8496	218699	27194	0	0	295695
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	41306	8496	218699	27194	0	0	295695
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*

6.7 სახეობების და ჰაბიტატების მენეჯმენტი

ცხრილი №7

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.7.1.1 . კვლევები	0	0	0	10000	იხ. 6.1.3	იხ. 6.1.3	10000
6.7.1.3. ტრადიციული მეცხვარეობის აღდგენის ხელშეწყობა	0	0	0	10000	5000	5000	20000
6.7.1.4 . დეგრადირებული საძოვრების აღდგენა (სადემონსტრაციო პროექტი)	0	0	0	73000	10000	10000	93000
6.7.2 . ჩლიქოსნების აღდგენის ხელშეწყობა	0	0	0	4000	500	500	5000
ჯამი	0	0	0	97000	15500	15500	128000
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*97000*	*0*	*0*	*97000*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*15500*	*15500*	*31000*

6.8 დაცვა (კანონის აღსრულება)

ცხრილი №8

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.8.1 . ტერიტორიის შემოვლები	0	0	0	იხ. 6.1.3	იხ. 6.1.3	იხ. 6.1.3	0
6.8.2 . დარღვევების პრევენცია	0	0	0	იხ. 6.1.4 და 6.4	იხ. 6.1.4 და 6.4	იხ. 6.1.4 და 6.4	0
6.8.3 . ბუნებრივ კატასტროფებზე და სხვა საგანგებო სიტუაციებზე რეაგირება, სამაშველო საქმიანობა	0	0	0	იხ. 6.1.4 და 6.4	იხ. 6.1.4 და 6.4	იხ. 6.1.4 და 6.4	0
ჯამი	0	0	0	0	0	0	0
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
სახელმწიფო ბიუჯეტით	0	0	0	0	0	0	0

გათვალისწინებული ხარჯები							
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0

6.9 კვლევა, მონიტორინგი, სოციოლოგიური კვლევა

ცხრილი №9

დასახელება	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.9.2 . საბაზო კვლევები	25392	10357	0	0	0	0	35749
შემდეგი ქვეთავებით გათვალისწინებული საქმიანობები 6.9.3.1-6.9.3.6, 6.9.4				42000	8500	8500	59000
ჯამი	25392	10357	0	42000	8500	8500	94749
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	25392	10357	0	42000	0	0	77749
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	8500	8500	17000

მენეჯმენტის გეგმის სრული ბიუჯეტი

მენეჯმენტის პროგრამები	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.1 . დირექცია	10760	45984	57675	520417	108257	108257	851350
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*10760*	*45984*	*57675*	*472017*	*0*	*0*	*586437*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*44240*	*48664*	*48664*	*141568*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*4160*	*59593*	*59593*	*123346*
6.2 . ინფრასტრუქტურა და დემარკაცია	0	25360	222462	873000	0	0	1120823
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*25360*	*222462*	*873000*	*0*	*0*	*1120823*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
6.3 . შესაძლებლობების გაზრდა და ტრენინგი	13246	3919	11454	53000	5000	5000	91619
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	13246	3919	11454	53000	0	0	81619
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	5000	5000	10000
6.4 საზოგადოებასთან ურთიერთობა	0	8302	17947	114500	10000	10000	160749
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*8302*	*17947*	*114500*	*0*	*0*	*140749*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*10000*	*10000*	*20000*

მენეჯმენტის გეგმის სრული ბიუჯეტი (გაგრძელება)

მენეჯმენტის პროგრამები	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
6.5 . დაცული ლანდშაფტისა და დამხმარე ზონის პროგრამა	41306	8496	218699	27194	0	0	295695
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	*41306*	*8496*	*218699*	*27194*	*0*	*0*	*295695*
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*	*0*
6.7 . სახეობების და ჰაბიტატების მენეჯმენტი	0	0	0	97000	15500	15500	128000
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	97000	0	0	97000
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	15500	15500	31000
6.8 . დაცვა (კანონის აღსრულება)	0	0	0	0	0	0	0
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული	0	0	0	0	0	0	0

ხარჯები							
6.9 . კვლევა, მონიტორინგი, სოციოლოგიური კვლევა	25392	10357	0	42000	8500	8500	94749
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	25392	10357	0	42000	0	0	77749
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	0	0	0
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	0	8500	8500	17000

მენეჯმენტის გეგმის სრული ჯამური ბიუჯეტი

ჯამი	წლები და დაფინანსება (აშშ დოლარი)						
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	ქვეჯამი
მენეჯმენტის გეგმის ბიუჯეტი	90704	102419	528238	1727111	147257	147257	2742985
პროექტით გათვალისწინებული ხარჯები	90704	102419	528238	1678711	0	0	2400072
სახელმწიფო ბიუჯეტით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	44240	48664	48664	141568
საკუთარი შემოსავლებითა და პარტნიორი ორგანიზაციების მხარდაჭერით გათვალისწინებული ხარჯები	0	0	0	4160	98593	98593	201346

ბ) თუშეთის დაცული ტერიტორიების შემოსავლების პროგნოზი
(ეფუძნება მოხსენებას თუშეთის დაცული ტერიტორიების შემოსავლების პროგნოზის შესახებ)

I. დაცული ტერიტორიების შემოსავლები

შემოსავლების პარამეტრები	წლები და თანხები					
	I	II	III	IV	V	VI
1. ტერიტორიაზე შესვლის გადასახადი	9180	9072	10454.4	43278.3	45630	45630
2. ეკოტურიზმი						
2.2. საგანმანათლებლო ტურიზმი	0	0	0	0	0	0
2.3. სამეცნიერო ტურიზმი	800	1600	1600	1600	1600	1600
ქვეჯამი	800	1600	1600	1600	1600	1600
3. ღამისთევის გადასახადი						
3.1. კემპინგი	5850	5850	7371	16848	17472	17472
3.2. ვიზიტორთა ცენტრი	0	0	0	20475	20475	20475
ქვეჯამი	5850	5850	7371	37323	37947	37947
5. ძოვების გადასახდი	14025	14025	14025	14025	14025	14025
6. კონცესიონერთა გადასახადი						
6.1. საფეხმავლო მარშრუტები	6120	6120	0	0	0	0
6.2. საცხენოსნო მარშრუტები	9936	8640	20044.8	22118.4	29376	29376
6.3. ღამისთევა ვიზიტორთა თავშესაფრებში	10476	10260	11944.8	28425.6	29116.8	29116.8
6.4. კვება	2490	2460	2814	2814	7263	7620
ქვეჯამი	29022	27480	34803.6	53358	65755.8	66112.8
ჯამი	58877	58027	68254	149584.3	164957.8	165314.8
დაცული ტერიტორიის დირექციის წილი (%)	80	80	80	80	80	80
დაცული ტერიტორიის დირექციის წილი	47101.6	46421.6	54603.2	119667.4	131966.2	132251.8
სახელმწიფოს წილი (%)	20	20	20	20	20	20
სახელმწიფოს წილი	11775.4	11605.4	13650.8	29916.86	32991.56	33062.96

II. კონცესიონერთა შემოსავლები

შემოსავლების პარამეტრები	წლები და თანხები					
	I	II	III	IV	V	VI
საფეხმავლო	14280	14280	0	0	0	0

მარშრუტები						
საცხენოსნო მარშრუტები	14904	12960	30067.2	33177.6	44064	44064
ვიზიტორთა ღამისთევა	15714	15390	17917.2	42638.4	43675.2	43675.2
საკვებით მომსახურება	7470	7380	8442	21789	22860	22860
ჯამი	52368	50010	56426.4	97605	110599.2	110599.2

დანართი 13. ბიბლიოგრაფია

ა) საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის ფარგლებში მომზადებული დოკუმენტები

GPAP (1999) სახელმძღვანელო დოკუმენტი თუშეთის დაცული ტერიტორიების მენეჯმენტის გეგმისთვის.

Malver, O., (2004) Tusheti Nature Preserve and National Park - An Ecotourism Management Plan

NACRES, (2004). გამოყენებითი კვლევების შედეგები (ანგარიში).

NACRES, (2004). ბიომრავალფეროვნების მონიტორინგი-გეგმა სამიზნე დაცულ ტერიტერიებზე.

NACRES, (2004). სამიზნე დაცული ტერიტორიების .ფლორის სახეობების სია

PADP, (2005). თუშეთის დაცული ტერიტორიების შემოსავლების პროგნოზი

ბ) სხვა ლიტერატურის სია

2004 IUCN Red List of Threatened Species (www.redlist.org)

Busch, D.E. & Trexler, J.C. (Eds.) (2003) Monitoring Ecosystems: Interdisciplinary Approaches for Evaluating Ecioregional Initiatives. Island Press

Idle, E.T. and Bines, T.J. (1999). Eurosite management Planning Toolkit, Eurosite, Netherlands

Nakhutsrishvili G. (1999): The vegetation of Georgia. – Braun-Blanqueta, 15, Camerino.

Nakhutsrishvili G., Gagnidze R. (1999): Die Subnivale und Nivale Hochgebirgsvegetation des Kaukasus. – Phytocoenoses, vol.11, pp. 173-183.

Shetekauri Sh. (1988): Biotops of petrophytic flora of the high-mountains Caucasus. – Bull. of the Georg. Acad. of Sci., 159, №3.

Sutherland, Wiliam J., (2001). The Conservation Handbook: Research, management and Policy. Blackwell, Oxford.

Thomas, Lee & Middleton, Julie, (2003) Guidelines for Management Planning of Protected Areas. IUCN Gland, Switzerland and Cambridge, UK. ix+79pp

Zazanashvili N, Gagnidze R., Nakhutsrishvili G. (1995): High-mountain vegetation of the new vegetation map of Georgia. – J. of Veg. Sci., 6, pp. 157-158.

დოლუხანოვი ა., გ. ნახუცრიშვილი (1981): საქართველოს მცენარეულობა. ქსე საქართველოს სსრ, თბილისი, 23-25 გვ.

გაგნიძე რ . (2000): საქართველოს ფლორის ბიომრავალფეროვნება. საქართველოს ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება, თბილისი, ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის საქართველოს ოფისის გამომცემლობა, გვ. 21-32.

გიგაური გ. (2000): საქართველოს ტყის ეკოსისტემების ბიომრავალფეროვნება. საქართველოს ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება, თბილისი, ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის საქართველოს ოფისის გამომცემლობა, გვ. 69-82.

ჯავახიშვილი შ . (1981): ატმოსფერული ნალექები საქართველოს ტერიტორიაზე. თბილისი.

კეცხოველი ნ . (1960): საქართველოს მცენარეული საფარი. თბილისი, „მეცნიერება".

კორძახია მ. (1961): საქართველოს ჰავა. თბილისი, „მეცნიერება".

კუტუბიძე მ. (1985) საქართველოს ფრინველების სარკვევი, თბილსის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი

მამისაშვილი კ. (1967): საქართველოს ნაკრძალები. თბილისი.

მარუაშვილი ლ . (1964): საქართველოს ფიზიკური გეოგრაფია. თბილისი, „მეცნიერება".

მუსხელიშვილი, თ . (1994) საქართველოს ამფიბიებისა და რეპტილიების ატლასი, WWF, თბილისი

ნახუცრიშვილი გ. (2000): საქართველოს ძირითადი ბიომები. საქართველოს ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება, თბილისი, ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის საქართველოს ოფისის გამომცემლობა, გვ. 43-68.

ქვაჩაკიძე რ . (1965): სუბალპური ტყისა და ბუჩქნარის ტიპოლოგიური შესწავლისათვის კახეთის კავკასიონზე. საქ. სსრ მეცნ. აკად. "მოამბე", ტ. 38, № 3.

ქვაჩაკიძე რ. (1996): საქართველოს გეობოტანიკური დარაიონება. თბილისი „მეცნიერება".
საბაშვილი მ. (1965): საქართველოს სსრ ნიადაგები. თბილისი, "მეცნიერება".
საქართველოს ბიომრავალფეროვნების შესწავლის მასალები - UNEP (1996), სახეობათა კონსერვაციის ცენტრი;
საქართველოს მცენარეების სარკვევი (1964): – ტ. 1, თბილისი „მეცნიერება".
საქართველოს მცენარეების სარკვევი (1969): – ტ. 2, თბილისი „მეცნიერება".
საქართველოს სსრ წითელი წიგნი (1982), „საბჭოთა საქართველო" თბილისი
შეთეკაური შ. (1994): თუშეთის მაღალმთის მყინვარულ ხეობათა ფლორის ანალიზი (დიდი კავკასიონის ჩრდილოეთი ნაწილი). საქ. მეცნ. აკად. მოამბე, ბიოლ. სერ., 1, 6, 20, გვ. 117-123.
შეთეკაური შ., გაგნიძე რ. (2000): კავკასიონის მაღალმთის ენდემური ფლორის მრავალფეროვნება. საქართველოს ბიოლოგიური და ლანდშაფტური მრავალფეროვნება, თბილისი, ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის საქართველოს ოფისის გამომცემლობა, გვ. 151-158.
ურუშაძე თ. (1972): საქართველოს ტყის ნიადაგები. თბილისი „მეცნიერება".
ზაზანაშვილი ნ. (1997): საქართველოს დაცული ტერიტორიები. ბუნების დაცვის მსოფლიო ფონდის საქართველოს ოფისის გამოცემა, თბილისი.
Гроссгейм А. (1936): Анализ флоры Кавказа. – Баку, 260 ст.
Гулисашвили В. (1964): Природные зоны и естественно-исторические области Кавказа. – М.
Долуханов А. (1992): Лесная растительность Грузии, часть 2. Тбилиси (рукопись).
Квачакидзе Р. (1985): О некоторых аспектах классификации горных лесов Грузии. Бот. журн.., т. 70, № 10.
Махатадзе, Урушадзе Т. (1972): Субальпийские леса Кавказа. – М.
Тарасашвили Г. (1941): Горно-лесные и горно-луговые почвы Восточной Грузии. Тбилиси.
Тумаджанов И. (1980): Кавказские луга и криволесья. – в кн.: Растительность европейской части СССР. Л. ст. 183-191.
Урушадзе Т. (1987): Почвы горных лесов Грузии. – Тбилиси.
Урушадзе Т. (1987): Почвы горных лесов Грузии. – Тбилиси.
Харадзе А. (1966): К ботанико-географическому районированию высокогорий Большого Кавказа. Проблемы ботаники, 8, М-Л, «Наука», ст. 75-87.
Шенников А. (1964): Введение в геоботанику. Л., 412 ст.

---

[1] იხ. ქვეთავი 4.3.4

[2] საქართველოს დაცული ტერიტორიების განვითარების პროექტის სამიზნე დაცული ტერიტორიები განსაზღვრულია ხელშეკრულების საქართველოსა და გარემოს გლობალური ფონდის პროექტების აღმასრულებელი სააგენტოს უფლებამოსილების მქონე რეკონსტრუქციისა და განვითარების საერთაშორისო ბანკს შორის.

[3] – საქართველოს კანონი „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ", 2003 წ. მუხლი 46.

[4] საქართველოს კანონი „თუშეთის, ბაწარა-ბაბანეურის, ლაგოდეხისა და ვაშლოვანის დაცული ტერიტორიების შექმნისა და მართვის შესახებ", 2003 წ., მუხლი 1, პუნქტი (მ).

[5] თუშეთის დაცული ტერიტორიების დემარკაცია და საზღვრების დაზუსტება მოხდა კანონის მიღების შემდეგ, ამიტომ აღნიშნული ფართობების განსხვავდება კანონში მითითებული რიცხვებისაგან.

[6] აღსანიშნავია, რომ, დაუზუსტებელი მინაცემებით, თუშეთის ზოგიერთ ადგილას მიმდინარეობს ტყის ბუნებრივი აღდგენის პროცესი.

[7] შედარებისათვის, ლაგოდეხის ნაკრძალში წლის ამავე პერიოდში ჯიხვების ნახვა შესაძლებელია 2000 მეტრზე ზღვის დონიდან და უფრო ქვემოთაც კი (ტყის სარტყელში)

[8] ამჟამად თუშეთის სახელმწიფო ნაკრძალს არ გააჩნია ცალკე ადმინისტრაცია; მას მართავს თუშეთის დაცული ტერიტორიების დირექცია.

[9] Reporting Progress at protected Area Sites: A simple sitelevel tracking tool, (2003) Woldbank/ WWF Alliance

[10] MMALVER, 2004, ეკოტურიზმის მენეჯმენტის გეგმა.

[11] Involuntary Resetlement Safeguard Policy (ISRP)